

Rodiny s dětmi v České republice

**Sociodemografická struktura,
finanční a materiální podmínky**

Sylva Höhne

Věra Kuchařová

Jana Paloncyová

VÚPSV, v.v.i. Praha

2016

Publikace byla schválena ediční vědeckou radou ve složení:

doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (VÚPSV, v.v.i. Praha)
Ing. Martin Holub, Ph.D. (VÚPSV, v.v.i. Praha)
Mgr. Miriam Kotrusová, Ph.D. (FSV UK Praha)
doc. Ing. Robert Jahoda, Ph.D. (MU Brno)
Ing. David Prušvic, Ph.D. (MF ČR)
Ing. Jan Mertl, Ph.D. (VŠFS Praha)
Ing. Jan Molek, CSc. (JU České Budějovice)
doc. Ing. Olga Poláková, CSc. (Metropolitní univerzita Praha)

Monografie vznikla v rámci řešení projektu „Rodiny s dětmi v ČR - sociodemografická a příjmová analýza“, který byl financován z prostředků Ministerstva práce a sociálních věcí ČR.

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.
Praha 2, Karlovo náměstí 1
jako svou 516. publikaci
Vyšlo v roce 2016, 1. vydání, počet stran 176
Tisk: VÚPSV, v.v.i.

Recenze: RNDr. Lucie Benešová
doc. Ing. Jitka Langhamrová, CSc.
Mgr. Ing. Marie Oujezdská

ISBN 978-80-7416-246-6

<http://www.vupsv.cz>

Abstrakt

Předmětem předkládané publikace je rozbor rodin s dětmi z hlediska jejich struktury a typů, a to i v krajském členění, a dále popis sociálně ekonomické situace rodin při zohlednění různých druhů jejich příjmů a výdajů, se zvláštním zřetelem na náklady spojené s péčí a výchovou dětí. Samotnému rozboru předchází zhodnocení využitelnosti dostupných statistických dat o demografickém chování a složení rodin s dětmi a jejich příjmech a výdajích. Demografická část se opírá o agregovaná data ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011, rozbor ekonomické situace domácností zpracovávají data šetření SILC a statistiky rodinných účtů za rok 2014. Struktura rodin je sledována z hlediska jejich úplnosti, počtu dětí, věku dětí a ekonomické aktivity rodičů. Stejně charakteristiky rodin bere v úvahu i navazující rozbor finanční a materiální situace rodin s dětmi, vč. bydlení, ukazatelů příjmové chudoby a materiální deprivace a subjektivního hodnocení rodinných příjmů. Všímá si rovněž finanční dostupnosti zajištění vybraných materiálních a sociálních potřeb dětí do 15 let věku. Specifické výdaje plynoucí z přítomnosti dětí v rodině jsou analyzovány především v oblasti vzdělávání dětí a nákladů na jejich oblečení a obuv.

Klíčová slova: rodiny s dětmi; úplné rodiny; neúplné rodiny; příjmy; výdaje; bydlení; chudoba; materiální deprivace; materiální a sociální potřeby dětí

Abstract

The aim of this monograph was to analyse both the structure of families with children, including its regional differentiation, and their socio-economic situation with regard to their incomes and expenses, taking special account of costs related to childcare. First, the usability of available data about demographic behaviour, the structure of families, incomes and costs was evaluated. The demographic analysis is based on the Czech 2011 Population and Housing Census, the economic analysis is based on the Statistics on Income and Living Conditions survey and the Household Budget Survey 2014. Family structure was studied with respect to the number of parents in a family (two-parent and single parent family), number of children, children's age, and parents' economic activity. We focused on the same family characteristics in connection with the financial and material situation of families with children, their housing conditions, the risk of poverty and material deprivation, and the level of difficulty experienced by the household in making ends meet. The analysis also deals with the ability of families to financially fulfil selected material and social needs of children less than 15 years old. Specific childcare-related expenses both in education and children's clothing are included.

Key words: families with children; two-parent families; single-parent families; incomes; expenses; housing, poverty; material deprivation; children's material and social needs

Obsah

Používané zkratky	7
Úvod	9
Dostupnost a vhodnost datových zdrojů	13
Sociodemografická struktura podle výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2011	17
1. Populační vývoj v krajích - základní tendence	19
2. Základní definice domácností a rodin ve Sčítání lidu, domů a bytů 2011	22
3. Základní struktura hospodařících domácností v ČR	24
4. Rozbor čistých rodin se závislými dětmi (bez přidanych osob) dle údajů poskytnutých ČSÚ	27
4.1 Čisté a smíšené rodiny	27
4.2 Čisté rodiny s dětmi	28
4.2.1 Základní typy čistých rodin	29
4.2.2 Počet dětí v čistých rodinách	30
4.2.3 Čisté rodiny dle úplnosti, počtu a věku dětí	32
4.3 Populace dětí žijících v čistých rodinách	37
4.3.1 Populace dětí v čistých rodinách dle věku	39
4.3.2 Populace dětí v čistých rodinách dle věku a typu rodiny	40
4.3.3 Populace dětí v čistých rodinách dle věku, typu a velikosti rodiny	41
4.4 Ekonomická aktivita	47
4.4.1 Ekonomická aktivita osoby v čele rodiny	47
4.4.2 Ekonomická aktivita obou partnerů v úplné rodině s dětmi	51
Shrnutí	63
Příjmy, výdaje a materiální situace podle výsledků SILC a SRÚ 2014	65
5. Příjmová situace rodin s dětmi	67
5.1 Příjmy čistých úplných a neúplných rodin podle ekonomické aktivity rodičů	71
5.2 Jak rodiny vycházejí se svým příjmem v závislosti na jeho výši	75
5.2.1 Vztah objektivních a subjektivních ukazatelů příjmu	80
5.3 Přehled nejčastěji zastoupených typů rodin z hlediska celkového příjmu	81
5.4 Příjmová situace rodin s dětmi ve srovnání s vybranými typy domácností	90
5.5 Výživné a jiné peněžní transfery	92
5.6 Shrnutí	96
6. Vybrané charakteristiky životních podmínek rodin s dětmi	97
6.1 Chudoba a materiální deprivace	97
6.1.1 Vybrané ukazatele míry chudoby	97
6.1.2 Materiální deprivace a její souvislosti	100
6.1.3 Materiální a sociální podmínky dětí	109

6.2 Bydlení rodin s dětmi	119
6.2.1 Formy a kvalita bydlení	120
6.2.2 Souvislosti způsobu bydlení s příjmovou a materiální úrovní rodiny.....	130
6.2.3 Náklady na bydlení	134
6.3 Shrnutí.....	140
7. Základní charakteristiky peněžních vydání rodin s dětmi	145
7.1 Specifické výdaje rodin s dětmi	148
7.1.1 Vzdělávání dětí	149
7.1.2 Zájmové a volnočasové aktivity dětí	155
7.1.3 Dětské oblečení a obuv	155
7.1.4 Vybrané výdajové položky	158
7.2 Celkové výdaje rodin s dětmi a jejich struktura	160
7.3 Výdaje rodin s dětmi ve srovnání s vybranými typy domácností.....	163
7.4 Shrnutí.....	165
Příloha	167
Závěrečné shrnutí.....	169
Literatura	171
Výtahy z oponentských posudků	175

Používané zkratky

COICOP	Klasifikace individuální spotřeby podle účelu (angl. Classification of Individual Consumption by Purpose)
ČSÚ	Český statistický úřad
EA	Ekonomická aktivita
EU	Evropská unie
HD	Hospodařící domácnost
MD	Mateřská dovolená
MMR	Ministerstvo pro místní rozvoj
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠ	Mateřská škola
NÚR	Neúplná rodina
NUTS	Nomenklatura územních statistických jednotek (angl. Nomenclature of Units for Territorial Statistics)
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (angl. Organisation for Economic Co-operation and Development)
OSVČ	Osoba samostatně výdělečně činná
RD	Rodičovská dovolená
SILC	Šetření Příjmy a životní podmínky domácností (angl. Statistics on Income and Living Conditions)
SLDB	Sčítání lidu, domů a bytů
SRÚ	Statistika rodinných účtů
SŠ	Střední škola
ÚR	Úplná rodina
VŠ	Vysoká škola
ZŠ	Základní škola

Úvod

V současné době je odbornou veřejností i v médiích diskutována celá řada opatření, která spadají do oblasti rodinné politiky. Mnoho z nich má za cíl pomoci rodinám finančně, zejména těm s (malými) dětmi. Nově bylo zavedeno tzv. školkovné (2014), tedy další sleva na dani z příjmu. Rodiče, jejichž děti navštěvují předškolní zařízení, si mohou v ročním daňovém přiznání snížit daň o náklady na umístění dítěte do zařízení, a to maximálně do výše odpovídající měsíční minimální mzdě. Dalším opatřením, které již vešlo v platnost, je odstupňování daňových slev na vyživované dítě dle jejich pořadí v rodině (2015). Mezi diskutovaná opatření patří např. zvýšení rodičovského příspěvku, které by mohlo přispět jednak ke zkrácení doby jeho čerpání, a tím k rychlejšímu návratu rodiče (převážně ženy) na trh práce, a jednak k vyšší motivaci mužů zapojit se do péče o malé dítě při současném pobírání příspěvku. Debata se vede také např. o zavedení zálohového výživného. Tento nový institut reaguje na znepokojivou situaci, kdy se jeden z rodičů odmítá podílet na finančních nákladech spojených s péčí a výchovou svého dítěte. Jeho cílem je poskytnout samoživitelům v tíživé finanční situaci pomoc v podobě příjmem testované sociální dávky. Částka by byla následně státem vymáhána po dlužníkovi. Tato nová opatření i řada stávajících se snaží ocenit přínos rodin s dětmi pro celou společnost. V době, kdy společnost stárne, je podpora mladých lidí a rodin k tomu, aby měli děti, nezbytná. Náklady na péči a jejich výchovu by proto měla nést do určité míry celá společnost.

Dle studie pro Evropskou komisi (Letablier a kol., 2009) shrnující poznatky z různých výzkumů týkajících se nákladů na děti a možností a přínosů opatření rodinné politiky je v porovnání s bezdětnými životní úroveň v rodinách s dětmi nižší o přibližně 20 až 30 %. Tyto údaje samozřejmě nelze brát jako univerzálně platné, roli hraje rodinný příjem, počet a věk dětí, postavení rodičů na trhu práce, životní styl rodiny apod. V tomto údaji nebyly navíc zahrnuty nepřímé náklady spojené např. s přerušením pracovní kariéry rodiče z důvodu péče o dítě či ušlé zisky za dobu, kdy se rodič dítěti věnuje, ačkoli by jinak mohl pracovat (např. v případě částečných úvazků). Vyčíslit přesné náklady na dítě je obecně velmi obtížné.

Po roce 1989 docházelo v České republice k významnému poklesu plodnosti až na hodnotu úhrnné plodnosti 1,2 dítěte na jednu ženu (1996 až 2004). V době těchto významných změn vedli odborníci diskuse o příčinách tohoto poklesu. Někteří vysvětlovali změny rodinného chování teorií druhého demografického přechodu, kdy je kladen důraz na změnu hodnotového systému směrem k pluralizaci, s čímž souvisí změna životních preferencí, jež se pak odrážejí v reálném životě. Do popředí se dostávají zájmy jedince, tj. muže a ženy, rozhodnutí mít děti je i díky dostupné účinné antikoncepci přizpůsobeno životním plánům a preferencím obou partnerů (Rabušic, 2001a, 2001b, Leathage, Van de Kaa, 1986). Vliv na plodnost mají i normy spojené s rozdělením mužských a ženských rolí. Vyšší vzdělání žen může částečně vysvětlovat jejich vyšší bezdětnost v zemích, kde je málo rozvinutý systém kvalitní nerodinné péče či malá flexibilita v oblasti pracovních podmínek. Dalším možným vysvětlením nižšího počtu dětí v rodinách je i to, že rodiče jim chtějí věnovat více své energie, času i peněz, což je samozřejmě s více dětmi obtížnější.

Druhá skupina odborníků kladla v období velkého poklesu úrovně plodnosti důraz na strukturální změny společnosti, zejména na měnící se ekonomické podmínky (nezaměstnanost absolventů, nejistota na trhu práce, nízké mzdy, vysoké náklady na samostatné bydlení apod.), jež působí demotivačně na část mladé populace, která raději odkládá nebo slevuje ze svých rodičovských plánů (např. Rychtaříková, 1997).

Rodina se v novém společenském prostředí dostala do konkurence s ostatními oblastmi života jedince. Současná globalizovaná společnost je dynamičtější, na druhé straně je však méně předvídatelná. To vede ke zvýšení nejistoty o dalším ekonomickém a sociálním vývoji, což se následně odráží v rozhodnutích a v životních strategiích každého jedince. Rostoucí nejistota a nestabilita jsou do konkrétní podoby přeneseny tzv. institucionálními filtry, které určují míru, jakou jsou lidé nejistotou zasaženi a ovlivněni. Mezi instituce, které mají největší vliv na životní dráhu mladých lidí, patří systém vzdělávání, politika zaměstnanosti, systém sociálního zabezpečení a rodina (Blossfeld, Mills, 2003).

Dle neoklasické ekonomické teorie je rozhodnutí mít dítě výsledkem racionálního kalkulu, kdy jsou dávány do poměru ekonomické náklady na jedné straně a užitky či požitky z rodičovství na straně druhé (Becker, 1981). Dle této teorie snížení finančních nákladů na dítě, např. formou příspěvků státu, může zvýšit poptávku po dětech. Letablier a kol. (2009) vymezili několik hlavních důvodů, proč má stát finančně rodinu podporovat. Zaprvé je třeba kompenzovat náklady na děti, aby tak nedocházelo k výraznému propadu životní úrovně rodiny ve srovnání s bezdětnými domácnostmi. Dále je třeba snižovat riziko chudoby dětí, aby byly zaručeny co nejlepší podmínky pro jejich kognitivní a sociální vývoj. Opatření rodinné politiky mají také vytvořit podmínky pro to, aby rodiny měly tolik dětí, kolik chtějí, a zároveň jim pomoci sladovat pracovní a rodinný život. V neposlední řadě je třeba podporovat genderovou rovnost, zejména v oblasti péče o děti a na pracovním trhu. V zemích, kde dobře funguje systém nerodinné péče, kde jsou do péče o děti více zapojeni i otcové a kde jsou přijata účinná opatření usnadňující sladování pracovního a rodinného života, je často plodnost na vysoké úrovni. Takovým příkladem jsou skandinávské země či Francie (Ellingsaeter, 2007; Kravdal, 1996; Cette, Dromel & Méda, 2005 in Letablier 2009; Palonciová a kol., 2013). Opatření rodinné politiky by se však neměla týkat pouze rodin s malými dětmi, ale měla by být cílena na jednotlivé fáze rodinného cyklu dle jejich specifik.

Předchozí odstavce se snažily ve stručnosti nastínit, proč je rodinná politika důležitá. Aby však byla správně zacílena a přijatá opatření přinesla zamýšlený výsledek, je třeba dobře vědět, jaké rodiny v dané společnosti žijí a jaké mají problémy. Z tohoto důvodu byl v roce 2014 zadán Výzkumnému ústavu práce a sociálních věcí, v.v.i. Ministerstvem práce a sociálních věcí projekt „Rodiny s dětmi v ČR - Sociodemografická a příjmová analýza“.

Cílem projektu byl rozbor rodin s dětmi z hlediska jejich struktury a typů, a to i v regionálním členění, a dále popis sociálně ekonomické situace rodin při zohlednění různých druhů jejich příjmů a výdajů, se zvláštním zřetelem na náklady spojené přímo s péčí a výchovou dětí. Výstupy projektu mají být využity mimo jiné jako podkladový materiál pro Zprávu o rodině Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, jež bude vypracována během roku 2016.

V první fázi projektu byla nejprve zhodnocena využitelnost dostupných statistických dat z hlediska jejich kvality a relevantnosti pro rozbor demografického chování a složení rodin s dětmi a rozbor jejich příjmů a výdajů. Vhodnost jednotlivých datových zdrojů, jejich limity a možné způsoby vypořádání se s těmito nedostatky stručně shrnuje úvodní kapitola.

Základním zdrojem dat o počtu a struktuře domácností a rodin je Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB), které v jednom rozhodném okamžiku zachycuje celou populaci České republiky. SLDB se uskutečňuje v poslední době v pravidelných desetiletých intervalech. Složení čistých úplných a neúplných rodin s dětmi (tj. rodin tvořených pouze rodiči a závislými dětmi, bez dalších osob) podle počtu a věku dětí a dále dle ekonomické aktivity rodičů, je hlavní náplní první části této publikace. Rozbor

struktury rodin s dětmi je rámován základní definicí rodin a domácností v datech SLDB za rok 2011 a nástinem soudobého populačního vývoje v krajích ČR, který počet a strukturu rodin determinuje.

Na příjmy, výdaje a materiální situaci rodin s dětmi je zaměřena druhá část publikace. V návaznosti na poznatky o struktuře rodin z dat SLDB se sociálně ekonomický rozbor soustřeďuje převážně na čisté úplné a neúplné rodiny s dětmi různého počtu a věku a různého počtu výdělečně činných rodičů. O příjmech a životních podmínkách domácností nejlépe vypovídá samostatné výběrové šetření, označované díky anglickému názvu zkratkou SILC. Účelem šetření, které zajišťuje Český statistický úřad (ČSÚ), je získávat reprezentativní údaje o příjmovém rozdělení jednotlivých typů domácností, údaje o způsobu, kvalitě a finanční náročnosti bydlení, vybavenosti domácností předměty dlouhodobého užívání a o pracovních, hmotných a zdravotních podmínkách dospělých osob žijících v domácnostech. V gesci ČSÚ je rovněž šetření zacílené na výdajovou strukturu domácností, přičemž data statistiky rodinných účtů (SRÚ) jsou v podstatě jediným zdrojem informací o vydáních domácností ve vazbě na jejich příjmy.

Druhá část publikace je rozdělena do tří hlavních kapitol. První z nich je věnována příjmové situaci rodin s dětmi podle dat SILC 2014 se zaměřením na výši a strukturu jejich celkových příjmů a na jejich subjektivní zhodnocení, přičemž uvedené ukazatele dále vzájemně propojuje. Všímá si rovněž finanční dostupnosti zajištění vybraných materiálních a sociálních potřeb dětí do 15 let věku. Dílčím požadavkem zadavatele bylo získání informací ohledně výživného, což je v rámci dostupných dat naplněno v poslední podkapitole.

Další kapitola přibližuje bytové a materiální podmínky rodin s dětmi a identifikuje rodiny chudé, materiálně deprivované či jinak ohrožené sociálním vyloučením. S využitím několika ukazatelů měření chudoby poukazuje na hlavní znaky, které rodiny ohrožené chudobou vykazují. Sleduje souvislosti ohrožení materiální deprivací a zvláště se zaměřuje na materiální a sociální podmínky dětí. Samostatně byla zjišťována bytová situace rodin s dětmi, včetně zatížení rodinného rozpočtu náklady na bydlení.

Závěrečná kapitola postihuje prostřednictvím dat SRÚ 2014 výdaje rodin s dětmi z hlediska jejich účelu, s důrazem na některé specifické výdaje plynoucí z přítomnosti dětí v rodině, mezi které patří hlavně výdaje spojené se vzděláváním dětí a náklady na nákup oblečení a obuvi. Kromě struktury celkových výdajů rodin je vyčíslen také podíl, který výdaje zaujímají na celkových příjmech rodin. Nechybí ani srovnání výdajů rodin s dětmi s výdaji vybraných typů domácností, které navazuje na obdobnou komparaci v případě příjmové úrovně.

Druhá část publikace tak uceleným způsobem popisuje sociálně ekonomickou situaci rodin s dětmi a doplňuje tak dosavadní poznatky odborné literatury, která se v poslední době zabývala spíše dílčími aspekty životní úrovně, přičemž příjmová a materiální situace domácností se těší většímu odbornému zájmu, výdajová struktura zůstává v pozadí. Například Sirovátka spolu s dalšími autory s využitím dat SILC sledoval především chudobu, materiální deprivaci a sociální vyloučení různých domácností, s dětmi i bez nich (např. Sirovátka a kol., 2015, Horáková a kol., 2013, Vidovičová a kol., 2015). Bytové situaci, zatížení náklady na bydlení a určení potenciální skupiny domácností, na kterou by mělo být zacíleno sociální bydlení, se detailně věnovali Šimíková a Vyhlídal (2015). Ekonomickou zátěž středních příjmových skupin obyvatelstva, změny v příjmech a výdajích domácností obšírněji hodnotili autoři pro období let 2008-2011 (Sirovátka a kol., 2012). V nedávné době statistická data o příjmech (SILC) a výdajích (SRÚ) propojili Janský, Kalíšková a Münich (2016), jejich

hlavních záměrem přitom bylo posouzení dopadu dávek a daní na příjmovou nerovnost a chudobu v ČR.

V rámci celého projektu bylo provedeno i výběrové šetření „Příjmy a výdaje rodin s dětmi 2015“, jehož cílem bylo jednak doplnit zde zmiňovaná data ČSÚ informacemi o některých specifických nákladech na děti a jednak reflektovat finanční situaci rodin jejich vlastními postoji včetně názorů a zkušeností s relevantními opatřeními rodinné politiky. Výsledky tohoto šetření jsou samostatně publikovány (Kuchařová, Paloncyová, Pečlová, 2016).

Dostupnost a vhodnost datových zdrojů

Samotnému rozboru sociodemografické struktury domácností a jejich životní úrovně, jež je prezentován v této publikaci, předcházelo zhodnocení dostupných datových zdrojů (Höhne, Palonciová, 2014). Vzhledem k zamýšlenému třídění rodin dle jejich různých typů a dalších specifik (zejména počtu a věku dětí a ekonomické aktivity rodičů) se jako nejvhodnější zdála šetření realizovaná Českým statistickým úřadem (ČSÚ), která jsou většinou velkého rozsahu. V první fázi byla posouzena vhodnost zvolených datových zdrojů, identifikovány jejich limity a následně navrženy možné způsoby vypořádání se s těmito nedostatky.

Shrnutí těchto zjištění zde uvádíme nejprve z hlediska dat týkajících se typů a struktury rodin a domácností a poté z pohledu dat umožňujících rozbor jejich příjmů, výdajů a životních podmínek.

Struktura domácností

Z hlediska počtu a struktury domácností a rodin lze za nejvhodnější považovat výsledky Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB), které je svojí povahou vyčerpávající, tedy zachycuje celou populaci České republiky v jednom rozhodném okamžiku. Výhodou je rovněž možnost regionálního třídění dat, především na úroveň krajů, v menší míře okresů, příp. dalších správních obvodů. Po zhodnocení publikovaných, tj. volně dostupných výstupů SLDB, jsme narazili na několik nedostatků. Nevýhodou je např. to, že v nich není uveden věk dětí v rodinách, a to ani v kategoriích, děti se dělí pouze na závislé a nezávislé. Dále nejsou rozlišeny čisté a smíšené rodiny,¹ není tedy např. možné určit, zda do rozpočtu rodiny přispívá další osoba, kdo je tato osoba a jaká je její ekonomická aktivita, u ekonomické neaktivity není rozlišen její důvod (studium, rodičovská dovolená, žena v domácnosti, invalidní důchodce, starobní důchodce). Z publikovaných dat není rovněž možné získat údaje o úplných rodinách, které by byly tříděním vyššího stupně, tj. např. počty a struktura rodin dle počtu závislých dětí, dle ekonomické aktivity a věku partnerů.²

Z uvedených důvodů byl ČSÚ požádán, zda by mohl data SLDB 2011 v podrobnějším členění, jež byla vyhodnocena jako pro projekt potřebná, poskytnout. Na rozdíl od dat publikovaných ČSÚ tedy tato publikace pracuje s údaji za čisté rodiny se závislými dětmi, tj. s rodinami bez přidaných osob tvořenými pouze rodiči a závislými dětmi. Především těmto typům rodin se pak věnují i kapitoly zabývající se příjmy a výdaji rodin s dětmi. Poskytnutá data ze SLDB 2011 zahrnovala kromě typu čisté rodiny i počet a věk závislých dětí, dále byla vyžádána i data týkající se ekonomické aktivity rodičů.

Zhodnoceny byly také výstupy o pohybu obyvatelstva, jež vypovídají o pro projekt dostatečné a relevantní úrovni porodnosti, sňatečnosti a rozvodovosti. Dalším zdrojem využitelným pro rozbor typů rodin jsou výběrová šetření realizovaná ČSÚ za jiným účelem, díky nimž je možné sledovat strukturu rodin s dětmi v období mezi sčítáními, a navíc je možné sledovat rodiny dle dalších parametrů, na které jsou šetření zaměřena (např. příjmy rodin /SILC/ či ekonomickou aktivitu /VŠPS/). Výhodou

¹ Součástí rodinných domácností tvořených jednou rodinou mohou být i další jednotlivé osoby, pokud s rodinou společně hospodaří - v tomto případě se jedná o tzv. smíšené rodiny, čisté rodiny jsou rodiny bez dalších přidaných osob.

² Např. 2 děti, matka na rodičovské dovolené ve věku 30-34 let, otec stejného věku zaměstnanec.

také je, že rozsah výběrového souboru umožňuje pracovat s primárními daty i na běžných počítačích. Například v šetření SILC lze druh domácnosti sestavit na základě údajů za jednotlivé členy. V úplné rodině je základní jednotkou manželský (partnerský) pár s nebo bez závislých dětí, v neúplné rodině je to jeden z rodičů a alespoň jedno dítě. Jestliže jsou všechny děti vyživované (ekonomicky neaktivní, mladší 26 let) a v hospodařící domácnosti nežijí jiné osoby, lze ji takto vydefinovat jako tzv. čistou rodinu. Ve smíšené úplné rodině žijí kromě partnerského páru i jiné osoby než vyživované děti (lze určit vztah k osobě v čele rodiny, včetně nevyživovaného dítěte), v neúplné rodině žije dle definice smíšené rodiny jeden z rodičů s vyživovaným dítětem a další osobou nebo rodič s nevyživovaným dítětem, případně s dalšími osobami.

Rozbor sociodemografické struktury rodin je v první části této publikace založen na poskytnutých výsledcích SLDB 2011.

Příjmy, výdaje a materiální situace domácností

O příjmech a životních podmínkách domácností nejlépe vypovídá samostatné výběrové šetření, označované díky anglickému názvu zkratkou SILC (Statistics on Income and Living Conditions). K tomuto výběrovému šetření se ČR zavázala po vstupu do EU, probíhá tedy od roku 2005 s roční periodicitou. Účelem šetření, které zajišťuje ČSÚ, je získávat reprezentativní údaje o příjmovém rozdělení jednotlivých typů domácností, údaje o způsobu, kvalitě a finanční náročnosti bydlení, vybavenosti domácností předměty dlouhodobého užívání a o pracovních, hmotných a zdravotních podmínkách dospělých osob žijících v domácnostech. Výběrový soubor SILC činí přibližně 8 tisíc domácností, čemuž odpovídá přibližně 20 tisíc osob. Jednotkou zjišťování je hospodařící domácnost, kterou tvoří osoby obvykle bydlící v daném bytě. Každá vybraná domácnost se šetření účastní po dobu 4 let, čtvrtina domácností je každý rok obměněna.

Dílní nevýhodou šetření SILC je fakt, že kromě nákladů na bydlení nejsou jeho součástí ostatní výdaje domácností. Dále pak ne všechny položky, které se v dotaznících SILC zjišťují, mají relevantní proměnné v datech. Platí to například pro výši splátky hypotéky (které v datech nejsou vůbec) nebo částky výživného (které jsou spolu s dalšími peněžními transfery sloučeny do jedné položky). Protože získání bližších informací ohledně výživného bylo specifickým požadavkem zadavatele, bylo k jeho splnění využito dat SILC z roku 2012, za který jsme tyto údaje měli k dispozici.

K základnímu dotazníku šetření SILC jsou každoročně přikládány různé tematicky zaměřené otázky formou tzv. modulů. V roce 2014 se jednalo o několik otázek týkajících se materiálních a sociálních podmínek dětí žijících ve vybrané domácnosti. Informace se sbíraly za děti narozené v letech 1998-2013, tzn. za děti do 15 let věku. V odpovědích přitom bylo podstatné, že zjišťované podmínky souhrnně platily pro všechny tyto děti. Dostupnost jednotlivých položek je v širších souvislostech popsána v kapitolách o příjmech a životních podmínkách rodin.

Dalším rozsáhlým šetřením, které ze své povahy vypovídá zejména o výdajové struktuře domácností, je statistika rodinných účtů (SRÚ). Jedná se o kvótní výzkum, rovněž v gesci ČSÚ. Data SRÚ jsou v podstatě jediným zdrojem informací o vydáních domácností ve vazbě na jejich příjmy. Příjmy domácností lze hodnotit jen z hlediska jejich struktury (neboť příjem domácnosti je vzhledem k metodice jedním z kritérií zařazení domácnosti do šetření). Výdaje domácností rozlišujeme na spotřební (zahrnující 12 základních oddílů podle účelu vydání) a nespotební (obsahující např. výdaje na pořízení bytu či domu, vydání na soukromé podnikání aj.). Cílem projektu bylo mj.

postihnout náklady rodin plynoucí z péče a výchovy dětí, přičemž v tomto směru jsme narazili na určitá úskalí.

Limitem dat je vykazování výdajů na osobu v domácnosti, nelze tedy jednoznačně určit (až na výjimky), které výdaje byly vydávány přímo na děti, resp. kdo byl skutečným příjemcem zaplacené věci či služby (rodič, dítě či jiná osoba). Dalším nedostatkem je zahrnutí některých specifických výdajů do širěji vymezených položek a nelze je tedy analyzovat samostatně. Například poplatky za družinu spadají spolu s dalšími položkami (výukou jazyků, uměleckých škol, rekvalifikačních kurzů aj.) do jedné kategorie, školní výlety a dětské tábory jsou skryty v celkových výdajích rodin za dovolenou. Zájmové a volnočasové aktivity dětí jsou v datech poměrně roztržštěné do různých široce definovaných položek, takže je prakticky nemožné je samostatně vyčíslit. V rámci dostupnosti dat jsme se v rozboru věnovaném výdajům rodin s dětmi snažili s uvedenými omezeními co nejlépe vypořádat, alespoň prostřednictvím věkových kategorií u dětí a jejich počtu v rodině.

Stojí za to připomenout, že nákladům na děti se podrobněji věnovalo šetření Náklady na výchovu a výživu dětí (NVVD), jež ČSÚ uskutečnil v rámci upraveného šetření statistiky rodinných účtů již v roce 2003 (ČSÚ, 2004). Šetření NVVD tak umožnilo kromě přímých výdajů domácností na děti ještě detailněji zjistit i výdaje související se vzděláváním dětí a jejich volnočasovými aktivitami. Pro sledování výdajů na děti považujeme formu tohoto šetření za velmi inspirující, jež by bylo vhodné zopakovat.

**Sociodemografická struktura podle výsledků
Sčítání lidu, domů a bytů 2011**

1. Populační vývoj v krajích³ - základní tendence

Počet a složení domácností a rodin jsou výsledkem několika faktorů. Mezi hlavní patří bytová politika a trh s byty, ekonomická situace, sociální politika a společenské normy a zvyklosti (např. tradice vícegeneračního soužití). Počet a struktura domácností a rodin jsou však zejména ovlivněny demografickým vývojem, především procesy sňatečnosti, rozvodovosti, porodnosti a úmrtnosti. K významným změnám těchto procesů dochází od roku 1989, období mezi sčítáními v letech 2001 a 2011 nebylo výjimkou.

Mezi kraji České republiky se na základě dat populačního vývoje dostupných v roce 2011 (tj. v roce sčítání, jehož data budou dále použita k rozboru rodin s dětmi) vydělily tři hlavní skupiny.

Specifické postavení mělo mezi kraji z hlediska demografických ukazatelů **Hl. m. Praha**, a to zejména kvůli vysokému průměrnému věku obyvatel, nízkému podílu dětí mladších 15 let, nízké plodnosti, výrazně vyššímu průměrnému věku matky při narození dítěte, vyšší naději dožití obyvatel a také vyššímu průměrnému věku snoubenců při uzavření manželství. Podíl dětí narozených mimo manželství zde byl nižší než v celé populaci, stejně jako úroveň rozvodovosti nebo potratovosti. Pro Prahu je typická i výraznější prostorová mobilita.

Druhou skupinu krajů charakterizuje nižší podíl živě narozených mimo manželství, vyšší podíl sňatků svobodných a nižší úroveň rozvodovosti, potratovosti a úmrtnosti. Do této skupiny patřil v roce 2011 **kraj Jihomoravský, Zlínský a také Kraj Vysočina**.

Pro obyvatele **Ústeckého a Karlovarského kraje** bylo charakteristické nižší zastoupení osob ve věku 65 a více let, nižší naděje dožití, nižší úroveň sňatečnosti při kratší průměrné délce manželství, výrazně vyšší podíl dětí narozených mimo manželství, vyšší úroveň úhrnné indukované potratovosti, ale také vyšší úroveň plodnosti (tabulka č. 1.1).

Z hlediska **počtu obyvatel** byl v roce 2011 na prvním místě Středočeský kraj, v němž k 31. 12. 2011 žilo 1,279 milionu osob, na druhém místě bylo Hl. m. Praha s 1,242 miliony obyvatel. Do konce roku 2008 nejlidnatější kraj Moravskoslezský byl v roce 2011 na místě třetím (1,241 milionu obyvatel). Nejméně obyvatel bylo v roce 2011 hlášeno k pobytu v Karlovarském kraji (0,303 milionu obyvatel).⁴

Dětská složka (osoby mladší 15 let) byla k 31. 12. 2011 nejméně zastoupena v Hl. m. Praze (13,3 %) a dále v kraji Zlínském (14,2 %), Plzeňském (14,3 %) a Jihomoravském (14,4 %). Pod průměrem České republiky (14,7 %) se dále nacházely kraj Moravskoslezský a Olomoucký. Naopak, nejvyšší podíl dětské složky byl zaznamenán v kraji Středočeském, Ústeckém a Libereckém (mezi 15,3 a 15,9 %).

Jak již bylo zmíněno výše, mezi regiony s podprůměrnou intenzitou **sňatečnosti** svobodných patřily zejména kraje Ústecký a Karlovarský. Vymezení oblasti s nejvyšší intenzitou sňatečnosti již tak jednoznačné není. Na počátku 90. let 20. století byla nejvyšší intenzita sňatečnosti zaznamenávána ve východních Čechách (Pardubický a Královéhradecký kraj) a v Kraji Vysočina. Přes pokles do roku 2003 zůstala v roce

³ Podrobněji viz <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/vyvoj-obyvatelstva-ceske-republiky-v-roce-2011-d1xwfw0a13>

⁴ Počet obyvatel je bilančně korigován dle výsledků sčítání z 1. 3. 2001.

2011 nad průměrem. Nejvyšší intenzita sňatečnosti byla v roce 2011 v Kraji Vysočina a dále mezi muži v kraji Jihočeském a v kraji Zlínském u žen.

Období po roce 1989 je typické zvyšujícím se věkem při uzavření sňatku. Tradičně nejstarší jsou svobodní snoubenci v kraji Hl. m. Praha. V roce 2011 vstupovali pražští muži do prvního manželství průměrně ve věku 31,9 let, nevěsty v Praze se průměrně vdávaly ve věku 29,4 let. Druhé nejvyšší hodnoty byly zaznamenány v Karlovarském kraji (u mužů 31,3 let a u žen 28,6 let). Nejmladší byli nevěsty a ženichové v Kraji Vysočina (27,3 a 29,9 let).

Podle úrovně **rozvodovosti** z roku 2011 by nejvíce manželství skončilo rozvodem ve Středočeském kraji (54,4 %), vysokou intenzitou se vyznačovaly i oblasti severozápadních a severních Čech. Naproti tomu Kraj Vysočina a Zlínský kraj jsou regiony s nejnižší úrovní rozvodovosti. Manželství v krajích s vysokou rozvodovostí trvají zpravidla kratší dobu v porovnání s kraji s vyšší stabilitou manželství.

V 90. letech 20. století se významně snižoval **počet narozených dětí**, v období 2002-2008 se naopak počet narozených zvyšoval. V roce 2008 nastal ve sledovaném období před rokem 2011 vrchol v 10 ze 14 krajů, v roce 2009 se počet narozených meziročně zvýšil ještě v kraji Plzeňském, Královéhradeckém, Olomouckém a Hl. m. Praze, v roce 2010 tomu tak bylo již pouze v hlavním městě. V roce 2011 došlo k opětovnému snížení počtu živě narozených dětí ve všech krajích. Intenzitní ukazatel úhrnné plodnosti se téměř ve všech krajích od začátku tisíciletí do roku 2008 zvyšoval, v kraji Plzeňském, Libereckém, Královéhradeckém a Olomouckém bylo dosaženo lokálního maximum v roce 2009, v Hl. m. Praze, v Pardubickém, Jihomoravském, Zlínském a Moravskoslezském kraji byla plodnost nejvyšší až v roce 2010. V roce 2011 poklesla úhrnná plodnost ve všech krajích. Nejvyšších hodnot dosahovala plodnost ve Středočeském kraji (1,52 dítěte na ženu) a v kraji Ústeckém (1,51). Nadprůměrná zůstala i plodnost žen v Libereckém, Pardubickém a Jihomoravském kraji. Naopak nejnižší úroveň úhrnné plodnosti byla v roce 2011 zaznamenána ve Zlínském kraji (1,34) a v Hl. m. Praze (1,35). Mezi v průměru nejstarší rodičky patří tradičně ty pražské a dále matky ve Zlínském a Jihomoravském kraji. Podíl dětí narozených mimo manželství se po roce 1989 významně zvýšil až na celorepublikovou úroveň 41,8 % v roce 2011. K regionům, které k tomuto trendu přispívají nejvíce, patřil v roce 2011 Karlovarský a Ústecký kraj (58,3 % a 56,1 %), nejmenší podíl dětí narozených mimo manželství byl zaznamenán ve Zlínském kraji a na Vysočině (32,6 % a 35,6 %). Úroveň úhrnné indikované potratovosti byla v roce 2011 nejnižší v moravských krajích (Vysočina, Zlínský, Jihomoravský) a v Pardubickém kraji. Nejvyšší pak byla zaznamenána v krajích severních Čech (Ústecký a Karlovarský).

Tabulka č. 1.1 **Populační vývoj v krajích - 2011**

kraj	počet obyvatel k 31.12.	podíl dětské složky 0-14 let k 31.12.2011 (%)	index sňat. svobodných mužů (%)	index sňat. svobodných žen (%)	úhrnná rozvodovost (%)	průměrná délka trvání manželství při rozvodu	úhrnná plodnost	živě narození mimo manž. (%)	průměrný věk při porodu	úhrnná indukovaná potratovost
ČR	10 505 445	14,7	100	100	46,2	12,9	1,43	41,8	29,7	0,32
Hl. m. Praha	1 241 664	13,3	96	96	43,6	12,8	1,35	36,6	31,2	0,34
Středočeský	1 279 345	15,9	97	98	54,4	12,2	1,52	38,0	29,8	0,35
Jihočeský	636 138	14,8	110	106	50,0	12,7	1,41	42,5	29,6	0,32
Plzeňský	571 709	14,3	99	98	50,3	12,4	1,37	43,8	29,4	0,34
Karlovarský	303 165	14,7	86	86	46,6	11,7	1,43	58,3	28,6	0,42
Ústecký	828 026	15,5	90	91	45,2	12,4	1,51	56,1	28,4	0,47
Liberecký	438 600	15,3	99	98	48,9	12,9	1,48	47,4	29,4	0,40
Královéhradecký	553 856	14,7	102	101	45,2	13,0	1,42	42,4	29,8	0,34
Pardubický	516 411	14,9	104	104	42,7	13,5	1,46	39,8	29,6	0,23
kraj Vysočina	511 937	14,7	111	111	38,2	13,0	1,42	35,7	29,7	0,24
Jihomoravský	1 166 313	14,4	100	101	44,2	13,6	1,44	36,7	30,0	0,27
Olomoucký	638 638	14,6	101	98	46,6	13,7	1,39	43,0	29,5	0,29
Zlínský	589 030	14,2	106	109	42,1	13,7	1,34	32,8	30,2	0,24
Moravskoslezský	1 230 613	14,5	101	101	45,5	13,2	1,38	46,5	29,0	0,32

Zdroj: ČSÚ, Vývoj obyvatelstva České republiky - v roce 2011, dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/cr/vyvoj-obyvatelstva-ceske-republiky-v-roce-2011-d1xwfoa13>

Pozn.: Z důvodu neexistence bilancí podle rodinného stavu na úrovni krajů jsou pro hodnocení úrovně sňatečnosti svobodných v krajích prezentovány pouze indexy, udávající vztah výše úhrnné redukované sňatečnosti svobodných v kraji vzhledem k republikové hodnotě.

2. Základní definice domácností a rodin ve Sčítání lidu, domů a bytů 2011

Hlavním zdrojem dat o počtu a struktuře domácností a rodin je Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB), které se v poslední době uskutečňuje v pravidelných desetiletých intervalech.

Sčítání v roce 2011 přineslo několik zásadních metodologických změn.⁵ Jednou z nich bylo upuštění od kritéria trvalého pobytu, který byl nově nahrazen místem obvyklého pobytu. Cílem tohoto opatření bylo co nejvíce přiblížit získané údaje realitě. Na základě trvalého pobytu bylo obtížnější zachytit nesezdané soužití, soužití více rodin v jedné domácnosti apod.

Místo obvyklého pobytu bylo definováno jako místo, kde osoba obvykle tráví období svého každodenního odpočinku bez ohledu na dočasnou nepřítomnost z důvodu rekreace, návštěv, pracovních cest, pobytu ve zdravotnickém zařízení apod. a kde je členem konkrétní domácnosti.

Pro zahrnutí osoby do obvykle bydlícího obyvatelstva České republiky je rozhodující kritérium 12 měsíců pobytu na území ČR, příp. úmysl dlouhodobého pobytu.

Pro odvození místa obvyklého pobytu osoby byla určující deklaráce na sčítacím formuláři týkající se faktického bydliště osoby (bez ohledu na místo trvalého pobytu, resp. povoleného přechodného pobytu).

S místem obvyklého pobytu souvisí údaje o domácnostech. Na bytovém listu zaznamenaly osoby žijící v jednom bytě příbuzenské a jiné vztahy v rámci jedné hospodařící domácnosti. Domácnosti jsou tvořeny osobami se společným místem obvyklého pobytu.

Bytovou domácnost tvoří osoby žijící společně v jednom bytě.

Rodiny jsou definovány jako typ hospodařící domácnosti. **Hospodařící domácnost** tvoří osoby, které společně hospodaří, tj. společně hradí výdaje domácnosti, jako je strava, náklady na bydlení aj. Společné hospodaření se vztahuje i na děti, které do příslušné domácnosti patří, i když samy na výdaje domácnosti nepřispívají. Rodinná hospodařící domácnost může být typu:

- **Domácnost rodinná - tvořená 1 úplnou rodinou (ÚR):** manželský pár, neformální soužití druha a družky - tzv. faktické manželství, registrované partnerství, příp. neformální soužití osob stejného pohlaví - tzv. faktické partnerství, a to ve všech případech s dětmi nebo bez dětí
- **Domácnost rodinná - tvořená 1 neúplnou rodinou (NÚR):** jeden z rodičů s alespoň jedním dítětem
- **Domácnost rodinná - tvořená 2 a více rodinami**

Závislé dítě je každá osoba v domácnosti, která má k osobě v čele vztah „syn/dcera“, je ekonomicky neaktivní a je ve věku 0–25 let.

---

⁵ <https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo-domy-byty-a-domacnosti-podle-scitani-lidu-domu-a-bytu-2011-cr-kraje-okresy-so-orp-spravni-obvody-prahy-a-mesta-sidla-so-orp-2011-egrhq6c4dz>

Termínem „**faktické manželství**“ nebo „**faktické partnerství**“ se označuje hospodařící domácnost, kterou tvoří osoby žijící v neformálním soužití, které toto soužití deklarovaly na sčítacím formuláři za byt, bez ohledu na jejich skutečný rodinný stav. Manželské páry a registrovaná partnerství jsou svazky de iure.

Jak bylo zmíněno, složení domácnosti je založeno na deklaraci sčítaných osob, jež není možné dále verifikovat. Data za domácnosti tak mohou být částečně zkreslena, např. v případech rodin vlastnících více bytů byli zapsáni jednotliví členové domácnosti na rozdílné adresy (např. aby se zamezilo odůvodňování neobydlenosti dalších bytů). Počty neúplných rodin jsou také ovlivněny skutečností, že někteří samoživitelé tuto skutečnost deklarují, ale reálně žijí s partnerem, měli by tedy být zařazeni mezi rodiny úplné.

V hospodařících domácnostech tvořených jednou rodinou je určena osoba v čele domácnosti. V úplných rodinách - párech osob odlišného pohlaví je osobou v čele vždy muž, v párech osob stejného pohlaví je osobou v čele vždy starší osoba. V neúplné rodině je osobou v čele rodič.

3. Základní struktura hospodařících domácností v ČR

Výsledky Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011 odrážejí předchozí populační vývoj. Na celorepublikové úrovni se zvýšil počet neúplných rodin, kde chod domácnosti zabezpečuje jen jeden rodič, stejně tak narostl podíl domácností jednotlivců. Ve větší míře bylo zaznamenáno neformální soužití druhá a družky v tzv. faktickém manželství. Tyto celostátní změny ve struktuře domácností byly potvrzeny i na regionální úrovni.

Z celkového počtu hospodařících domácností (HD) v České republice tvoří domácnosti rodinné 62,6 % (graf č. 3.1). Nerodinné domácnosti jsou zejména domácnostmi jednotlivců (86,8 % nerodinných domácností). Naprostá většina hospodařících domácností bydlí samostatně, případy, kdy spolu bydlí více takových domácností, představují necelých 10 %. Většinou se jedná o případy soužití rodinné domácnosti a jednotlivce, který hospodaří samostatně.

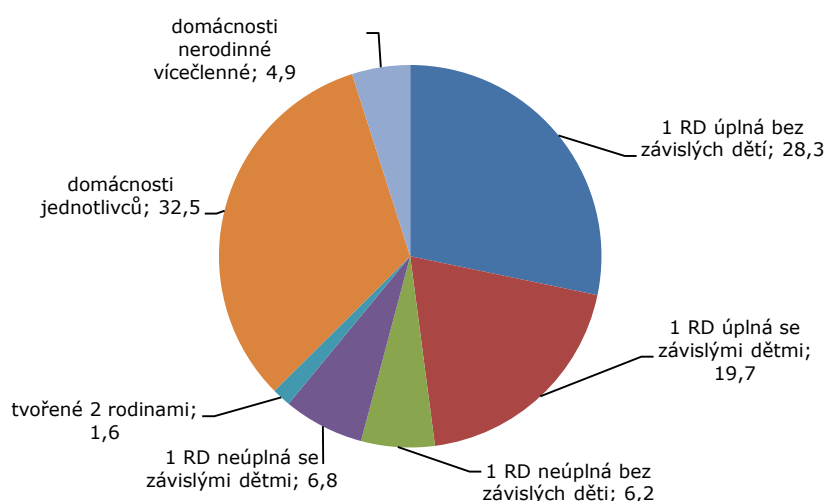
Hospodařící rodinné domácnosti mohou být tvořeny jednou nebo více rodinami. **Převládajícím případem je však situace, kdy hospodařící domácnost tvoří jedna rodina** (97,5 %). Většina těchto případů (78,6 %) je rodinou úplnou. Svazek mezi partnery v úplné rodině je většinou založen na manželství (88,6 %), v poslední době se rozmáhající faktické manželství představuje 11,2 % českých párů. Nejdynamičtější vývoj do roku 2011 vykázaly neformální svazky s osobou v čele ve věku 25-34 let, jejichž počet se za dvacet let více než zpětinásobil. K 26. 3. 2011 tak byla více než polovina nesezdaných soužití soustředěna do věku 25-39 let. Více než polovinu tohoto typu partnerství tvořili svobodní partneři. Polovina nesezdaných soužití byla v roce 2011 bez závislých dětí, alespoň jedno závislé dítě žilo ve 43 % nesezdaných soužitích.

Závislé děti žily ve 41 % úplných rodin (samostatně hospodařících, graf č. 3.2). Přibližně polovina těchto rodin vychovávala jedno dítě (47,6 %), podobný podíl pak pečoval o dvě děti (44,7 %). Každá pátá rodinná samostatně hospodařící domácnost byla neúplnou rodinou, 52,4 % z nich mělo závislé děti,⁶ naprostá většina z nich (70 %) však pouze jedno.

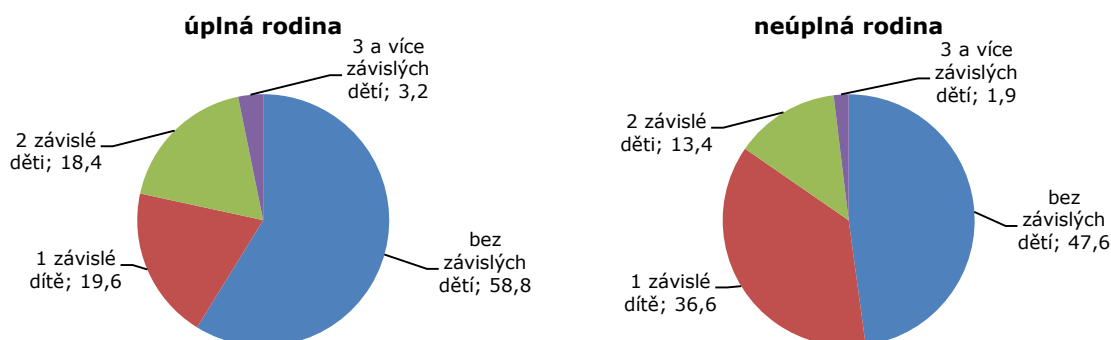
---

⁶ Zbývajících 48 % neúplných rodin nemá závislé dítě dle dané definice.

Graf č. 3.1 **Struktura hospodařících domácností v ČR dle SLDB 2011 (%)**

Zdroj: Výsledky SLDB 2011 za HD, dostupné na: <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30781&th=&vseuzemi=null&v=&vo=null&void=>

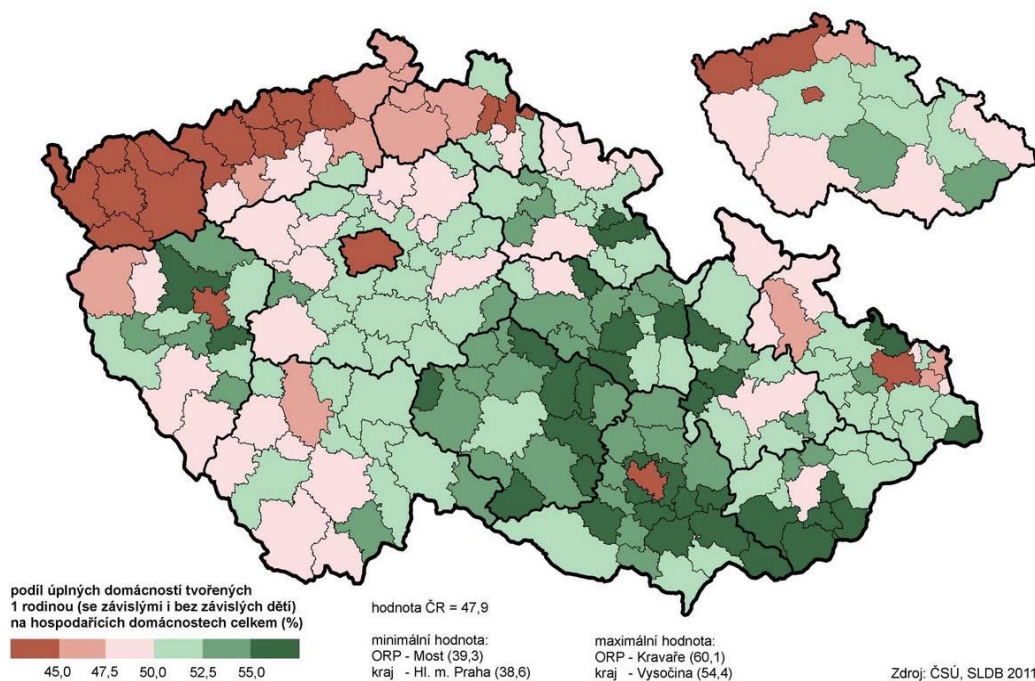
Graf č. 3.2 **Úplné a neúplné rodiny dle počtu závislých dětí - ČR (%)**

Zdroj: Výsledky SLDB 2011 za HD, dostupné na: <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30781&th=&vseuzemi=null&v=&vo=null&void=>

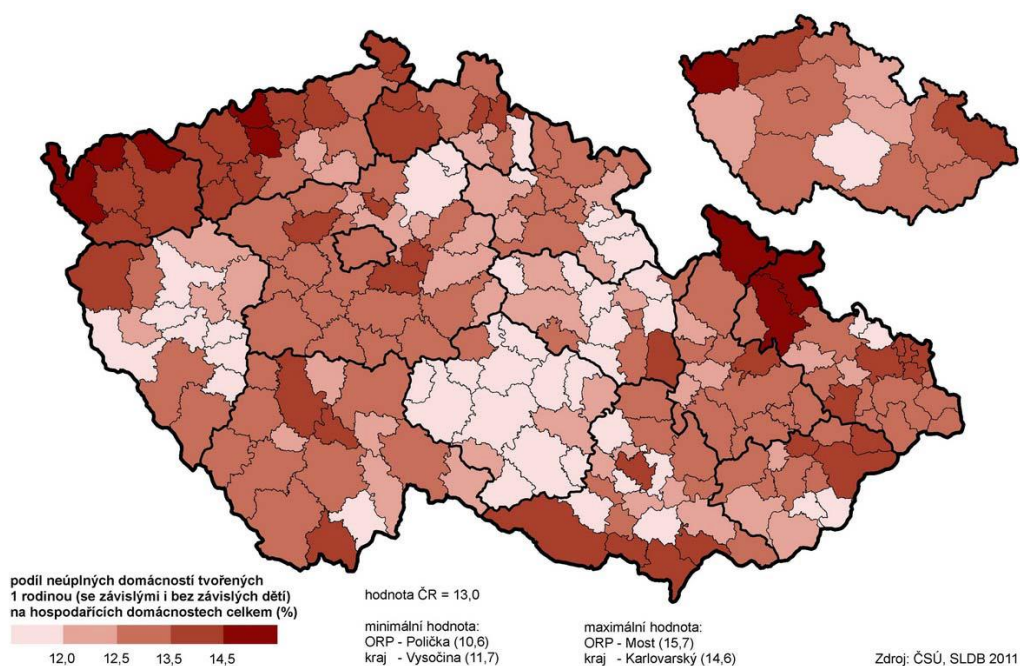
Na rozdíly ve struktuře domácností mezi regiony působí ekonomické, sociální, kulturní a náboženské vlivy. Výsledky sčítání potvrdily, že vyšší **podíl rodinných domácností**, a to zejména rodin úplných, se vyskytuje v krajích, kde rodina představuje tradičně významnější životní hodnotu (zejména Kraj Vysočina a sousední Pardubický, Zlínský kraj). Jedná se o regiony, kde je i vyšší podíl osob hlásících se k náboženskému vyznání (nejvíce Kraj Vysočina: 37 %, nejméně Ústecký kraj: 10 %). Nižší podíl rodinných domácností v celkovém počtu hospodařících domácností je zastoupen v krajích s vyšší nezaměstnaností (Karlovarský a Ústecký) a ve velkých městech s vyšším životním standardem (Hl. město Praha), kam přichází řada mladých lidí kvůli studiu a větší nabídce pracovních příležitostí, rodina zde tak nepředstavuje jediný způsob seberealizace. Kromě toho pracovní kariéra znamená pro jednotlivce i vyšší ekonomický standard, než kterého by mohl jednatlivec dosáhnout, kdyby žil v rodině. Větší zastoupení osob v mladém produktivním věku zvyšuje počet potenciálních partnerů a komplikuje tak do jisté míry výběr / volbu stálého partnera, což ve

svém důsledku přispívá k výraznějšímu odkladu založení rodiny. Z těchto důvodů jsou zde častější domácnosti jednotlivce a nerodinné vícečlenné domácnosti. Regiony s vyšším podílem úplných rodin v celkovém počtu hospodařících domácností mají často nižší podíl rodin neúplných a naopak (kartogramy č. 3.1 a 3.2).

Kartogram č. 3.1 **Úplné rodiny ve správních obvodech ORP, Praze a krajích**

Kartogram č. 3.2 **Neúplné rodiny ve správních obvodech ORP, Praze a krajích**

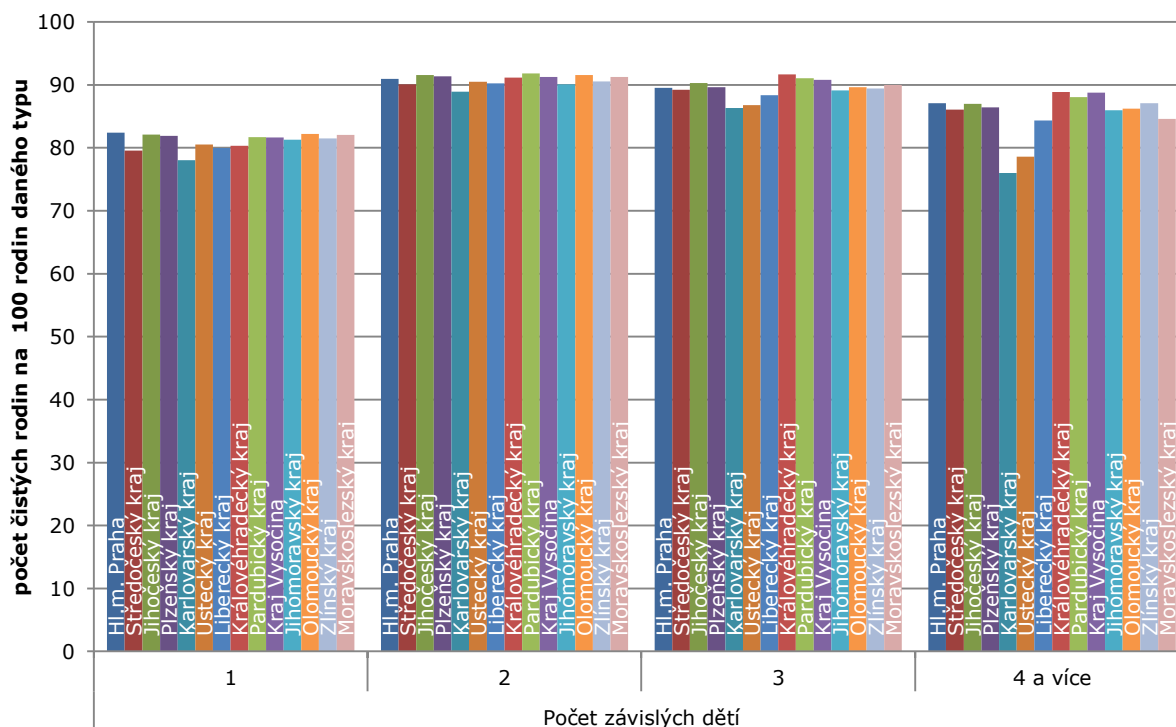
Zdroj: Dostupné na: https://www.czso.cz/csu/czso/104135-13-n-k3018_2013-20

4. Rozbor čistých rodin se závislými dětmi (bez přidaných osob) dle údajů poskytnutých ČSÚ⁷

4.1 Čisté a smíšené rodiny

Součástí hospodařících domácností tvořených jednou rodinou mohou být i další **jednotlivé osoby, pokud s rodinou společně hospodaří** - týká se to přibližně 15 % HD tvořených jednou rodinou. Z hlediska počtu závislých dětí je soužití rodiny s další osobou nejčastější u rodin s jedním závislým dítětem (graf č. 4.1). Jedná se zřejmě o situace, kdy mladá rodina s dítětem teprve svoji bytovou situaci řeší, nebo se naopak jedná o rodiče se dvěma či více dětmi, kdy definici závislého dítěte splňuje pouze jedno z nich, ostatní spolubydlíci děti jsou buď ekonomicky aktivní, nebo starší 26 let, ale s rodinou společně hospodaří. Společné hospodaření rodiny s dalšími osobami je také častější v rodinách se čtyřmi a více dětmi. Důvodem může být horší sociální situace, náklady domácnosti jsou tak rozděleny mezi více dospělých osob. Obecně je podíl čistých rodin nejnižší v Karlovarském kraji, a to bez ohledu na počet dětí v rodině.

Graf č. 4.1 Podíly čistých rodin (HD tvořené jednou rodinou) dle krajů a počtu závislých dětí

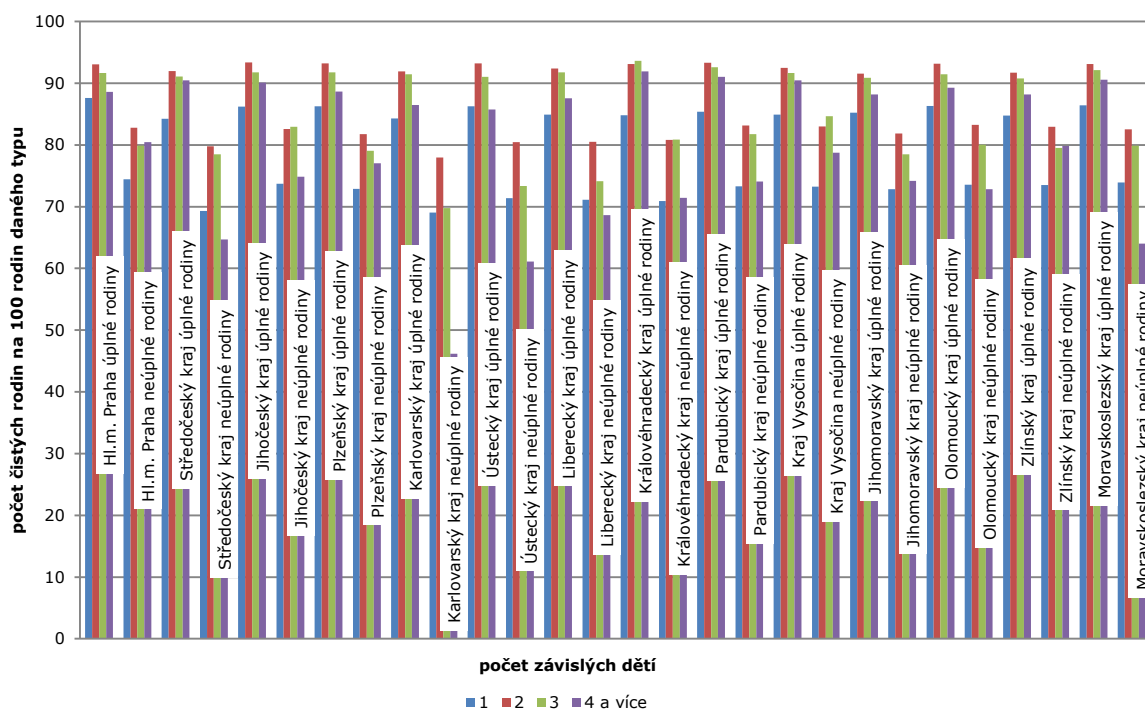

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

⁷ Pokud není uvedeno jinak, vycházejí rozbor z dat poskytnutých Českým statistickým úřadem přímo pro tento projekt.

S další osobou hospodaří častěji neúplné rodiny než rodiny úplné (graf č. 4.2). Obecně platí, že podíl čistých rodin se zvětšuje spolu s velikostí obce, a to jak u rodin úplných, tak neúplných. V regionálním srovnání je nejméně příznivá situace z pohledu samostatného hospodaření rodin v Karlovarském kraji, a to zejména u neúplných rodin. Karlovarský kraj⁸ je krajem s nejnižším počtem hospodařících domácností a z hlediska struktury domácností je v porovnání s ostatními kraji relativně výjimečný. Vyznačuje se zaprvé nejnižším podílem rodinných domácností v počtu všech HD - 59 %, což je o 4 procentní body méně, než je celorepublikový průměr. Domácnosti nerodinné představují 41 %, z toho je v porovnání s ostatními kraji relativně vyšší podíl domácností vícečlenných nerodinných (15 %, tj. po Praze druhý nejvyšší). Karlovarský kraj je také spolu se Středočeským a Jihomoravským krajem regionem, kde je nejvíce rozšířeno společné bydlení více hospodařících domácností (10 % HD), z nich dokonce 22 % zaujímají případy, kdy spolu bydlí tři a více HD.

Graf č. 4.2 Podíl čistých rodin dle typu rodiny a počtu závislých dětí - kraje

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

4.2 Čisté rodiny s dětmi

Následující kapitoly vycházejí z dat za čisté rodiny se závislými dětmi. Jedná se tedy o rodiny bez přidání osob tvořené pouze rodiči a závislými dětmi. Toto vymezení koresponduje s vymezením rodin v částech této publikace týkajících se příjmů a výdajů rodin s dětmi a vycházejících z dat SILC a SRU (primární data poskytl

⁸ SLDB Karlovarský kraj: <https://www.czso.cz/csu/czso/cricitani-lidu-domu-a-bytu-2011-karlovarsky-kraj-analyza-vysledku-2011-17rc642aww>

Český statistický úřad) a také s vybranými typy rodin v terénním šetření, realizovaném v návaznosti na zde předložený rozbor (výsledky jsou publikovány v: Kuchařová, Palonciová, Pechlová, 2016).

4.2.1 Základní typy čistých rodin

První otázkou, kterou je třeba si položit, je, jaký je **poměr úplných a neúplných rodin** v regionech. Jejich počty jsou závislé na několika faktorech, jako je velikost populace mužů a žen, kteří mohou žít v manželství, ať již ve faktickém nebo v právně definovaném, úroveň sňatečnosti a rozvodovosti (či rozpadu faktických manželství) v daném regionu, úroveň úmrtnosti a migrace, počet dětí pak závisí na úrovni plodnosti a potratovosti. Výše jmenované faktory jsou faktory demografickými, ty jsou však ve vzájemném vztahu s faktory ekonomickými (míra nezaměstnanosti v daném regionu, dostupnost bydlení, výše mezd apod.) či kulturními (např. vliv náboženského vyznání).

Nejnižší podíl úplných rodin s dětmi v souboru čistých rodin s dětmi byl při sčítání 2011 zaznamenán **v Hlavním městě Praze, v Karlovarském a Ústeckém kraji** (graf č. 4.3): 72 %, 72 % a 73 %.

Hlavní město Praha je charakteristické nízkou intenzitou sňatečnosti a plodnosti a vyšším průměrným věkem při prvním sňatku a při narození dítěte. Nižší je však i úroveň rozvodovosti. Pražské úplné rodiny měly při sčítání častěji jen jedno dítě (52 %), z nichž každé třetí bylo mladší 3 let. V neúplných rodinách žilo také v porovnání s ostatními kraji častěji jen jedno dítě, s výraznějším zastoupením těch nejmladších. V Praze se tedy ve sčítání 2011 významně projevil odklad založení rodiny do pozdějšího věku.

Karlovarský a Ústecký kraj jsou typické nízkým průměrným věkem při narození prvního dítěte, vysokým podílem dětí narozených mimo manželství, nízkou úrovní sňatečnosti s krátkou průměrnou délkou trvání manželství a vyšší rozvodovostí. To jsou faktory, které významně ovlivňují podíl úplných rodin s dětmi. Ústecký kraj⁹ je v pořadí třetím z krajů s nejvyšším zastoupením nerodinných domácností, významnou měrou se na tom podílí domácnosti jednotlivců (86 % nerodinných HD). Jejich podíl na celkovém počtu HD je po Praze a Karlovarském kraji třetí nejvyšší (35 %). Úplné rodiny jsou v Ústeckém kraji většinou založeny na manželském svazku, nicméně podíl faktických manželství patří ke třem nejvyšším v ČR, spolu s Hlavním městem Praha a Karlovarským krajem. Úplné i neúplné rodiny měly v Karlovarském a Ústeckém kraji při sčítání 2011 nejčastěji jedno dítě, s výrazným zastoupením ve věku 6 až 14 let. To je důsledek vývoje v předcházejícím období, kdy docházelo ke značné proměně územního obrazu plodnosti, zvláště Karlovarský kraj se v úrovni plodnosti propadl z třetí pozice v roce 2003 na šestou v roce 2011. Zároveň šlo o kraje, kde byl přírůstek úrovně úhrnné plodnosti mezi roky 2003 a 2011 nejnižší (18 % a 16 %).

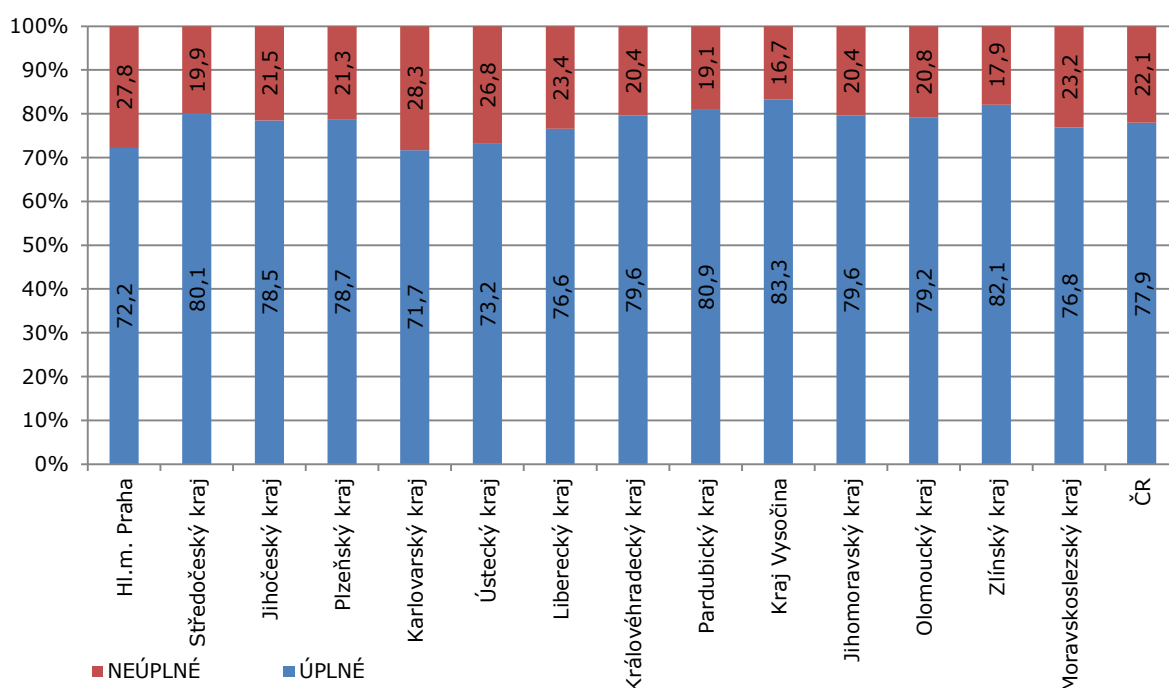
Naopak, nejvyšší podíl úplných rodin z celkového počtu rodin s dětmi byl v roce 2011 zaznamenán v **Kraji Vysočina a ve Zlínském kraji** (83 %, 82 %). Tyto kraje mají oproti průměru ČR vyšší úroveň sňatečnosti, delší průměrnou délku manželství při nižší úrovni rozvodovosti. Úplné rodiny měly při sčítání 2011 častěji více dětí (2 a více 60 %, resp. 57 %), podobně tomu bylo i v neúplných rodinách (34 %, 31 %).

⁹ <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30781&th=&vseuzemi=null&v=&vo=null&void=-tabulka 900>.

<https://www.czso.cz/csu/czso/cricitani-lidu-domu-a-bytu-2011-ustecky-kraj-analyza-vysledku-2011-4zhiffq3f>

Kraj Vysočina¹⁰ drží z hlediska složení domácností a rodin několik prvenství, která do značné míry odrážejí venkovský ráz osídlení a obecně vyšší přejímání tradičních rodinných hodnot. Zaprvé podíl rodinných domácností je mezi kraji vůbec nejvyšší (68,3 % všech HD). Z toho vyplývá nejnížší podíl domácností nerodinných (31,7 % HD). Ty jsou z 90 % tvořeny domácnostmi jednotlivců, z celkového počtu HD představují 29 %, což je nejnížší podíl v mezikrajském srovnání. Domácnosti jednotlivců jsou na Vysočině více než z poloviny (51 %) tvořeny nepracujícími důchodci, což je nejvíce z krajů ČR. Naprostá většina úplných rodin je založena na manželském soužití de iure, podíl faktických manželství je vůbec nejnížší v ČR. Také podíl neúplných rodin v rodinách s dětmi je v krajích Vysočina a Zlínském v mezikrajském srovnání nejnížší (17 %, resp. 18 %, graf č. 4.3).

Graf č. 4.3 Poměr úplných a neúplných rodin s dětmi

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

4.2.2 Počet dětí v čistých rodinách

V celorepublikovém průměru mají **úplné rodiny** nejčastěji dvě **děti** (47 %), nebo jedno dítě (46 %, graf č. 4.4). Nejvíce dětí mají páry v Kraji Vysočina, ve Zlínském a Pardubickém kraji. Na Vysočině je podíl jedináčků v úplných rodinách o téměř 7 procentních bodů nižší než v celé ČR, a to ve prospěch podílu dvoudětných rodin (4 p. b.) a třídětných rodin (2,6 p. b.). Ve Zlínském kraji je podíl dvoudětných úplných rodin v porovnání s celorepublikovým průměrem vyšší o 2,2 p. b., třídětných o 1,4 p. b. Mezi kraje, které mají příznivější strukturu úplných rodin ve smyslu většího počtu dětí, patří dále Olomoucký kraj, Královéhradecký kraj, Jihočeský kraj a Středočeský kraj. Naopak, Hl. m. Praha, Karlovarský kraj a Ústecký kraj jsou regiony,

¹⁰ <https://www.czso.cz/csu/czso/critani-lidu-domu-a-bytu-2011-kraj-vysocina-analyza-vysledku-2011-w7kwjsipev>

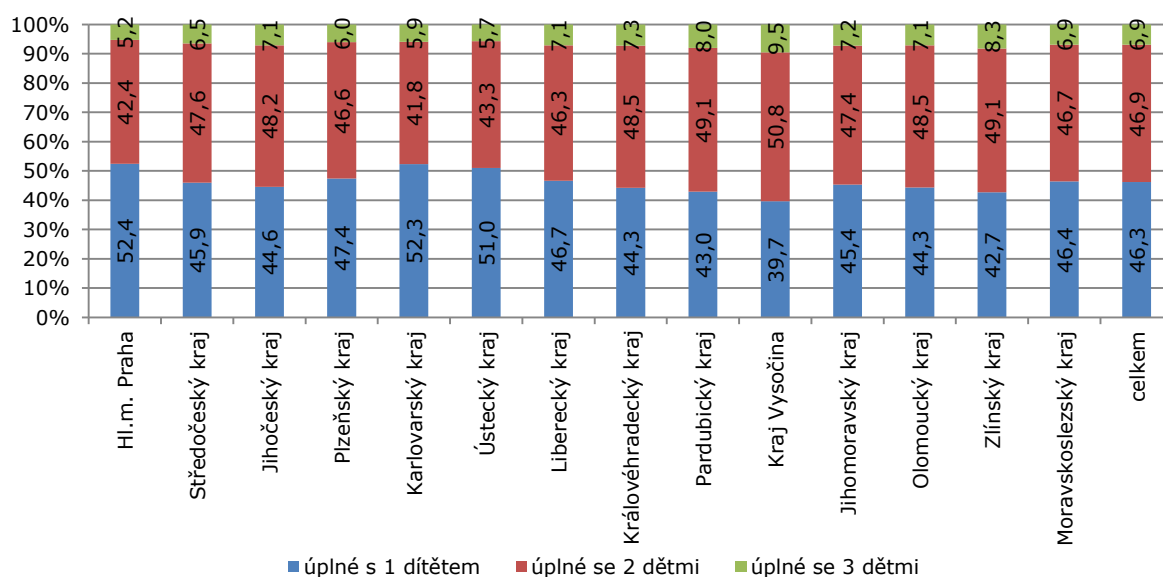
kde je podíl rodin s jedním dítětem nejvyšší (52 %, 52 %, 51,0 %). Rozdíl mezi Krajem Vysočinou a Hl. m. Praha činí v tomto směru téměř 13 p. b. Tyto kraje mají zákonitě nižší podíl dvoudětných párů a zároveň i podprůměrné zastoupení rodin se třemi dětmi (spolu se Středočeským krajem a Plzeňským krajem). Jedná se zároveň o kraje, kde jsou s porovnáním s průměrem ČR více zastoupeny bezdětné páry, ať již v mladém věku nebo po odchodu dětí z domova.

Rozložení úplných rodin podle počtu dětí kopíruje do značné míry i rozložení rodin **neúplných** (graf č. 4.5). V Hl. m. Praze, v Karlovarském a Ústeckém kraji jsou výrazněji zastoupeny neúplné rodiny s jedním dítětem, naopak v Kraji Vysočina, v Pardubickém, Zlínském a také v Olomouckém kraji jsou častější i rodiny samoživitelů se dvěma dětmi. V podílu neúplných rodin se třemi dětmi nejsou mezi regiony žádné podstatné rozdíly, jejich podíly jsou zcela minimální.

Počet dětí v neúplných rodinách je výsledkem několika faktorů. Hlavním z nich je úroveň plodnosti a s ní související počet dětí, podíl dětí narozených mimo manželství a fakt, zda tyto děti žijí fakticky v úplné rodině či nikoli (je třeba mít na mysli problematické statistické zachycení skutečných samoživitelek a matek, které to pouze deklarují, ale ve skutečnosti žijí s partnerem a toto soužití má blíže k rodině úplné). Dalšími faktory je obecně intenzita vstupu do partnerství (tj. úroveň sňatečnosti a uzavírání faktických manželství) a naopak intenzita rozpadu vztahu. Pro nesezdané páry nejsou dané údaje dostupné, této otázce se věnují výběrová šetření, která ale většinou vzhledem ke svému rozsahu neumožňují regionální pohled.

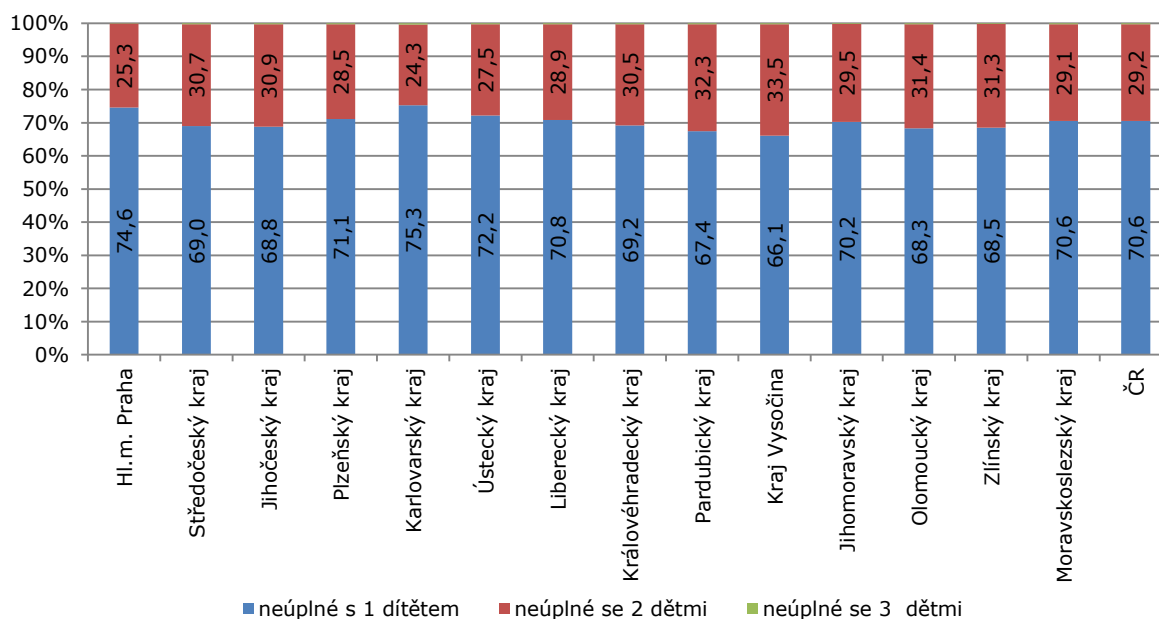
V regionech, kde je podíl neúplných rodin vysoký, žije v neúplné rodině častěji pouze jedno dítě (viz výše). Tyto regiony se vyznačují nižší intenzitou sňatečnosti, vyšší úrovní rozvodovosti (blížíci se celorepublikovému průměru) při kratší délce trvání manželství a vyšším podílem dětí narozených mimo manželství. Naopak, v regionech, kde je podíl neúplných rodin nejnižší, je i více neúplných rodin se dvěma dětmi. To je důsledek vyšší intenzity sňatečnosti, nižší úrovně rozvodovosti při relativně delší délce manželství a nižšího podílu dětí narozených mimo manželství.

Graf č. 4.4 **Počet dětí v úplných rodinách**

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

Graf č. 4.5 Počet dětí v neúplných rodinách

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

4.2.3 Čisté rodiny dle úplnosti, počtu a věku dětí

V **souboru** čistých úplných a neúplných rodin¹¹ měla pouze **jedno dítě** přibližně polovina z nich (tabulka č. 4.1). Nejpočetnější kategorií vůbec byly rodiny s jedním dítětem ve věku 15 až 25 let (přibližně každá pátá rodina s dětmi), a to ve všech krajích. To je do značné míry dáno širším rozpětím této skupiny v porovnání s ostatními. Podobně je tomu i v případě věkové kategorie 6-14 let - rodiny s jedním dítětem v tomto věku představovaly druhou nejpočetnější skupinu rodin (v rozmezí 10 až 19 % v jednotlivých krajích). Pokud bychom sloučili předškolní věk, pak by rodiny s jedním dítětem, které je mladší než 6 let, reprezentovaly 16 % všech rodin s dětmi. Nejpočetnější byly tyto rodiny v Hl. m. Praze, kde tvořily přibližně jednu pětinu všech rodin s dětmi.

Rodiny se **dvěma dětmi** reprezentovaly 43 % všech rodin. Nejčastěji (10 %) měly jedno dítě v předškolním věku (do 6 let) a jedno ve věku povinné školní docházky (6-14 let). Dále byly nejvíce zastoupeny rodiny, kde byly obě děti ve věku 6 až 14 let, jedno ve věku 6 až 14 let a druhé ve věku 15 až 25 let, třetí nejpočetnější skupinu tvořily rodiny s oběma dětmi ve věku 15 až 25 let. Pokud sloučíme dvě nejmladší věkové skupiny, které byly pro třídění k dispozici, pak rodiny, kde byly obě děti mladší 6 let, představovaly necelých 7 % všech rodin s dětmi.

Rodiny se **třemi dětmi** byly zastoupeny v přibližně 6 %. Nejvyšší podíl byl zaznamenán v Kraji Vysočina (9 % všech rodin), dále ve Zlínském a Pardubickém kraji. Naopak, nejméně tříčetných rodin žilo v Hl. m. Praze (necelých 5 %) a v Ústeckém a Karlovarském kraji (5 %). Nejčastěji byly zastoupeny rodiny s jedním dítětem ve věku 3 až 5 let a dvěma ve věku 6 až 14 let a s jedním ve věku 6 až 14 let a dvěma ve věku 15 až 25 let.

¹¹ S minimálně jedním a maximálně třemi dětmi.

Tabulka č. 4.1 Podíly rodin s dětmi dle počtu a věku dětí (%)

	HI. m. Praha	Středočeský kraj	Jihočeský kraj	Plzeňský kraj	Karlovarský kraj	Ústecký kraj	Liberecký kraj	Královéhradecký kraj	Pardubický kraj	Kraj Vysočina	Jihomoravský kraj	Olomoucký kraj	Zlínský kraj	Moravskoslezský kraj	ČR
celkem jedno dítě	58,2	50,2	49,4	52,1	58,3	56,1	51,8	48,9	47,2	43,7	50,1	48,9	47,0	51,5	51,2
0-2	14,2	11,3	9,5	10,3	10,1	10,2	10,1	9,2	9,1	8,2	10,3	9,3	8,3	8,9	10,2
3-5	7,2	6,3	5,6	6,4	7,5	7,6	6,1	5,6	5,3	4,4	5,5	5,5	5,0	5,9	6,0
6-14	14,6	13,7	12,8	14,5	19,0	17,6	15,2	13,1	12,5	10,5	12,6	12,3	11,6	14,1	13,8
15-25	22,1	18,9	21,4	20,8	21,7	20,8	20,5	21,1	20,3	20,6	21,6	21,8	22,0	22,6	21,2
celkem 2 děti	37,3	43,9	44,1	42,4	36,5	38,7	41,8	44,4	45,5	47,4	43,5	44,6	45,5	42,3	42,6
0-2 x 0-2	1,5	1,3	0,8	1,0	0,7	0,7	1,0	0,9	0,9	1,0	1,2	0,9	1,0	0,8	1,0
3-5 x 3-5	1,0	1,0	0,7	0,8	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8	0,8	0,9	0,7	0,7	0,7	0,8
6-14 x 6-14	7,5	9,3	9,3	8,9	7,4	7,9	8,8	9,2	9,5	10,4	8,9	9,2	9,5	8,9	8,9
15-25 x 15-25	6,4	6,4	8,2	6,9	5,1	5,2	6,5	7,9	8,3	10,1	7,9	8,8	9,3	7,9	7,4
0-2 x 3-5	5,6	5,8	4,6	4,7	3,4	3,6	4,7	4,8	4,9	5,0	5,1	4,7	4,7	4,0	4,8
0-2 x 6-14	2,5	3,3	3,1	3,4	3,7	3,7	3,4	3,4	3,3	2,7	3,0	3,1	3,1	3,2	3,2
0-2 x 15-25	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4
3-5 x 6-14	5,8	7,4	6,8	6,9	6,1	6,6	6,7	6,6	6,8	6,8	6,7	6,7	6,5	6,5	6,6
3-5 x 15-25	0,5	0,8	0,7	0,8	0,9	1,0	0,8	0,8	0,7	0,6	0,7	0,8	0,7	0,8	0,7
6-14 x 15-25	6,4	8,5	9,4	8,6	8,1	8,7	8,9	9,7	9,7	9,7	8,7	9,4	9,6	9,0	8,7
celkem tři děti	4,5	5,9	6,6	5,5	5,2	5,1	6,4	6,6	7,3	8,9	6,5	6,5	7,5	6,2	6,2
0-2 x 3-5 x 6-14	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6	0,5	0,6	0,5	0,6
0-2 x 6-14 x 15-25	0,2	0,3	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3
3-5 x 6-14 x 15-25	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4
0-2 x 3-5 x 15-25	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
tři 0-2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
tři 3-5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
tři 6-14	0,4	0,6	0,6	0,5	0,4	0,4	0,6	0,5	0,6	0,8	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6
tři 15-25	0,3	0,2	0,4	0,3	0,2	0,1	0,3	0,3	0,5	0,7	0,4	0,4	0,6	0,3	0,3
0-2 x 3-5 x 3-5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
0-2 x 6-14 x 6-14	0,4	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
0-2 x 15-25 x 15-25	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
0-2 x 0-2 x 3-5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
3-5 x 6-14 x 6-14	0,6	0,8	0,8	0,7	0,8	0,7	0,8	0,9	0,8	1,2	0,8	0,8	0,9	0,8	0,8
3-5 x 15-25 x 15-25	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
0-2 x 0-2 x 6-14	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
3-5 x 3-5 x 6-14	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
6-14 x 15-25 x 15-25	0,6	0,7	0,9	0,7	0,7	0,6	0,9	1,0	1,2	1,5	1,0	1,1	1,4	0,9	0,9
0-2 x 0-2 x 15-25	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3-5 x 3-5 x 15-25	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6-14 x 6-14 x 15-25	0,5	0,7	0,8	0,7	0,6	0,7	0,8	0,8	0,9	1,1	0,7	0,8	0,9	0,8	0,7
celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

Jak bylo zmíněno výše, počet dětí se významně liší z hlediska úplnosti rodiny. Následující odstavce se proto zaměří zvláště na úplné a neúplné rodiny.

Úplné rodiny

Podíl úplných rodin s jedním dítětem a se dvěma dětmi byl téměř shodný (46 %, tabulka č. 4.2). Nejvíce se na počtu úplných rodin **s jedním dítětem** (i na celkovém počtu úplných rodin) podílely rodiny s jedním dítětem ve věku 15 až 25 let, dále s jedním dítětem ve věku 6 až 14 let a s jedním dítětem mladším 3 let. Vzhledem k různě širokému intervalu je třeba zdůraznit právě význam věkové skupiny 0 až 2 roky, který je v porovnání s výše uvedenými výrazně užší. Fakt, že každá desátá úplná rodina s dětmi má pouze jedno dítě, a to mladší 3 let, odráží demografické chování předchozího období, na druhé straně je to významná informace pro rodinnou a sociální politiku.

Největší podíl úplných rodin s jedním dítětem byl zaznamenán v Hl. m. Praze a v krajích severních Čech. V Praze byl tento vyšší podíl způsoben zejména výší porodnosti v předchozích 3 letech (rodiny s jedním dítětem mladším 3 let: 16 % všech úplných rodin), v severních Čechách byly nadprůměrně zastoupeny úplné rodiny s jedním dítětem ve věku 6 až 14 let, částečně také ve věku 3 až 5 let a 15 až 25 let.

V Kraji Vysočina byl na rozdíl od ostatních krajů podíl úplných rodin s jedním dítětem výrazně nižší než podíl rodin se dvěma dětmi (40 % versus 51 %), a to zejména v důsledku nižšího podílu rodin s dítětem mladším 15 let. Podobně tomu bylo i v Pardubickém a Zlínském kraji (zde s tím rozdílem, že nižší zastoupení jedináčků mladších 15 let oproti celorepublikovému průměru bylo mírně kompenzováno vyšším podílem jedináčků ve věku 15 až 25 let).

Jak již bylo zmíněno, největší podíl úplných rodin **se dvěma dětmi** byl zaregistrován v Kraji Vysočina (51 % úplných rodin s dětmi). Podobně jako v jiných krajích byly v této skupině rodin nejvýrazněji zastoupeny kombinace věkových skupin 6 až 14 let a 15 až 25 let, tedy dvou široce vymezených kategorií. Obecně, tj. napříč všemi regiony, je třeba hodnotit jako významný i podíl úplných rodin se dvěma dětmi, kde je jedno mladší 3 let a jedno je ve věku 3 až 5 let (6 % úplných rodin s dětmi). Nejvýrazněji jsou tyto rodiny zastoupeny v Hl. m. Praze (7 % úplných rodin s dětmi). Podobně významný je i podíl úplných rodin se dvěma dětmi, kde jedno je ve věku 3 až 5 let a druhé ve věku docházky na ZŠ (na úrovni 8 %, nejméně v Praze: necelých 7 %).

Největší podíl úplných rodin se **třemi dětmi** byl zaregistrován v Kraji Vysočina (téměř 10 %), ve Zlínském a Pardubickém kraji (více než 8 % úplných rodin s dětmi). Možné kombinace věkových skupin tuto kategorii velmi rozměňují, proto byly pro lepší interpretaci zvoleny následující kategorie: podíl úplných rodin se třemi dětmi z celkového počtu úplných rodin s dětmi, kde žije 1. alespoň jedno dítě mladší 3 let, 2. alespoň jedno dítě mladší 6 let, 3. alespoň jedno dítě ve věku 6 až 14 let a 4. alespoň jedno dítě ve věku 15 až 25 let (tabulka č. 4.2). Na celkovém počtu úplných rodin s dětmi se z takto vymezených třídných rodin podílely nejvíce ty, kde bylo alespoň jedno dítě ve věku 6 až 14 let (6 % úplných rodin s dětmi, na Vysočině dokonce 8 %, v Praze pouze 4 %). Rodiny, kde bylo alespoň jedno dítě mladší 3 let, byly zastoupeny na úrovni 2 % úplných rodin s dětmi. Úplné rodiny, kde bylo alespoň jedno dítě v předškolním věku (mladší 6 let), se na celkovém počtu rodin podílely v rozmezí 3 % (Praha) až 5 % (Vysočina).

Tabulka č. 4.2 Úplné rodiny dle počtu a věku dětí (%)

počet a věk dětí	Hl.m. Praha	Středočeský kraj	Jihočeský kraj	Plzeňský kraj	Karlovarský kraj	Ústecký kraj	Liberecký kraj	Královéhradecký kraj	Pardubický kraj	Kraj Vysočina	Jihomoravský kraj	Olomoucký kraj	Zlínský kraj	Moravskoslezský kraj	ČR
1 dítě	52,4	45,9	44,6	47,4	52,3	51,0	46,7	44,3	43,0	39,7	45,4	44,3	42,7	46,4	46,3
0-2	15,5	11,8	9,7	10,8	10,2	10,3	10,7	9,5	9,5	8,4	10,7	9,7	8,6	9,2	10,6
3-5	6,6	5,8	5,1	5,9	6,9	6,9	5,5	5,1	4,9	4,0	5,1	5,1	4,7	5,4	5,5
6-14	11,8	11,5	10,4	12,2	15,5	14,6	12,2	10,8	10,2	8,7	10,4	10,1	9,6	11,6	11,3
15-25	18,7	16,9	19,4	18,5	19,7	19,2	18,3	18,9	18,4	18,7	19,2	19,4	19,8	20,2	18,9
2 děti	42,4	47,6	48,2	46,6	41,8	43,3	46,3	48,5	49,1	50,8	47,4	48,5	49,1	46,7	46,9
0-2 x 0-2	1,8	1,5	1,0	1,2	0,8	0,9	1,2	1,1	1,1	1,2	1,3	1,1	1,1	1,0	1,2
3-5 x 3-5	1,2	1,1	0,8	0,9	0,7	0,7	0,8	0,8	0,9	0,9	1,0	0,7	0,8	0,8	0,9
6-14 x 6-14	8,3	9,9	10,2	9,6	8,3	8,7	9,6	9,9	10,1	11,2	9,7	9,9	10,2	9,8	9,7
15-25 x 15-25	6,6	6,6	8,7	7,3	5,5	5,6	6,8	8,3	8,7	10,5	8,2	9,2	9,6	8,5	7,8
0-2 x 3-5	7,0	6,7	5,5	5,6	4,3	4,4	5,7	5,6	5,8	5,7	5,9	5,5	5,5	4,8	5,7
0-2 x 6-14	2,9	3,7	3,5	3,8	4,4	4,4	3,9	3,8	3,6	2,9	3,4	3,5	3,5	3,6	3,6
0-2 x 15-25	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4
3-5 x 6-14	6,8	8,2	7,7	7,8	7,2	7,7	7,8	7,5	7,6	7,5	7,6	7,5	7,3	7,5	7,6
3-5 x 15-25	0,6	0,8	0,7	0,9	1,1	1,1	0,8	0,8	0,7	0,6	0,7	0,8	0,7	0,8	0,8
6-14 x 15-25	6,9	8,8	9,9	9,1	9,0	9,4	9,4	10,3	10,2	10,0	9,2	9,9	10,1	9,6	9,3
3 děti	5,2	6,5	7,1	6,0	5,9	5,7	7,1	7,3	8,0	9,5	7,2	7,1	8,3	6,9	6,9
aspoň jedno mladší 3 let	1,9	2,4	2,3	2,1	2,0	2,1	2,5	2,4	2,6	2,8	2,4	2,3	2,4	2,3	2,3
aspoň jedno mladší 6 let	3,2	4,2	4,2	3,8	3,8	3,7	4,3	4,4	4,5	5,1	4,2	4,1	4,5	4,2	4,1
aspoň jedno ve věku 6-14 let	4,3	5,5	6,1	5,0	5,2	5,0	6,0	6,2	6,7	7,9	6,0	6,0	6,9	5,8	5,8
aspoň jedno ve věku 15-25 let	2,2	2,9	3,5	2,9	2,8	2,8	3,6	3,7	4,2	4,9	3,5	3,7	4,5	3,5	3,4
celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

Neúplné rodiny

Neúplné rodiny mají na rozdíl od rodin úplných v přibližně dvou třetinách pouze **jedno dítě** (tabulka č. 4.3). V Praze a v Karlovarském kraji se tento podíl blíží dokonce třem čtvrtinám. Výraznější převaha jedináčků v neúplné rodině odráží fakt, že z důvodu rozvodu rodina nestihla mít více dětí. Nejpočetnější skupinou ze všech neúplných rodin s dětmi byly rodiny s jedním dítětem ve věku 6 až 14 let nebo 15 až 25 let. Podobně jako v úplných rodinách tu hraje velkou roli šíře této věkové kategorie. V Praze, ve Středočeském, v Karlovarském a v Ústeckém kraji se na podílu neúplných rodin s jedním dítětem v celkovém počtu neúplných rodin podílely v porovnání s ostat-

ními kraji výrazněji i rodiny s dítětem mladším 3 let. To je možné přičítat větší toleranci a vyššímu výskytu rozmanitějších forem rodičovství (např. nesezdané soužití, osamělé rodičovství, ať již chtěné nebo nechtěné). V Praze a ve středních Čechách se ve větším podílu malých dětí navíc projevila výrazněji posunutá populační vlna.

Přibližně jedna třetina neúplných rodin s dětmi měla dvě a více dětí. Podíl se třemi dětmi byl v porovnání s úplnými rodinami na přibližně poloviční úrovni (srovnej tabulky č. 4.2 a 4.3). V neúplných rodinách se **dvěma dětmi** byly podobně jako v rodinách úplných děti nejčastěji ve věku 6 až 14 let a 15 až 25 let. V porovnání s celorepublikovým průměrem byly tyto věkové skupiny zastoupeny více ve Zlínském, Pardubickém, Olomouckém kraji a v Kraji Vysočina. V těchto regionech byl obecně podíl neúplných rodin se dvěma dětmi vyšší. Naopak, vůbec nejnižší podíl neúplných rodin se dvěma dětmi v souboru neúplných rodin s dětmi byl zaregistrován v Karlovarském kraji a v Hl. m. Praze, a to díky výše uvedenému vyššímu podílu neúplných rodin s jedním dítětem mladším 3 let.

Neúplné rodiny se **třemi dětmi** byly spíše výjimečné. Nejvýznamněji se na jejich počtu podílely ty rodiny, kde bylo alespoň jedno dítě ve věku 6 až 14 let (3 % všech neúplných rodin s dětmi), stejnou měrou pak rodiny s alespoň jedním dítětem mladším 6 let a rodiny s alespoň jedním dítětem ve věku 15 až 25 let.

Tabulka č. 4.3 **Neúplné rodiny dle počtu a věku dětí (%)**

počet a věk dětí	Hl.m. Praha	Středočeský kraj	Jihočeský kraj	Plzeňský kraj	Karlovarský kraj	Ústecký kraj	Liberecký kraj	Královéhradecký kraj	Pardubický kraj	Kraj Vysočina	Jihomoravský kraj	Olomoucký kraj	Zlínský kraj	Moravskoslezský kraj	ČR
1 dítě	72,8	66,6	65,9	68,7	73,0	69,7	68,0	66,5	64,5	62,6	67,8	65,6	65,7	67,9	68,0
0-2	11,1	9,6	8,6	8,6	10,0	9,8	8,5	7,9	7,8	7,3	8,9	7,9	7,1	7,9	8,9
3-5	8,8	8,1	7,4	8,1	8,9	9,5	7,8	7,5	6,7	6,3	7,2	6,6	6,5	7,6	7,8
6-14	21,9	22,2	21,3	22,8	27,7	25,5	24,4	22,0	21,7	19,2	20,9	20,6	20,1	22,1	22,2
15-25	30,9	26,5	28,6	29,2	26,5	24,9	27,3	29,2	28,2	29,8	30,7	30,5	32,0	30,3	29,0
2 děti	24,7	29,6	29,6	27,5	23,6	26,5	27,7	29,3	30,9	31,8	28,5	30,2	30,0	28,0	28,1
0-2 x 0-2	0,7	0,7	0,3	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,5	0,3	0,3	0,4	0,5
3-5 x 3-5	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,5	0,3	0,5	0,5	0,4	0,3	0,4	0,4
6-14 x 6-14	5,3	6,8	6,2	6,3	5,2	5,9	6,2	6,7	7,1	6,7	6,0	6,5	6,6	6,1	6,2
15-25 x 15-25	5,9	5,5	6,6	5,6	4,0	4,2	5,4	6,4	7,0	8,4	6,6	7,3	7,9	6,2	6,1
0-2 x 3-5	2,0	2,1	1,8	1,6	1,3	1,5	1,5	1,7	1,5	1,5	1,9	1,6	1,5	1,5	1,7
0-2 x 6-14	1,4	1,8	2,0	1,8	2,0	2,1	2,0	1,8	2,0	1,6	1,6	1,7	1,4	1,8	1,8
0-2 x 15-25	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	0,3	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
3-5 x 6-14	3,0	4,0	3,7	3,8	3,4	3,8	3,6	3,4	3,6	3,5	3,3	3,7	3,1	3,4	3,5
3-5 x 15-25	0,4	0,8	0,7	0,7	0,6	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	0,7	0,8	0,7	0,7
6-14 x 15-25	5,2	7,2	7,6	6,6	6,1	7,0	7,3	7,6	7,9	8,1	7,0	7,4	7,7	7,1	6,9
3 děti	2,6	3,8	4,5	3,8	3,4	3,8	4,2	4,2	4,6	5,6	3,7	4,3	4,3	4,1	3,9
aspoň jedno mladší 3 let	0,7	1,2	1,4	1,3	1,3	1,3	1,4	1,3	1,3	1,5	1,1	1,2	1,0	1,2	1,2
aspoň jedno mladší 6 let	1,3	2,2	2,4	2,1	2,2	2,3	2,5	2,3	2,5	2,9	2,0	2,2	1,9	2,2	2,1
aspoň jedno ve věku 6-14 let	2,1	3,3	3,7	3,1	3,0	3,2	3,7	3,4	3,9	4,8	3,1	3,4	3,6	3,4	3,3
aspoň jedno ve věku 15-25 let	1,4	1,9	2,5	2,0	1,6	1,7	2,1	2,6	2,7	3,4	2,2	2,6	2,6	2,3	2,1
celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

4.3 Populace dětí žijících v čistých rodinách

V souboru čistých rodin s jedním až třemi dětmi, který měl výzkumný tým pro rozbor k dispozici, žilo celkem, tj. v úplných a neúplných rodinách, 1 522 403 dětí. Tato kapitola se zaměřuje právě na tuto populaci, nezabývá se tedy souborem rodin, ale populací dětí v nich žijících. Tento pohled je důležitý např. pro opatření sociální politiky, pokud by byla cílena např. na děti mladší 3 let. Tento přístup odpovídá na otázku, v jakých rodinách děti v daném věku žijí.

Předchozí rozbor ukázal regionální rozdíly ve složení rodin s dětmi z hlediska typu rodiny a počtu dětí v ní žijících. Pokud se podíváme na samotnou **populaci dětí** žijících v rodinách, pak nejvíce dětí žije ve Středočeském kraji, dále v Moravskoslezském kraji a Jihomoravském kraji, nejmenší podíl pak připadá na Karlovarský kraj (tabulka č. 4.4). Pořadí krajů podle celkového počtu dětí žijících v rodinách odráží zejména celkový počet obyvatel kraje (tabulka č. 1.1). Pořadí krajů dle toho, jakým poměrem se tamní děti žijící v úplných rodinách podílejí na jejich celkovém počtu v ČR, se také příliš nemění, s výjimkou Kraje Vysočina, který se v žebříčku díky celkové prorodinné orientaci posunul o dvě místa výše. Děti žijící v neúplné rodině pocházejí nejčastěji z Hl. m. Prahy, dále z Moravskoslezského a Středočeského kraje.

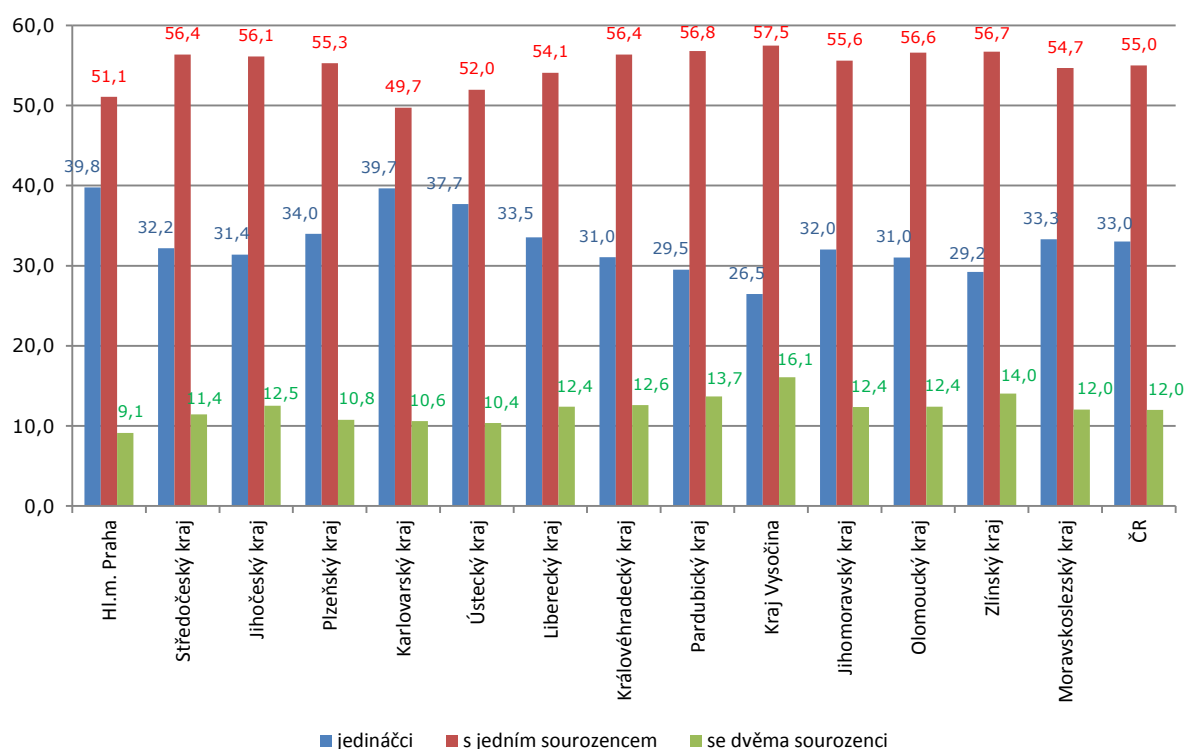
Tabulka č. 4.4 **Rozložení populace dětí dle krajů**

kraj	celkem bez ohledu na typ rodiny	pořadí	úplné rodiny	pořadí	neúplné rodiny	pořadí
Středočeský kraj	12,6	1.	12,9	1.	11,4	3.
Moravskoslezský kraj	12,0	2.	11,9	2.	12,7	2.
Jihomoravský kraj	11,1	3.	11,3	3.	10,2	4.
Hl. m. Praha	10,3	4.	9,6	4.	13,3	1.
Ústecký kraj	7,4	5.	7,0	5.	9,3	5.
Olomoucký kraj	6,4	6.	6,5	6.	6,0	7.
Jihočeský kraj	6,3	7.	6,4	7.	6,2	6.
Zlínský kraj	5,9	8.	6,2	8.	4,7	10.
Královéhradecký kraj	5,4	9.	5,5	10.	5,0	9.
Plzeňský kraj	5,4	10.	5,4	11.	5,2	8.
Kraj Vysočina	5,3	11.	5,6	9.	3,9	13.
Pardubický kraj	5,3	12.	5,4	12.	4,5	11.
Liberecký kraj	4,1	13.	4,1	13.	4,4	12.
Karlovarský kraj	2,5	14.	2,3	14.	3,2	14.
ČR	100,0	X	100,0	X	100,0	X

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

Pražské děti mají spolu s těmi v Karlovarském a Ústeckém kraji v porovnání s ostatními méně často nějakého sourozence (graf č. 4.6). Naopak, nejvíce sourozenců mají děti v Kraji Vysočina a ve Zlínském a Pardubickém kraji (73 %, resp. 70 % má minimálně jednoho sourozence). Děti v neúplných rodinách jsou obecně jedináčky častěji než děti z rodin úplných (v ČR: 50 % versus 29 %).

Graf č. 4.6 Podíl dětí dle počtu sourozenců (%)

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

Následující kapitoly se zaměřují na rozbor věku dětí žijících v čistých rodinách, tj.:

1. jaký je věk dětí žijících v čistých rodinách
2. v jakých rodinách, úplných či neúplných, žijí děti v daném věku
3. kolik mají děti v daném věku v úplné a neúplné rodině sourozenců

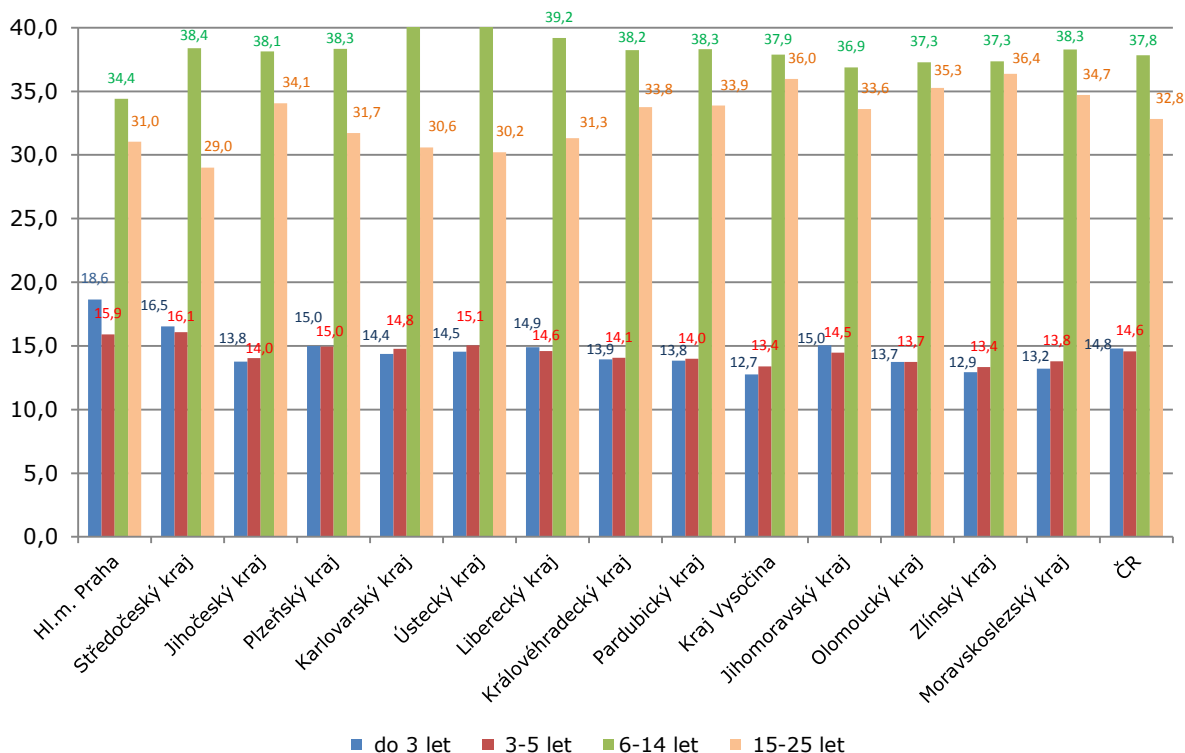
4.3.1 Populace dětí v čistých rodinách dle věku

Následující kapitola se zabývá věkovým složením populace dětí žijících při sčítání v roce 2011 v čistých úplných a neúplných rodinách. V datech, která byla pro tento rozbor k dispozici, byly vymezeny čtyři základní věkové skupiny (dokončený věk): 0 až 2 roky, 3 až 5 let, 6 až 14 let, 15 až 25 let.

Věkové složení populace dětí žijících v čistých rodinách v krajích znázorňuje graf č. 4.7. Nejmladší populace dětí do 3 let je nejvíce zastoupena mezi dětmi žijícími v čistých rodinách v Praze a ve Středočeském kraji. Naopak, nejmenší podíl dětí mladších 3 let byl zaznamenán v Kraji Vysočina, v kraji Zlínském a Jihočeském, kde díky stabilnější prarodinné orientaci nebyly v období radikálních demografických změn a následně i v období po roce 2000 výkyvy v počtu narozených dětí meziročně tak významné jako v Praze či Středočeském kraji, zastoupení nejmladších dětí při sčítání 2011 tak bylo nižší. Populace dětí ve věku docházky do základní školy byla nejvíce

zastoupena mezi dětmi v Karlovarském a Ústeckém kraji (40 %), nejméně v Hl. m. Praze (34 %). Nejstarší věková skupina (15 až 25 let) byla v regionálním srovnání nejpočetnější ve Zlínském kraji a v Kraji Vysočina (36 %), je také zajímavé, že v těchto krajích byl podíl dětí ve věku 6 až 14 let a 15 až 25 let téměř vyrovnaný. Nejméně dětí ve věku 15 až 25 let bylo zaznamenáno ve Středočeském kraji, zejména v důsledku vyššího podílu dětí v předškolním věku.

Graf č. 4.7 **Věkové složení populace dětí v čistých rodinách v krajích (%)**

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

4.3.2 Populace dětí v čistých rodinách dle věku a typu rodiny

Důležitou otázkou je také to, v jakém typu rodiny (úplné či neúplné) žijí děti v daných věkových skupinách (tabulka č. 4.5). Ve všech krajích platí, že podíl dětí v neúplných rodinách roste spolu s věkem dítěte. Nejvýraznější rozdíl mezi krajními věkovými skupinami byl zaznamenán v Hl. m. Praze, kde v nejmladší věkové skupině žije v neúplné rodině 18 % dětí¹² a ve věkové skupině 15 až 25 let 32 %. Mezi kraje, kde byl rozdíl v podílu dětí v neúplných rodinách mezi oběma věkovými skupinami naopak nejmenší, patřil Kraj Vysočina (7 p. b.), přičemž podíl dětí ve věku 15 až 25 let žijících v neúplné rodině byl zde ze všech krajů vůbec nejnižší (18 %). Tento podíl byl dokonce nižší než podíl dětí ve věku do 3 let žijících s jedním rodičem v Karlovarském

¹² To je však v porovnání s celorepublikovým průměrem vyšší podíl, kromě rozvodů se na tomto výsledku podílí i vyšší podíl dětí narozených mimo manželství, část z nich se sice rodí do faktických manželství, část z nich se však rodí samoživitelkám.

a Ústeckém kraji. V těchto dvou regionech byly podíly dětí mladších 15 let (v daných věkových kategoriích) žijících v neúplné rodině v mezikrajském srovnání vůbec nejvyšší.

Tabulka č. 4.5 **Podíl dětí žijících v úplných a neúplných rodinách v daném věku (%)**

	kraj														ČR
	Hl. m. Praha	Středočeský kraj	Jihočeský kraj	Plzeňský kraj	Karlovarský kraj	Ústecký kraj	Liberecký kraj	Královéhradecký kraj	Pardubický kraj	Kraj Vysočina	Jihomoravský kraj	Olomoucký kraj	Zlínský kraj	Moravskoslezský kraj	
věk	úplné rodiny														
do 3 let	82,4	86,9	84,7	85,9	78,3	79,2	84,5	86,9	87,5	89,1	86,4	86,6	89,1	84,0	85,1
3-5 let	80,1	85,6	83,6	84,3	77,9	77,7	82,9	85,1	86,8	88,0	85,6	85,2	88,1	82,7	83,8
6-14 let	74,4	81,4	80,3	80,4	73,5	74,4	77,7	81,2	82,0	85,0	81,9	81,0	84,1	79,0	79,8
15-25 let	68,3	78,0	77,4	76,9	71,8	73,1	75,3	78,4	79,7	82,0	77,8	77,5	80,6	75,7	76,6
věk	neúplné rodiny														
do 3 let	17,6	13,1	15,3	14,1	21,7	20,8	15,5	13,1	12,5	10,9	13,6	13,4	10,9	16,0	14,9
3-5 let	19,9	14,4	16,4	15,7	22,1	22,3	17,1	14,9	13,2	12,0	14,4	14,8	11,9	17,3	16,2
6-14 let	25,6	18,6	19,7	19,6	26,5	25,6	22,3	18,8	18,0	15,0	18,1	19,0	15,9	21,0	20,2
15-25 let	31,7	22,0	22,6	23,1	28,2	26,9	24,7	21,6	20,3	18,0	22,2	22,5	19,4	24,3	23,4

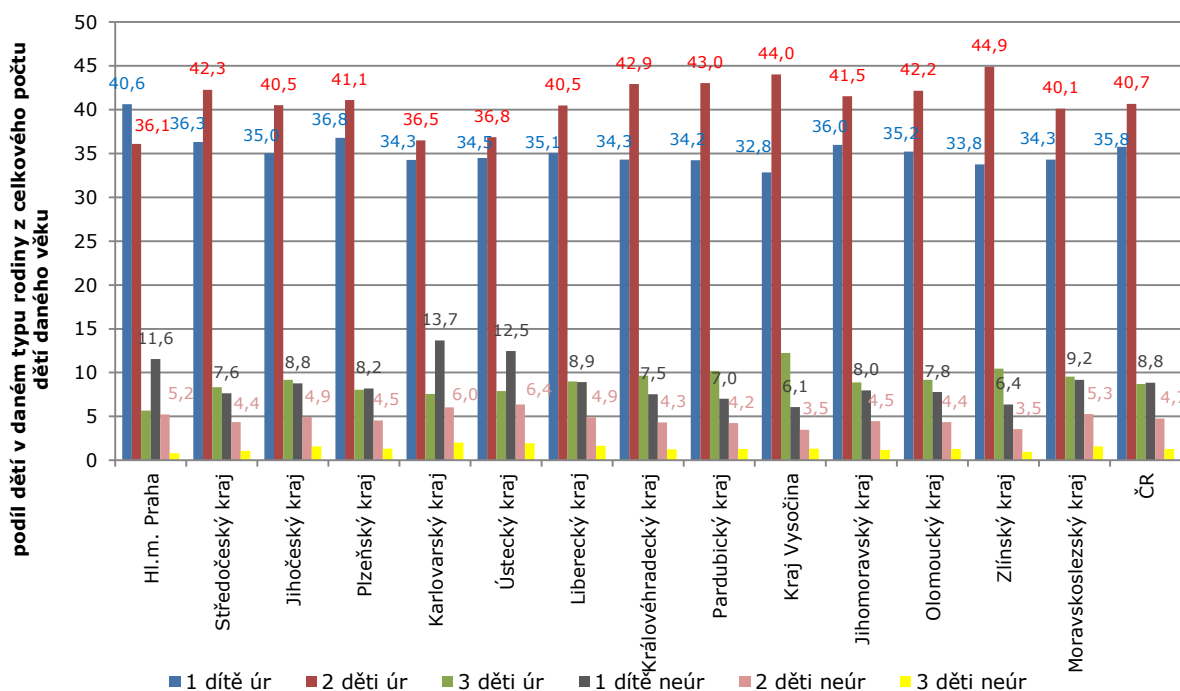
Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

4.3.3 Populace dětí v čistých rodinách dle věku, typu a velikosti rodiny

Následující odstavce rozšiřují dosavadní rozbor o otázku, s kolika sourozenci žijí děti v jednotlivých věkových kategoriích.

Věkovou kategorii **0 až 2 roky** znázorňuje graf č. 4.8. Ve většině krajů platí, že děti mladší tří let žily nejčastěji v úplné rodině s jedním sourozencem, dále jako jedináčci, často také v úplné rodině se dvěma sourozenci. Neúplné rodiny byly méně zastoupeny, nejčastěji žilo s jedním rodičem pouze toto jedno dítě v daném věku. Ne ve všech krajích však toto pravidlo platí. Jednou z výjimek je Hl. m. Praha, kde děti mladší tří let žily nejčastěji v úplné rodině bez dalších dětí, v porovnání s ostatními kraji žily naopak méně často s rodiči a dalšími dvěma sourozenci. Relativně častější byl i podíl pražských dětí v tomto věku, tedy mladších 3 let, které vyrůstaly samy s jedním rodičem. Vůbec největší podíl dětí mladších 3 let, které žily v neúplné rodině bez dalších dětí, byl zaznamenán v Karlovarském a Ústeckém kraji. Na opačném konci pomyslného žebříčku stojí Kraj Vysočina, kde děti v daném věku žily nejčastěji v úplné rodině s jedním sourozencem (vůbec nejvíce ve Zlínském kraji), v porovnání s ostatními regiony měly děti v tomto věku častěji oba rodiče a dva sourozence.

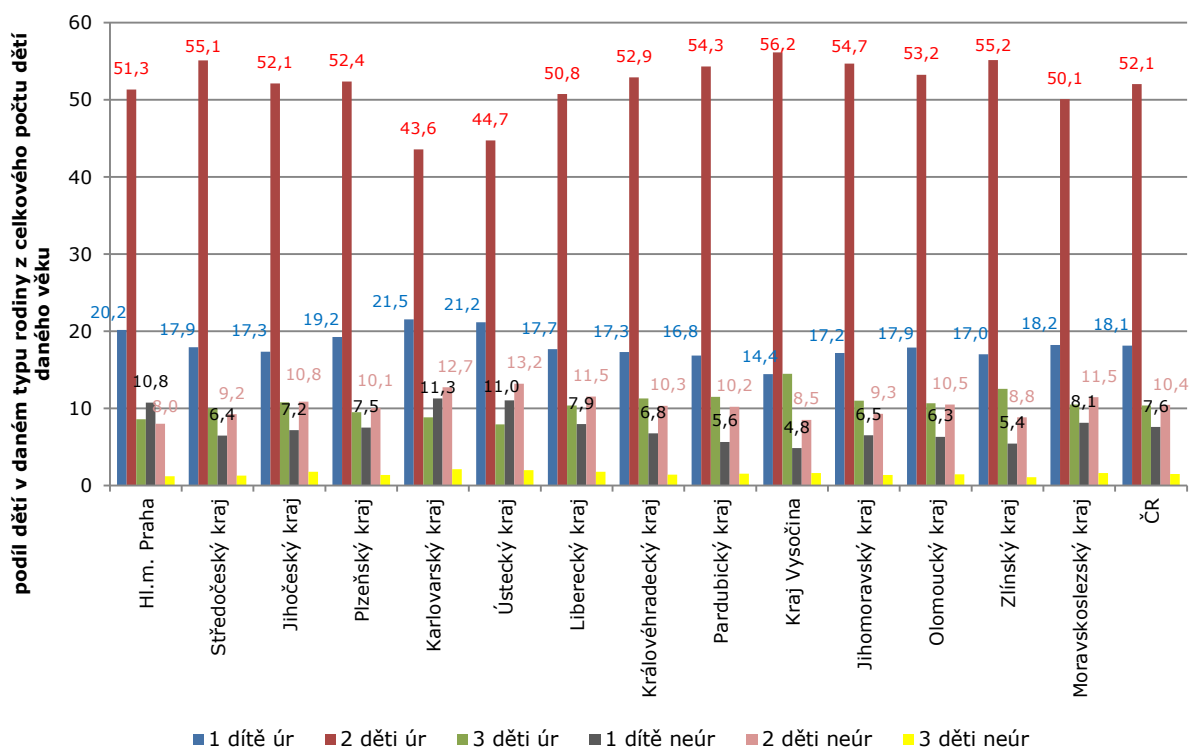
Graf č. 4.8 Děti mladší 3 let v rodinách (%)

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

V předškolním věku **3 až 5 let** žily děti ve všech krajích nejčastěji v úplné rodině s jedním sourozencem (graf č. 4.9). Relativně nejvíce jedináčků, ať s oběma rodiči, nebo pouze s jedním rodičem, bylo zaznamenáno v Karlovarském a Ústeckém kraji a v Hl. m. Praze. I z tohoto pohledu se tedy potvrzuje specifické postavení těchto regionů. Podobně Kraj Vysočina potvrzuje silnou prarodinnou orientaci, nejvíce dětí ve věku 3 až 5 let žilo v úplné rodině s jedním sourozencem, v porovnání s ostatními regiony však měly častěji i sourozence dva. Naopak, podíl dětí na Vysočině žijících v tomto věku pouze s jedním rodičem patřil k těm nižším.

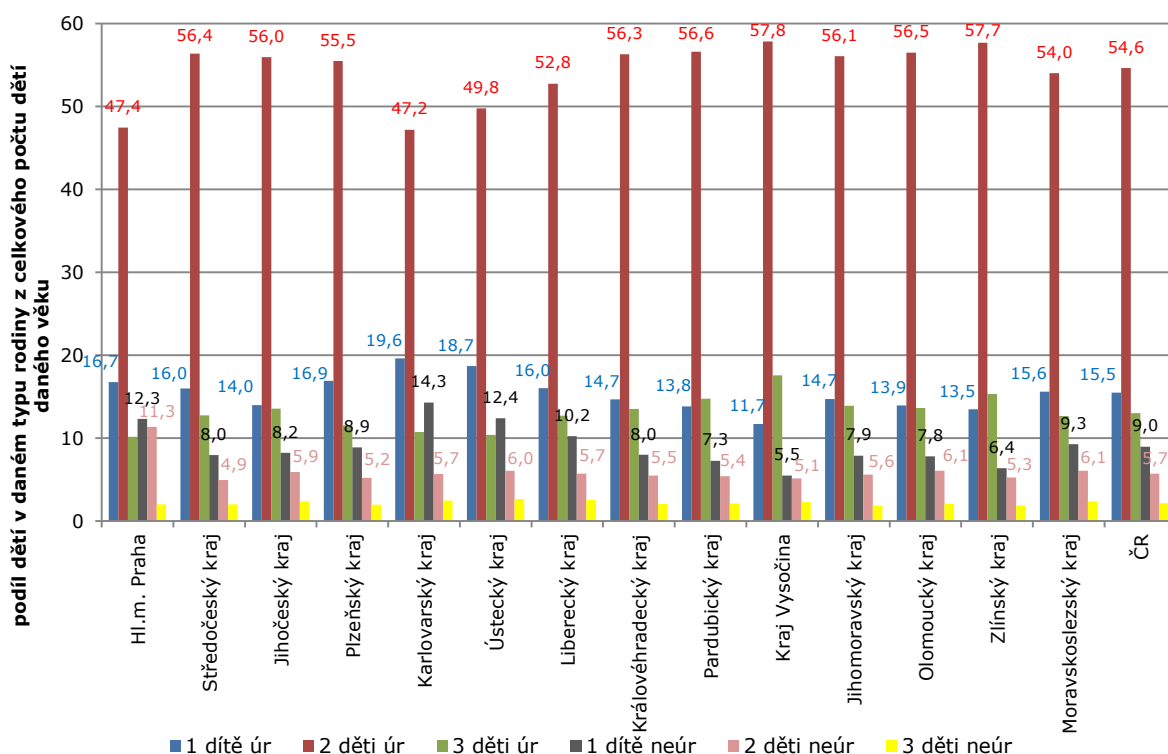
Graf č. 4.9 Děti v rodinách ve věku 3 až 5 let (%)

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

Děti ve věku docházky na ZŠ žily také nejčastěji v úplné rodině s jedním sourozencem (graf č. 4.10). Opět se zde projevila specifika regionů severních Čech a Hl. m. Prahy, kde byly v porovnání s ostatními regiony v úplných rodinách zastoupeni více i jedináčci. Pro tuto věkovou kategorii obecně platí malý počet sourozenců v neúplné rodině (s výjimkou Hl. m. Prahy, kde byl podíl dětí ve věku **6 až 14 let** žijících s jedním rodičem a jedním sourozencem zastoupen téměř shodně jako rodina tvořená jedním rodičem a daným jedním dítětem). Dva sourozence měly ve sledovaném věku nejčastěji opět děti žijící v Kraji Vysočina v úplné rodině.

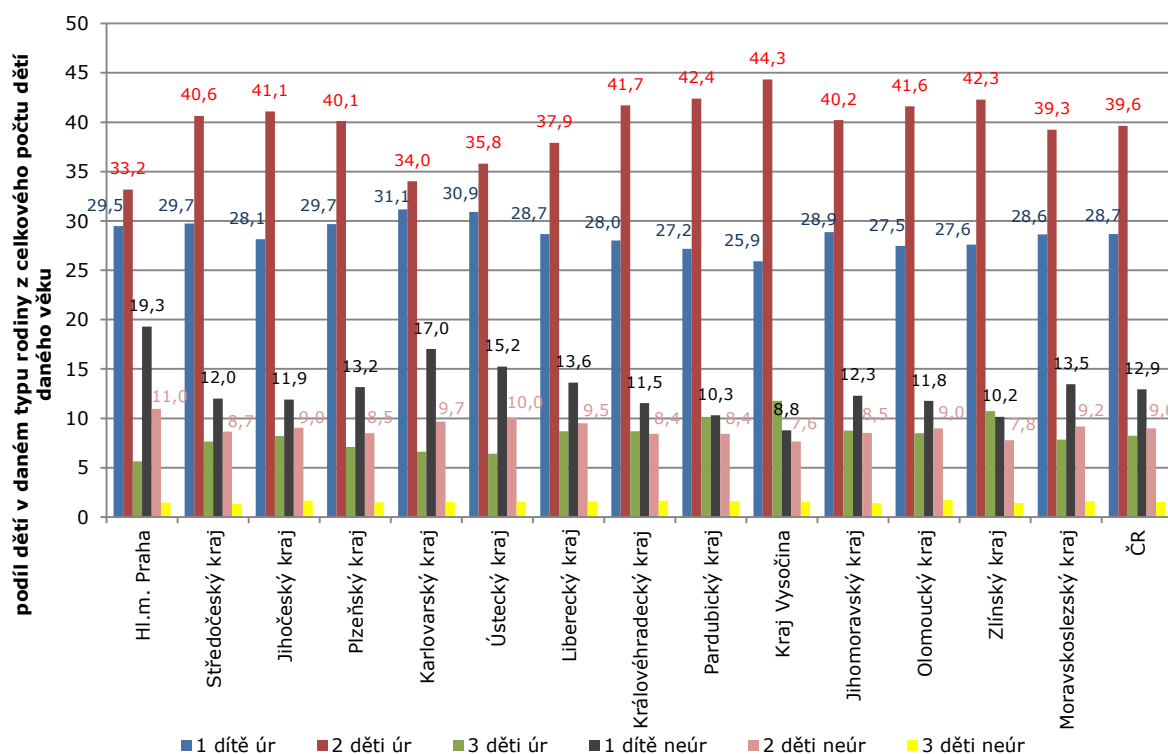
Graf č. 4.10 **Děti v rodinách ve věku 6 až 14 let (%)**

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

V populaci nejstarších dětí (**15 až 25 let**) je zřejmý nárůst podílu dětí žijících v rodině bez dalších závislých dětí (graf č. 4.11). To je dáno zejména tím, že případní další sourozenci mohli již domácnost rodičů opustit, nebo již nebyli zařazeni mezi závislé děti (byli ekonomicky aktivní). Tento nárůst je patrný jak u úplných, tak u neúplných rodin. Největší podíl jedináčků v daném věku žijících pouze s jedním rodičem byl zaznamenán v Hl. m. Praze a v Karlovarském a Ústeckém kraji. Je zajímavé zmínit, že v Pardubickém a Zlínském kraji byl podíl dospívajících ve sledovaném věku, kteří žili v úplné rodině se dvěma sourozenci, téměř shodný s podílem těch, kteří žili sami pouze s jedním rodičem. V Kraji Vysočina byl dokonce vyšší (graf č. 4.11).

Graf č. 4.11 Děti v rodinách ve věku 15 až 25 let (%)

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

Výše uvedené odstavce se zaměřily na rozbor úplnosti a velikosti rodiny dětí v jednotlivých věkových kategoriích. Následující pasáže se pro doplnění zabývají úplnými a neúplnými rodinami zvláště, tj. hledají odpověď na otázku, kolik sourozenců mají děti žijící v úplné nebo neúplné rodině v daném věku.

V úplných rodinách (tabulka č. 4.6) byly děti v nejmladší věkové kategorii často jedináčky, výrazně tomu tak bylo v Praze, kde se v datech projevila populační vlna umocněná odkladem založení rodiny do vyššího věku v předchozím období. Ve věkové kategorii 3 až 5 let měly děti nejčastěji jednoho sourozence, na Vysočině a ve Zlínském kraji žily děti v tomto věku častěji v rodině se třemi dětmi. Nejvyšší podíl jedináčků v tomto věku v úplných rodinách byl zaznamenán v Karlovarském a Ústeckém kraji. Podobně tomu bylo i ve věku 6 až 14 let. Ve věku 15 až 25 let se projevila odchod starších sourozenců z domácnosti, neboť v porovnání s předchozími věkovými kategoriemi výrazně vzrostl podíl „jedináčků“.

Tabulka č. 4.6 Počet sourozenců dětí žijících v čisté úplné rodině v daném věku (%)

věk	kraj														ČR
	Hl.m. Praha	Středočeský kraj	Jihočeský kraj	Píseňský kraj	Karlovarský kraj	Ústecký kraj	Liberecký kraj	Královéhradecký kraj	Pardubický kraj	Kraj Vysočina	Jihomoravský kraj	Olomoucký kraj	Zlínský kraj	Moravskoslezský kraj	
0-2 roky	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
jedináček	49,3	41,8	41,4	42,8	43,8	43,5	41,5	39,5	39,1	36,8	41,7	40,7	37,9	40,9	42,0
1 sourozenec	43,8	48,6	47,8	47,8	46,6	46,5	47,9	49,4	49,2	49,4	48,1	48,7	50,4	47,8	47,8
2 sourozenci	6,9	9,6	10,8	9,4	9,7	10,0	10,6	11,1	11,7	13,8	10,3	10,6	11,7	11,4	10,2
3-5 let	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
jedináček	25,2	21,6	21,6	23,7	29,1	28,7	22,4	21,2	20,4	17,0	20,7	21,9	20,1	23,1	22,5
1 sourozenec	64,1	66,4	65,0	64,6	59,0	60,6	64,4	64,9	65,7	66,0	66,0	65,1	65,1	63,6	64,6
2 sourozenci	10,7	12,0	13,4	11,7	11,9	10,7	13,2	13,9	13,9	17,0	13,3	13,0	14,8	13,3	12,9
6-14 let	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
jedináček	22,5	18,8	16,7	20,2	25,3	23,7	19,7	17,4	16,2	13,4	17,4	16,6	15,6	19,0	18,6
1 sourozenec	63,8	66,2	67,0	66,1	60,9	63,1	64,7	66,6	66,4	66,4	66,2	67,2	66,7	65,6	65,7
2 sourozenci	13,7	15,0	16,2	13,7	13,8	13,2	15,6	16,0	17,3	20,2	16,4	16,2	17,7	15,4	15,7
15-25 let	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
jedináček	43,2	38,1	36,3	38,6	43,4	42,2	38,1	35,7	34,1	31,6	37,1	35,4	34,2	37,8	37,5
1 sourozenec	48,6	52,1	53,1	52,2	47,4	49,0	50,4	53,2	53,2	54,1	51,7	53,7	52,4	51,8	51,8
2 sourozenci	8,3	9,8	10,6	9,2	9,2	8,8	11,6	11,1	12,7	14,3	11,2	10,9	13,3	10,4	10,8

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

V neúplných rodinách byla situace odlišná (tabulka č. 4.7). V porovnání s úplnými rodinami byl podíl jedináčků v nejmladším věku výraznější, jednoho sourozence měla v tomto věku v neúplné rodině ve všech regionech pouze přibližně jedna třetina dětí. To je dáno na jedné straně charakterem nemanželské porodnosti, kdy většina dětí narozených mimo manželství byla dětmi prvorozenými (2005: 62 % dětí narozených mimo manželství, 2010: 59 %). Dalším faktorem, který má na podíl sourozenců v tomto věku vliv, je rozvodovost - neúplné rodiny s dětmi mladšími 3 let kvůli rozvodu často nestihly mít více dětí. Ve věku 3 až 5 let měly děti v neúplných rodinách nejčastěji jednoho sourozence, výjimkou v tomto směru byla Praha, kde v tomto věku stále převažovali jedináčci. V porovnání s úplnými rodinami byl však podíl dětí v tomto věku s jedním sourozencem v krajích obecně nižší. Další výrazný rozdíl mezi dětmi v úplných a neúplných rodinách byl zaznamenán ve věkové kategorii 6 až 14 let. Na rozdíl od rodin úplných takto staré děti žijící pouze s jedním rodičem byly nejčastěji jedináčky. V porovnání s mladší věkovou kategorií je tedy zřejmý pokles zastoupení dětí s jedním sourozencem, na druhou stranu je zřejmý nárůst podílu dětí se dvěma sourozenci, což je možné vysvětlit starším věkem, tj. některé rodiny měly více času mít před rozvodem více dětí než v případě dětí ve věku 3 až 5 let. Děti ve věku 15 až 25 let žily také nejčastěji s jedním rodičem samy, bez dalších sourozenců. Podíl dětí, které žily v tomto věku se dvěma sourozenci, se oproti předchozí věkové kategorii snížil, což může být vysvětleno tím, že případní starší sourozenci již z domácnosti rodiče odešli.

Tabulka č. 4.7 Počet sourozenců dětí žijících v čisté neúplné rodině v daném věku (%)

věk	kraj														ČR
	Hl.m. Praha	Středočeský kraj	Jihočeský kraj	Píseňský kraj	Karlovarský kraj	Ústecký kraj	Liberecký kraj	Královéhradecký kraj	Pardubický kraj	Kraj Vysočina	Jihomoravský kraj	Olomoucký kraj	Zlínský kraj	Moravskoslezský kraj	
0-2 roky	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
jedináček	65,6	58,4	57,4	58,3	63,0	60,0	57,6	57,3	55,9	55,7	58,5	58,0	58,5	57,4	59,4
1 sourozenec	29,7	33,4	32,3	32,2	27,8	30,6	31,7	33,1	33,8	32,1	32,7	32,5	32,6	32,8	31,9
2 sourozenci	4,7	8,2	10,3	9,5	9,2	9,4	10,7	9,6	10,3	12,3	8,8	9,6	8,9	9,8	8,8
3-5 let	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
jedináček	54,0	38,0	36,3	39,6	43,2	42,1	37,4	36,5	32,6	32,4	37,9	34,6	35,4	38,3	38,9
1 sourozenec	40,0	54,5	54,9	53,1	48,8	50,3	54,3	55,8	58,7	56,9	54,2	57,5	57,5	54,0	53,6
2 sourozenci	6,0	7,5	8,9	7,3	8,0	7,6	8,3	7,7	8,7	10,7	7,9	7,9	7,1	7,7	7,6
6-14 let	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
jedináček	48,0	53,4	49,8	55,3	63,6	58,7	55,3	51,4	49,2	42,6	51,4	48,8	47,2	52,4	53,2
1 sourozenec	44,2	33,1	35,9	32,4	25,3	28,6	30,9	35,4	36,5	39,8	36,5	38,0	39,0	34,3	33,9
2 sourozenci	7,8	13,5	14,4	12,3	11,1	12,6	13,9	13,2	14,3	17,6	12,1	13,2	13,8	13,3	12,9
15-25 let	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
jedináček	60,8	54,6	52,7	56,9	60,3	56,8	55,1	53,4	50,7	48,9	55,4	52,4	52,4	55,5	55,2
1 sourozenec	34,6	39,4	40,1	36,7	34,2	37,4	38,4	39,0	41,4	42,5	38,4	40,0	40,2	37,8	38,3
2 sourozenci	4,6	6,0	7,3	6,4	5,5	5,8	6,5	7,6	7,9	8,6	6,3	7,6	7,4	6,7	6,5

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

4.4 Ekonomická aktivita

Předchozí kapitoly se věnovaly popisu čistých rodin s dětmi z hlediska typu rodiny, počtu a věku dětí. Dalším důležitým kritériem pro rozbor rodin je ekonomická aktivita osoby v čele rodiny, kterou je v úplných rodinách otec, v neúplných rodinách to je buď otec, nebo matka. Ekonomická aktivita byla na základě dat poskytnutých ČSÚ rozdělena do tří základních kategorií: 1. Zaměstnaní, tj. mající pracovní příjem (zaměstnanci, zaměstnavatelé, samostatně činní, pomáhající), 2. Nezaměstnaní (hledající první zaměstnání, ostatní nezaměstnaní), 3. Ostatní (pracující důchodci, pracující studenti a učni, ženy na mateřské dovolené - 28 nebo 37 týdnů, nepracující důchodci, ostatní s vlastním zdrojem obživy, žáci, studenti, učni, osoby v domácnosti, děti předškolního věku, ostatní závislé osoby).

4.4.1 Ekonomická aktivita osoby v čele rodiny

Ekonomickou aktivitu osoby v čele rodiny dle výsledků sčítání z roku 2011 znázorňuje graf č. 4.12. Osoba v čele úplné rodiny byla v naprosté většině případů zaměstnaná. V čele neúplných rodin sice také převažovali zaměstnaní, avšak v menší míře než v rodinách úplných. Rodič samoživitel tak byl častěji nezaměstnaný, nebo

spadal do kategorie „ostatní“. Nezaměstnanost byla mezi samoživiteli nejvyšší v krajích severních Čech, zejména v Ústeckém kraji, a také v krajích severní Moravy, zejména v Moravskoslezském a Olomouckém kraji.

Na míru nezaměstnanosti má vliv zejména ekonomická situace daného regionu. Ke krajům s nejvyšší nezaměstnaností patřily obecně dle SLDB 2011 oblasti, kde v posledních desetiletích došlo k útlumu těžby nebo restrukturalizaci průmyslové výroby a díky tomu tam byla nižší nabídka pracovních míst.¹³

Nejnižší podíl nezaměstnaných osob byl při sčítání zaznamenán v Praze (6,8 %), nejvyšší v Ústeckém kraji (13,6 %). České kraje vykazovaly podprůměrnou míru nezaměstnanosti, s výjimkou zmíněného Ústeckého kraje a dále Karlovarského a Libereckého kraje. Naopak, všechny moravské kraje se dostaly nad republikový průměr. Nejnižší míra nezaměstnanosti byla charakteristická pro velká města, venkovské oblasti se naopak potýkaly s nedostatkem pracovních míst.

Míra nezaměstnanosti mladých do 30 let se při sčítání v roce 2011 pohybovala v rozmezí 9,0-27,5 %. Nejnižší míra nezaměstnanosti (do 12 %) byla zjištěna v Hlavním městě Praze a okolí (na Mladoboleslavsku jen 9,0 %). Podobně dobrá situace byla v horských oblastech Královéhradeckého kraje. Naopak, nejvyšší míra nezaměstnanosti mladých do 30 let v roce 2011 (nad 20 %) byla zjištěna v Karlovarském kraji a na většině území Ústeckého kraje. Maximální hodnota míry nezaměstnanosti u mladých do 30 let byla zjištěna ve Varnsdorfu a okolí (27,5 %). Příhraniční oblasti Libereckého a Jihomoravského kraje a oblasti na severní Moravě vykazovaly také vysoké míry nezaměstnanosti v této věkové skupině.¹⁴

Tyto skutečnosti se promítly zásadně do struktury rodin dle ekonomické aktivity osoby v jejím čele, a to podobně v úplných i neúplných rodinách. Podíl nezaměstnaných vyšší než celorepublikový průměr byl zaznamenán v úplných i neúplných rodinách v Ústeckém kraji, v Karlovarském a Libereckém kraji a v Jihomoravském a Moravskoslezském kraji.

Pro neúplné rodiny byly typické vyšší podíly osob v jejich čele, jež byly zařazeny do kategorie „ostatní“. V porovnání s úplnými rodinami se právě tato kategorie podílela nejvíce na nižším podílu zaměstnaných. Nejvýznamnější skupinou byli samoživitelé s vlastním zdrojem obživy, tedy osoby, které nemají příjem ze zaměstnání, ani nepobírají důchod, ale nejsou závislé svou obživou na dalších osobách a žijí z jiných finančních zdrojů; jde např. o osoby žijící z úspor, rent, stipendií, z výnosu majetku, dividend, sociálních příspěvků apod. Patří sem i ženy a muži na rodičovské dovolené, jestliže pobírají rodičovský příspěvek. Další početnou kategorií byly osoby v domácnosti a ženy na mateřské dovolené (28 až 37 týdnů). Uvedené výsledky potvrzují, že samoživitelé jsou často závislí na sociálních dávkách či finančních zdrojích jiných než pracovní příjem.

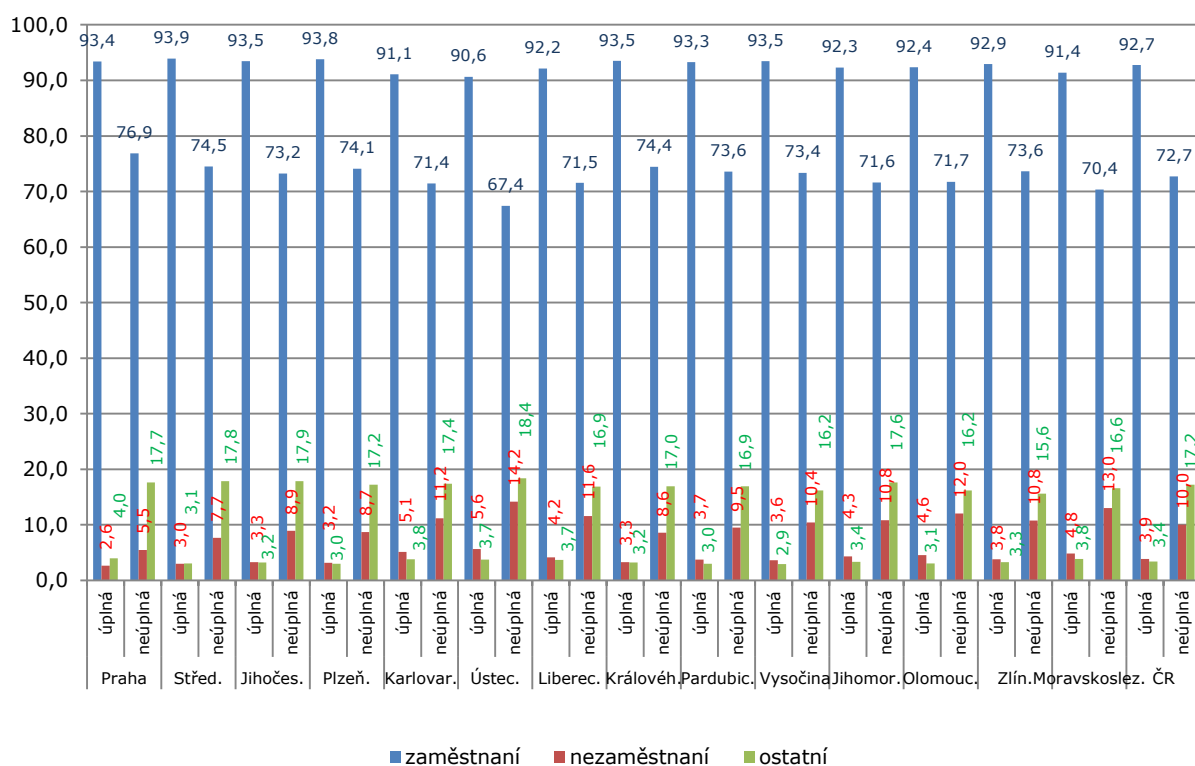
---

¹³ Ekonomická aktivita dle SLDB 2011, dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/ekonomicka-aktivita-obyvatelstva-2011-i83su4kqgy> (7.5.2015)

¹⁴ tamtéž

Graf č. 4.12 Ekonomická aktivita osoby v čele rodiny (%)

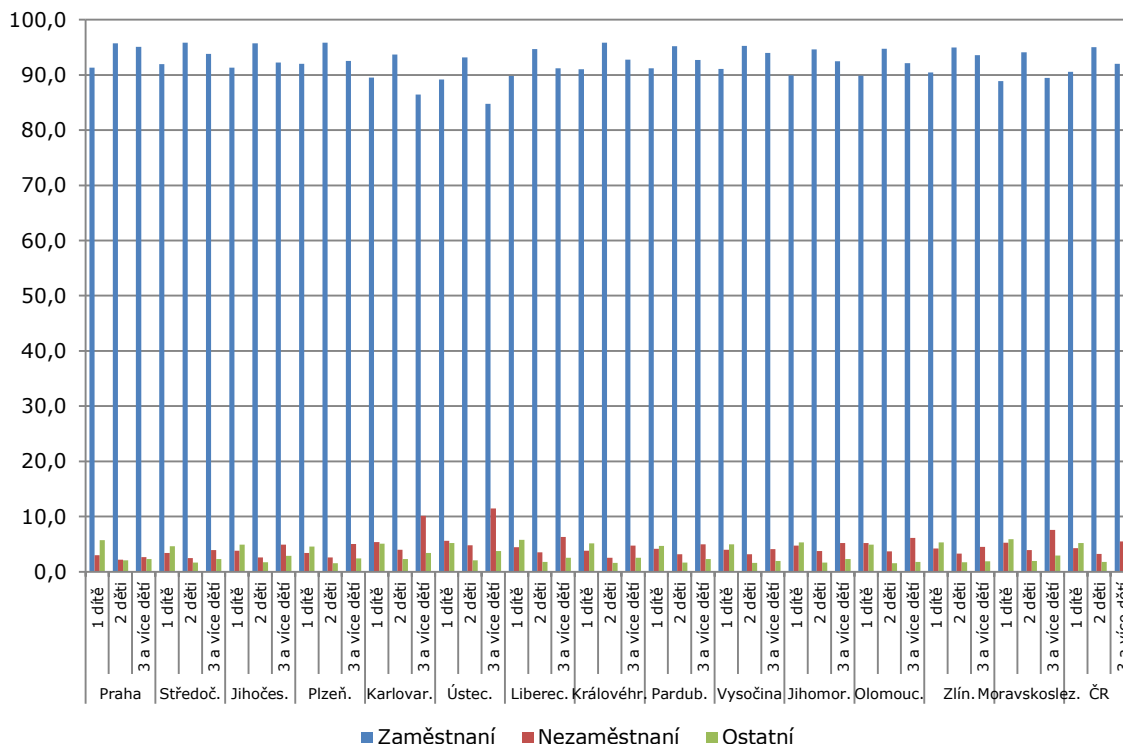
Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

Ekonomická aktivita osoby v čele úplné rodiny se do značné liší podle toho, **kolik závislých dětí** v dané rodině vyrůstá. Dle sčítání 2011 na první pohled sice převažovaly zaměstnané osoby, většinou otcové, na druhou stranu byly v ekonomické aktivitě zřetelné některé odlišnosti podle velikosti rodiny, a to ve více méně všech regionech (graf č. 4.13).

V úplných rodinách s jedním závislým dítětem byla druhou nejčetnější kategorií „ostatní“, a to s výjimkou Karlovarského, Ústeckého a Olomouckého kraje, kde byli více zastoupeni nezaměstnaní. Mezi „ostatními“ byli nejpočetnější skupinou nepracující důchodci. Jedná se v naprosté většině o rodiny, kde byl daný jedináček ve věku 15 až 25 let, tedy ve věku, kdy mohl studovat na střední, případně vysoké škole (tři čtvrtiny jedináčků v úplných rodinách v čele s nepracujícím důchodcem). Je logické, že řada rodičů byla již ve starobním důchodu. Mohlo se jednat buď o jedináčka v pravém slova smyslu, nebo o nejmladší dítě, jehož starší sourozenci již z domácnosti rodičů odešli.

Poměrně alarmující je situace vícedětných úplných rodin. Ve všech krajích byl oproti úplným rodinám se dvěma dětmi zaznamenán nárůst podílu nezaměstnaných v čele rodiny. Nejhorší je situace v tradičně problémových krajích, tj. v Karlovarském, Ústeckém, Moravskoslezském, v menší míře pak v kraji Olomouckém a Jihomoravském.

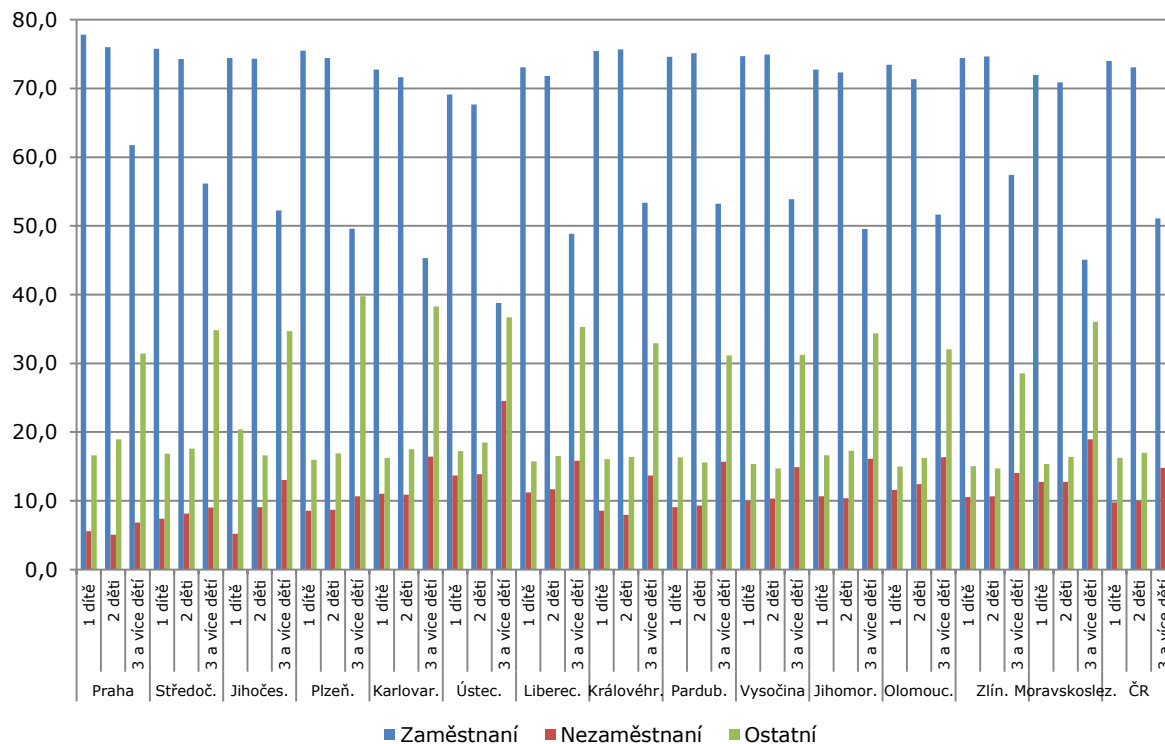
Graf č. 4.13 **Ekonomická aktivita osoby v čele úplné rodiny podle počtu závislých dětí (%)**

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

Jak již bylo zmíněno, v čele **neúplných rodin** bylo dle výsledků sčítání 2011 méně zaměstnaných osob. Důvodem proto je vyšší podíl nezaměstnaných, ale zejména vyšší podíl osob v kategorii „ostatní“. Její podíl se obecně zvyšuje spolu s počtem závislých dětí, největší skok je mezi dvoudětnými a vícedětnými rodinami (graf č. 4.14). Jedinou výjimkou je Jihočeský kraj, kde byl na rozdíl od ostatních krajů v porovnání se samoživiteli s jedním dítětem zaznamenán větší nárůst podílu nezaměstnaných samoživitelů se dvěma dětmi. V kategorii „ostatní“ byly v případě samoživitelů s jedním dítětem nejvíce zastoupeny ženy na mateřské dovolené, osoby s vlastním zdrojem obživy, kam patří mimo jiné ženy a muži na rodičovské dovolené, jestliže pobírají rodičovský příspěvek, a osoby bez pracovního příjmu pobírající sociální dávky, dále zde byly významněji zastoupeny i osoby v domácnosti a nepracující důchodci. Samoživitelé se dvěma dětmi bez příjmu ze zaměstnání byli nejčastěji osobou s vlastním zdrojem obživy a osoby v domácnosti, tato tendence byla posílena v neúplných rodinách se třemi a více dětmi.

Graf č. 4.14 Ekonomická aktivita osoby v čele neúplné rodiny podle počtu závislých dětí (%)

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

4.4.2 Ekonomická aktivita obou partnerů v úplné rodině s dětmi

V předchozí kapitole byla pozornost věnována ekonomické aktivitě osoby v čele úplné a neúplné rodiny. V úplné rodině je však důležité i postavení na trhu práce druhého rodiče, neboť významně ovlivňuje, mimo jiné, příjmovou situaci rodiny.

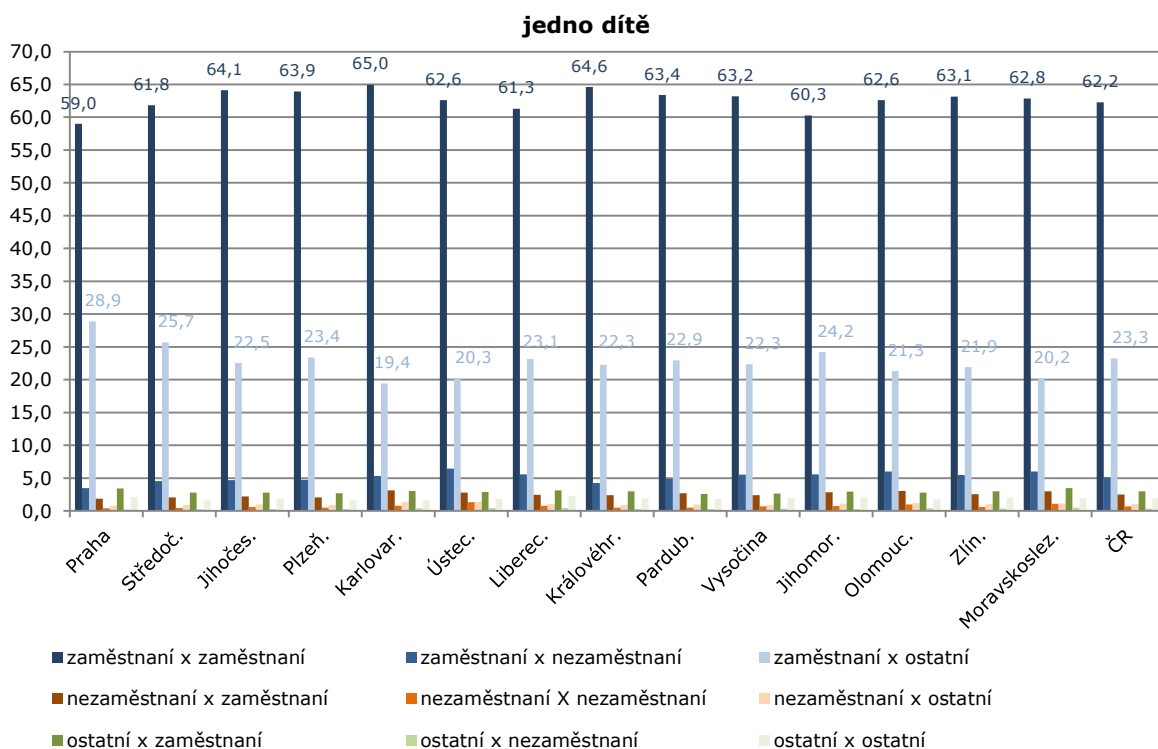
Obecně nejčastějším typem úplné rodiny s dětmi z hlediska ekonomické aktivity obou partnerů byl při sčítání 2011 ten, kde byli **oba pracující** (grafy č. 4.15, 4.16, 4.17).

Partnerem osoby v čele rodiny je v důsledku definice nejčastěji žena, tj. matka (vlastní, nevlastní) závislých dětí v rodině. To do jisté míry vysvětluje výše uvedený výsledek, kdy druhým nejčastějším typem úplné rodiny byly ty, kde **otec pracoval a matka stála mimo trh práce**. Tyto matky byly nejčastěji na mateřské nebo rodičovské dovolené. Jejich zastoupení se lišilo podle počtu nezletilých dětí v rodině. V rodinách s jedním dítětem, kde muž pracoval a žena nikoli, byla na mateřské dovolené v délce 28 týdnů (37 týdnů) v celorepublikovém pohledu přibližně jedna třetina žen, přibližně stejný podíl byl zařazen do kategorie „osoby s vlastním zdrojem obživy“, kam patří i ženy na rodičovské dovolené. V rodinách s pracujícím otcem a matkou bez pracovního příjmu, které měly při sčítání 2011 dvě děti, byl zřejmý nárůst podílu žen na rodičovské dovolené (kategorie osoby s vlastním zdrojem obživy 53 % v celorepublikovém pohledu). V rodinách se třemi a více dětmi byly ty, kde muž pracoval a žena nebyla aktivní na trhu práce, v porovnání s rodinami s méně dětmi,

zastoupeny celkově více (v rozmezí od 34 % na Vysočině po 43 % v Hl. m. Praze, graf č. 4.17). Podíl žen na mateřské dovolené byl však v těchto rodinách výrazně nižší (14 % těchto rodin), podíl žen s vlastním zdrojem obživy (včetně osob na rodičovské dovolené) se pohyboval v rozmezí 40 až 50 %. Na rozdíl od rodin s méně dětmi byly častěji zastoupeny případy, kdy muž pracoval a matka byla v domácnosti (26 % v Karlovarském kraji, 46 % v Hl. m. Praze).

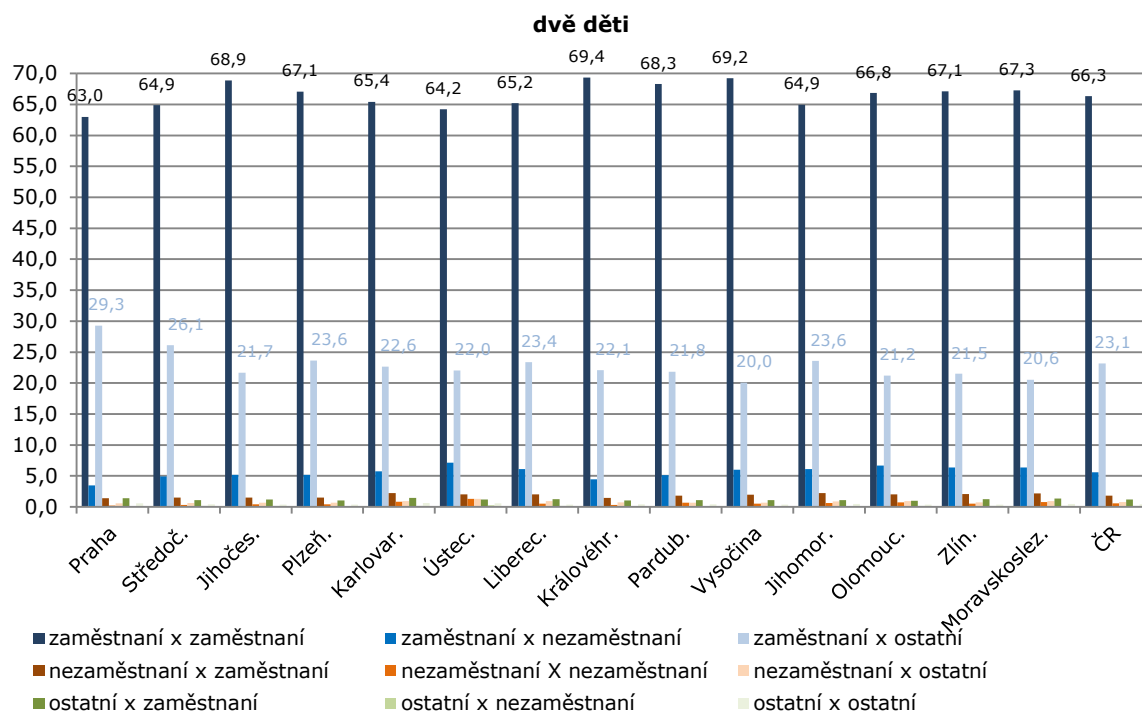
Třetím nejčastějším typem úplné rodiny podle ekonomické aktivity partnerů byl ten, kde byla osoba v čele rodiny (většinou otec) **zaměstnaná** a druhý partner (většinou matka) **nezaměstnaný** (grafy č. 4.15, 4.16, 4.17). Na celorepublikové úrovni dosahoval jeho podíl v úplných rodinách s jedním a dvěma dětmi přibližně 5 %, v mezikrajském srovnání byl nejčetnější v Ústeckém kraji a dále v moravských krajích. V úplných rodinách se třemi a více dětmi byl však výrazně vyšší, a to na úrovni pohybující se v Ústeckém a v moravských krajích kolem 10 % (graf č. 4.17). Tyto rodiny je tedy možné zařadit mezi ohrožené, ocitající se z hlediska příjmu v nelehké situaci, neboť matka pečující o více dětí nemohla najít uplatnění na trhu práce.

Graf č. 4.15 **Ekonomická aktivita partnerů v úplné rodině s jedním závislým dítětem (%)**

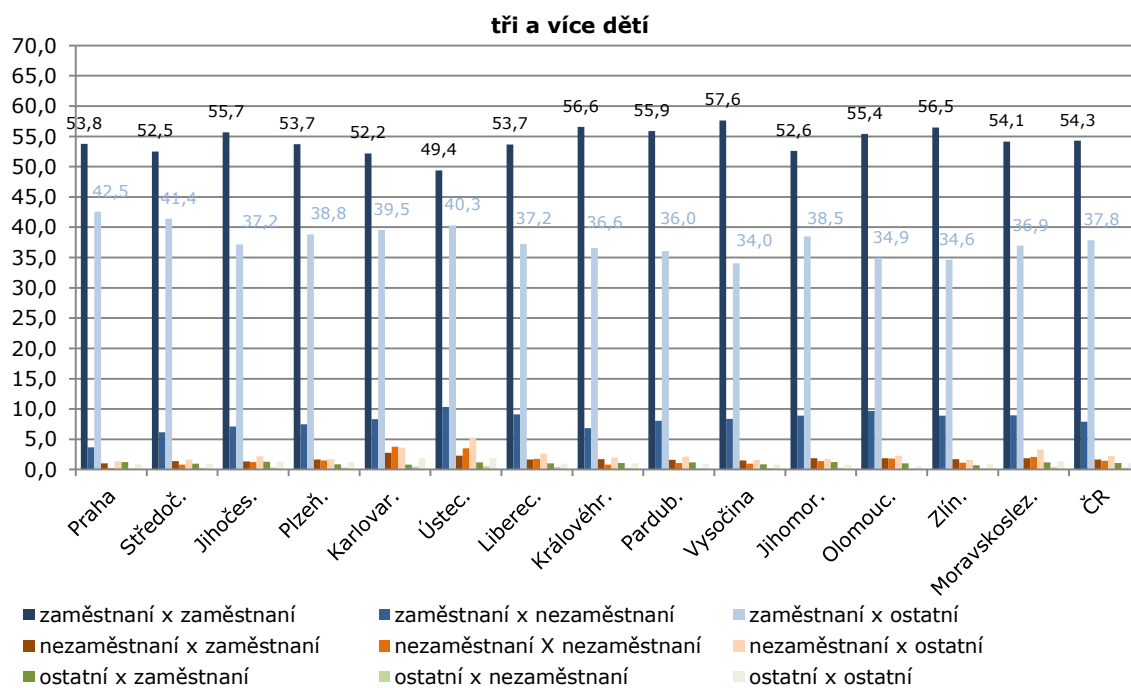
Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

Graf č. 4.16 **Ekonomická aktivita partnerů v úplné rodině se dvěma závislými dětmi (%)**

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

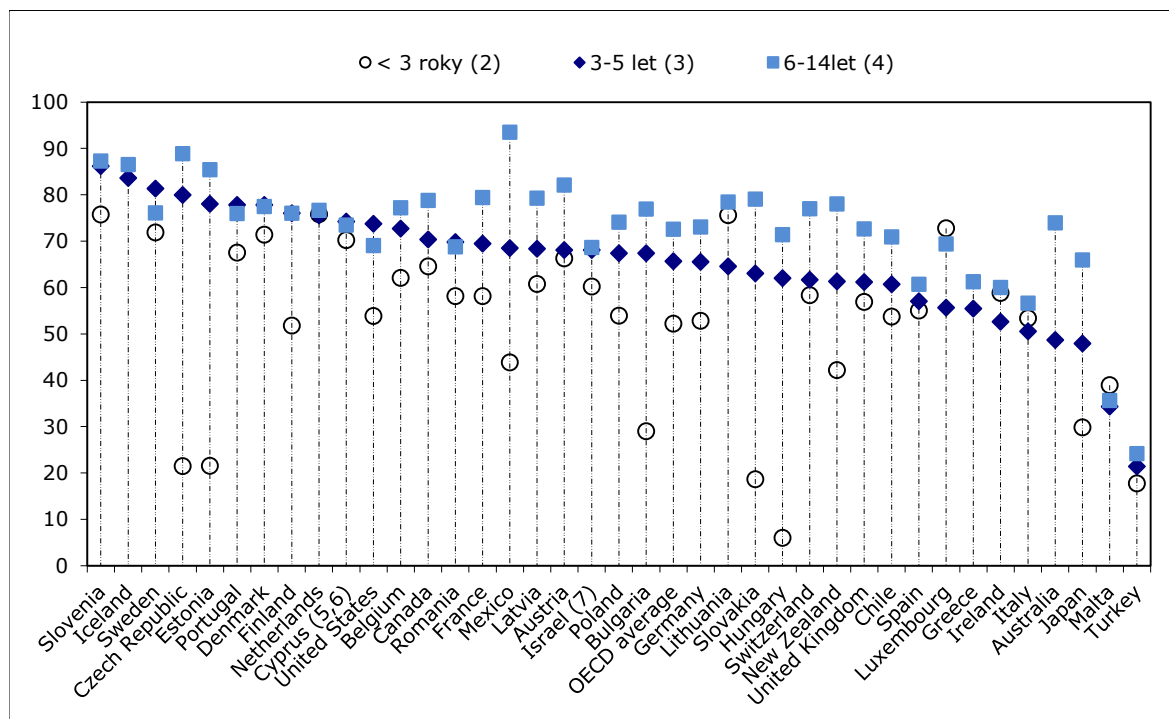
Graf č. 4.17 **Ekonomická aktivita partnerů v úplné rodině se třemi a více závislými dětmi (%)**

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

V ekonomické aktivitě hraje zásadní roli zejména u žen počet a věk dětí. V porovnání s evropskými zeměmi je zaměstnanost českých matek dětí mladších 3 let nízká (graf č. 4.18) a v rodinách je tedy ve značné míře uplatňován model jediného živitele - muže. České ženy zůstávají kvůli mateřství na dlouhou dobu oficiálně ekonomicky neaktivní. To může přispívat k odkládání či odmítání mateřství nebo více dětí. Ekonomická neaktivita má negativní dopady na postavení na trhu práce, na příjmy a následně i na výši důchodu. Obecně praktikovaný, byť na základě deklarací zpochybňovaný, tradiční model genderového rozdělení rolí, kdy muž se věnuje výdělečné činnosti a žena je zodpovědná za péči o děti a domácnost, vede k tomu, že ženy se více orientují na rodinu, což může být v kontextu vysoké rozvodovosti riskantní strategie. Tento model dominuje v české společnosti nejen v rodinách s dítětem mladším tří let, ale také v rodinách s nejmladším dítětem staršího předškolního věku, a jeho uplatnění v rodinách s nejmladším dítětem ve věku povinné školní docházky také není marginální (Hašková, 2011).

Graf č. 4.18 Míra zaměstnanosti matek dle věku dítěte v zemích OECD, 2011

Zdroj: <http://www.oecd.org/els/family/oecdfamilydatabase.htm>

Rodinný model je utvářen mimo jiné v kontextu opatření rodinné politiky. Rodinná politika České republiky přešla v průběhu transformace od genderovaného defamilialismu, kdy byla plná zaměstnanost žen umožněna zejména rozsáhlou institucionalizovanou péčí, ke genderovému explicitnímu familialismu, vyznačujícím se, v důsledku nízké úrovně nabídky formální péče o děti do tří let (navíc omezeně finančně a prostorově dostupné), poměrně dlouhou rodičovskou dovolenou a komparativně nejdelší dobou pobírání (relativně nízkého) rodičovského příspěvku, svou délkou přesahujícího rodičovskou dovolenou (Palonciová, 2011). Jak již bylo zmíněno výše, je v ČR do značné míry uplatňován model muže-živitele. V této souvislosti jsou ženy strukturálními podmínkami směřovány do oblasti sekundárního trhu, kde jsou pracovní

podmínky horší, šance na kariérní vzestup minimální a platové podmínky demotivující. Tím dochází k vertikální i horizontální genderové segmentaci na trhu práce.

Otázkou sladění mateřství a profesní dráhy se zabýval mimo jiné výzkum Péče 2013, který byl realizován v rámci projektu Nové formy denní péče o děti v České republice.¹⁵ Pokud by si matky dětí v předškolním věku dotázané v tomto šetření mohly vybrat, rády by zůstaly doma a zcela se věnovaly péči o děti do 1 roku jejich věku. Ve věku 1-2 roky dítěte se podíl žen, které by chtěly celodenně pečovat o své dítě, mírně snížil a naopak mírně vzrostl podíl matek, které by uvítaly příležitostnou práci, tj. v rozsahu několika hodin měsíčně. Tento výsledek byl ovlivněn zejména názory matek vysokoškolaček, mezi kterými by v tomto věku dítěte chtěla příležitostně pracovat téměř každá pátá, nutno však podotknout, že i v této vzdělanostní kategorii převažovala preference zůstat s dítětem doma a vůbec nepracovat. K výraznějšímu názorovému zlomu dochází ve věku 2-3 let dítěte. V tomto věku by ráda zůstala s dítětem doma již pouze polovina dotázaných matek. Každá čtvrtá by chtěla pracovat v rozsahu několika hodin měsíčně, téměř každá pátá by však chtěla pracovat pravidelně na částečný úvazek. Důvody těchto preferencí mohou být různé. Může jít např. o snahu obnovit kontakt s profesí při vidině toho, že se již blíží konec rodičovské dovolené, důvodem může být i rostoucí touha po seberealizaci či změně stereotypu v době, kdy již dítě není zejména svými fyzickými potřebami zcela závislé jen na matce. Ve věku 2-3 let dítěte dochází k výraznější diferenciaci názorů matek dle dosaženého vzdělání. Více než polovina vysokoškolaček by již v této fázi rodičovství chtěla být alespoň částečně zapojena do pracovního procesu, ideálně formou příležitostné práce nebo částečného úvazku. Naopak ženy bez maturity by chtěly významně častěji pokračovat v celodenní péči o své děti. Oproti ženám s vyšším vzděláním mají tyto matky většinou horší postavení na trhu práce, ať již z pohledu finančního ohodnocení, tak např. i z pohledu náplně práce (často se jedná o stereotypní práce, které nevedou k pocitu seberealizace). Pro jejich pracovní pozice je také často obtížné využívání flexibilních forem práce, jako je práce z domova či zkrácený úvazek, výjimkou není naopak práce na směny, která velice komplikuje sladění pracovního a rodinného života.

K nejvýznamnějšímu předělu dochází ve věku 3-4 let dítěte. V tomto věku by celodenní péči preferovala pouze necelá pětina žen, většina matek by se tedy již ráda vrátila na trh práce, ve většině případů by byl však ideální částečný úvazek nebo příležitostná práce. S narůstajícím věkem dítěte však významně narůstá podíl matek, které by chtěly pracovat na plný úvazek, a to napříč všemi vzdělanostními skupinami. Ve věku 4-6 let dítěte by chtělo být stále doma již jen velmi málo žen (4 %), každá třetí by chtěla pracovat pouze na částečný úvazek a více než polovina na plný úvazek. V mladším školním věku zřetelně dominují preference úplného úvazku, nicméně částečný úvazek by i v tomto věku dítěte uvítalo 14 % žen (Palonciová a kol., 2014).

Strukturální podmínky a kulturní tradice vedly po roce 1989 k tomu, že v pracovní dráze žen - matek dominovala strategie odložené harmonizace. Před narozením dětí pracovaly ženy nejčastěji na plný úvazek, v období do věku 3 až 4 let nejmladšího dítěte přerušily pracovní kariéru (Ettlerová a kol., 2006). Po tomto období se vracely na trh práce, a to ve většině případů na plný úvazek.

Výzkum Péče 2013 ukázal určité změny v návratu na trh práce matek malých dětí (Palonciová a kol., 2014). Populace dotázaných matek, které v době výzkumu již nastoupily zpět do práce, již nebyla zcela homogenní a rozdělila se na tři skupiny. První z nich využívala plně současnou rodičovskou dovolenou, tj. byla doma do 3 let

¹⁵ Nové formy denní péče o děti v České republice, CZ.1.04/5.1.01/77.00038, http://www.vupsv.cz/index.php?p=care_for_children&site=default. Projekt byl financován z ESF prostřednictvím OP LZZ a ze státního rozpočtu ČR. V šetření bylo dotázáno 710 matek dětí mladších 5 let.

věku dítěte (přibližně třetina matek s jedním dítětem, které v době výzkumu již pracovaly). Objevily se však i další dvě významné skupiny matek. Jedna z nich nastoupila do práce před třetími narozeninami (přibližně polovina v době výzkumu již pracujících). Důvodem byla často špatná finanční situace rodiny, dále dobrá pracovní příležitost, relativně významný byl i podíl pracujících matek, které vždy zamýšlely vrátit se do práce ještě před třetími narozeninami dítěte (přibližně každá pátá to uvedla jako nejdůležitější důvod dřívějšího návratu). Třetina těchto matek nastoupila hned na celý úvazek, třetina na částečný úvazek, ostatní pracovaly na jinou formu pracovní smlouvy (např. DPP, DPČ) nebo samostatně podnikaly.

Třetina v době výzkumu již pracujících matek s jedním dítětem začala naopak pracovat až po třetích narozeninách dítěte. U každé třetí bylo hlavním důvodem osobní rozhodnutí starat se sama o dítě i po skončení rodičovské dovolené. Na druhou stranu u poloviny z nich hrálo hlavní roli postavení na trhu práce: 24 % matek se nemohlo vrátit do původního zaměstnání a nové pracovní místo tyto ženy ihned po ukončení rodičovské dovolené nesehnaly, dalších 24 % deklarovalo jako hlavní důvod prodloužené péče o dítě obtíže se sladováním mateřských a rodičovských povinností (např. délka úvazku, směnný provoz, vzdálenost zaměstnavatele). Nedostatečná nabídka či dostupnost (jak prostorová, tak finanční) nerodinné péče (mateřská škola či jiný typ péče, ať již individuální, nebo kolektivní) byly hlavním důvodem pro prodloužení období celodenní péče matky v 15 % případů. Téměř dvě třetiny matek s jedním dítětem nastoupily po prodloužení rodičovské dovolené na plný úvazek (62 %), necelá třetina (29 %) pracovala na částečný úvazek.

Podobně téměř polovina matek dvou dětí, které po období péče o ně začaly již/znovu pracovat, nastoupila do práce před dosažením věku tří let mladšího dítěte (tabulka č. 4.8). Jedním z hlavních důvodů jejich rychlejšího návratu do práce byla dobrá pracovní příležitost. Polovina matek dvou dětí, které začaly pracovat před skončením maximální délky rodičovské dovolené s mladším dítětem, nastoupila na celý úvazek, každá čtvrtá na částečný úvazek.

Na druhou stranu každá čtvrtá matka dvou dětí zůstala i po narození mladšího dítěte doma déle než tři roky. Nejčastějším důvodem bylo přání starat se o dítě sama, zřejmě i s anticipací toho, že po návratu do zaměstnání bude pracovat na celý úvazek (dvě třetiny matek se dvěma dětmi, které se vrátily do práce až po třetích narozeninách mladšího dítěte).

Tabulka č. 4.8 **Důvod návratu matky do pracovního procesu před a po třetích narozeninách dítěte**

před 3. narozeninami dítěte			
%	pouze 1 dítě	2 děti	
		mladší	starší
špatná finanční situace, rodina potřebovala můj pracovní příjem	43,9	15,8	31,3
naskytla se mi dobrá pracovní příležitost / nechtěla jsem ztratit kontakt se zaměstnáním / podnikáním	30,3	57,1	54,2
potřebovala jsem více kontaktu s lidmi	6,1	11,1	0,0
vždy / už od narození dítěte jsem plánovala začít pracovat dříve než ve 3 letech dítěte	19,7	15,8	14,6
celkem	100,0	100,0	100
do práce se vrátilo (% z matek)	46,4	43,7	55,4
- z nich se vrátilo před 3. narozeninami dítěte (%)	47,7	47,5	27,9
po 3. narozeninách dítěte			
%	pouze 1 dítě	2 děti	
		mladší	starší
v době, kdy dítě dosáhlo 3 let, jsem už čekala / se starala o další dítě	x	x	38,0
chtěla jsem se sama starat o dítě i po skončení rodičovské dovolené	34,1	44,4	29,6
nepodařilo se zajistit místo v mateřské škole nebo jiném zařízení / péči o dítě jinou osobou	14,6	14,8	9,6
zaměstnavatel mi neumožnil vrátit se do původního zaměstnání a nové pracovní místo jsem nesehnala	24,4	14,8	7,0
zaměstnání / podnikání neumožňovalo sladit mateřské a pracovní povinnosti	24,4	18,5	7,0
před narozením dítěte jsem nepracovala, nové pracovní místo jsem nesehnala / nesháněla	2,4	3,7	8,5
celkem	100,0	100,0	100,0
do práce se vrátilo (% z matek)	46,4	43,7	55,4
- z nich se vrátilo po 3. narozeninách dítěte (%)	30,2	25,5	48,3

Zdroj: Péče 2013 in Palonciová a kol., 2014

Výše uvedené poznatky je zajímavé konfrontovat s výsledky SLDB, i když poskytnutá data nedovolují detailněji rozdělit věkovou kategorii do 3 let. Ekonomická aktivita bude analyzována ve vztahu k věku nejmladšího dítěte v rodině.

Ekonomická aktivita obou partnerů v rodině, kde je nejmladší dítě **mladší 3 let**, se podle výsledků SLDB 2011 příliš nelišila podle toho, zda toto dítě bylo jedináček nebo mělo sourozence. V úplných rodinách s nejmladším dítětem do 3 let věku tak výrazně dominovaly rodiny, kde byl **otec zaměstnaný a matka ekonomicky neaktivní**, tj. patřila do kategorie „ostatní“. Celkově představovaly tyto rodiny 80 % úplných rodin s nejmladším dítětem v uvedeném věku. Nejčastěji se jednalo o případy, kdy byla žena zařazena do kategorie osoby s vlastním zdrojem obživy, z nichž pravděpodobně většina byla příjemcem rodičovského příspěvku (43 % v celorepublikovém

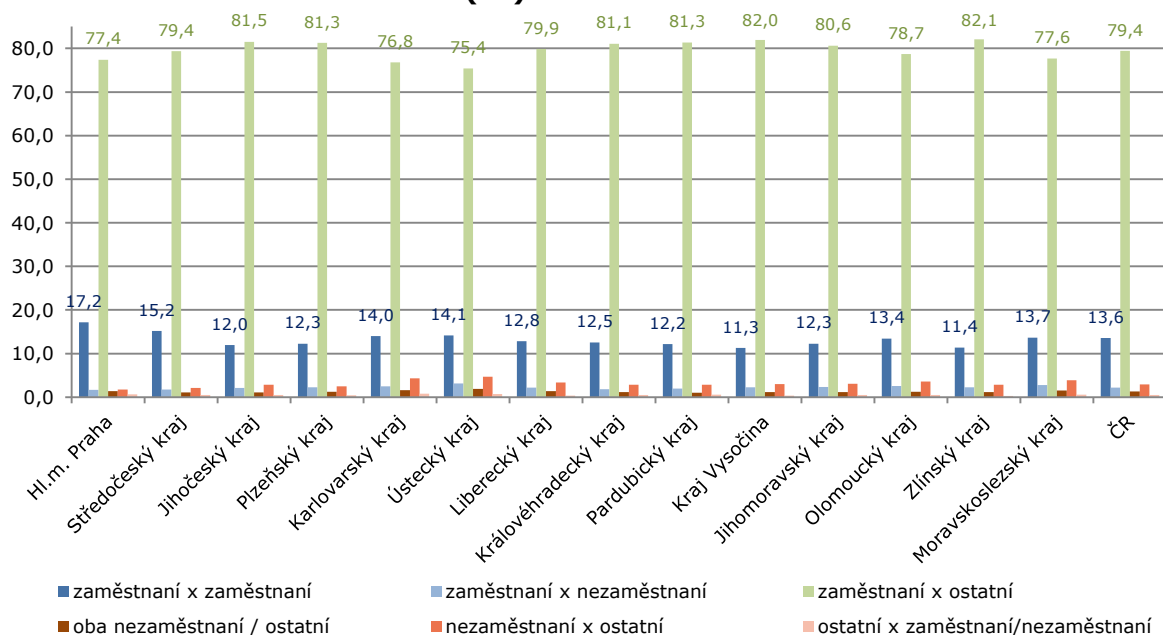
průměru). Dále byla silně zastoupena skupina žen na mateřské dovolené (téměř třetina), velký podíl představovaly i ženy v domácnosti (14 %).

Druhou významně zastoupenou skupinou rodin s nejmladším dítětem mladším 3 let byly rodiny, kde byli **oba partneři zaměstnaní** (14 %). Nejvyšší byl jejich podíl v Hl. m. Praze, kde dosáhl 17 %, zejména díky nižšímu podílu rodin, kde byl otec zaměstnaný a matka nezaměstnaná. Nejméně úplných rodin s oběma zaměstnanými rodiči, kde bylo dítě mladší 3 let, žilo na Vysočině, a to díky vyššímu podílu rodin se zaměstnaným otcem a matkou mimo trh práce, pečující pravděpodobně o dítě či děti.

Úplné rodiny s dítětem mladším 3 let, kde byla osoba v čele nezaměstnaná, byly nejvíce zastoupeny v Karlovarském a Ústeckém kraji (5 a 6 %), nejméně v Praze (2 %). Alarmující je, že v těchto rodinách stál často i druhý partner mimo pracovní trh.

Uvedené výsledky se příliš nelišily z hlediska celkového počtu dětí v úplných rodinách, kde byly nejmladšímu méně než 3 roky (graf č. 4.19). Výraznější rozdíly byly zjištěny ve složení rodiny, kde otec pracoval a matka byla ekonomicky neaktivní: v rodinách s jedním dítětem byly stejnou měrou (přibližně 40 %) zastoupeny matky na mateřské dovolené a osoby s vlastním zdrojem obživy (rodičovská dovolená). V rodinách tohoto typu se dvěma a více dětmi byly matky na mateřské dovolené zastoupeny přibližně z jedné čtvrtiny, matky s vlastním zdrojem obživy představovaly naopak až 60 %.

Graf č. 4.19 **Ekonomická aktivita obou partnerů v úplné rodině s nejmladším dítětem ve věku mladším 3 let (%)**.

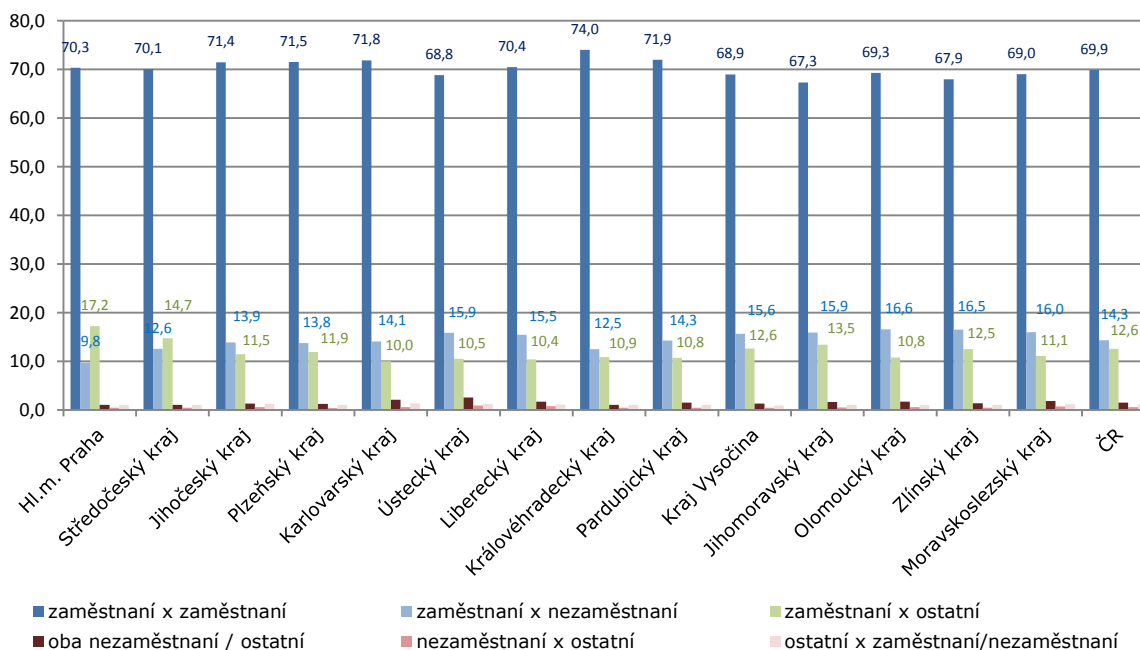
Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

Spolu s rostoucím věkem dítěte se významně mění ekonomická aktivita rodičů. Ve věku **3 až 5 let** nejmladšího dítěte byli partneři v úplné rodině nejčastěji **oba zaměstnaní** (graf č. 4.20). Druhá nejčetnější kategorie nebyla v regionálním srovnání již tak jednoznačná. V Hl. m. Praze a ve Středočeském kraji byly silně zastoupeny úplné rodiny s nejmladším dítětem ve věku 3 až 5 let, kde byla osoba v čele rodiny

(otec) **zaměstnaná** a matka byla zařazena do kategorie **ostatní**. V Praze měly tyto matky v jedné třetině vlastní zdroj obživy (s největší pravděpodobností pobíraly rodičovský příspěvek), přibližně ve dvou třetinách pak byly v domácnosti. Ve Středočeském kraji byl podíl matek v domácnosti nižší (jedna polovina) ve prospěch žen s (pravděpodobně) rodičovským příspěvkem (40 %).

V Ústeckém, Libereckém, Olomouckém, Zlínském a Moravskoslezském kraji, v menší míře také na Vysočině, byly druhou nejčetnější skupinou s nejmladším dítětem v daném věku úplné rodiny, kde byl **otec zaměstnaný a matka nezaměstnaná** (graf č. 4.20). Tento výsledek odráží obecně problematickou situaci na trhu práce v těchto regionech (viz výše). V ostatních krajích byly podíly úplných rodin s dítětem ve věku 3 až 5 let, kde měl pouze otec pracovní příjem a žena byla nezaměstnaná nebo ekonomicky neaktivní, více méně vyrovnané.

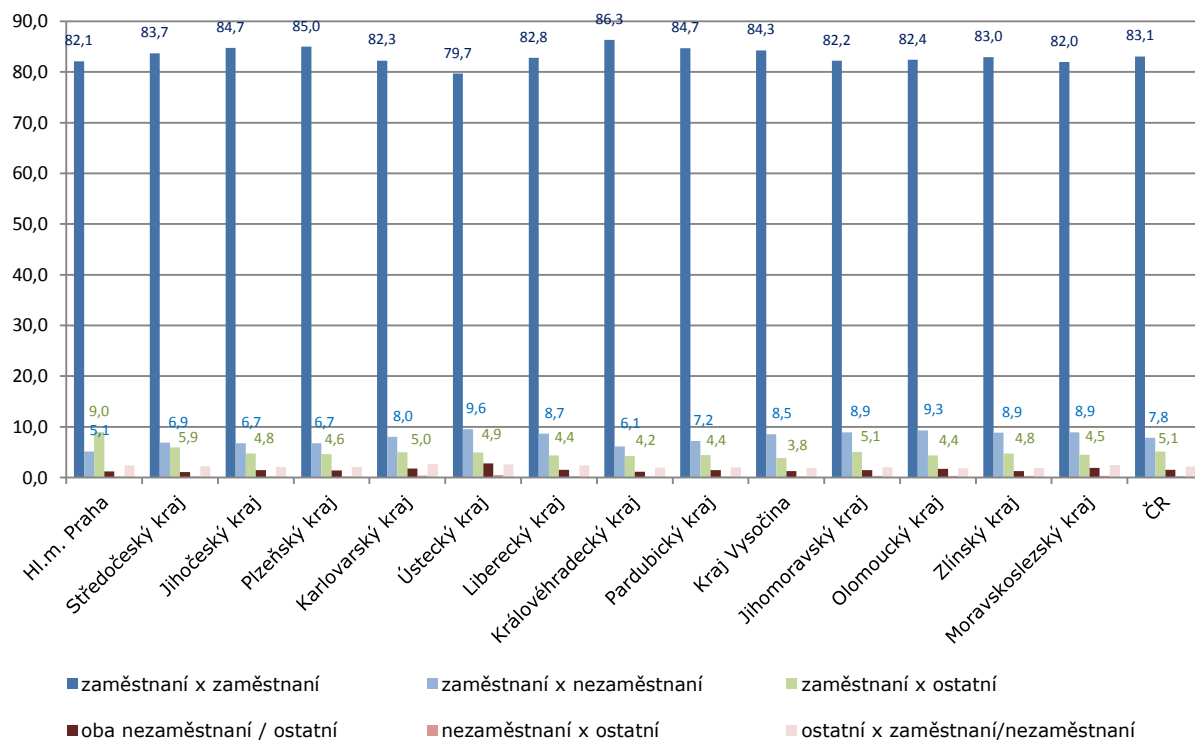
Určité rozdíly byly zaznamenány podle toho, zda bylo nejmladší dítě ve sledovaném věku 3 až 5 let jedináčkem, či mělo starší sourozence. V rodinách s jedním a dvěma dětmi byli oba rodiče zaměstnaní v 70 %, 24 % mělo pouze jednoho rodiče s pracovním příjmem. V rodinách se třemi dětmi se zastoupení posledně uvedené kategorie zvýšilo na 32 %, a to zejména díky kategorii „zaměstnaní - ostatní“. Tuto kategorii tvoří obecně nejčastěji osoby s vlastním zdrojem obživy a osoby v domácnosti. S rostoucím počtem dětí se zvyšoval podíl žen v domácnosti (tj. pravděpodobně po skončení rodičovské dovolené po třetích narozeninách dítěte - ČR 38 % v kategorii „zaměstnaní - ostatní“ v úplných rodinách s jedním dítětem ve věku 3 až 5 let, 56 % se třemi dětmi) na úkor žen s vlastním zdrojem obživy (tj. většinou na rodičovské dovolené s rodičovským příspěvkem - ČR 54 % a 41 %). Zajímavé jsou však i regionální rozdíly. Pro Hl. m. Prahu byly příznačné vyšší podíly žen v domácnosti: u jednoho dítěte ve věku 3 až 5 let uvedlo tento status 52 % žen, jejichž partner měl pracovní příjem a ony samy byly ekonomicky neaktivní, u dvou dětí s nejmladším v uvedeném věku se jejich podíl zvýšil na 67 % a u tří dětí na 73 %. Naopak, nejméně žen v domácnosti v takto vymezených rodinách bylo na Vysočině a v Karlovarském kraji (23 %, 35 % a 47 % na Vysočině, 26 %, 41 %, 41 % v Karlovarském kraji). Uvedené podíly jsou závislé jednak na detailní struktuře dětí podle věku, tj. kolik jich je ve věku dokončených tří let, kdy matka může pobírat rodičovský příspěvek (zařadila se tedy do kategorie osob s vlastním zdrojem obživy), ale i na ekonomické situaci regionu a situaci na trhu práce, které mohou ovlivnit přesun matek po rodičovské dovolené do skupiny nezaměstnaných. Svoji roli hraje i výše celkových příjmů rodiny a to, zda může matka zůstat doma i poté, co již nepobírá rodičovský příspěvek, aniž by tím zásadně utrpěl rodinný rozpočet.

Graf č. 4.20 **Ekonomická aktivita obou partnerů v úplné rodině s nejmladším dítětem ve věku 3 až 5 let (%)**

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

Spolu s rostoucím věkem nejmladšího dítěte v rodině se upevňuje zastoupení úplných rodin, kde mají oba rodiče pracovní příjem (graf č. 4.21). Na celorepublikové úrovni představovala tato skupina 83 % úplných rodin s nejmladším dítětem ve věku **6 až 14 let**. V moravských krajích si dle sčítání 2011 udržely relativně významný podíl i rodiny, kde byla osoba v jejím čele zaměstnaná (otec) a partnerka (matka) byla nezaměstnaná. Podobně tomu bylo i v Ústeckém a Libereckém kraji. Specifickou pozici potvrzuje i z tohoto pohledu Hl. m. Praha: druhou nejvíce zastoupenou skupinou úplných rodin podle ekonomické aktivity partnerů byly ty rodiny, kde byl otec zaměstnaný a matka byla zařazena do kategorie ostatní. Z více jak tří čtvrtin byly tyto ženy osobami v domácnosti. Na rozdíl od ostatních regionů byli méně zastoupeni nepracující důchodci, resp. důchodkyně.

Podobné výsledky vzešly i z rozboru úplných rodin podle počtu dětí s nejmladším ve věku docházky na ZŠ. V rodinách s jedním dítětem pracovali oba rodiče v 81 %, se dvěma dokonce v 85 % případů. K částečné změně dochází v rodinách se třemi dětmi, kde byl podíl těchto rodin nižší (78 %), a to zejména díky vyššímu podílu rodin s alespoň jedním nezaměstnaným rodičem (12 % versus 9 % těchto rodin s jedním dítětem).

Graf č. 4.21 **Ekonomická aktivita obou partnerů v úplné rodině s nejmladším dítětem ve věku 6 až 14 let (%)**

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

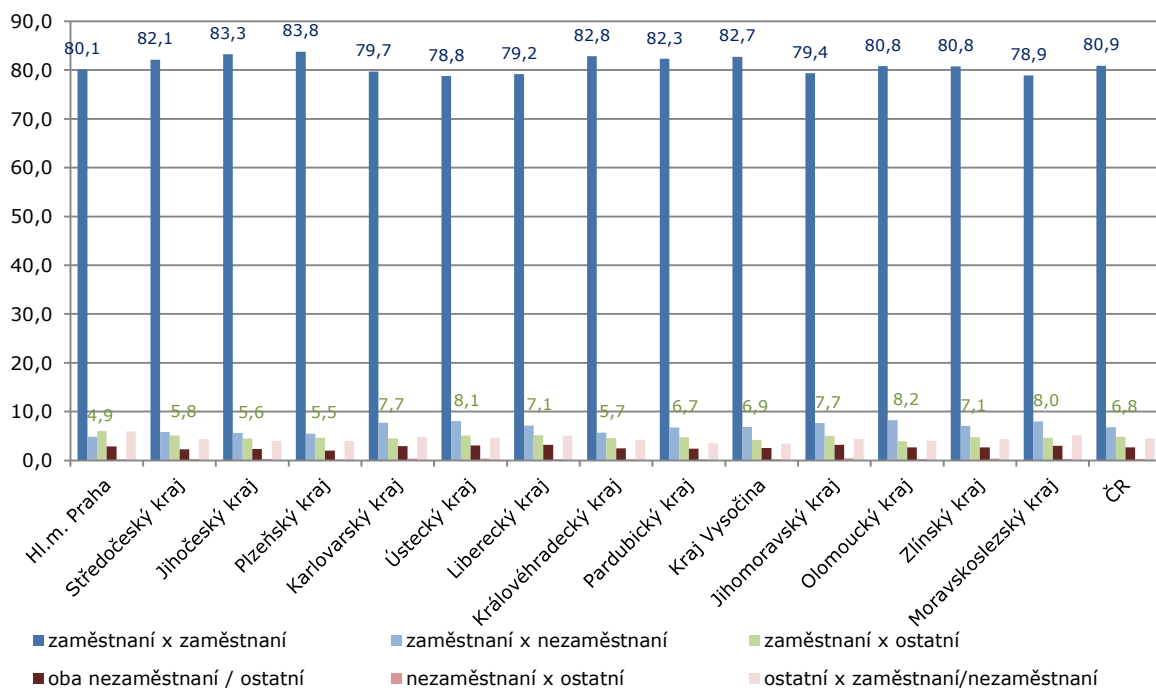
V úplných rodinách, kde je nejmladšímu dítěti **15 až 25 let**, se ekonomická aktivita partnerů v porovnání s rodinami s mladšími dětmi mírně mění, a to zejména v důsledku odchodu jednoho/obou rodičů do důchodu. Naprostá většina obou partnerů je sice stále zaměstnaná, tj. má pracovní příjem, na celorepublikové úrovni se však oproti předchozí skupině zvýšil podíl rodin, kde byla osoba v čele rodiny zařazena do kategorie ostatní a partnerka byla zaměstnaná a naopak. Dvě třetiny osob v čele rodiny v kategorii „ostatní-zaměstnaní“ patřily mezi nepracující důchodce, podobně polovina partnerek v kategorii „zaměstnaní-ostatní“. V celkovém pohledu byl alespoň jeden z partnerů již nepracujícím důchodcem přibližně v 7 % rodinách s nejmladším dítětem ve věku 15 až 25 let.

Struktura kategorie „zaměstnaní-ostatní“ se částečně liší podle toho, kolik dětí úplná rodina má: v rodinách s jedním dítětem ve věku 15 až 25 let byla matka v důchodu (pracující, nepracující důchodce) ve dvou třetinách případů, v domácnosti byla pak přibližně každá čtvrtá; v rodinách se třemi dětmi byla ekonomicky neaktivní matka v důchodu pouze ve 41 % případů, naopak polovina z nich byla v domácnosti. To je do značné míry možné vysvětlit tím, že v rodinách s jedním nezávislým dítětem ve věku 15 až 25 let nemuselo být toto dítě jedináčkem, ale případní starší sourozenci již nebyli na rodičích závislí. V tomto případě byli rodiče, resp. matka pravděpodobně často již v důchodovém věku. V rodinách s více závislými dětmi, kde nejmladšímu bylo 15 až 25 let, pak vzhledem k průměrnému meziporodnímu intervalu (1996: mezi

prvním a druhým dítětem 4,5 roku, mezi druhým a třetím 6,2 roku¹⁶⁾ spadali sourozenci pravděpodobně také do této věkové kategorie. Rodiče byli v porovnání s předchozí skupinou mladší, tedy méně často v důchodovém věku.

Srovnatelně byla zastoupena i skupina úplných rodin s nejmladším dítětem ve věku 15 až 25 let, kde byl otec zařazen do kategorie „ostatní“ a matka byla zaměstnaná (graf č. 4.22). V rámci této kategorie dominovaly ty rodiny, kde byl otec nepracujícím důchodcem (dvě třetiny), každý pátý byl zařazen mezi pracující důchodce, a to bez ohledu na počet závislých dětí v rodině. To odráží fakt, že muži nebývají osobami v domácnosti či jinými závislými osobami.

Graf č. 4.22 **Ekonomická aktivita obou partnerů v úplné rodině s nejmladším dítětem ve věku 15 až 25 let (%)**

Zdroj: SLDB 2011, vlastní výpočty

¹⁶ Porodnost a plodnost - 2006 až 2010: <https://www.czso.cz/csu/czso/ci/porodnost-a-plodnost-2006-az-2010-bei2lxvhdf>

Shrnutí

Ústředním tématem této části byl rozbor rodin s dětmi v České republice i v regionálním členění z hlediska jejich struktury a typů. Rozbor vychází z výsledků sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011. Pozornost byla zaměřena na čisté rodiny, tedy ty rodiny, kde s rodičem / rodiči a dítětem / dětmi nežily žádné jiné osoby, čímž bylo dosaženo metodologické shody s navazujícím rozbohem příjmů a výdajů rodin s dětmi. Data byla poskytnuta Českým statistickým úřadem.

Na úvodní nástin populačního vývoje v krajích navazuje samotný rozbor rodin zaměřený podrobněji na jejich strukturu z hlediska úplnosti, počtu dětí, věku dětí a ekonomické aktivity rodičů.

Úplné rodiny se ve všech regionech rozdělily z hlediska počtu dětí na dvě přibližně stejně početné skupiny - jednodětné a dvoudětné. Největší podíl úplných rodin s jedním dítětem byl zaznamenán v Hl. m. Praze a v krajích severních Čech. Naopak, výrazně nižší byl tento podíl v Kraji Vysočina i v Pardubickém a Zlínském kraji. V těchto regionech byl zároveň nejvyšší podíl úplných rodin se třemi dětmi. Neúplné rodiny měly na rozdíl od úplných nejčastěji jen jedno dítě. Vůbec nejnižší podíl neúplných rodin se dvěma dětmi v souboru neúplných rodin s dětmi byl zaregistrován v Karlovarském kraji a v Hl. m. Praze. Z pohledu dětí mají tedy ty pražské a ty žijící v Karlovarském a Ústeckém kraji v porovnání s ostatními méně často nějakého sourozence.

Osoba v čele úplné rodiny, otec, byla v naprosté většině případů zaměstnaná, tj. měla pracovní příjem (včetně OSVČ apod.). V čele neúplných rodin také převažovali zaměstnaní, avšak v menší míře než v rodinách úplných. Rodič samoživitel tak byl častěji nezaměstnaný, nebo spadal do kategorie „ostatní“. Nezaměstnanost byla mezi samoživiteli nejvyšší v krajích severních Čech, zejména v Ústeckém kraji, a také v krajích severní Moravy, zejména v Moravskoslezském a Olomouckém kraji. Pro neúplné rodiny byly rovněž typické vyšší podíly osob v jejich čele, jež byly zařazeny do kategorie „ostatní“. V porovnání s úplnými rodinami se právě tato kategorie podílela nejvíce na nižším podílu zaměstnaných. Do kategorie „ostatní“ patří osoby bez příjmu ze zaměstnání, patří sem i rodiče na mateřské a rodičovské dovolené. Z hlediska ekonomické aktivity obou partnerů převládaly ty úplné rodiny, kde měli oba rodiče pracovní příjem. Je zde však zřejmá souvislost s věkem dítěte: u těch nejmladších je matka, která je s dítětem doma, častěji řazena do kategorie „ostatní“.

Obecně lze říci, že v krajském srovnání dle všech studovaných charakteristik se významně vydělují na jedné straně Kraj Vysočina a Zlínský kraj, kde je vyšší podíl rodinných domácností a úplných rodin, které mají zároveň častěji dvě i více dětí. Protipól k těmto prorodinně orientovaným regionům představují zejména Karlovarský kraj, Ústecký kraj a Hl. město Praha. Neúplné rodiny mají na rozdíl od rodin úplných častěji jedno dítě. Z hlediska ekonomického postavení jsou samoživitelé ohroženi ve větší míře než rodiče v úplných rodinách.

**Příjmy, výdaje a materiální situace
podle výsledků SILC a SRÚ 2014**

5. Příjmová situace rodin s dětmi

Celkový příjem domácnosti determinují různé faktory, které reflektují především složení domácnosti a ekonomickou aktivitu jejích členů. Hodnota příjmu se zvyšuje s počtem členů domácnosti, obzvláště těch pracujících, roste i s vyšším počtem dětí (alespoň do tří dětí v rodině). Dalšími podstatnými činiteli ovlivňujícími skrze ekonomický status jednotlivých osob celkový příjem jsou pohlaví, věk, vzdělání a pracovní aktivita. Roli hraje rovněž druh domácnosti, resp. forma soužití.

Následující rozbor se zaměří na příjmovou situaci rodinných domácností, konkrétně **čistých úplných a neúplných rodin s dětmi**. To jsou rodiny tvořené manželským nebo partnerským párem žijícím ve společné domácnosti s vyživovaným¹⁷ dítětem či dětmi, resp. rodiny osamělého rodiče s dítětem či dětmi, bez dalších členů.

Domácnosti, ve kterých žije alespoň jedno dítě, tvoří třetinu všech českých domácností. Čisté úplné rodiny v nich zaujímají 69% podíl, čisté neúplné rodiny 12% podíl.¹⁸ Úplné rodiny mají nejčastěji 2 děti (48 %), o jedno dítě jich pečuje 41 %. Jednodětné rodiny naopak převažují v případě osamělého rodiče (61 %), relativně vysoký je však i podíl neúplných rodin se dvěma dětmi (33 %). Tyto typy rodin¹⁹ budou hlavním objektem příjmového rozboru.

Zásadním faktorem, který určuje celkový příjem rodiny,²⁰ je **ekonomická aktivita²¹ rodičů**. Jeden příjem z pracovní činnosti zvyšuje celkové příjmy rodiny skoro dvojnásobně oproti rodinám s nevýdělečnými rodiči, jak je patrné z grafu č. 5.1. Slabší vliv má počet dětí. Při porovnání dle úplnosti rodiny jsou celkové příjmy rodin s oběma rodiči v průměru až dvojnásobně vyšší oproti rodině jen s jedním rodičem. Roli hraje kromě ekonomické aktivity i fakt, že v čele neúplné rodiny stojí ve většině případů žena, jejíž příjem z výdělečné činnosti je ve srovnání s muži nižší (ČSÚ 2015a).

¹⁷ Dítě je definováno jako „vyživované“, tzn. v předškolním věku, na základní škole nebo připravující se na povolání (učni, studenti), nejvýše do 25 let věku včetně.

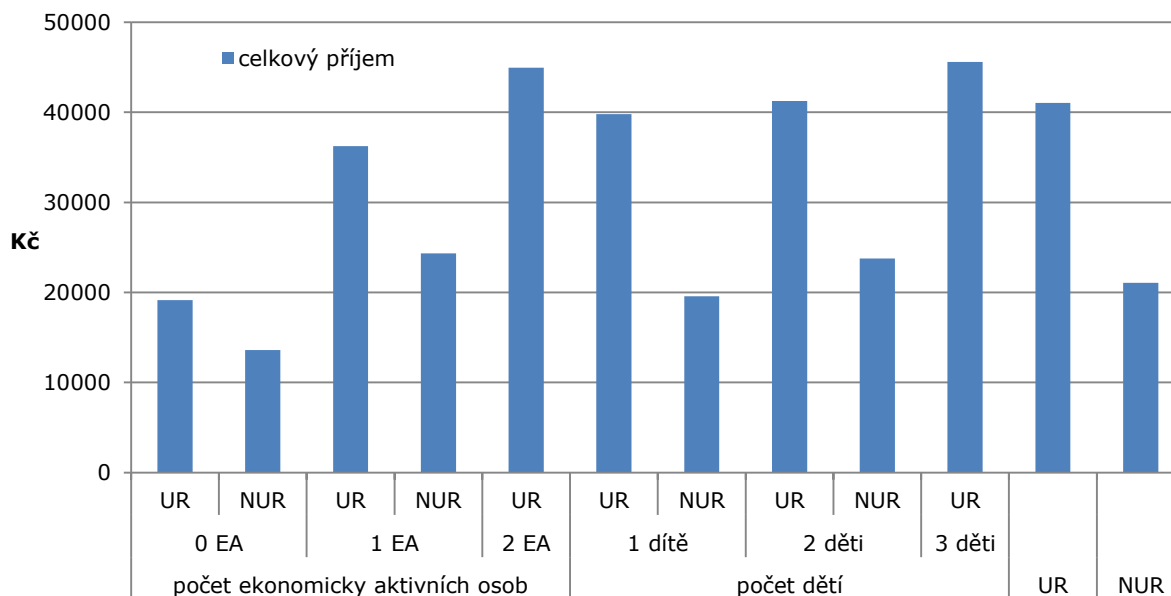
¹⁸ V přepočtu podle dat SILC 2014 se jedná o 984 tisíc čistých úplných rodin a 176 tisíc čistých neúplných rodin, ve kterých žije 1,7 mil. dětí, resp. 258 tisíc dětí.

¹⁹ Počty rodin se třemi dětmi jsou v datech dostatečně zastoupeny pouze v případě úplných rodin a do rozboru budou zahrnuty podle relevantnosti. Málo početné zastoupení čtyř a vícedětných úplných rodin a tří a vícedětných neúplných rodin v datech neumožňuje jejich detailnější zpracování podle vybraných charakteristik, nicméně základní zjištění jsou i za ně uvedeny v příloze.

²⁰ Podle metodiky SILC 2014 jde o čisté peněžní příjmy rodin za rok 2013, které jsme přepočítali na měsíční bázi.

²¹ Za ekonomicky aktivní jsou považováni všichni pracující členové domácnosti, nezaměstnaní (stejně jako studenti, důchodci, osoby na rodičovské dovolené a v domácnosti) jsou v těchto datech zahrnuti mezi ekonomicky neaktivní.

Graf č. 5.1 **Celkový čistý peněžní příjem úplných a neúplných rodin podle počtu ekonomicky aktivních osob a podle počtu dětí** (v Kč, průměr za měsíc, 2013)

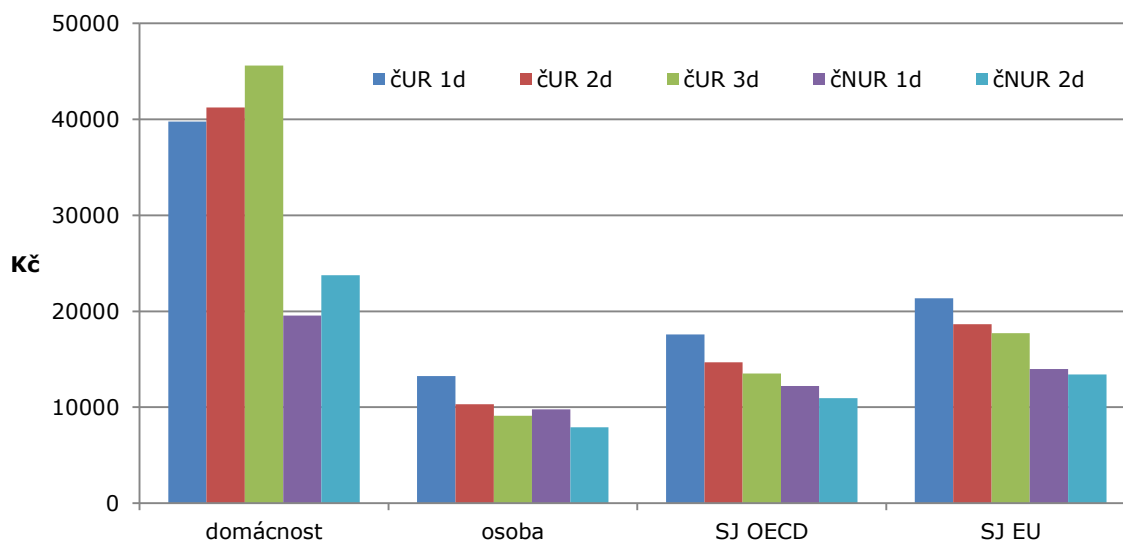
Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

V úplné rodině s oběma pracujícími rodiči se v celkovém příjmu rodiny nijak nepromítne to, zda mají jedno nebo dvě děti - celkový příjem je shodný, mírně odlišná je jeho struktura (rodiny se dvěma dětmi čerpají méně často sociální dávky). V případě jen jednoho vydávajícího rodiče je celkový příjem rodiny již trochu vyšší u rodin se dvěma dětmi (díky vyšším pracovním příjmům a jejich podílu na celkovém rozpočtu, které podobně jako v přechodím případě snižují váhu sociálních dávek). V neúplných rodinách ekonomicky aktivního rodiče se vyšší počet dětí projeví v nárůstu celkového příjmu výrazně. Důvody jsou ale zcela odlišné - váha pracovních příjmů je nižší ve prospěch příjmů sociálních (a jejich častějšího čerpání) i ostatních. Podrobněji se tomu věnujeme dále v textu.

Připomeňme, že hovoříme o příjmu *celé domácnosti*. Pokud bychom jej přepočítali *na osobu*, relace by byly logicky jiné. Vedle toho je možné příjmy rodiny převést i na tzv. *spotřební jednotku*, která kromě počtu osob bere v úvahu i demografické složení domácnosti: první dospělé osobě přiřazuje váhu 1,0, dalším osobám starším 13 let váhu 0,7 a dětem do 13 let včetně váhu 0,5. Pro tuto stupnici spotřebních jednotek se používá název SJ OECD, její modifikací je stupnice SJ EU²² využívající váhy 1,0 - 0,5 - 0,3, která ještě více odráží úspory z počtu ve vícečlenných domácnostech (tj. úspory na nákladech na předměty a služby, které slouží většímu počtu členů domácnosti). Rozdíly v příjmech rodin podle těchto ukazatelů zobrazuje graf č. 5.2.

²² Tato stupnice je v mezinárodním srovnání využívána pro měření příjmové chudoby.

Graf č. 5.2 **Celkový čistý peněžní příjem na domácnost, osobu, spotřební jednotku OECD a EU, podle úplnosti rodiny a počtu dětí** (v Kč, průměr za měsíc, 2013)

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

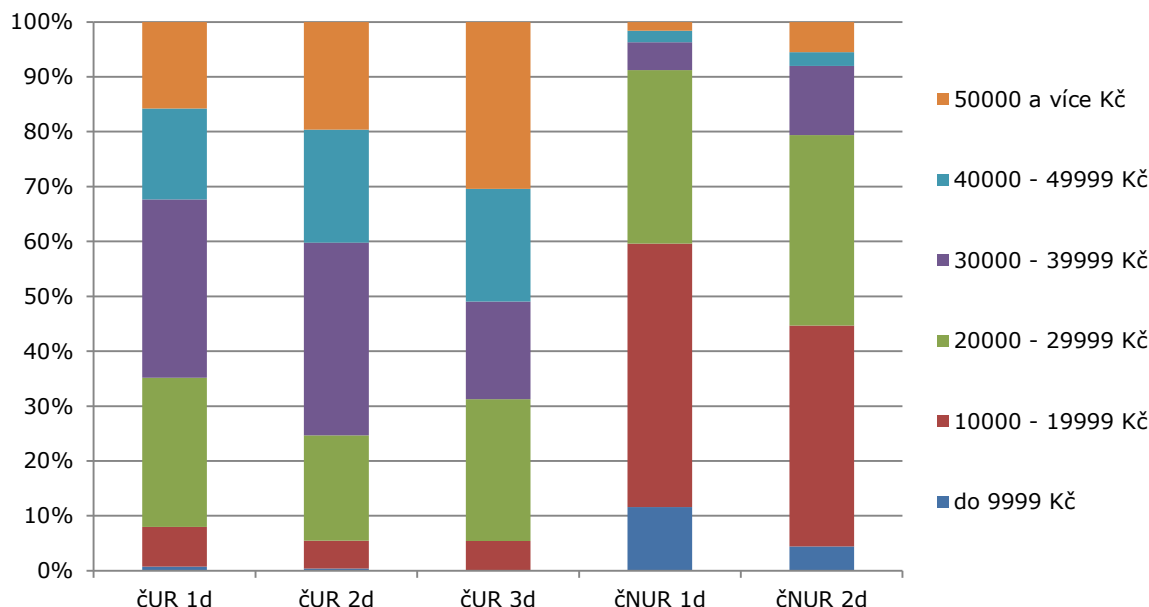
Interpretace příjmové situace rodin je dle nově použitých ukazatelů naprosto odlišná. Zatímco podle příjmu na celou domácnost mají rodiny samoživitelů celkové příjmy oproti úplným rodinám v průměru poloviční, z hlediska ostatních ukazatelů „ztrácejí“ relativně méně.²³ Protože v neúplných rodinách žije průměrně nižší počet členů, nečerpají v takové míře „úspory z počtu“ a jsou na tom při použití stupnice SJ EU relativně hůře než při přepočtu příjmu na osobu. Dále se změnila příjmové relace podle počtu dětí v rodině: příjmy celé domácnosti s počtem dětí rostou, podle dalších indikátorů však klesají. Podle grafu č. 5.2 se sice zdají být nejvyrovnanější příjmy z hlediska přepočtu na osobu, při detailnějším porovnání ale zjistíme, že v rámci daného typu rodiny (úplné, neúplné) jsou si relativně nejbližší příjmy podle škály SJ EU.²⁴

Dosud jsme uvažovali průměrné měsíční příjmy rodin. Variabilita příjmové úrovně je však poměrně vysoká. Kolik rodin s dětmi se nachází v nejnižším příjmovém pásmu, kolik naopak v nejvyšším a s jakými příjmy hospodaří polovina domácností, přibližuje graf č. 5.3. Z podílů rodin v jednotlivých příjmových intervalech je zřejmé, že zatímco s příjmy do 20 000 Kč měsíčně hospodaří méně než desetina úplných rodin s dětmi, v případě samoživitelů se to týká více než poloviny z nich. Každá desátá neúplná rodina s jedním dítětem navíc musí vystačit s méně než 10 000 Kč, naproti tomu na třicetitisícové a vyšší příjmy dosáhne jen přibližně desetina těchto rodin.

²³ V přepočtu příjmu na osobu dosahují příjmy neúplných rodin 80 % průměrných příjmů rodin úplných, při použití stupnice spotřebních jednotek 75 % (OECD), resp. 70 % (EU).

²⁴ Příjmy úplných rodin se dvěma dětmi dosahují 78 % příjmů jednoduchých rodin u příjmů na osobu, resp. 83 % u příjmů na SJ OECD a 87 % u příjmů na SJ EU. V případě neúplných rodin jsou relace následující: 81 %, 89 % a 96 %.

Graf č. 5.3 **Rodiny s dětmi podle výše celkového příjmu na domácnost** (v %, průměr za měsíc, 2013)

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Struktura celkových příjmů se mění v závislosti na počtu pracujících členů rodiny. Sledovány jsou příjmy z pracovní činnosti, příjmy ze sociálního zabezpečení a příjmy ostatní (kam patří např. příjmy z pojištění, podnájmu, kapitálového majetku). Na sociální dávky mají rodiny nárok jednak z titulu ekonomické neaktivity jedince (odůvodněné např. péčí o dítě, nezaměstnaností, studiem či pobíráním důchodu) a jednak kvůli nízkým příjmům jako takovým (zakládajícím nárok na příjmově testované dávky, hmotnou nouzi), resp. při kombinaci obou situací. Důvody neaktivity úzce souvisí s věkem dítěte (i rodiče) a následně ovlivňují i typ poskytovaných sociálních dávek.

Příjmovou situaci rodiny budeme dále analyzovat jak z hlediska počtu dětí a jejich konkrétního věku (v daném intervalu), tak podle toho, jak staré děti žijí v rodině bez ohledu na jejich počet (zda jedno nebo dvě děti). Tato úprava je možná díky zjištěné podobnosti celkových příjmů a jejich struktury u rodin s dětmi stejného věku. Pozitivem je dále zahrnutí méně zastoupených rodin (např. se dvěma dětmi ve věku 0-5 a 16 a více let), jejichž počet by samostatný rozbor neumožnil. Způsob třídění budeme volit v zájmu získání co nejobsáhlejších informací.

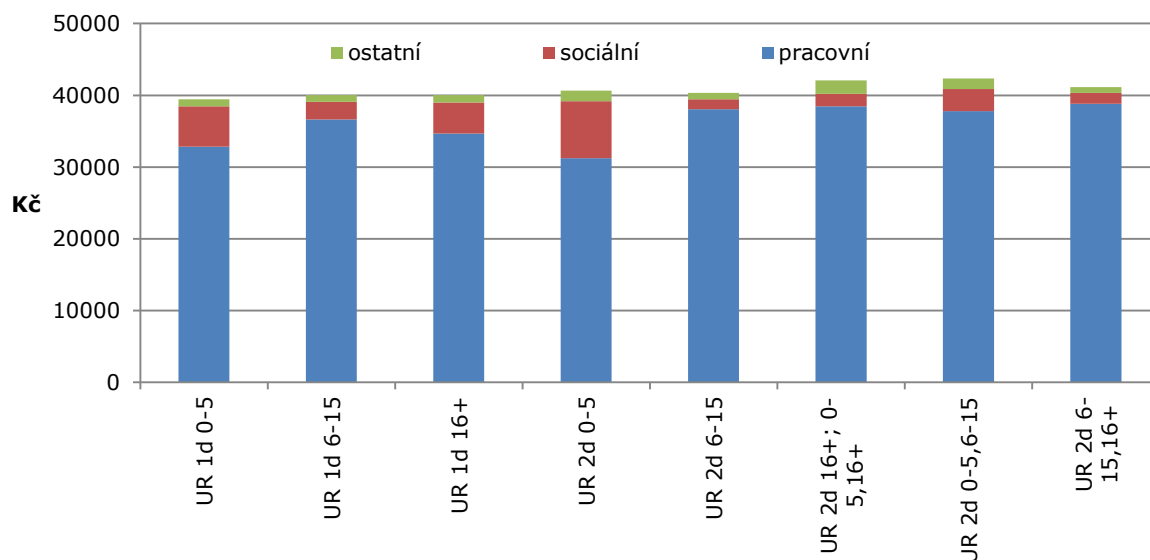
Péče o dítě do 5 let věku je většinou spojena s ekonomickou neaktivitou (jednoho) rodiče, který právě z tohoto důvodu nepracuje a je na rodičovské dovolené nebo v domácnosti. V rodinách, kde žije alespoň jedno šestileté a starší dítě, již jasně převažují (oba) výdělečně činní rodiče (zhruba v 70 % rodin s dítětem ve věku 6-15 let a 80 % rodin s dítětem starším). Tady je případná ekonomická neaktivita častěji způsobena nezaměstnaností, v menší míře se jedná o (starobního či invalidního) důchodce.

5.1 Příjmy čistých úplných a neúplných rodin podle ekonomické aktivity rodičů

Čisté úplné rodiny

Porovnáme-li celkový měsíční příjem rodin s 1-2 dětmi různého věku, zjistíme, že se jeho hodnota nijak nemění (viz graf č. 5.4). Příjem z pracovní činnosti jasně převažuje, sociální dávky jsou spíše jen jeho doplňkem, ostatní příjmy jsou zanedbatelné. V rodinách s dětmi předškolního věku je však patrné výrazně vyšší zastoupení sociálních příjmů v rozpočtu rodiny odrážející častější ekonomickou neaktivitu jednoho z rodičů způsobenou zpravidla péčí o děti (viz níže).

Graf č. 5.4 **Struktura celkového čistého peněžního příjmu úplných rodin podle věku dětí** (v Kč, průměr za měsíc, 2013)

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Pro většinu rodin **s oběma výdělečně činnými rodiči**²⁵ jsou pracovní příjmy hlavním zdrojem příjmů (tvoří přes 90 % jejich celkových příjmů) a žádnou sociální dávku nečerpají, i když podle počtu dětí v rodině mezi nimi existují rozdíly. Bez sociálních dávek hospodaří 58 % rodin se třemi dětmi, 63 % s jedním dítětem a 73 % se dvěma dětmi. Pokud nějaké sociální dávky čerpají, zaujmají nejvyšší podíl v rozpočtu rodiny u jednodětných rodin (13 %) a nejnižší u dvoudětných (7 %). Z hlediska počtu pobírají nejčastěji jen jeden vybraný typ dávek. V největší míře se jedná o dávky nemocenského pojištění, které dostává až čtvrtina rodin s jedním dítětem a více než třetina rodin s alespoň jedním dítětem do 5 let. Podrobnější strukturu nemocenských dávek z dat SILC neznáme, ale můžeme usuzovat, že se jedná o dávky spojené s péčí o nemocné dítě, příp. o nemocenské náležející přímo rodiči a z části i o peněžitou pomoc v mateřství. V rodinách s nejmladšími dětmi

²⁵ Oba rodiče pracují ve většině (62 %) úplných rodin s (jedním až třemi) dětmi, rodin s jedním ekonomicky aktivním rodičem je zhruba třetina (35 %), bez pracovních příjmů hospodaří 3 % rodin.

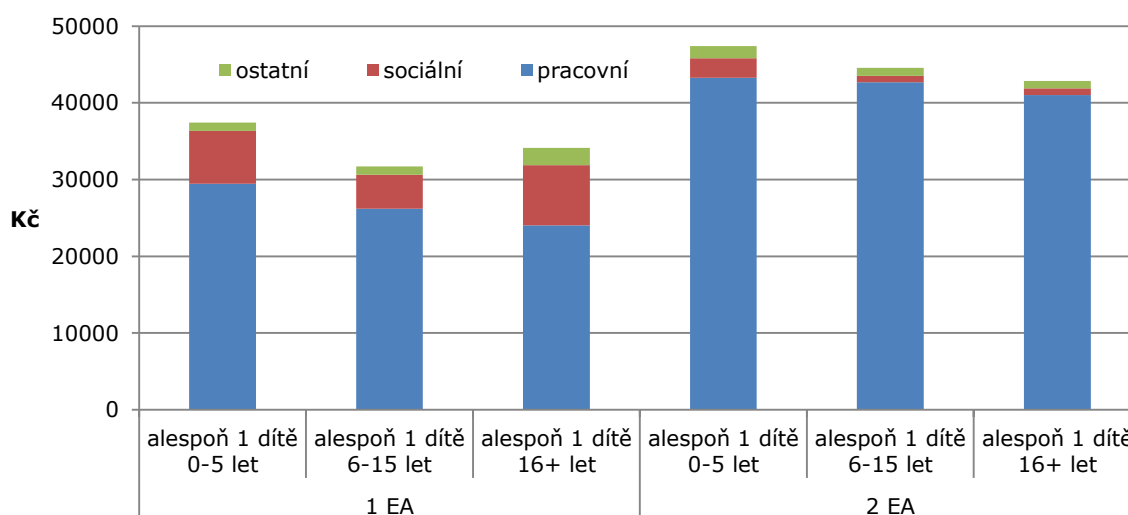
současně najdeme i hlavní příjemce rodičovského příspěvku. Ostatní sociální dávky se v rodinném rozpočtu vyskytují ojediněle, s výjimkou přídavků na děti, které čerpá v průměru 6 % rodin, ale až 21 % rodin se třemi dětmi.

Mnohem častěji však figurují tyto dávky v rozpočtu rodin jen s **jedním ekonomicky aktivním rodičem**, s jasnou dominancí rodičovského příspěvku. Ten pobírá 60 % rodičů, přičemž až 85 % těch, kdo pečují alespoň o jedno dítě mladší 6 let. Četnost pobírání nemocenských dávek klesá s počtem dětí v rodině a jejich věkem (v rodině s 1 dítětem je pobírá 18 % rodičů, se třemi dětmi 11 %, v rodině s alespoň jedním dítětem do 5 let věku 17 % a 9 % s 16letým a starším). Čerpání přídavků na děti naopak s počtem dětí roste (dostává je až třetina rodin se třemi dětmi), z hlediska věku připadá nejvyšší podíl (27 %) na rodiny s dětmi školního věku (6-15 let). Pobírání příspěvku na bydlení je opět nejčastější v třídětných rodinách (11 %).

Pokud je důvodem ekonomické neaktivity rodiče nezaměstnanost, obdrží zpravidla podporu v nezaměstnanosti. V závislosti na počtu dětí v rodině se podíly těch, kteří podporu pobírají, neliší, s věkem dítěte ale četnost jejího čerpání roste. V rodině s alespoň jedním dítětem do 5 let věku ji pobírá každý desátý rodič, v rodině s alespoň jedním dítětem starším 16 let již každý čtvrtý rodič. V souhrnu zahrnuje alespoň jednu sociální dávku do svého rozpočtu téměř 90 % rodin s jedním výdělečně činným rodičem, jejich podíl představuje v průměru necelou čtvrtinu celkového příjmu rodiny. Polovina rodin čerpá jen jeden druh sociálního příjmu, čtvrtina rodin dva druhy. S rostoucím počtem dětí v rodině přitom zvolna klesá podíl těch, kteří dostávají jen jeden druh sociálního příjmu ve prospěch těch, kdo jich pobírají dva a více.

Odlišnou strukturu celkového příjmu úplných rodin podle ekonomické aktivity rodičů a věku dětí zobrazuje graf č. 5.5.

Graf č. 5.5 **Struktura celkového čistého peněžního příjmu úplných rodin podle počtu ekonomicky aktivních osob a věku dětí** (v Kč, průměr za měsíc, 2013)

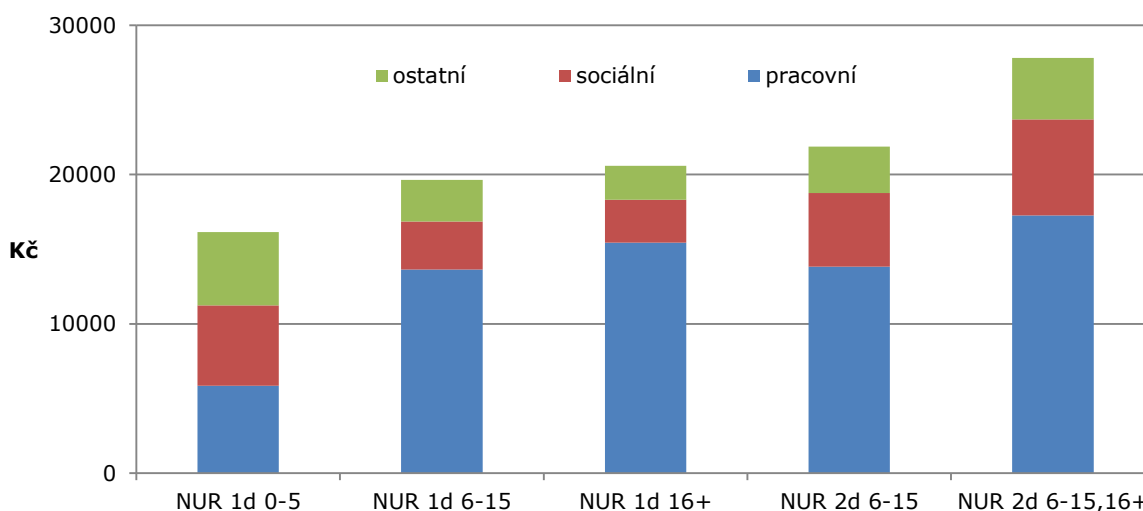
Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Čisté neúplné rodiny

Celková hodnota a struktura příjmu neúplných rodin se od těch úplných značně liší. S věkem dítěte celkové příjmy rostou, a to díky vyšším příjmům z výdělečné činnosti. Sociální a ostatní příjmy se v případě jednodětných rodin absolutně i relativně snižují, u dvoudětných je tomu naopak. Shodně ale hrají příjmy mimo pracovní sféru v rodinách samoživitelů mnohem vyšší roli než v úplných rodinách. Na vybraných²⁶ skupinách rodin s různým počtem a věkem dětí to prezentuje graf č. 5.6.

Graf č. 5.6 **Struktura celkového čistého peněžního příjmu vybraných neúplných rodin podle věku dětí (v Kč, průměr za měsíc, 2013)**

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Pokud stojí **samoživitel mimo trh práce**²⁷, jsou jeho hlavním peněžním zdrojem sociální dávky, které tvoří kolem 70 % jeho celkového příjmu. Alespoň jeden druh sociálního příjmu dostávají prakticky všechny rodiny, zhruba ve dvoutřetinové většině případů pobírají 3 a více dávek. Nejčastěji pobíranými dávkami jsou přídavek na dítě (70 % rodin), příspěvek na bydlení (62 %) a dávky hmotné nouze (50 %). V rodině se dvěma dětmi jsou tyto podíly oproti jednodětným rodinám ještě mnohem vyšší (87 %, resp. 73 % a 59 %). Z hlediska věku dítěte jsou tyto dávky vypláceny nejvíce rodinám s alespoň jedním dítětem školního věku (88 %, resp. 83 % a 68 %).

Zhruba 9 z 10 rodičů, kteří jsou na rodičovské dovolené (RD), v domácnosti, případně pečují o jinou blízkou osobu, dostává rodičovský příspěvek, dvě třetiny pobírají přídavek na dítě/děti, třetina příspěvek na bydlení a pětina dávky hmotné nouze. Příjem ze dvou a více typů sociálních dávek mají tři čtvrtiny těchto samoživitelů. Ekonomická situace nezaměstnaného rodiče je odlišná. Přibližně 80 % z nich dostává příspěvek na bydlení, přídavek na dítě/děti a dávky hmotné nouze. Podporu v nezaměstnanosti obdrželo 30 % samoživitelů. To je možná překvapivě nízký podíl,

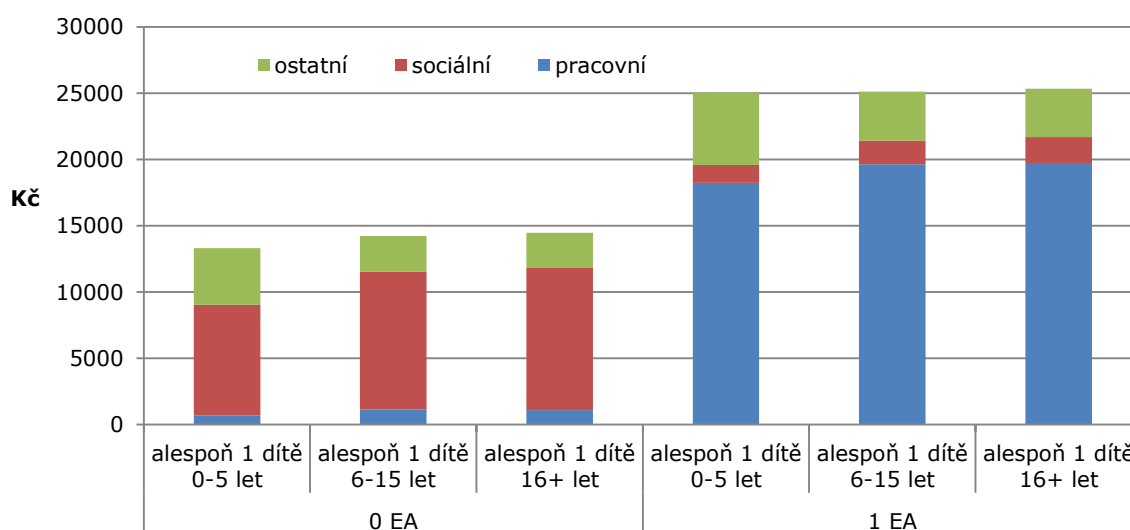
²⁶ Nezahrnujeme ty kategorie rodin, jejichž samostatný rozbor není kvůli nízkým četnostem reliabilní.

²⁷ V této situaci se nachází třetina (31 %) samoživitelů (s jedním až dvěma dětmi), ve zbývajících dvou třetinách (69 %) rodin je rodič ekonomicky aktivní.

který můžeme vysvětlit dvěma způsoby: rodič nemusel mít na podporu vůbec nárok nebo nárok již ztratil, protože období jeho nezaměstnanosti je delší, než činí podpůrná doba poskytování podpory.

Sociální příjmy nezaměstnaných samoživitelů s jedním nebo dvěma dětmi jsou ve srovnání s rodičem na RD či v domácnosti v souhrnu 1,2krát vyšší, celkové peněžní příjmy jsou naopak (jen mírně, o 3 %) nižší.

Graf č. 5.7 **Struktura celkového čistého peněžního příjmu neúplných rodin podle ekonomické aktivity rodiče a věku dětí** (v Kč, průměr za měsíc, 2013)

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Ekonomicky aktivní rodič spoléhá hlavně na své pracovní příjmy (viz graf č. 5.7). Bez příjmů ze sociálních dávek hospodaří dvě třetiny těch, kteří mají jen jedno dítě, a necelá polovina rodičů se dvěma dětmi. Pokud tedy již nějaké sociální dávky dostávají, podílejí se na celkovém příjmu rodiny šestnácti procenty, přičemž zpravidla se jedná jen o jednu dávku (nejčastěji přírůstek na dítě/děti nebo dávky nemocenského pojištění). Přídatky na děti pobírá v souhrnu pětina rodin, ve vyšší míře je čerpají samoživitelé se dvěma dětmi (31 %) a s alespoň jedním dítětem do 15 let věku (24 %). Nemocenské dávky bere 13 % rodičů, častěji těch s jedním dítětem a s alespoň jedním dítětem do 5 let věku. Ostatní sociální dávky náleží spíše rodičům pečujícím o dvě děti ve srovnání s těmi jednodětnými (zejména v případě příspěvku na bydlení a hmotné nouze).

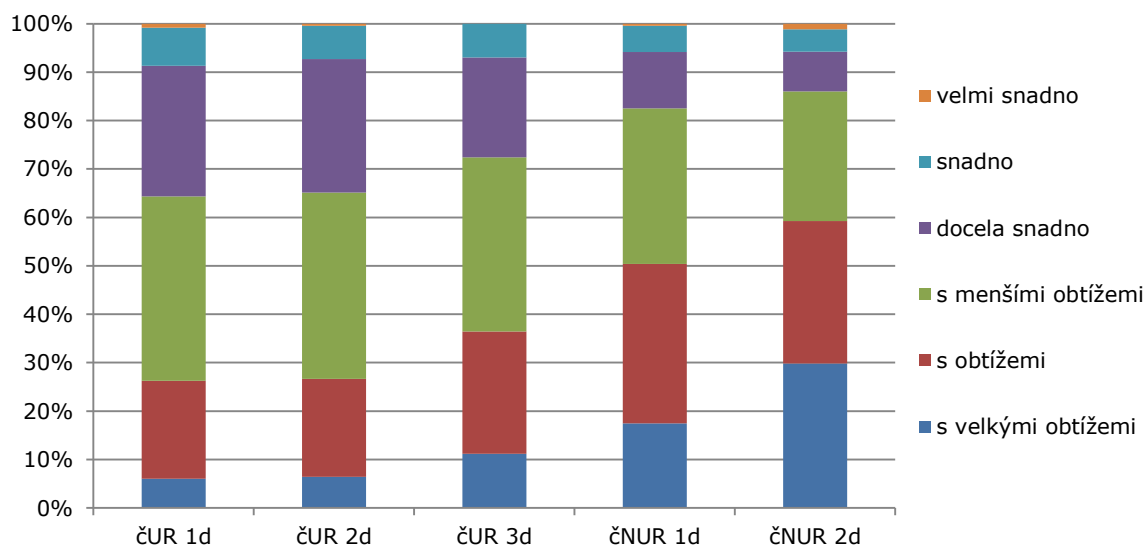
Objem peněz vyplacený na sociálních dávkách rodinám se dvěma dětmi v souhrnu 2,5násobně převyšuje hodnotu sociálních transferů, které obdrží rodiny s jedním dítětem. Celkové průměrné peněžní příjmy dvoudětných rodin jsou přitom vyšší jen 1,3krát. S věkem dítěte hodnota sociálních příjmů v rodině roste, celkové příjmy se v podstatě nemění.

5.2 Jak rodiny vycházejí se svým příjmem v závislosti na jeho výši

Ze srovnání rodin podle výše příjmu již víme, jak se liší finanční zajištění rodin s různým počtem dětí a v závislosti na ekonomické ne/aktivitě jejich rodičů. Ucelenější obraz o příjmové situaci rodin získáme určitým „zrelativizováním“ absolutních hodnot příjmu, a to zohledněním výdajové stránky rozpočtu. Data SILC sice výdaje rodin (vyjma nákladů na bydlení) nepostihují, nicméně nabízejí hodnocení zástupců rodin, jak snadno či obtížně s rodinným příjmem vyjdou. V datech je k tomuto účelu používána šestistupňová škála: s velkými obtížemi, s obtížemi, s menšími obtížemi, docela snadno, snadno a velmi snadno.

V čistých úplných rodinách s jedním až třemi dětmi hodnotí vycházení s příjmy jako více či méně obtížné dvě třetiny dotázaných, jako velmi obtížné **6,7 %** jejich představitelů. Vyšší míru velmi obtížného hospodaření deklarují rodiče vychovávající děti školního věku (9,4 % rodin s jedním dítětem a 7,9 % se dvěma dětmi) a ti, kdo pečují o dvě děti do 5 let (10,6 %). Nejobtížněji vycházejí se svými příjmy rodiny se třemi dětmi (11,2 % s velkými obtížemi). Nadpoloviční (až dvoutřetinová) většina respondentů se řadila do středu hodnotícího spektra (s menšími obtížemi + docela snadno, viz graf č. 5.8).

Graf č. 5.8 **Jak rodiny vycházejí s celkovým příjmem, podle úplnosti rodiny a počtu dětí (v %)**

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Hodnocení rodičů, kteří vychovávají jedno nebo dvě děti sami, je ve srovnání s rodiči z úplných rodin ještě kritičtější, neboť nějaké obtíže při vycházení s příjmem deklaruje více než 80 % z nich. Velké obtíže pociťuje **21,9 % samoživitelů**, se dvěma dětmi tento podíl roste k 30 %. Častěji velmi obtížně hospodaří se svými příjmy také rodiče pečující alespoň o jedno dítě mladší 6 let (40 %).

Příjmovou situaci rodin z pohledu průměrných příjmů jsme analyzovali v předchozím textu, nyní si jednotlivé rodiny rozdělíme do skupin podle příjmu v daném intervalu a následně se podíváme na obtížnost vycházení s příjmy z hlediska jejich konkrétní výše.

S rostoucím příjmem se zvyšuje podíl těch rodičů, kteří s ním vyjdou spíše snadno než obtížně. Mají-li rodiny **měsíční příjem nižší než 20 000 Kč**, nenajdeme v nich nikoho, kdo by vyšel s příjmem velmi snadno, a téměř nikoho (1,3 %), kdo s ním vyjde snadno. Naopak jedna třetina rodin má **velké obtíže s příjmem vyjít** a další třetina „jen“ **obtíže**.²⁸ V souhrnu se jedná o 106 tisíc rodin, ve kterých žije 154 tisíc dětí. Jaké rodiny to jsou? Převažují rodiny samoživitelů (v souhrnu do této kategorie spadá 37 % všech samoživitelů s jedním nebo dvěma dětmi a necelých 5 % úplných rodin s jedním až třemi dětmi), přičemž ekonomicky neaktivních je „pouze“ polovina z nich. Z hlediska vzdělanostní úrovně domácnosti z 85 % převládají rodiny, kde má (alespoň jeden) rodič středoškolské vzdělání. Náklady na bydlení²⁹ jsou pro tři čtvrtiny těchto rodin „velkou zátěží“. Dvě pětiny jich čerpá příspěvek na bydlení, třetina dávky hmotné nouze. Přídavky na děti dostává 60 % rodin, rodičovský příspěvek a podporu v nezaměstnanosti pobírá 20 % rodin.

Výdaje rodin data SILC (s výjimkou nákladů na bydlení) neobsahují, z otázek na dostupnost určitého zboží a služeb ale lze vyčíst, nakolik mohou zatěžovat rodinný rozpočet. Podíváme-li se blíže na materiální a sociální podmínky dětí do 15 let věku žijících v těchto rodinách, narazíme na častěji zmiňovanou nemožnost dovolit si z finančních důvodů všechny zjišťované položky.³⁰ Alespoň některé nové oblečení nemá pro své děti pětina rodin, dva páry kvalitních bot necelá desetina rodin. Pro více jak čtvrtinu rodin je problematické finančně zajistit vybavení pro venkovní aktivity dětí. Knížky a hračky si pro své děti nemůže dovolit zhruba 15 % rodin. Stejný podíl rodin si nemůže dovolit zajistit stravu tak, aby děti denně jedly čerstvé ovoce a zeleninu nebo maso. Potíže s financováním volnočasových, prázdninových a školních aktivit svých dětí má každá čtvrtá rodina, protože jim nemohou zaplatit školní výlety a jiné akce, kroužky nebo týdenní prázdniny mimo domov.

V čem jsou od těchto rodin odlišné ty rodiny, jejichž měsíční **příjem rovněž nedosahuje 20 000 Kč**, ale **s příjmy vycházejí s menšími obtížemi, docela snadno** či **snadno**? Opět zde převládají rodiny samoživitelů,³¹ tentokrát častěji jednoduchých oproti dvoudětným a pracujících (jednoho nebo oba ekonomicky aktivní rodiče najdeme ve vyšší míře i v úplných rodinách). Podle úrovně vzdělání se opět nejčastěji jedná o rodiny se středoškolsky vzdělaným (alespoň jedním) rodičem, výjimkou však nejsou ani vysokoškoláci. Náklady na bydlení je zatěžují relativně méně,

---

²⁸ Jinými slovy, polovina rodin, které vycházejí s příjmy velmi obtížně, má příjmy do 20 000 Kč, z rodin, které vycházejí s příjmy „jen“ s obtížemi jich je pětina.

²⁹ V šetření SILC byla zjišťována zátěž domácnosti celkovými náklady na bydlení včetně případných splátek hypotéky a úvěru ze stavebního spoření, a to na škále: velká zátěž, určitá zátěž, žádná zátěž. Podrobněji se bytové situaci rodin věnuje kapitola č. 6.2.

³⁰ Samostatný modul k dotazníku SILC 2014 zjišťoval materiální a sociální podmínky dětí do 15 let věku z pohledu dosažitelnosti následujících položek: zda mají nějaké nové oblečení; alespoň 2 páry dobře padnoucích bot; knihy odpovídající věku; vybavení pro venkovní aktivity; hry, hračky; zda jí alespoň jednou denně čerstvé ovoce nebo zeleninu; zda jí maso, drůbež nebo ryby alespoň jednou denně; účastní se pravidelných volnočasových aktivit; oslav zvláštních příležitostí (narozenin apod.); občas pozvou kamarády na návštěvu; alespoň 1 týden v roce jedou na prázdniny mimo domov; účastní se školních výletů a jiných školních akcí, za které musí zaplatit; mají doma vhodné místo pro studium (ČSÚ 2015b). Nedávná studie zabývající se chudobou rodin s dětmi mj. zkoumala validitu vybraných položek z tohoto modulu a jejich následnou interpretaci (Sirovátka et al. 2015).

³¹ Do této kategorie se zařadilo 17 % ze všech neúplných rodin s jedním nebo dvěma dětmi a necelá 2 % úplných rodin.

pro 80 % jsou jen „určitou zátěží“, „velkou zátěž“ představují pro 15 % rodin. Jejich celkový příjem je méně závislý na sociálních dávkách: nejčastěji pobírají přídavky na děti (třetina z nich), rodičovský příspěvek (čtvrtina), příspěvek na bydlení a hmotnou nouzi (zhruba každá sedmá rodina). Materiální a sociální podmínky dětí jsou ve srovnání s předchozí skupinou rodin lepší. U některých položek zástupci těchto rodin vůbec nezažrtli možnost, že si je nemohou dovolit, u dalších to deklarovali v mnohem menší míře (nejčastěji uváděnou položkou, kterou si nemohou dovolit, bylo vybavení pro venkovní aktivity dětí, což uvedla každá desátá rodina).

Rodiny, které mají k dispozici **měsíčně 20 až 30 tisíc Kč**, uvádějí určité obtíže v souhrnu skoro stejně často jako rodiny s nižšími příjmy (z více jak 80 %), spíše než „velké“ obtíže však pociťují obtíže „menší“. Variantu „velmi snadno“ ne zvolil žádný z nich. Rodin, které se stanoveným příjmem **vychází s (velkými) obtížemi**, je přibližně 113 tisíc, dětí v nich žijících 183 tisíc. Týká se to kolem 14 % všech neúplných a 9 % úplných s jedním až dvěma (třemi) dětmi. Samoživitelé jsou většinou výdělečně činní, v úplných rodinách jich je nadpoloviční většina jen s jedním ekonomicky aktivním rodičem, ale s oběma pracujícími rodiči až třetina. Z hlediska úrovně vzdělání dominují (z 82 %) rodiny s (alespoň jedním) středoškolsky vzdělaným rodičem, s vysokoškolským diplomem jich je přes 15 %. Třetina rodin splácí hypotéku, náklady na bydlení „velmi“ zatěžují dvě třetiny rodin, pro zbývající třetinu jsou „určitou“ zátěží. Nejčastěji pobíranými dávkami jsou přídavky na děti a rodičovský příspěvek (čerpá je cca čtvrtina rodin), dále nemocenské dávky a podpora v nezaměstnanosti (16 % rodin). Finančně zajistit volnočasové aktivity dětí si nemůže dovolit 13 % těchto rodin, 10-11 % rodin si nemůže dovolit pro své děti nové oblečení, vybavení na venkovní aktivity a prázdninový týden mimo domov. 9 % rodin finanční prostředky neumožňují zaplatit dětem školní výlety.

S menšími obtížemi hospodaří s 20 až 30 tisíci Kč zhruba desetina úplných i neúplných rodin. Jejich struktura se zdá být z hlediska ekonomické aktivity a dosaženého vzdělání rodičů podobná předchozí kategorii (s nepatrně vyšším podílem úplných rodin s oběma ekonomicky aktivními rodiči). Odlišnosti najdeme v oblasti nákladů na bydlení, které je většinou zatěžují jen „do určité míry“ a nikoli „velmi“. Více jak čtvrtina rodin pobírá rodičovský příspěvek, pětina rodin přídavky na děti. Dávky z nemocenského pojištění dostává 15 %. Na zajištění potřeb svých dětí mají dostatek prostředků. Z položek, které si nemohou dovolit, byly ve vyšší míře uváděny týden prázdnin mimo domov, jíst maso každý den a kroužky, přičemž řádově se tyto podíly pohybovaly jen mezi 2-5 %.

Vyjít **s 20 až 30 tisíci Kč (docela) snadno** se daří zástupcům 4 % úplných a 6 % neúplných rodin. Skoro všichni tito samoživitelé mají příjmy z výdělečné činnosti, v úplných rodinách jich polovina disponuje pracovními příjmy od obou rodičů, polovina jen od jednoho. Vysokoškoláků je mezi nimi čtvrtina, ostatní mají středoškolské vzdělání. Se splátkami hypotéky musí počítat každá čtvrtá rodina, společně s náklady na bydlení jsou pro rodinný rozpočet v 80 % případů „určitou zátěží“. Třetina rodin do svého celkového příjmu zahrnuje rodičovský příspěvek, 15 % rodin přídavky na děti a nemocenské dávky. Nemožnost dovolit si pro své děti zjišťované zboží a služby prakticky nepociťují u žádné z položek.

S příjmem ve výši 30 až 40 tisíc Kč (což je interval, do kterého spadá průměrná i mediánová hodnota příjmu v souhrnu za úplné a neúplné rodiny s dětmi) mají určité obtíže vyjít dvě třetiny rodin. **S (velkými) obtížemi** s ním nakládá 24 % rodin, s menšími obtížemi téměř dvakrát tolik (45 %). Téměř výlučně jde o úplné rodiny (cca 8 % ze všech), ve kterých jsou oba rodiče výdělečně činní (dvě třetiny z nich). Třetina z nich platí hypotéku, náklady na bydlení je ve dvou třetinách případů

velmi zatěžují, v jedné třetině jen mírně. Mají-li (kromě případné hypotéky) ještě další půjčky (30 % rodin), je pro ně jejich splácení většinou velkou zátěží. Čtvrtina rodin pobírá rodičovský příspěvek, pětina nemocenské dávky a zhruba desetina přídavky na děti a podporu v nezaměstnanosti. Z položek určených dětem si nemohou dovolit především kroužky (10 %), dále školní výlety, týden prázdnin mimo domov, nové oblečení a maso každý den (6-8 %), vybavení pro venkovní aktivity a boty (5 %).

Menší obtíže při vycházení s 30 až 40 tisíci Kč měsíčně uvedla necelá polovina z dané příjmové skupiny. Ve čtvrtině rodin má alespoň jeden z rodičů vysokoškolské vzdělání, ve třech čtvrtinách jsou oba rodiče ekonomicky aktivní. Rodiny samoživitelů zde téměř nenajdeme (4 % ze všech neúplných, 15 % ze všech úplných). Hypotéku či jiný úvěr spojený s bydlením splácí třetina rodin, souhrnné náklady na bydlení představují velkou zátěž pro pětinu rodin, určitou zátěž pro zbývající čtyři pětiny. Rodičovský příspěvek dostává čtvrtina rodin, nemocenské dávky necelá pětina. Přídavky na děti čerpá jen 5 % rodin. Z potřeb pro děti si mohou dovolit prakticky všechny položky, výjimečně si nemohou dovolit nové oblečení (3 %) a boty (1 %).

Rodiny, které **se svými příjmy ve výši 30 až 40 tisíc Kč vyjdou** (docela až velmi) **snadno**, jsou převážně úplné (10 % ze všech úplných, 3 % z neúplných), ve dvou třetinách případů s oběma ekonomicky aktivními rodiči, ve třetině případů s alespoň jedním vysokoškolákem. Hypotéku si vzala každá čtvrtá rodina, celkové náklady na bydlení je většinou zatěžují jen mírně, případné další půjčky také. Podobně jako v předchozím typu rodin pobírá čtvrtina z nich rodičovský příspěvek, nemocenské dávky téměř pětina, přídavky na děti jedna dvacatina (5 %). Se zajištěním materiálních a sociálních podmínek pro své děti potíže nemají.

Mají-li rodiny měsíční **příjmy 40 až 50 tisíc Kč**, stále se mezi nimi najdou takové, pro něž je **(velmi) obtížné s příjmem vyjít** (22 %). Ekonomicko-vzdělanostní složení je blízké rodinám s příjmy o kategorii nižšími, s menším rozdílem v četnější přítomnosti vysokoškolsky vzdělaných a (obou) ekonomicky aktivních rodičů. Hypotéku splácí téměř polovina rodin, náklady na bydlení považuje polovina rodin za velkou zátěž, necelá polovina za zátěž určitou. Jiné půjčky (kromě hypotéky) hradí 40 % rodin, jejich splácení pak rozpočet rodiny častěji velmi (než mírně) zatěžuje. Ze sociálního systému dostávají nejčastěji nemocenské dávky (27 %), rodičovský příspěvek (21 %) a přídavky na děti (11 %). Z vybraných potřeb pro děti si častěji nemohou dovolit zajistit týden prázdnin mimo domov (8 %), vybavení pro venkovní aktivity (7 %), kroužky (6 %) a nové oblečení (3 %).

V (úplných) rodinách, které se svými **40 až 50 tisíci Kč vycházejí s menšími obtížemi**, žije ve třetině případů alespoň jeden rodič s vysokoškolským vzděláním. Rodin pouze s jedním pracujícím rodičem je čtvrtina. Hypotéku si vzalo 40 % z nich, náklady na bydlení stejně jako splácení jiných půjček (30 %) je zatěžují zpravidla jen do určité míry. Z dávek čerpají opět nejvíce rodičovský příspěvek a nemocenské dávky (zhruba 20 % rodin), přídavky na děti dostává 5 % rodin. Zabezpečit vybrané potřeby svých dětí jim nečiní problémy.

Snadno s příjmy 40 až 50 tisíc Kč vyjde téměř stejný podíl rodin jako s menšími obtížemi (necelých 40 %). Z hlediska vzdělanostní struktury jsou zde již v nadpoloviční většině zastoupeny rodiny s alespoň jedním rodičem vysokoškolákem. Oba rodiče pracují ve třech čtvrtinách rodin. Hypotéku splácí třetina rodin, jiné půjčky 13 % rodin. Náklady na bydlení nejsou žádnou zátěží jen pro desetinu rodin, pro 84 % určitou zátěž znamenají. Nejčastěji pobíranými dávkami jsou dávky nemocenského pojištění a rodičovský příspěvek, které čerpá zhruba čtvrtina rodin. Zajistit materiální a sociální potřeby svých dětí jim stejně jako v předchozí skupině potíže nedělá.

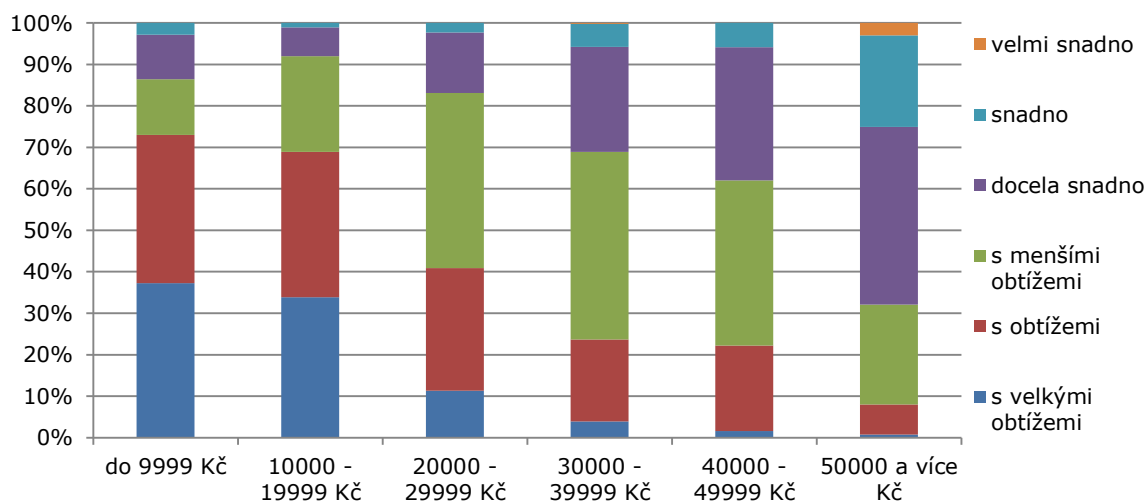
Až v nejvyšší příjmové kategorii, tj. **s příjmy s 50 tisíci a více Kč**, (ze dvou třetin) převažují rodiny, které s nimi hospodaří snadno, nad těmi, které s tím mají nějaké, byť menší potíže. Vyjít s těmito příjmy je **obtížné** pro 6 % ze všech úplných rodin. Převažují zde oba ekonomicky aktivní rodiče se středoškolským nebo vysokoškolským vzděláním. Hypotéku má každá druhá rodina, náklady na bydlení hodně zatěžují pětinu rodin, mírně pak ty ostatní. Další půjčky si vzala jedna třetina rodin. Z dávek pobírají nejčastěji nemocenské dávky (23 %) a rodičovský příspěvek (15 %). Potřeby dětí zvládají finančně bezproblémově.

Největší skupina, která má **50tisícové a vyšší příjmy**, s nimi **vyjde docela snadno**. Zařadilo se sem 8 % všech úplných rodin. S jasnou převahou jde o rodiny s oběma výdělečně činnými rodiči, z nichž alespoň jeden má vysokoškolské vzdělání. Hypoteční úvěr využilo 40 % rodin, náklady na bydlení je celkově zatěžují mírně (83 %). Další půjčky využívá 16 % rodin. Z dávek jim nejčastěji náleží rodičovský příspěvek (16 %) a nemocenské dávky (11 %). Zajistit materiální a sociální podmínky svých dětí si mohou dovolit všechny.

Pět procent úplných rodin **vyjde s příjmem 50 000 a více Kč snadno nebo velmi snadno**. Opět zde převažují oba ekonomicky aktivní rodiče s vysokoškolským vzděláním. Hypotéku splácí 29 % rodin, celkové náklady na bydlení jsou pro mírnou nadpoloviční většinu určitou zátěží, pro ostatní žádnou zátěž nepředstavují. Další půjčky má desetina rodin. Ze sociálních příjmů i zde nejčastěji figurují rodičovský příspěvek (19 %) a nemocenské dávky (12 %). S uspokojením zjišťovaných potřeb u dětí nemají po finanční stránce žádné starosti.

Následující graf č. 5.9 přehledně zobrazuje rozložení rodin podle obtížnosti vycházení s příjmem v rámci jednotlivých příjmových intervalů. Nyní si výše uvedené podrobné poznatky shrneme.

Graf č. 5.9 **Jak úplné a neúplné rodiny vycházejí se svým příjmem v závislosti na jeho výši** (v %, průměr za měsíc, 2013)

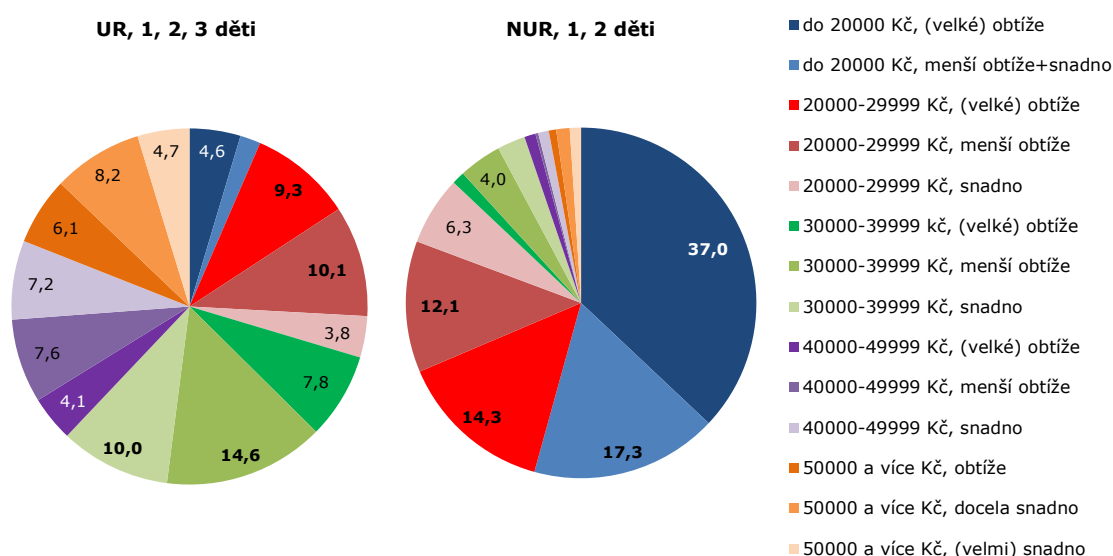

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

5.2.1 Vztah objektivních a subjektivních ukazatelů příjmu

Jedna čtvrtina úplných rodin má k dispozici méně než 30 000 Kč měsíčně, přičemž vyjít s těmito příjmy je pro ně poměrně obtížné. Ve stejné situaci se však nachází více jak tři čtvrtiny rodin samoživitelů (viz odstíny modré a červené barvy v grafu č. 5.10). Každá třetí neúplná rodina přitom hospodaří s velkými obtížemi nebo s obtížemi s příjmy do 20 000 Kč. Z grafického porovnání dvou typů rodin je dále zřejmé, že zatímco úplné rodiny najdeme s menšími odchylkami ve všech příjmových intervalech, rodiny samoživitelů spadají s naprostou převahou do nižších příjmových skupin charakteristických spíše obtížnějším vycházením s příjmy.

Graf č. 5.10 **Rozložení úplných a neúplných rodin podle výše příjmu a obtíží s ním vyjít** (v %, průměr za měsíc, 2013)

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Zopakujeme, že s vyšším počtem ekonomicky aktivních osob v rodině roste její příjem a zeslabují se velké obtíže s jeho vycházením. V úplné rodině s jedním pracujícím rodičem hospodaří polovina rodin (53 %) s 30 tisíci a více Kč, přitom snadno s nimi vyjde skoro každá druhá rodina. Rodin, ve kterých příjmy z pracovní činnosti přinášejí oba rodiče a které dosahují 30 tisíc a více Kč, je naprostá většina (83 %), ale i v nich s příjmy snadno vychází zhruba polovina rodin. Z hlediska počtu dětí v rodině dosahují těchto příjmů nejčastěji rodiny dvoudětné, nicméně podíl rodin, které s ním vyjdou snadno je nejvyšší u jednodětných a nejnižší u třídětných. S věkem dítěte roste podíl rodin, které nakládají s 30 000 a více Kč.

V rodinách samoživitelů s nejnižšími příjmy (do 20 000 Kč), které s nimi vycházejí s (velkými) obtížemi, je přítomno 71 % všech ekonomicky neaktivních osamělých rodičů. Důvodem ekonomické neaktivity je v převážné většině případů nezaměstnanost. Rodiny s jedním a dvěma dětmi jsou v nich zastoupeny rovnoměrně, více jak třetinou v rámci svých skupin. 22% podíl jednodětných rodin již s těmito příjmy vyjde s menšími obtížemi nebo snadno, u rodin se dvěma dětmi činí tento podíl jen 8 %.

Další třetina rodin má příjmy mezi 20 a 30 tisíci Kč, pro téměř všechny se dvěma dětmi je však obtížné s nimi vyjít, u rodin s jedním dítětem je tento podíl menší. Pětina neúplných rodin se dvěma dětmi má příjmy 30 tisíc Kč a vyšší, což je ve srovnání s jednoduchými více než dvakrát větší podíl. Snadno s nimi hospodaří polovina z nich.

Hypotéku nebo úvěr ze stavebního spoření mohou využívat pouze ty rodiny, které bydlí ve vlastním bytě či domě nebo v družstevním bytě. S vyšší příjmu pravděpodobnost bydlení „ve vlastním“ roste, zvyšuje se i podíl těch, kteří své bydlení pomocí úvěrů financují. Ve vlastním či družstevním bytě nebo domě bydlí polovina rodin, jejichž příjmy jsou nižší než 20 tisíc Kč. Hypotéku splácí 29 % z nich. Naproti tomu v bytě v osobním či družstevním vlastnictví žije přes 90 % rodin s příjmy nad 40 tisíc Kč, hypotéku si brala téměř polovina z nich. Rodin, které hypotéku splácejí, je přitom v daném příjmovém intervalu vždy relativně více v těch případech, kdy jim vycházení s příjmy činí (velké) obtíže, než tehdy, vycházejí-li se svými příjmy spíše snadno. Splácení hypotéky je tak jedním z faktorů obtížnějšího nakládání s rodinnými příjmy.

Celkové náklady na bydlení (včetně případné hypotéky) zatěžují většinu (66 %) rodin s dětmi jen do určité míry. S celkovým příjmem rodiny přitom klesá podíl rodin, pro které jsou náklady na bydlení velkou zátěží (od 55 % u rodin s příjmy do 20 000 Kč k 7 % u rodin s příjmy 50 000 a více Kč), a naopak stoupá podíl rodin, pro které znamenají určitou zátěž (od 43 % do 74 %) nebo je nezatěžují vůbec (od 2 % do 19 %). To se samozřejmě odráží i v samotném hodnocení vycházení s příjmy, kdy velké zatížení náklady na bydlení úzce koreluje s (velkými) obtížemi při nakládání s příjmem.

Jiné půjčky, spotřebitelské úvěry apod. nevyužívá přes 90 % rodin s příjmy do 10 tisíc Kč, z ostatních rodin zhruba tři čtvrtiny. Pokud už nějakou půjčku mají, představuje pro ně její splácení téměř vždy nějakou zátěž. Míra její závažnosti přitom s rostoucím příjmem klesá.

Sociální dávky čerpají zástupci jednotlivých příjmových kategorií rodin v různé míře. Příjemců *rodičovského příspěvku* je v každé analyzované skupině napříč příjmy a obtížemi s jejich hospodařením zhruba mezi 20 % až 25 %. Rodičovský příspěvek není příjmově testovanou dávkou, proto jeho příjemce najdeme ve všech příjmových skupinách. Jinak je tomu u *přídavku na dítě*, neboť počet jeho příjemců s rostoucím příjmem klesá. Přídavek na dítě/děti dostává více než polovina rodin s příjmy do 20 tisíc Kč, pětina rodin s příjmy od 20 do 30 tisíc Kč a méně jak desetina rodin s příjmy vyššími. Podobně i další příjmově testované dávky, *příspěvek na bydlení* a *dávky hmotné nouze*, nejčastěji náleží do rodin s nízkými příjmy: příspěvek na bydlení čerpá třetina rodin s příjmy do 20 tisíc Kč (a méně než 5 % s příjmy vyššími), dávky pomoci v hmotné nouzi více jak čtvrtina rodin s příjmy do 20 tisíc Kč.

5.3 Přehled nejčastěji zastoupených typů rodin z hlediska celkového příjmu

Následující text shrne příjmovou situaci nejčastěji zastoupených typů rodin z hlediska výše celkového příjmu a možností s ním vyjít, a to v závislosti na úplnosti rodiny a počtu dětí.

Polovina čistých **neúplných rodin s 1 dítětem** hospodaří s příjmem 10 000 až 19 999 Kč, naprostá většina (91 %) s příjmy do 30 000 Kč měsíčně. Shrnutí se zaměří na tři nejvíce zastoupené typy těchto rodin z hlediska výše jejich příjmu a celkového vycházení s ním.

U rodin s příjmy do 20 000 Kč měsíčně hraje rozhodující roli ovlivňující celkové nakládání s příjmy ekonomická aktivita rodiče. Pokud chybí, vede to zpravidla k (velkým) obtížím vyjít s příjmem. Důvodem neaktivity bývá spíše nezaměstnanost než péče o děti po dobu rodičovské dovolené. Rodiny jsou častými příjemci (více) sociálních dávek, náklady na bydlení i výdaje na materiální a sociální potřeby svých dětí jsou pro jejich rozpočet dosti zatěžující. Větší či menší obtíže vyjít s příjmy nastávají i v rodinách s vyššími příjmy, do 30 000 Kč, a to navzdory časté ekonomické aktivitě rodiče. Poměrně zatěžující zůstávají náklady na bydlení, potřeby dětí se daří uspokojovat lépe.

Tři čtvrtiny rodin s dítětem do 5 let věku, necelé dvě třetiny rodin s dítětem ve školním věku a zhruba polovina rodin s dítětem 16letým a starším mají příjmy do 20 000 Kč, přičemž většinou s nimi vyjdou s (velkými) obtížemi.

- **třetina** (39,8 tisíc, resp. 37 %) **neúplných rodin s jedním dítětem** má celkový **příjem nižší než 20 000 Kč** a vychází s ním **s velkými obtížemi nebo s obtížemi**:
  - rodič je spíše ekonomicky neaktivní (55 %), přičemž každý druhý je nezaměstnaný, každý třetí na rodičovské dovolené nebo v domácnosti
  - žádnou sociální dávku nečerpá čtvrtina rodin, pokud nějakou dávku dostávají, polovina jich pobírá 3 a více typů
    - přídavek na dítě (50 % rodin), příspěvek na bydlení (39 %), dávky hmotné nouze (29 %), rodičovský příspěvek (15 %)
  - náklady na bydlení představují pro tři čtvrtiny (74 %) rodin velkou zátěž; většina (61 %) jich bydlí v nájemním bytě, z ostatních rodin, které žijí ve vlastním nebo družstevním bytě, splácí hypotéku každá pátá (22 %)
  - zajistit vybrané materiální a sociální podmínky svých dětí mladších 15 let si mohou dovolit tři čtvrtiny rodin; ostatní rodiny si nemohou dovolit zajistit především vybavení pro venkovní aktivity, kroužky, týden prázdnin mimo domov, nějaké nové oblečení, maso apod. alespoň jednou denně a pro děti školního věku školní výlety
- **pětina** (24 tisíc, resp. 22 %) **neúplných rodin s jedním dítětem vychází s příjmem nižším než 20 000 Kč** jen **s menšími obtížemi nebo snadno**:
  - rodič má v tomto případě většinou příjmy z pracovní činnosti (78 %), jejichž váha v celkovém rozpočtu rodiny je ve srovnání s předchozí kategorií mnohem vyšší; ekonomicky neaktivní je jen každý pátý samoživitel
  - polovina z nich nepobírá žádnou ze sociálních dávek, pokud nějakou dávku čerpají, tak většinou (více jak polovinou) jen jednu
    - přídavek na dítě (26 % rodin), rodičovský příspěvek, nemocenské dávky, příspěvek na bydlení (zhruba po 10 %)
  - náklady na bydlení jsou velkou zátěží „jen“ pro 13 % rodin, pro většinu ostatních představují určitou zátěž (80 %); většina (73 %) rodin žije v bytě v osobním nebo družstevním vlastnictví, hypotéku splácí jen 15 % z nich
  - s finančním zajištěním materiálních a sociálních podmínek dětí má potíže jen 6 % rodin

- další **pětina** (24,4 tisíc, resp. 23 %) **neúplných rodin s jedním dítětem** hospodaří s **příjmy mezi 20 000 až 29 999 Kč**, a to **s velkými obtížemi, s obtížemi nebo s menšími obtížemi** (spíše snadno jen 9 % rodin):
  - rodič je zpravidla ekonomicky aktivní (89 %)
  - sociální dávky nedostává 60 % z nich, ostatní pak spíše jen jeden typ, přídavek na dítě a příspěvek na bydlení (cca 9 % rodin), nemocenské dávky (15 %)
  - náklady na bydlení velmi zatěžují dvě třetiny rodin, které s celkovým příjmem vyjdou s (velkými) obtížemi a naproti tomu jen čtvrtinu rodin, které s ním vychází s menšími obtížemi (pro zbytek těchto rodin znamenají náklady na bydlení jen určitou zátěž); dvě třetiny rodin bydlí ve „vlastním“ bytě či domě, hypotéku splácí třetina z nich
  - finančně zajistit některé potřeby svých dětí se nedaří 13 % rodin

Dvě pětiny čistých **neúplných rodin se 2 dětmi** disponují měsíčně příjmy mezi 10 000 a 19 999 Kč, třetina pak s příjmy od 20 000 do 29 999 Kč. S vyššími příjmy nakládá pětina rodin. Podrobněji přiblížíme dvě nejpočetnější skupiny.

Vyjit s příjmem do 20 000 Kč představuje pro většinu těchto rodin určité obtíže. V pozadí těžkostí stojí ekonomická neaktivita rodiče spojená s poměrně vysokou závislostí na sociálních dávkách. Rozpočet rodin je dosti napjatý, nejen kvůli nákladům na bydlení, ale i z hlediska zajištění běžných, školních i volnočasových aktivit dětí, na které nemá řada rodin dost finančních prostředků. Vyjit s příjmy od 20 do 30 tisíc Kč je obtížné téměř pro všechny tyto rodiny. Hlavní složku rozpočtu již tvoří příjmy z pracovní činnosti. Náklady na bydlení zůstávají zatěžující výdajovou položkou, potřeby dětí zvládají financovat snadněji.

- **třetina** (21,7 tisíc, resp. 37 %) **neúplných rodin se dvěma dětmi** má celkový **příjem nižší než 20 000 Kč** a **vychází s ním s velkými obtížemi nebo s obtížemi**:
  - rodič je většinou ekonomicky neaktivní (66 %), zpravidla nezaměstnaný (na rodičovské dovolené nebo v domácnosti je každý čtvrtý rodič)
  - alespoň jednu sociální dávku čerpají skoro všechny rodiny, pětina bere pouze jednu, tři pětiny 3 a více druhů dávek:
    - přídavky na děti (85 % rodin), příspěvek na bydlení (60 %), dávky hmotné nouze (48 %), rodičovský příspěvek (20 %)
  - náklady na bydlení jsou pro 87 % velkou zátěží; ve „vlastním“ bytě žijí 4 z 10 rodin (43 %), čtvrtina z nich hradí kromě běžných nákladů na bydlení ještě hypotéku
  - tyto rodiny mají se zabezpečením vybraných potřeb svých dětí největší problémy, neboť alespoň jednu položku si nemohou dovolit zajistit téměř dvě třetiny z nich (62 %), nejčastěji se jedná o zajištění volnočasových aktivit dětí (kroužky, týden prázdnin mimo domov, vybavení pro venkovní aktivity), školních výletů, nového oblečení a denní porce čerstvého ovoce a zeleniny
- **neúplných rodin se dvěma dětmi**, které vycházejí **s příjmem do 20 000 Kč** jen **s menšími obtížemi nebo snadno**, je poměrně malé procento (8 %), což neumožňuje podrobnější rozbor

- další **třetina** (19,5 tisíc, resp. 33 %) **neúplných rodin se dvěma dětmi** má k dispozici **příjem od 20 000 do 29 999 Kč**, přičemž s ním vychází **s velkými obtížemi, s obtížemi nebo s menšími obtížemi** (spíše snadno jen 2 % rodin):
  - většina (85 %) rodičů je výdělečně činných
  - přibližně polovina rodin dostává nějaké sociální dávky, většinou jen jeden druh: nejčastěji přídatky na děti (40 %), méně často příspěvek na bydlení (16 %), dávky hmotná nouze (11 %), nemocenské dávky (18 %) či podporu v nezaměstnanosti (15 %)
  - náklady na bydlení velmi zatěžují tři čtvrtiny rodin, které vycházejí s příjmem s (velkými) obtížemi, naproti tomu tři čtvrtiny rodin, které vycházejí s příjmem s menšími obtížemi, jsou náklady na bydlení zatíženy jen do určité míry; jistý negativní vliv zde mají splátky hypotéky, které jsou v prvním jmenovaném případě mnohem častější
  - pokrytí po finanční stránce materiální a sociální potřeby svých dětí zvládají skoro všechny rodiny (96 %), které s příjmem vyjdou jen s menšími obtížemi; naproti tomu až 20 % rodin, které s příjmy vyjdou s (velkými) obtížemi, si nemohou dovolit alespoň jednu z vybraných položek

Celkové příjmy čistých **úplných rodin s 1 dítětem** se nejčastěji pohybují v intervalu 20 000 až 40 000 Kč. S rostoucím příjmem se zvyšuje podíl rodin, v nichž jsou ekonomicky aktivní oba rodiče. Případná ekonomická neaktivita jednoho z rodičů je nejčastěji způsobena nezaměstnaností (hlavně u rodin s příjmy do 20 000 Kč) nebo péčí o dítě (převážně u rodin s vyššími příjmy). Význam sociálních dávek v rodinném rozpočtu se zvyšujícím se příjmem klesá, nicméně dávky z nemocenského pojištění a rodičovský příspěvek si zachovávají svou váhu i u vysokopříjmových rodin. Náklady na bydlení jsou velkou zátěží pro většinu rodin, které s daným příjmem vycházejí s (velkými) obtížemi, pro ostatní představují určitou zátěž. Až rodiny s nejvyššími příjmy, se kterými vyjdou (velmi) snadno, výdaje na bydlení většinou nijak nezatěžují. Zastoupení rodin v jednotlivých příjmových pásmech z hlediska věku dítěte si nijak výrazně nediferencuje.

- zhruba **každá dvanáctá** (31,7 tisíc, resp. 8 %) **úplná rodina s jedním dítětem** má k dispozici **nejvýše 20 000 Kč měsíčně**, přičemž většinou má (velké) potíže s nimi vyjít:
  - v rodině je ekonomicky aktivní často jen jeden z rodičů (58 %), příp. žádný (30 %), příčinou je většinou nezaměstnanost
  - sociální dávky pobírají tři čtvrtiny rodin, nejčastěji přídatky na dítě (45 %), dále rodičovský příspěvek, příspěvek na bydlení a podporu v nezaměstnanosti
  - (velmi) obtížné vycházení s příjmem je zde opět spojeno s velmi zatěžujícími náklady na bydlení (často včetně splátky hypotéky), na druhou stranu při menší obtíže vyjít s příjmem znamenají náklady na bydlení častěji jen určitou zátěž
  - třetina rodin si nemůže dovolit zajistit některé z vybraných materiálních a sociálních podmínek dětí, nejčastěji se jedná o vybavení pro venkovní aktivity dětí, knížky přiměřené jejich věku a týden prázdnin mimo domov

- přibližně **čtvrtina** (108,5 tisíc, resp. 27 %) **úplných rodin s jedním dítětem** hospodaří **s příjmy mezi 20 000 až 29 999 Kč**, častěji s obtížemi než snadno:
  - v polovině rodin je výdělečně činný pouze jeden z rodičů, nad nezaměstnaností tentokrát převažuje podíl těch, kteří jsou na rodičovské dovolené nebo v domácnosti
  - některou ze sociálních dávek, nejčastěji jen jednu, čerpá 71 % rodin: rodičovský příspěvek (30 % rodin), nemocenské dávky (16 %), podporu v nezaměstnanosti (14 %), přídavek na dítě (10 %)
  - více jak dvoutřetinová většina jich bydlí ve „vlastním“ bytě či domě, třetina z nich splácí hypotéku; subjektivní míra zátěže náklady na bydlení klesá s menšími obtížemi a větší snadností při vycházení s příjmy
  - finančně uspokojit potřeby svých dětí se daří 91 % rodin, pokud přeci jen na něco nestačí peníze, bývá to hlavně vybavení pro venkovní aktivity dětí
- **třetina** (129,5 tisíc, resp. 32 %) **úplných rodin s jedním dítětem** má **příjmy ve výši 30 000 až 39 999 Kč**, největší skupinu představují ty, které s příjmem vyjdou s menšími obtížemi a dále více či méně snadno:
  - oba ekonomicky aktivní rodiče jsou v 70 % rodin, případnou neaktivitu jednoho z rodičů lze vysvětlit spíše jeho péčí o dítě formou rodičovské dovolené než nezaměstnaností
  - sociální dávky bere každá druhá rodina, nejčastěji nemocenské dávky a rodičovský příspěvek
  - přes 80 % z nich žije v bytě v osobním či družstevním vlastnictví, relativně časté (u více jak 40 % rodin, které mají obtíže vyjít s příjmem) splácení hypotéky se projevuje ve větší zátěži náklady na bydlení pro rodinný rozpočet i v horším vycházení s celkovými příjmy
  - zajistit všechny zjišťované potřeby dětí si může dovolit až 97 % rodin
- **každá šestá** (66 tisíc, resp. 17 %) **úplná rodina s jedním dítětem** disponuje **příjmem od 40 000 do 49 999 Kč**, se kterým vyjdou nejčastěji s menšími obtížemi nebo snadno:
  - ekonomické postavení rodičů je podobné jako v předchozí kategorii, srovnatelná je rovněž četnost pobírání sociálních dávek
  - 9 z 10 rodin bydlí ve „vlastním“ bytě, hypotéku splácí až polovina z nich; větší zátěž náklady na bydlení se odráží v obtížnějším nakládání s celkovým příjmem
  - potřeby dětí dokáží finančně zabezpečit všechny rodiny
- **každá šestá** (62,8 tisíc, resp. 16 %) **úplná rodina s jedním dítětem** dá dohromady **50 000 a více Kč** (zde již jasně převládají rodiny, které s příjmem vyjdou snadno):
  - se dvěma příjmy z pracovní činnosti může počítat 86 % rodin, ekonomická neaktivita pramení z péče o děti, nezaměstnaný není žádný z rodičů
  - pokud nějakou sociální dávku pobírají (40 % rodin), bývá to rodičovský příspěvek nebo nemocenské dávky

- 9 z 10 rodin bydlí ve „vlastním“ bytě, hypotéku splácí necelá polovina z nich; až v této příjmové kategorii výrazněji přibylo rodin, pro které nejsou výdaje na bydlení žádnou zátěží
- potřeby dětí dokáží finančně zabezpečit všechny rodiny

Nejpočetnější skupinou z hlediska výše příjmu jsou mezi **čistými úplnými rodinami se 2 dětmi** ty rodiny, jejichž příjem se pohybuje mezi 30 000 až 39 999 Kč. S příjmy do 20 000 Kč hospodaří minimum těchto rodin, rozložení zbývajících rodin do daných příjmových kategorií je velmi rovnoměrné (přibližně pětínové). Převaha dvoupříjmové rodiny nad jednopříjmovou nastává až v rodinách s celkovými příjmy nad 30 000 Kč. Ekonomická neaktivita druhého rodiče pramení převážně z péče o děti, nezaměstnaní rodiče se častěji vyskytují v rodinách s nižšími příjmy. Na sociální dávky spoléhají zvláště nízkopříjmové rodiny, v ostatních rodinách jsou příjemci často jen rodičovského příspěvku nebo nemocenských dávek. S výjimkou nejnižší příjmové kategorie bydlí většina rodin ve vlastním bytě či domě, přičemž zhruba 40 % z nich splácí hypotéku. Hodnocení zátěže výdaji na bydlení úzce souvisí s celkovým hodnocením vycházení s příjmem, pro většinu rodin přitom náklady na bydlení určitou zátěž představují. Problémy s finančním zajištěním vybraných potřeb dětí pociťují spíše v rodinách s příjmy do 30 000 Kč.

- jen **každá dvacátá** (26 tisíc, resp. 5 %) **úplná rodina se dvěma dětmi nedosahuje svými příjmy** hranice **20 000 Kč**:
  - v polovině rodin, které mají (velké) obtíže s příjmem vyjít, není ekonomicky aktivní ani jeden z rodičů, v polovině rodin, které s příjmem vyjdou s menšími obtížemi nebo snadno, pracuje alespoň jeden z nich; častějším důvodem neaktivity je nezaměstnanost, méně pak péče o děti po dobu rodičovské dovolené
  - dvě třetiny rodin dostávají některou ze sociálních dávek, častěji v kombinaci dvou a více dávek; závislost na sociálních dávkách se projevuje hlavně v rodinách, které mají (velké) obtíže vyjít s příjmem, neboť ty jsou častějšími příjemci všech dávek: přídavky na děti (74 % rodin), příspěvek na bydlení (39 %), dávky hmotné nouze (51 %), rodičovský příspěvek (28 %), podpora v nezaměstnanosti (24 %)
  - většina jich bydlí v nájemním bytě, ale z těch, kteří mají „vlastní“ byt, jich téměř třetina splácí hypotéku; větší zatížení náklady na bydlení je spojeno s (velkými) obtížemi vyjít s příjmem, menší zatížení výdaji na bydlení pak s menšími obtížemi či snadnějším nakládáním s příjmem
  - finančně zajistit potřeby svých dětí nedokáže téměř polovina rodin, které mají (velké) potíže vyjít s příjmem; častěji zmiňují, že si nemohou dovolit dětem zajistit kroužky, týden prázdnin mimo domov, vybavení pro venkovní aktivity a denní přísun čerstvého ovoce a zeleniny a masa
- **pětina** (91,4 tisíc, resp. 19 %) **úplných rodin se dvěma dětmi má příjmy od 20 000 do 29 999 Kč**, přičemž vyjít s nimi je pro ně stále ještě spíše obtížné:
  - ve většině rodin (61 %) pracuje pouze jeden z rodičů, druhý je na rodičovské dovolené nebo nezaměstnaný
  - dvě třetiny z nich pobírají sociální dávky, nejčastěji jen jeden typ: rodičovský příspěvek, přídavky na děti, nemocenské dávky a podporu v nezaměstnanosti

- tři čtvrtiny rodin bydlí ve „vlastním“ bytě, hypotéku splácí každá třetí rodina, hodnocení zatížení výdaji na bydlení úzce souvisí s celkovým nakládáním s příjmy, podobně jak v předchozím případě
- zajistit potřeby svých dětí si z finančních důvodů nemůže dovolit čtvrtina rodin, které s příjmy vyjdou s (velkými) obtížemi (nejčastěji jde o kroužky a týden prázdnin mimo domov), a méně než desetina zbývajících rodin
- v této kategorii rodin se nachází relativně vyšší podíl rodin s alespoň jedním dítětem předškolního věku

- **třetina** (167,2 tisíc, resp. 35 %) **úplných rodin se dvěma dětmi** hospodaří **s příjmy 30 000 až 39 999 Kč**, a to spíše obtížně, i když snadné vycházení s příjmy již deklaruje relativně vyšší podíl (necelá třetina z nich):
  - v 70 % rodin jsou oba rodiče ekonomicky aktivní, nemá-li jeden z nich pracovní příjmy, je na rodičovské dovolené, spíše než by byl nezaměstnaný
  - pracovní příjmy tak tvoří stěžejní složku rodinného rozpočtu, sociální dávky čerpá necelá polovina rodin, převážně jen jeden druh: rodičovský příspěvek, nemocenské dávky, příp. podporu v nezaměstnanosti
  - bytová situace a zátěž rozpočtu výdaji na bydlení je podobná jako v předchozí kategorii
  - finančně uspokojit potřeby dětí je relativně náročnější jen pro rodiny, které mají (velké) obtíže vyjít s příjmy (18 %), častěji se jedná o nedostatečné pokrytí kroužků, týden prázdnin mimo domov a školní výlety
  - ze všech rodin s oběma dětmi školního věku jich nejvíce připadá na tuto příjmovou kategorii

- **pětina** (97,7 tisíc, resp. 21 %) **úplných rodin se dvěma dětmi** disponuje **příjmy od 40 000 do 49 999 Kč**, nejčastěji s nimi vyjdou jen s menšími obtížemi nebo snadno:
  - ve čtvrtině rodin pracuje jen jeden z rodičů, druhý je převážně na rodičovské dovolené (příp. nezaměstnaný)
  - některou ze sociálních dávek pobírá necelá polovina rodin, převážně rodičovský příspěvek a dávky nemocenského pojištění
  - ve „vlastním“ bytě či domě žije téměř 9 z 10 rodin, hypotéku splácí přes 40 % z nich; zatížení náklady na bydlení je subjektivně nejpálčivější v rodinách, které s příjmem vyjdou s (velkými) obtížemi, a naopak
  - s finančním pokrytím potřeb dětí nemá problém téměř žádná rodina
  - v této kategorii jsou častěji zastoupeny rodiny s oběma dětmi staršími 15 let

- **pětina** (93,4 tisíc, resp. 20 %) **úplných rodin se dvěma dětmi** nakládá **s příjmy 50 000 Kč a více**, a to většinou snadno:
  - ve čtyřech rodinách z pěti pracují oba rodiče, v ostatních jen jeden z nich, přičemž druhý z rodičů je zpravidla na rodičovské dovolené
  - nějakou sociální dávku čerpá třetina rodin, nejčastěji opět rodičovský příspěvek nebo nemocenské dávky

- v bytě v osobním nebo družstevní vlastnictví žije téměř 90 % rodin, hypotéku splácí polovina z nich; náklady na bydlení znamenají pro většinu rodin určitou zátěž, v této příjmové skupině je dále vyšší podíl těch, pro které nejsou žádnou zátěží, zejména vycházejí-li s celkovým příjmem (velmi) snadno
- potřeby svých dětí finančně zvládnou všechny rodiny

Polovina čistých **úplných rodin se 3 dětmi** má k dispozici 40 000 a více Kč, čtvrtina 20 000 až 29 999 Kč. Vyjít s příjmy je pro ně často (velmi) obtížné, za snadné to ve větší míře považují až zástupci rodin s nejvyššími příjmy. V rodinách s příjmy do 30 000 Kč je výdělečně činný častěji jen jeden rodič, druhý pečuje doma o děti nebo bývá nezaměstnaný. Ve vyšší příjmové kategorii je jednopříjmových rodin již méně (43 %), ve skupině s příjmy nad 40 000 Kč pouze čtvrtina. Význam sociálních dávek v rodinném rozpočtu stejně jako podíl rodin, které je pobírají, s příjmem klesá: sociální dávky čerpá 85 % rodin s příjmy do 30 000 Kč (polovina rodin má přídavky na děti a rodičovský příspěvek), 67 % rodin s příjmy mezi 30 a 40 tisíci Kč (41 % přídavky na děti, 32 % rodičovský příspěvek) a 45 % rodin s příjmy nad 40 000 Kč (8 % přídavky na děti, 18 % rodičovský příspěvek). Vedle zmiňovaných dávek počítá zhruba desetina rodin ještě s příspěvkem na bydlení a s dávkami z nemocenského pojištění.

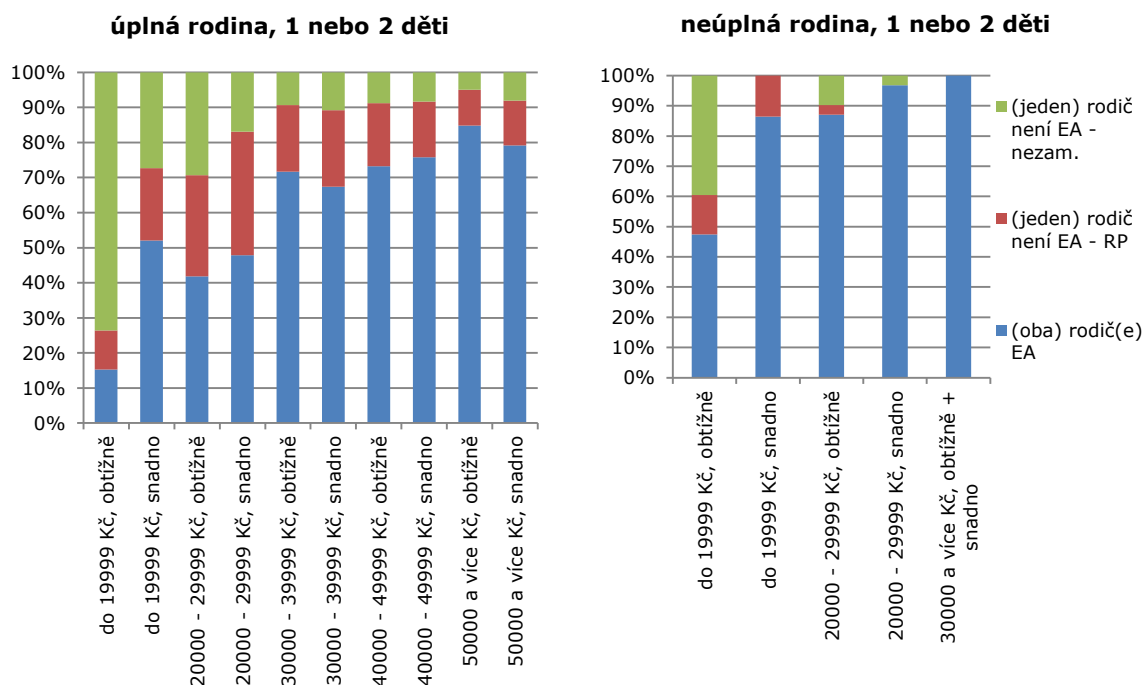
Byt či dům ve svém vlastnictví má většina rodin s více dětmi (74 % rodin s příjmy 20 až 40 tisíc Kč, přičemž hypotéku splácí třetina z nich, a 88 % rodin s vyššími příjmy, z nichž hypotéku hradí necelá polovina). Měsíční platby spojené s bydlením vnímají většinou jako určitou zátěž, až v nejvyšší příjmové kategorii je podíl těch, pro které zátěž nejsou, relativně větší (i když stále ne většinový).

Zajistit po finanční stránce potřeby svých dětí se rodinám daří tím lépe, čím vyšší mají příjem. V rodinách s příjmem mezi 20 a 30 tisíci Kč s tím má problém třetina, v rodinách s příjmy 30 až 40 tisíc Kč čtvrtina a v rodinách s vyššími příjmy jen 6 % rodin. K častěji uváděným nedostupným položkám patří týden prázdnin mimo domov, vybavení pro venkovní aktivity dětí, nové oblečení a kroužky.

Závěrem lze shrnout, že zapojení do pracovní činnosti zvyšuje rodinné příjmy. Zatímco ve středních a nejvyšších příjmových skupinách převažují rodiny s (oběma) ekonomicky aktivními rodiči, v nejnižších příjmových kategoriích bývá častěji (jeden) rodič bez pracovních příjmů. Struktura rodin podle výše příjmu a ekonomické aktivity rodičů je přehledně zobrazena v následujícím grafu č. 5.11. Rodiče, kteří nepracují a při péči o dítě pobírají rodičovský příspěvek, jsou relativně rovnoměrně zastoupeni ve všech příjmových intervalech, kdežto ti, kteří jsou nezaměstnaní (či jinak neaktivní) jasně dominují jen v nejnižším příjmovém pásmu do 20 000 Kč.

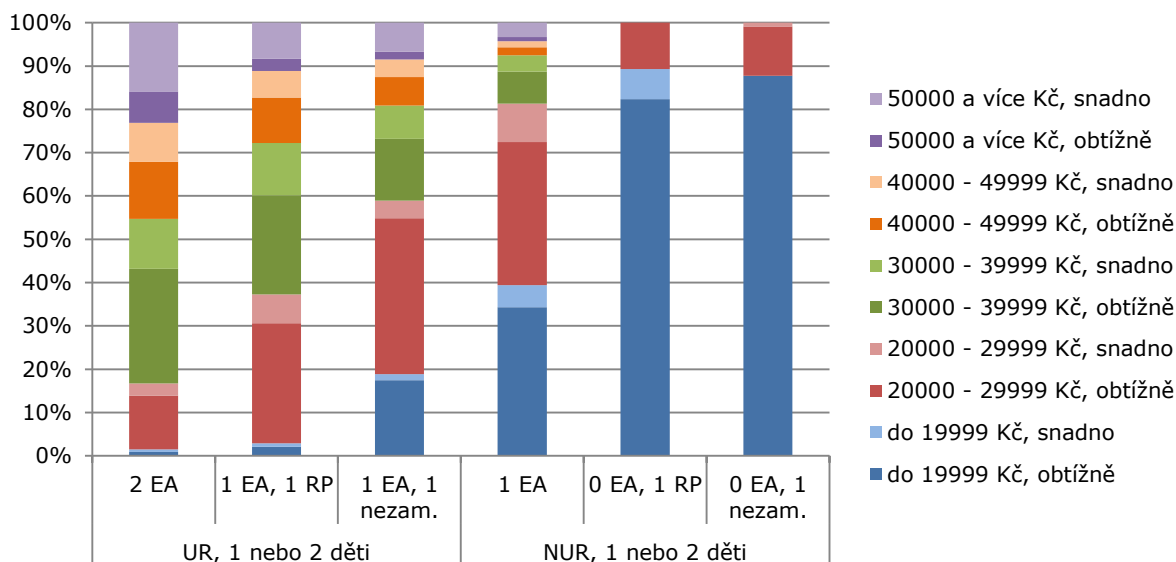
Graf č. 5.11 **Ekonomická aktivita rodičů v úplných a neúplných rodinách s jedním nebo dvěma dětmi, podle výše celkových příjmů a obtíží s jejich vycházením (v %)**

Pozn.: vycházení s příjmy: obtížně = s velkými obtížemi, s obtížemi, s menšími obtížemi; snadno = docela snadno, snadno, velmi snadno; rodič není EA – RP: ekonomicky neaktivní rodič pobírající rodičovský příspěvek; rodič není EA – nezam.: ekonomicky neaktivní rodič, který je nezaměstnaný nebo jinak neaktivní
Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Graf č. 5.11 znázorňuje strukturu rodin dle ekonomické aktivity rodičů v daném příjmovém intervalu, následující graf č. 5.12 pak ukazuje, kolik rodin s příjmy v určitém intervalu hospodaří. Například až 90 % nepracujících samozivitelů má k dispozici méně než 20 000 Kč měsíčně, se stejnými příjmy nakládá „jen“ 40 % výdělečně činných osamělých rodičů, většina z nich má příjmy vyšší. V úplných rodinách (dva) příjmy z pracovní činnosti rovněž zvyšují celkový příjem rodiny. Příjmová situace rodin s jedním ekonomicky neaktivním rodičem je horší, při porovnání podle důvodů neaktivity více v rodinách s jedním nezaměstnaným rodičem než s rodičem pobírajícím rodičovský příspěvek. Určité obtíže při vycházení s příjmy přetrvávají ve všech příjmových skupinách s výjimkou té nejvyšší, jejíž představitelé zvládají s příjmy vyjít většinou spíše snadno.

Graf č. 5.12 **Celkové příjmy a obtíže s jejich vycházením v úplných a neúplných rodinách s jedním nebo dvěma dětmi, podle ekonomické aktivity rodičů (v %)**

Pozn.: vycházení s příjmy: obtížně = s velkými obtížemi, s obtížemi, s menšími obtížemi; snadno = docela snadno, snadno, velmi snadno; 1 RP = ekonomicky neaktivní rodič pobírající rodičovský příspěvek; 1 nezam. = ekonomicky neaktivní rodič, který je nezaměstnaný nebo jinak neaktivní

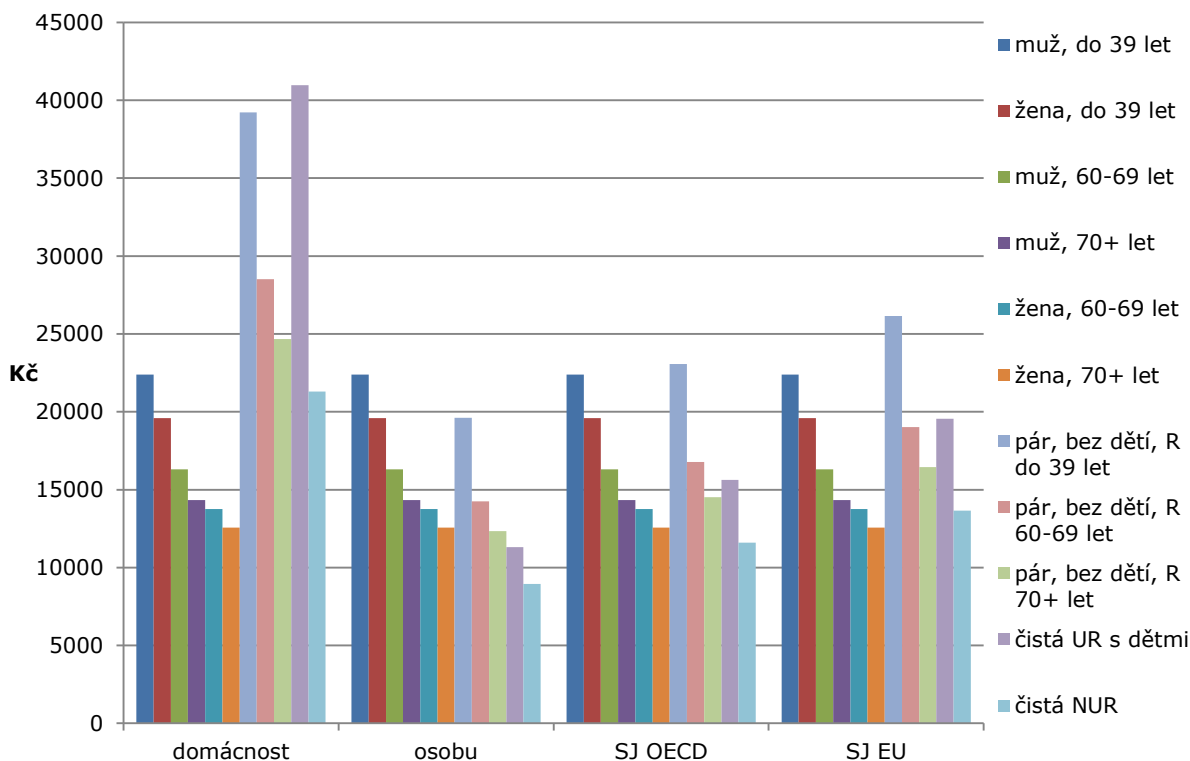
Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

5.4 Příjmová situace rodin s dětmi ve srovnání s vybranými typy domácností

Příjmová situace úplných a neúplných rodin s dětmi a jejich vzájemné porovnání byla stěžejním tématem rozboru. Jaká je ale jejich situace ve srovnání s ostatními domácnostmi, například s mladými dosud bezdětnými jednotlivci či páry nebo naopak s jedinci či páry ve starším, důchodovém věku? Struktura příjmů těchto typů domácností se značně liší, což pramení z ekonomické aktivity, resp. neaktivity jejích členů (dominance pracovních příjmů u jedinců i párů v mladší věkové kategorii a naopak převaha sociálních příjmů u lidí v poproduktivním věku).

Při komparaci celkových příjmů domácností dosahují shodně nejvyšších příjmů jak úplné rodiny s dětmi, tak mladé dosud bezdětné páry (v průměru cca 40 000 Kč měsíčně). Při přepočtu na člena domácnosti je ale příjmová úroveň rodin s dětmi výrazně horší (viz graf č. 5.13). Příjem na osobu v úplných (i neúplných) rodinách s dětmi je v porovnání s ostatními typy domácností zdaleka nejnižší. Více peněžních prostředků na hlavu mají oproti nim mladí bezdětní muži i ženy, ale i muži a ženy v důchodovém věku žijící samostatně či v páru. Při použití přepočtu na spotřební jednotku se příjmová situace úplných rodin s dětmi již nejeví tak dramaticky, alespoň vůči domácnostem důchodců jednotlivců, u neúplných rodin však relativně horší příjmová úroveň vzhledem k ostatním typům domácností přetrvává.

Graf č. 5.13 **Celkový čistý peněžní příjem na domácnost, osobu, spotřební jednotku OECD a EU, podle vybraných typů domácností (v Kč, průměr za měsíc, 2013)**

Pozn.: domácnosti jednotlivců podle pohlaví a věku (muž, žena, dané věkové kategorie); pár bez dětí podle věku respondenta (R)=muže; čistá UR s dětmi = pár s vyživovanými dětmi; čistá NUR = samoživitel s dětmi
Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Za povšimnutí stojí poměrně vysoká shoda průměrné výše celkového příjmu jednak domácností mladých bezdětných partnerů a partnerů s dětmi (cca 40 tisíc Kč) a jednak domácností mladých jednotlivců a samoživitelů s dětmi (cca 20 tisíc Kč). Bezdětní však příjmy využívají pouze na svoji (s)potřebu, kdežto rodiny s dětmi musí ze stejného příjmu uspokojit i potřeby svých dětí. Při přepočtu příjmu na osobu jsou příjmy rodin s dětmi oproti mladým lidem žijícím samostatně nebo v páru poloviční.

Napjatost rozpočtu rodin s dětmi dokládá i jejich vlastní hodnocení vycházení s příjmem, kdy úplné i neúplné rodiny s dětmi v podstatě při jakékoliv úrovni příjmu mnohem častěji deklarují určité obtíže s ním vyjít. Například obtížně³² s příjmem do 20 tisíc Kč vyjde kolem 90 % rodin s dětmi, zatímco podíl ostatních srovnávaných domácností, které s tímto příjmem vyjdou obtížně, se pohybuje mezi 70 a 80 %. V příjmové kategorii 20 až 30 tisíc Kč činí podíl rodin s dětmi, pro něž je obtížné s příjmem vyjít, přes 80 %, kdežto podíly u zbývajících typů domácností jen výjimečně přesáhnou 60 %. Analogicky rozdíl minimálně 20 procentních bodů je mezi rodinami s dětmi a ostatními typy domácností i v případě vycházení s příjmem mezi 30 a 40 tisíci Kč (téměř 70 % rodin s dětmi s ním vyjde obtížně).

³² Spojení kategorií „s velkými obtížemi + s obtížemi + s menšími obtížemi“. Dopočet do 100 % představují kategorie „velmi snadno + snadno + docela snadno“.

5.5 Výživné a jiné peněžní transfery

Částky výživného, přijaté nebo vydané, se v šetření SILC a SRÚ zjišťují, v datech jsou však zahrnuty do širší položky s názvem „peněžní transfery mezi domácnostmi, resp. osobám mimo domácnost“, a to v rozlišení na přijaté a vydané. V šetření SILC se do této kategorie řadí kromě výživného (na děti, příp. bývalého partnera) ještě „další opakované peněžní transfery“ (podpora studentů, blízkých osob v jiných domácnostech, splácení půjček od příbuzných) a „jednorázové a mimořádné částky“. V rodinných účtech (SRÚ) je tato kategorie obdobně kromě alimentů doplněna „veškerými peněžitými částkami získanými od osob (či vydanými osobám) mimo domácnost (příbuzných i nepříbuzných), včetně darů“ a „příjmy za péči od osoby závislé na pomoci“.

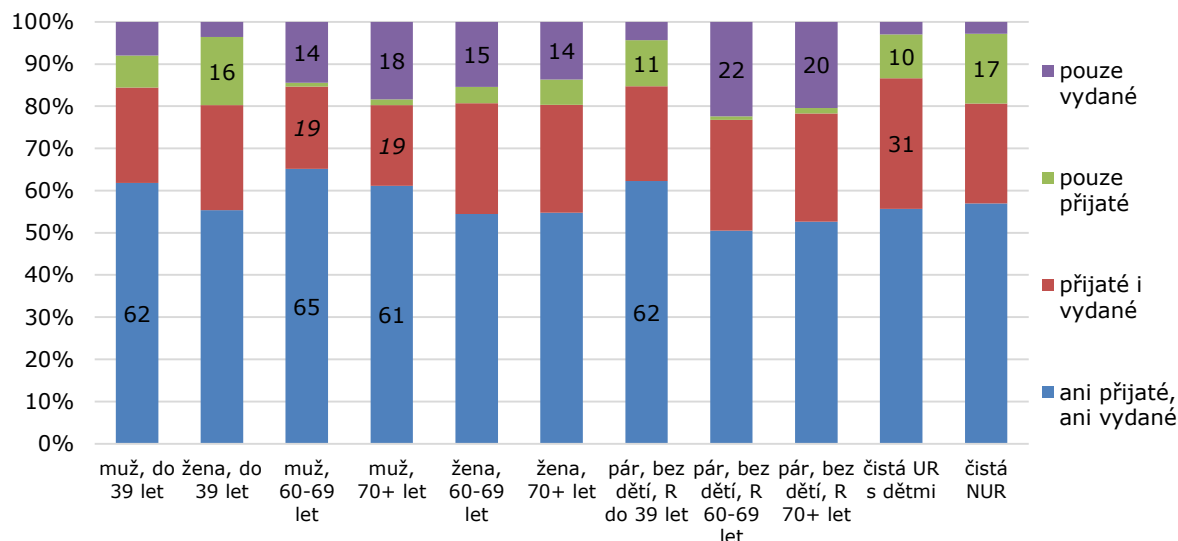
Detailní rozbor přijatých a vydaných peněžních transferů však máme k dispozici z dat staršího šetření SILC za rok 2012 (SILC 2012). Na těchto datech se pokusíme přiblížit jejich vnitřní strukturu z hlediska tří výše zmiňovaných položek a následně určit, jaké rodiny jsou nejčastějšími příjemci nebo plátcí výživného a v jaké výši v relaci ke svým příjmům.

Předně je třeba říci, že v rámci souhrnné položky „peněžních transferů“ figurují co do četnosti jednorázové a mimořádné platby, které dostává i platí zhruba třetina všech českých domácností. Výživné a opakované peněžní transfery uvedlo na straně příjmů či výdajů přibližně 5 % domácností. Roční částky jsou nejnižší u jednorázových plateb, nejvyšší u výživného. Rozbor bude dále zohledňovat vybrané typy domácností v rozlišení na bezdětné jedince a páry, mladší 39 let nebo starší 60 let, čisté úplné a neúplné rodiny s dětmi.

K nejčastějším příjemcům **jednorázových a mimořádných částek** patří úplné i neúplné rodiny s dětmi a mladé ženy do 39 let (cca 40 %), nejvyšší podíl poskytovatelů je naopak mezi rodinami 60letých a starších párů bez dětí (48 %) a samostatně bydlících seniorek (40 %). Z toho lze usuzovat na poměrně častou, byť spíše nepravidelnou peněžní pomoc plynoucí od generace rodičů k rodinám jejich dětí.

Sledované domácnosti můžeme rozlišit do 4 typů podle toho, zda tyto mimořádné peníze vydávají a přijímají či nikoli. Žádnou z těchto transakcí nemají spíše mladí partneři a muži do 39 let a také muži senioři (viz graf č. 5.14, modré sloupce). Pouze příjemce plateb najdeme relativně častěji mezi rodinami s dětmi, ale i u mladých žen i bezdětných partnerů. Z hlediska hodnoty dostávají vyšší částku bezdětní jedinci než rodiny s dětmi (viz tabulka č. 5.1a). Naproti tomu mezi těmi, kteří mimořádně či jednorázově nějaké prostředky vydávají jiným domácnostem, aniž by sami něco obdrželi, převažují senioři žijící samostatně nebo s partnerem. Průměrné a mediánové hodnoty těchto plateb jsou uvedeny v tabulce č. 5.1b.

Poslední skupinu tvoří domácnosti, které nejen peněžní prostředky dávají, ale i přijímají (červené sloupce v grafu č. 5.14). Nejmenší podíl byl zjištěn v domácnostech mužů seniorů, největší v úplných rodinách s dětmi. Celkově se u pětiny domácností může jednat o reciproční vyrovnání, neboť přijatá částka se rovná té vydané, což lze častěji pozorovat u mladých bezdětných partnerů do 39 let (33 %) a u mužů ve věku 60 až 69 let (29 %). Přibližně třetina domácností (37 %) více peněz přijme, než vydá. To se týká více jak poloviny mladých mužů i žen, ale i rodin s dětmi. Největší skupinu (44 %) v průměru představují ty domácnosti, jejichž jednorázové výdaje převyšují jednorázové příjmy. K této situaci mnohem častěji dochází u domácností jedinců a párů starších 60 let.

Graf č. 5.14 **Struktura vybraných typů domácností z hlediska přijatých a vydaných jednorázových a mimořádných částek (v %)**

Zdroj: SILC 2012, vlastní výpočty

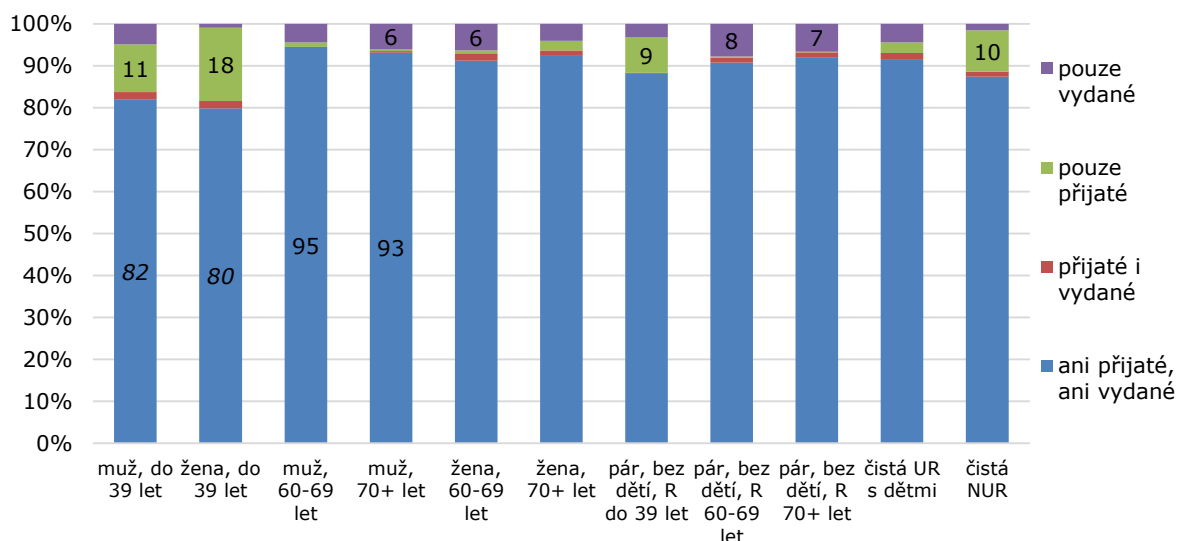
Peněžní transfery poskytované či přijímané opakovaně se ve sledovaných domácnostech již tak často nevyskytují (cca 5 % případů). Přesto v relativně vyšší míře je přijímají mladí muži (13 %) a ženy (19 %) žijící samostatně nebo v páru (9 %), ale i samoživitelé s dětmi (11 %). U bezdětných jedinců se může často jednat o podporu na studiích, v případě neúplných rodin půjde spíše o finanční pomoc při uspokojení jejich běžných potřeb. Naopak, určitá opakující se peněžní podpora vychází častěji z domácností bezdětných starších partnerů (60+ let) a žen ve věku 60-69 let (8-9 %).

Analogicky jako v předchozím grafu lze domácnosti rozdělit na ty, které:

- nedostávají ani nevydávají žádné opakující se platby jiným osobám či domácnostem: většina domácností; častěji se to týká domácností mužů seniorů, naopak, relativní podíl mladých jedinců je v této kategorii o dost nižší (viz graf č. 5.15),
- určité prostředky jenom vydávají: častěji bezdětné starší páry, případně senioři žijící samostatně (měsíčně se jedná o cca 2 tisíce Kč v průměru, viz tabulka č. 5.1b),
- nějaké platby pouze dostávají: typické spíše pro mladé muže a ženy bydlící samostatně nebo s partnerem, ale i pro samoživitele (vyšší částky přijímají mladí jednotlivci, nižší mladí partneři a v průměru nejnižší samoživitelé, viz tabulka č. 5.1a),
- peníze přijímají, ale i opakovaně vydávají: nejnižší podíl u všech domácností.

Můžeme shrnout, že podobně jako jednorázová finanční pomoc směřuje i ta opakovaná nejčastěji od seniorů žijících samostatně nebo v páru k mladým lidem bydlícím samostatně či s partnerem a k rodinám s dětmi. Samoživitelé jsou přitom ve srovnání s úplnými rodinami mnohem častějšími příjemci, především opakující se peněžní podpory.

Graf č. 5.15 **Struktura vybraných typů domácností z hlediska přijatých a vydaných dalších opakovaných peněžních transferů (v %)**

Zdroj: SILC 2012, vlastní výpočty

Průměrné a mediánové hodnoty mimořádných a pravidelných plateb, přijatých a vydaných, zobrazují následující tabulky č. 5.1a a 5.1b. Pro větší přehlednost (a zaručení spolehlivosti dat) jsou uváděny pouze údaje u těch typů domácností, ve kterých jsou dané platby nejčastější.

Tabulka č. 5.1a **Průměrné a mediánové hodnoty jednorázových a opakovaných plateb ve vybraných typech domácností - pouze přijaté transfery (v Kč)**

	muž do 39 let	žena do 39 let	pár bez dětí, R do 39 let	čistá UR s dětmi	čistá NUR
jednorázové a mimořádné platby (v Kč za rok)					
průměr	-	23 904	34 636	11 145	10 261
medián	-	10 000	10 000	5 000	6 000
opakované peněžní transfery (v Kč za měsíc)					
průměr	7 833	8 057	4 294	-	2 612
medián	7 000	9 500	3 200	-	1 000

Zdroj: SILC 2012, vlastní výpočty

Tabulka č. 5.1b **Průměrné a mediánové hodnoty jednorázových a opakovaných plateb ve vybraných typech domácností - pouze vydané transfery (v Kč)**

	muž 60-69 let	muž 70+ let	žena 60-69 let	žena 70+ let	pár bez dětí, R 60-69 let	pár bez dětí, R 70+ let
jednorázové a mimořádné platby (v Kč za rok)						
průměr	14 106	12 368	28 153	7 738	16 245	10 109
medián	8 000	6 000	5 000	5 000	9 000	7 000
opakované peněžní transfery (v Kč za měsíc)						
průměr	-	2 300	2 308	-	2 314	1 901
medián	-	1 000	1 500	-	1 000	1 000

Zdroj: SILC 2012, vlastní výpočty

Hrazení **výživného** je oproti dvěma předchozím položkám poněkud specifické tím, že dochází buď k jeho přijímání, nebo k jeho placení. Nicméně případy, kdy daná domácnost výživné pobírá i platí, existují, nejčastěji v úplných rodinách s dětmi, výjimečně i v rodinách neúplných.

Nejčastějšími příjemci výživného jsou z podstaty věci samoživitelé. Podle dat SILC 2012 jej dostalo 61 % rodin. Ve třech čtvrtinách (79 %) těchto rodin stojí v čele rozvedený rodič, v další pětině (17 %) je rodič podle definice rodinného stavu svobodný.³³ V polovině (55 %) rodin žije pouze jedno dítě, přičemž každé druhé je starší 15 let, v předškolním věku je pouze každé desáté dítě. Třetina (37 %) samoživitelů dostávajících výživné vychovává dvě děti, z nichž alespoň jedno je školou povinné u dvou třetin rodin. Z úplných rodin s dětmi jich alimenty přijímá cca 5 %.

Z dat SILC bohužel nelze zjistit, zdali je výživné určené dospělé osobě a/nebo dítěti, resp. kolika dětem. Celkově ale můžeme říci, že průměrná měsíční částka se s počtem dětí v rodině zvyšuje, s věkem také, alespoň v rodinách s jedním dítětem do 15 let věku (viz tabulka č. 5.2). Hodnota mediánu však s věkem dítěte spíše klesá, polovina rodin tak dostává poměrně nízké částky. Přínos výživného pro rodinný rozpočet roste s počtem dětí, pro rodiny se třemi dětmi představuje až čtvrtinu všech jejich příjmů. Z hlediska věku dítěte má největší váhu pro rodiny s předškolákem, nicméně ani pro rodiny se staršími dětmi není výživné zanedbatelné (viz tabulka č. 5.2).

Tabulka č. 5.2 **Průměrné a mediánové hodnoty přijatého výživného v čistých neúplných rodinách a podíl výživného na příjmech, podle počtu a věku dětí**

	počet dětí			věk dítěte, rodina s 1 dítětem			
	1	2	3	0-5 let	6-9 let	10-15 let	16+ let
měsíční částka v Kč							
průměr	2 814	4 407	5 263	2 687	2 726	3 037	2 776
medián	2 400	3 600	3 200	3 000	2 500	2 500	2 000
průměrný podíl výživného na celkovém příjmu rodiny v %							
podíl na příjmech	15,9	19,5	25,5	26,2	16,2	15,1	13,9

Zdroj: SILC 2012, vlastní výpočty

Domácností, které naopak výživné platí, je v souboru SILC 2012 velmi málo (přibližně 2 %). Vyšší podíl však byl zjištěn mezi domácnostmi mladých mužů do 39 let (9,6 %), mladých bezdětných párů (3,6 %) a úplných rodin s dětmi (3,3 %). Podobně jako u přijatého výživného ani u výživného placeného nezjistíme, komu je určeno. Vyšší zastoupení mužů mezi plátcí alimentů však nepřekvapí. Průměrná výše alimentů dosahuje u mladých mužů žijících samostatně téměř 5 tisíc Kč měsíčně. V ostatních zmiňovaných rodinách je částka nižší, stejně jako relativní zátěž, kterou platby výživného znamenají pro jejich celkový příjem (viz tabulka č. 5.3). Mladí muži na placení výživného musí vyčlenit v průměru až pětinu svého příjmu.

³³ Z jiného úhlu pohledu: výživné dostávají tři čtvrtiny (76 %) všech rozvedených samoživitelů a polovina (53 %) svobodných rodičů žijících osaměle.

Tabulka č. 5.3 **Průměrné a mediánové hodnoty vydaného výživného a jeho podíl na příjmech ve vybraných typech domácností**

	muž-jednotlivec do 39 let	pár bez dětí, muž do 39 let	čistá úplná rodina s dětmi
měsíční částka v Kč			
průměr	4 901	2 733	3 683
medián	3 800	3 000	3 000
průměrný podíl výživného na celkovém příjmu rodiny v %			
podíl na příjmech	19,4	8,2	10,8

Zdroj: SILC 2012, vlastní výpočty

5.6 Shrnutí

Zásadním faktorem, který určuje celkový příjem rodiny, je ekonomická aktivita rodičů, kdy zapojení do pracovní činnosti zvyšuje rodinné příjmy. Celkové příjmy rodin s oběma rodiči jsou v průměru až dvojnásobně vyšší oproti rodině jen s jedním rodičem. Roli hraje kromě ekonomické aktivity i fakt, že v čele neúplné rodiny stojí ve většině případů žena, jejíž příjem z výdělečné činnosti je ve srovnání s muži nižší.

S příjmy do 20 tisíc Kč měsíčně hospodaří méně než desetina úplných rodin s dětmi, v případě samoživitelů se to týká více než poloviny z nich. Vyjít s příjmem je pro ně velmi obtížné, tyto rodiny jsou častými příjemci (více) sociálních dávek, náklady na bydlení i výdaje na vybrané materiální a sociální potřeby svých dětí jsou pro jejich rozpočet dosti zatěžující. Rodiny s rodičem, který nepracuje a při péči o dítě pobírá rodičovský příspěvek, jsou relativně rovnoměrně zastoupeny ve všech příjmových skupinách, kdežto ty s (jediným) nezaměstnaným (či jinak neaktivním) rodičem jasně dominují jen v nejnižším příjmovém pásmu do 20 000 Kč.

Vyjít s příjmy mezi 20 a 30 tisíci Kč je stále obtížné pro většinu samoživitelů, a to navzdory jejich časté ekonomické aktivitě. Závislost na sociálních dávkách se snižuje, náklady na bydlení zůstávají zatěžující výdajovou položkou, potřeby dětí se daří uspokojovat lépe. V úplných rodinách nastává převaha dvoupříjmové rodiny nad jednopříjmovou až v rodinách s celkovými příjmy nad 30 tisíc Kč. Nepočítáme-li rodičovský příspěvek, příp. dávky nemocenského pojištění, pak sociální dávky téměř nepobírají. Zatížení rozpočtu náklady na bydlení je poměrně často zvyšováno splátkami hypotéky.

Porovnání příjmové situace rodin s dětmi s bezdětnými domácnostmi jednotlivců či párů na jedné straně poukazuje na srovnatelnou úroveň celkových příjmů domácnosti mladých jednotlivců či společně žijících partnerů s neúplnými a úplnými rodinami s dětmi, na straně druhé na podstatné zhoršení příjmové situace rodin s dětmi oproti bezdětným domácnostem při přepočtu příjmu na člena domácnosti. Vyšší úroveň příjmu na osobu mají oproti rodinám s dětmi i domácnosti mužů a žen v seniorském věku. O relativně horší příjmové situaci rodin s dětmi vypovídají rovněž jejich obtíže při vycházení s příjmem, které na rozdíl od domácností bez dětí deklarují mnohem častěji.

Statistická data potvrdila, že hlavními příjemci výživného jsou neúplné rodiny. Přínos výživného pro jejich rodinný rozpočet roste s počtem dětí, z hlediska věku dítěte má největší váhu pro rodiny s předškolákem. Nejčastější plátce alimentů rozbor identifikoval mezi mladými muži žijícími samostatně. Zatížení jejich rozpočtu platbami výživného je téměř pětínové. Komu přesně je výživné určeno, ať na straně přijatých nebo vydaných částek, však data nespecifikují.

6. Vybrané charakteristiky životních podmínek rodin s dětmi

6.1 Chudoba a materiální deprivace

6.1.1 Vybrané ukazatele míry chudoby

Míru ohrožení chudobou nebo sociálním vyloučením lze sledovat pomocí několika dílčích ukazatelů, které zohledňují různé aspekty životní úrovně domácností (blíže viz Večerník, Mysíková, 2015). Zjišťovat lze například *příjmovou chudobu* (měřenou podílem domácností s příjmy pod stanovenou příjmovou hladinu, příp. pod životním minimem), *materiální deprivací* (poukazující na podíl osob v domácnostech, které si nemohou dovolit vybrané předměty dlouhodobé spotřeby či mají potíže při nakládání s finančními prostředky³⁴) či míru *nízké pracovní intenzity* dospělých (nestudujících) členů domácnosti (odvozenou z délky ekonomické ne/aktivity osob). Neméně významné je analyzování subjektivních ukazatelů chudoby, které reflektují i výdajovou stránku a zjišťují např. *obtíže při vycházení s příjmem* nebo hodnotu *minimálního potřebného příjmu*, se kterým by domácnost vyšla.

Kromě těchto ukazatelů je možné vyčíslit další specifické indikátory, vážící se například k *bydlení* (míra závažné deprivace v oblasti bydlení - podíl domácností, které vykazují alespoň jeden ze čtyř znaků deprivace v oblasti bydlení,³⁵ nebo podíl domácností, jejichž náklady na bydlení přesahují 40 % disponibilních příjmů) nebo k závislosti na sociálních dávkách (např. *podíl domácností čerpajících dávky hmotné nouze*). V posledních letech se do popředí sledovanosti dostávají také informace o *dluhovém zatížení domácností* a jejich potížích se splácením půjček.

Každý ze jmenovaných ukazatelů je ze své podstaty zaměřen na jinou oblast chudoby a deprivace. Nakolik jsou jimi rodiny s dětmi ohroženy a nakolik se vybrané indikátory vzájemně prolínají, resp. které typy rodin splňují definici vícero ukazatelů najednou, ukáže následující rozbor. Indikátory týkající se bydlení budou podrobněji sledovány v kapitole č. 6.2.

Domácnosti s příjmem pod životním minimem

Domácnosti s příjmy pod životním minimem zahrnují takové domácnosti, jejichž čistý příjem po odečtení nákladů na bydlení je nižší než odpovídající životní minimum. Celkově je v ČR těchto domácností 4,3 %. Častěji se to týká domácností jednotlivců (převážně žen) a neúplných rodin.

Soustředíme-li se na rodiny s dětmi, tak z „čistých“ rodin je touto příjmovou chudobou ohroženo **3,4 % úplných a 16,3 % neúplných rodin**.³⁶ S počtem dětí v rodině riziko chudoby roste, s věkem dítěte naopak klesá. Chudobě je v tomto

³⁴ Jedná se o podíl osob, které uvedly nedostatek nebo neuspokojivou situaci u 4 a více položek (z 9): problémy s placením nájemného, pravidelných plateb, hypotéky nebo ostatních půjček; nemožnost dovolit si zaplatit dovolenou; jíst obden maso; dostatečně vytápět byt; zaplatit neočekávaný výdaj (9 600 Kč); mít pračku; barevný televizor; telefon; auto.

³⁵ Vlhkost v bytě/domě; chybějící koupelna v bytě; chybějící toaleta v bytě; nedostatek světla (tmavý byt).

³⁶ Tj. 33,5 tisíce čistých úplných a 28,8 tisíc neúplných rodin, ve kterých žije celkem 123,6 tisíc dětí.

případě vystavena až třetina samoživitelů s alespoň jedním dítětem do 5 let věku a „jen“ zhruba desetina samoživitelů s alespoň jedním dítětem starším 15 let. Není-li osamělý rodič výdělečně činný, riziko chudoby atakuje 40% hranici. Chudobě čelí tři pětiny rodičů na rodičovské dovolené nebo v domácnosti pečujících o jedno dítě a polovina všech nezaměstnaných samoživitelů se dvěma dětmi. Ekonomická aktivita ohrožení chudobou snižuje, v rodinách samoživitelů k přibližně 5 %. Rozdíly v míře chudoby dle ekonomické aktivity rodičů existují i v případě úplných rodin, nejsou však tak výrazné.

Domácnosti s příjmem nižším než 60 % mediánu ekvivalizovaného příjmu

Ekvivalizovaný příjem, z něhož je míra chudoby počítána, vychází z disponibilního příjmu domácnosti přepočteného na spotřební jednotku SJ EU a ukazuje nerovnost příjmů domácností pod střední hodnotou (mediánem) jejich distribuce (Večerník, Mysíková 2015: 7). 60 % prostřední hodnoty rozdělení příjmů činí pro rok 2014 **9 901 Kč** za měsíc pro domácnost jednotlivce. Pro rodiny s dětmi je tato hranice vyšší, resp. vynásobená odpovídající hodnotou váhy podle stupnice spotřebních jednotek SJ EU.³⁷ Příjmovou chudobou je v souhrnu podle dat SILC ohrožen zhruba 1 mil. osob (9,7 %), častěji žijících v jednočlenných domácnostech, neúplných rodinách, v rodinách s více dětmi a v domácnostech s nezaměstnanými členy.

Příjmové chudobě je vystavena **třetina čistých neúplných rodin** s dětmi, častěji se dvěma dětmi (39 %, oproti rodině s jedním dítětem) nebo s alespoň jedním dítětem do 5 let věku (přes 50 %). Dotýká se až dvou třetin samoživitelů bez pracovního příjmu. Úplné rodiny s dětmi jsou ohroženy v menší míře, z 9 %, přítomnost tří dětí v rodině však riziko chudoby dosti zvyšuje. V čistých úplných a neúplných rodinách s jedním nebo dvěma (třemi) dětmi, jejichž příjem je nižší než stanovená hranice chudoby, žije celkem **216,6 tisíc dětí** (z toho 75,8 tis. dětí v rodinách s jedním rodičem).

Propojíme-li oba (výše uvedené) ukazatele příjmové chudoby, splní jejich kritéria necelá **3 % úplných rodin** s jedním až třemi dětmi a **16 % neúplných rodin** s jedním nebo dvěma dětmi. Jinými slovy můžeme říci, že z rodin s příjmem pod životním minimem spadalo pod kritérium ohrožení příjmovou chudobou podle ekvivalizovaného příjmu 9 z 10 úplných rodin s jedním nebo dvěma dětmi a všechny úplné třídětné a neúplné rodiny. S počtem dětí v rodině riziko ohrožení chudobou roste, s věkem dítěte klesá. Chybějící příjem z pracovní činnosti rodičů je průvodním znakem chudoby, především v rodinách osamělých rodičů.

Téměř 9 z 10 (84 %) těchto rodin pobírá alespoň jednu dávku ze systému sociálního zabezpečení, většinou tři a více typů dávek. Nejčastěji se jedná o přídavky na děti, příspěvek na bydlení, dávky hmotné nouze a rodičovský příspěvek.

Domácnosti pobírající dávky hmotné nouze

V hmotné nouzi se nachází osoba či rodina, která nemá dostatečné příjmy a její celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení základních životních potřeb na společensky přijatelné úrovni, přičemž tyto příjmy si nemůže z objektivních důvodů zvýšit. Ze všech domácností čerpá dávky v hmotné nouzi průměrně 2,7 % domácností, nejčastějším příjemcem jsou však **rodiny samoživitelů** (18 %). S vyšším

---

³⁷ Např. pro samoživitele s jedním dítětem do 13 let činí 12 872 Kč měsíčně, pro úplnou rodinu se dvěma dětmi do 13 let 20 793 Kč měsíčně.

počtem dětí přítom podíl rodin pobírajících tyto dávky roste, zvyšuje se i podíl rodin, jejichž disponibilní příjmy (tj. příjmy po odečtení výdajů na bydlení) nedosahují jejich životního minima.³⁸ Samoživitel dostávající dávky hmotné nouze je zpravidla ekonomicky neaktivní.

Domácnosti s nízkou pracovní intenzitou

Pracovní intenzita je indikátor míry pracovního zapojení zachycující ho po dobu jednoho roku za všechny dospělé členy domácnosti. Vypočítává se jako podíl počtu měsíců, v nichž dospělé osoby v domácnosti byly v součtu ekonomicky aktivní, z celého roku a dosahuje hodnot od 0 do 1. Nejvyšších hodnot tohoto ukazatele dosahují úplné rodiny s 1-2 dětmi (0,8) a nejnižších hodnot osamělý rodič se třemi a více dětmi (0,4), přičemž pracovní intenzita samoživitelů s jedním či dvěma dětmi příliš nezaostává za rodiči z úplných rodin (přes 0,7).

Nízká pracovní intenzita je důležitým faktorem příjmové chudoby (Mysíková, Večerník, Želinský 2015). Za velmi nízkou pracovní intenzitu je považován podíl do 0,2. Vyskytuje se průměrně v 7 % čistých rodin s dětmi, v **úplných ve 3 %, ale v neúplných ve 25 %**. V úplných rodinách se jejich podíl pohybuje od 3 %, jsou-li v rodině 1-2 děti, přes 4 % při třech dětech až po 23 % v rodinách se 4 a více dětmi. Podstatně vyšší proti úplným rodinám jako celku jsou tyto hodnoty v rodinách samoživitelů, kde při počtu dětí 1, 2 a 3+ ji lze nalézt v 22 %, 29 % a 50 %. Tento podíl se progresivně zvyšuje s počtem dětí, což může souviset jak s problémy rodičů malých dětí na trhu práce, tak s dlouhou a v maximální délce využívanou rodičovskou dovolenou.

Jak domácnosti vycházejí se svým příjmem

Doposud sledované ukazatele hodnotily míru ohrožení domácností chudobou čistě prostřednictvím příjmových charakteristik. Výdaje fakticky nijak nezohledňovaly (s výjimkou výdajů na bydlení). Se zahrnutím výdajových nároků a dalších finančních závazků členů rodiny vzhledem k dostupným příjmům se dobře vypořádávají subjektivní ukazatele měření chudoby. V dotazníku SILC lze například zjistit, jak snadno či obtížně vycházejí představitelé jednotlivých domácností se svým příjmem. V datech je k tomuto účelu používána šestistupňová škála: s velkými obtížemi, s obtížemi, s menšími obtížemi, docela snadno, snadno a velmi snadno.

Podrobněji se tomuto hodnocení věnuje kapitola č. 5.2, zde si jen shrňme, že s určitými obtížemi vychází se svými příjmy dvě třetiny českých domácností, velké obtíže uvádí téměř každá desátá domácnost (tj. přibližně 400 tisíc domácností, 9,2 %). Pro zachycení chudoby můžeme uvažovat pouze tuto nejkrajnější kategorii - velké obtíže vyjít s příjmem. Určitá korelace³⁹ s příjmovou chudobou je zde zřejmá, neboť „velmi obtížné“ vycházení s příjmy opět častěji deklarují zástupci neúplných rodin, rodin se třemi a více dětmi, s nižším vzděláním a nezaměstnaní. Jako velmi obtížné hodnotí vycházení s příjmy **6,7 %** představitelů čistých **úplných rodin s jedním až třemi dětmi** (11,2 % u rodin se třemi dětmi) a **21,9 % samoživitelů**.

³⁸ Ve sledovaných úplných a neúplných rodinách s jedním až dvěma (třemi) dětmi se to týká každé druhé rodiny.

³⁹ Večerník a Mysíková upozorňují na vzájemné vazby mezi jednotlivými ukazateli chudoby, přičemž nejsilněji podle jejich výpočtů funguje vztah mezi „velkými obtížemi vyjít s příjmem“ a materiální deprivací (Večerník, Mysíková, 2015: 19).

6.1.2 Materiální deprivace a její souvislosti

Celková míra materiální deprivace vyjadřuje podíl osob, které trpí určitým materiálním nedostatkem, tzn. že si nemohou dovolit některé věci, služby či požitky. Publikované výsledky šetření Životní podmínky českých domácností (SILC) 2014 ukazují na silnou podmíněnost příjmové a materiální situace rodin a domácností nejen jejich socioekonomickými charakteristikami, ale i jejich demografickým složením. Podíl všech domácností, které nemohou uspokojit své potřeby materiálního blahobytu ve čtyřech a více sledovaných položkách z devíti, se pohybuje v závislosti na jejich složení mezi 4 % (v rodinách s oběma rodiči a dvěma dětmi⁴⁰) a 24 % (v rodinách samoživitelů s jedním či více závislými dětmi). Podle ukazatele měřícího neuspokojené potřeby ve třech a více položkách je to obdobné (krajní hodnoty se vyskytují u stejných typů domácností), podíly materiálně deprivovaných domácností se v tomto případě pohybují mezi 10 % a 40 %.⁴¹ Vedle nezaměstnanosti je neúplnost rodiny hlavním faktorem ovlivňujícím materiální deprivaci (srv. ČSÚ 2015c⁴²).

U rodin s nezaopatřenými dětmi je stejně jako v celé populaci míra materiální deprivace výrazně diferencována podle složení těchto rodin, a to nejen podle úplnosti rodiny, což ukazuje tabulka č. 6.1, ale i podle počtu dětí a socioekonomických ukazatelů. V dalším textu většinou uvádíme čísla podle ukazatele nazvaného zde materiální deprivace II. V této kapitole si na rozdíl od ostatních (více) všímáme i početnějších rodin (než jsou v tabulce č. 6.1 vpravo, jimž je studie věnována především), protože právě takové jsou výrazně ohroženy materiální deprivací a sociálním vyloučením⁴³ (srv. ČSÚ 2015c). Celková míra materiální deprivace všech rodin s dětmi dosahuje průměrně téměř 8 %, a pokud jsou oba rodiče nezaměstnaní/neaktivní, je to 48 %, zatímco v rodinách plně zaměstnaných 4 %. Průměrný podíl materiálně deprivovaných čistých úplných i neúplných rodin uvedených v tabulce č. 6.1 je však v souhrnu nižší - 5 %. Vyšší je totiž ve vícedětných rodinách a také v některých rodinách smíšených.

---

⁴⁰ A také v domácnostech v obtížně uchopitelné a málo početné kategorii „ostatní domácnosti bez dětí“.

⁴¹ Statistiky ČSÚ používají obě tato kritéria materiální deprivace, v oficiálních dokumentech se používá hlavně ukazatel neuspokojených 4 a více položek.

⁴² Situaci podle SILC 2014 celkově zpráva ČSÚ popisuje mj. takto: „Podíl osob žijících v domácnostech, které postrádaly nejméně 3 položky z 9 sledovaných, se oproti předchozímu roku zvýšil z 15,9 % na 16,4 %, podíl těch, kterým chyběly 4 a více položek, činil 6,7 %, tedy podobně jako v předchozích dvou letech. Podobně jako u míry ohrožení příjmovou chudobou patří mezi nejvíce deprivované osoby nezaměstnaní (24,7 %), osoby z neúplných rodin s dětmi (23,9 %) a osoby z rodin se třemi a více dětmi (14,3 %).

⁴³ Je však třeba mít na paměti, že jsou zastoupeny ve výběrovém souboru SILC malým počtem domácností, takže data nejsou při dalším třídění zcela dostatečně spolehlivá a je třeba je vnímat jako ilustraci vyžadující další ověření. Nicméně po přepočtu na celou populaci žije 3 a více dětí ve 120 tisících domácnostech, tj. 10 % domácností s dětmi. Z nich je 19 tisíc (16 %) vystavených materiální deprivaci II. Rozdíly mezi rodinami s jedním a se dvěma dětmi nebývají velké, vliv nastává až při počtu 3 a více dětí. Zahrnujeme proto všechny velikosti domácností do všech souhrnných třídění za všechny rodiny s dětmi.

Tabulka č. 6.1 **Celková míra materiální deprivace rodin s dětmi** (podíly v %, 4stupňová škála*)

počet problémových položek	domácnosti s dětmi celkem	čisté rodiny	
		UR 1-3 děti	NUR 1-2 děti
0	47,5	54,3	25,2
1	17,4	18,1	21,4
2	17,5	16,2	20,3
3-7 (materiální deprivace I.)	17,6	11,4	33,1
celkem	100,0	54,3	25,2
4-7 (materiální deprivace II.)	7,6	4,0	17,6

Pozn.: * škála vytvořena podle počtu neuspokojených potřeb z 9 položek, maximum vybraných položek bylo 7, přičemž jednotlivé počty položek v rozmezí 3-7 uváděly jen malé počty dotázaných

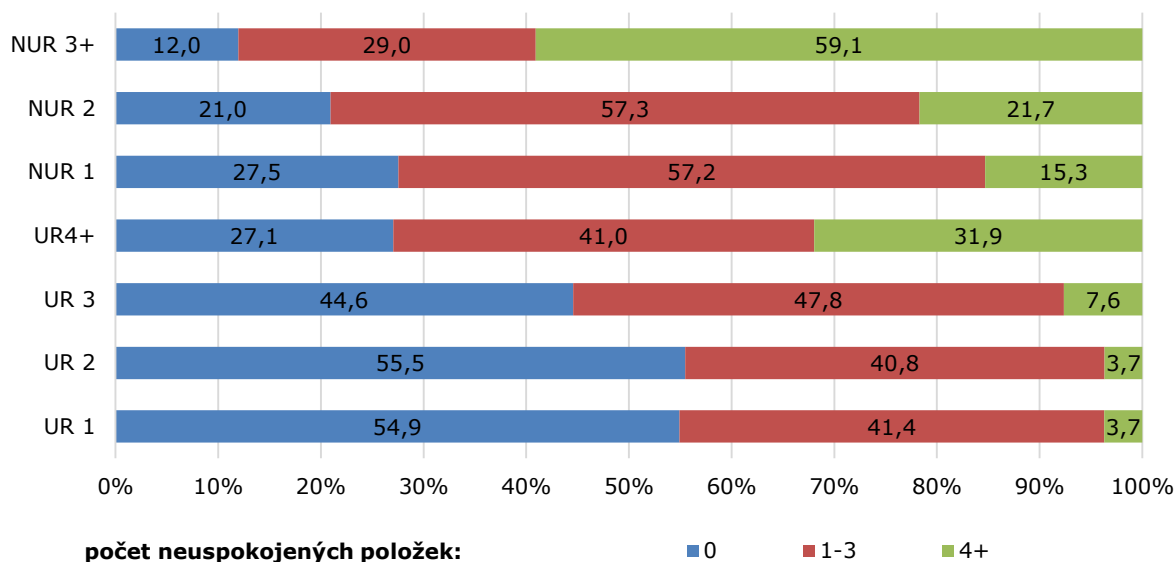
Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

V případech, kdy je jeden rodič neaktivní z důvodu nezaměstnanosti, je materiálně deprivovaných 57 % domácností. Zásadní roli hraje také vzdělanostní úroveň domácnosti.⁴⁴ Je-li nízká, míra materiální deprivace dosahuje 55 %, a je-li naopak vysoká, dosahuje pouze jednoho procenta.

Jak ukazuje graf č. 6.1, neúplné rodiny mají větší problémy s uspokojivým zajištěním svých potřeb než rodiny úplné vč. vícečlenných. Podíly rodin zcela bez problémů jsou v úplných rodinách vždy větší při kterémkoli počtu dětí. Pokud sledujeme obvykle používaný indikátor materiální deprivace, tj. podíl domácností, v nichž nejsou uspokojeny 4 a více položek (materiální deprivace II), pak má kromě úplnosti rodiny významnější vliv i počet dětí. Především se neúplná rodina se třemi a více dětmi zcela odlišuje mírou materiální deprivace od všech ostatních zde sledovaných rodinných typů.⁴⁵

⁴⁴ Data SILC rozlišují 3 stupně vzdělanostní úrovně domácnosti: nízkou (oba rodiče dosáhli maximálně základního vzdělání), střední (alespoň jeden ukončil střední úplné vzdělání) a vysokou (alespoň jeden ukončil vysokoškolské vzdělání)

⁴⁵ V souboru však tyto rodiny byly nepočtené, takže spolehlivost tohoto údaje je omezená.

Graf č. 6.1 **Míra materiální deprivace rodin s dětmi podle jejich počtu a podle úplnosti rodiny (v %)**

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Vzhledem k nízkým četnostem rodin obtížně uspokojujících své hmotné potřeby nelze hlouběji analyzovat vlivy socioekonomických charakteristik na míru materiální deprivace jednotlivých demografických typů domácností, příp. podle věku dětí. Pokusme se však podívat na tyto relace souhrnně za všechny čisté rodiny s dětmi⁴⁶ (tabulka č. 6.2).

Markantní rozdíly v míře materiální deprivace II. jsou ve všech typech rodin spojeny s mírou ekonomické aktivity a typem neaktivity (jednoho z) rodičů. Oproti průměrné hodnotě deprivace 5 % dosahuje její míra v domácnostech bez výdělečně činného rodiče a současně s alespoň jedním rodičem nezaměstnaným 50 %. Pokud je alespoň jeden z ekonomicky neaktivních rodičů mimo pracovní trh z jiného důvodu než nezaměstnanosti nebo důchodu,⁴⁷ pak materiálně strádá 40 % takových domácností. Trochu lepší situace je v případě, že jeden z obou neaktivních rodičů je důchodce, což vede k materiální deprivaci v 19 % takových rodin.

Pracovní intenzita je, jak bylo již výše zmíněno, indikátor jednoho z důležitých faktorů chudoby a sociálního vyloučení a ukazuje míru pracovního zapojení zachycující jej po dobu jednoho roku za všechny dospělé členy domácnosti⁴⁸. Více jak třetinovou míru materiální deprivace dosahují domácnosti s nízkou pracovní aktivitou, tj. v nichž dospělí odpracovali méně než polovinu ročního „konta“ času pro všechny dospělé. Pokud jej vyčerpali alespoň z poloviny, např. jeden ze dvou dospělých pracoval celý rok nebo jediný dospělý pracoval půl roku, deprivace je podprůměrná. Nízká pracovní intenzita se vyskytuje zhruba ve čtvrtině rodin s jedním rodičem a obdobně též rodin se dvěma rodiči a třemi či více dětmi. V úplných rodinách je nízká pracovní intenzita

⁴⁶ Rozdíly mezi čistými a smíšenými rodinami se neukázaly jako příliš významné.

⁴⁷ Např. matka na rodičovské dovolené, studující rodič, v domácnosti.

⁴⁸ Vypočítává se jako podíl počtu měsíců, v nichž dospělé osoby v domácnosti byly v součtu ekonomicky aktivní, z celého roku a dosahuje hodnot od 0 do 1.

v průměru jen ve 4 %. V rámci materiálně deprivovaných rodin s dětmi v polovině z nich nepřesahuje pracovní intenzita hodnotu jedné poloviny. Velmi nízká pracovní intenzita (dle definice EU je to do 0,2⁴⁹) vede k materiální deprivaci v 50 % rodin s dětmi všech typů.

Tabulka č. 6.2 **Míra materiální deprivace podle socioekonomických charakteristik domácností rodin s dětmi** (podíl domácností v %)

domácnost podle ekonomické aktivity rodičů (definice EU)					
aspoň 1 člen EA	nikdo EA, aspoň 1 dospělý nezaměstnaný	nikdo EA či Nz, aspoň 1 důchodce	nikdo EA, ale nikdo není Nz nebo důchodce		
3,8	47,9	23,1	37,8		

ekonomická aktivita podle definice OECD		
domácnost plně zaměstnaná	domácnost nezaměstnaná*	domácnost částečně zaměstnaná
3,0	38,7	5,8

pracovní intenzita					
velmi nízká - do 0,2	0 - 0,5	0,5	0,75	0,75-0,99	úplná
49,5	34,3	3,9	4,1	4,6	3,1

socioprofesionální status přednosty			
nižší zaměstnanec + OSVČ	vyšší zaměstnanec	důchodci	Nz + ostatní
5,7	1,4	17,9	37,4

Pozn.: podle ukazatele materiální deprivace II.; EA=ekonomicky aktivní, Nz=nezaměstnaný

* ve smyslu bez ekonomicky aktivního člena

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Způsob bydlení není jednoznačným odrazem materiální situace rodiny (blíže k tomu v kapitole č. 6.2.2), přesto i zde nacházíme jistou souvislost (tabulka č. 6.3). Rodiny slaběji hmotně zajištěné žijí podstatně častěji v nájemní formě bydlení než ve formách jiných. Jak ukazujeme v kapitole č. 6.2, v takových bytech také častěji bydlí rodiny s nižšími a velmi nízkými příjmy. Platí to jak zcela obecně, tak i pro (čisté) rodiny s nezaopatřenými dětmi.

Tabulka č. 6.3 **Souvislost materiální deprivace rodin a formy bydlení** (podíl domácností v %)

vlastní dům	druh bytu			
	osobní vlastnictví bytu	družstevní	pronajatý	u příbuzných, známých či služební
2,2	5,1	7,1	19,7	6,4

Pozn.: podle ukazatele materiální deprivace II.

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

⁴⁹ viz např. Večerník, Mysíková, 2015

Z uvedeného lze shrnout, že z hlediska demografických i socioekonomických charakteristik jsou nejvíce ohroženy materiální deprivací rodiny, které vykazují i vyšší příjmovou chudobu. Jedná se především o vícedětné a neúplné rodiny a rodiny s nízkou pracovní intenzitou, zvláště je-li jejím důvodem nezaměstnanost, o něco menší vliv má fakt, že některý z rodičů je důchodcem.

Souvislost materiální deprivace s příjmovými ukazateli a ukazateli příjmové chudoby

Položme si ještě otázku, nakolik subjektivně vyjadřovaná míra (ne)uspokojování potřeb a žádoucího životního standardu rodiny odpovídá jeho objektivním charakteristikám, jako je příjem domácnosti. Tyto charakteristiky ovšem můžeme zjišťovat většinou zase jen prostřednictvím deklarácí dotázaných osob. Porovnáme tedy deklarovaný příjem rodiny podle absolutních (tabulka č. 6.4) a relativních (tabulka č. 6.5) vyjádření a jeho subjektivní hodnocení (tabulka č. 6.4) s percepcí materiálního standardu rodiny.

Podle předpokladů velmi nízké příjmy znamenají i celkové nízké materiální zabezpečení rodin. Ovšem ještě v kategorii příjmů 20-30 tisíc Kč je mírně nadprůměrný podíl materiálně deprivovaných domácností (v počtu 38,8 tisíc). Ještě vyšší je tam, kde jsou deklarovány obtíže při zajišťování potřeb rodiny, v takovém případě 61,5 tisíc domácností vykazuje deprivaci. Mezi domácnostmi s obzvláště velkými obtížemi jsou to dvě pětiny (což je 39,7 tisíc domácností z 99,9 tisíc celkem).

Tabulka č. 6.4 **Míra materiální deprivace* podle celkového měsíčního příjmu domácnosti a podle jeho subjektivního hodnocení** (podíl domácností v %)

příjmy celkem - intervaly příjmů v tisíci Kč				
do 20	20-30	30-40	40-50	nad 50
24,1	10,3	1,6	1,5	0,6

subjektivní hodnocení příjmu - jak rodina vychází s příjmem**			
velké obtíže	obtíže větší	obtíže menší	více méně snadno
39,7	17,8	1,6	0,1

Pozn.: * podle ukazatele materiální deprivace II.

** šestibodová škála obtíží vycházení s příjmem, jak je používána v dotazníku SILC a popsána v kapitole 5.2, zde byla, s ohledem na četnosti odpovědí, upravena na třístupňovou, a to sloučením dvou nejnižších stupňů (velké obtíže+obtíže) a tří nejvyšších stupňů (docela snadno až velmi snadno)

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Souvislost s relativními příjmovými ukazateli, které mají větší vliv na to, jak lidé vnímají dostatečnost své materiální úrovně, si ukážeme na porovnání jejich průměrných hodnot za rodiny vykazující materiální deprivaci a za rodiny ostatní a také průměru za všechny rodiny (tabulka č. 6.5). Všechny tyto indikátory shodně ukazují, že hmotně strádající domácnosti mají téměř o více než dvě pětiny nižší příjmy než ostatní (podle jednotlivých ukazatelů o 43-45 %). Také tyto příjmové ukazatele jsou v silné vzájemné korelaci s indikátory materiální situace. Neuspokojivá saturace v oblasti materiálních potřeb je do jisté míry determinována aktuálními příjmy, je tu však relativně slabší závislost než např. mezi objektivními a subjektivními ukazateli

příjmové situace.⁵⁰ To nemusí vypovídat jen o slabší závislosti mezi příjmem a materiální životní úrovní, ale také/spíše o vhodnosti konstrukce ukazatele materiální deprivace jak z hlediska dílčích složek souhrnného ukazatele, tak z hlediska výpočtu tohoto ukazatele (viz dále). Je pravděpodobné, že skutečnou míru materiální deprivace podhodnocuje. Navíc vnímaná materiální úroveň je výsledkem neuspokojení diferencované škály potřeb členů rodiny, zatímco statistické indikátory zachycují jen jejich výsek. Přitom jsou i v tomto výseku položky s různou mírou vypovídací hodnoty o skutečném materiálním strádání rodin.

K vysvětlení jisté diskrepance mezi příjmovou úrovní rodiny a deklarovanou materiální úrovní může přispět porovnání skutečných celkových příjmů domácností s výší příjmu, který dotázaní odhadují jako minimálně potřebný pro jejich domácnosti. Ten by v průměru materiálně deprivované rodiny s dětmi požadovaly vyšší o cca 1 200 Kč (při průměrném skutečném příjmu 20 000 Kč je to zvýšení cca o 6 %). Ostatní rodiny odhadují minimální nutný příjem níže, než je ten skutečný, a to v průměru o 11,5 tisíce Kč. Žádoucí příjem nepřesahuje ten skutečný až v příjmové kategorii 20-30 tisíc Kč za měsíc, v níž jsou zhruba vyrovnány⁵¹ a v níž je ještě desetina rodin vyjadřujících materiální deprivaci.

V kontextu s předchozím je důležité, že příjmy těch domácností, u nichž se ukazuje materiální deprivace, jsou nižší, než průměrné příjmy rodin, majících obtíže vyjít se svými penězi (řádek 6 v tabulce č. 6.5). Podle porovnání počtu domácností v daných kategoriích je počet těch, kdo deklarují materiální deprivaci pouze pětinový proti počtu těch, kdo obtížně zajišťují ze svých příjmů potřeby svých rodin. Pokud však porovnáme jen rodiny s velkými obtížemi při hospodaření s finančními prostředky s rodinami materiálně deprivovanými, jejich příjmy podle relativních ukazatelů jsou vyrovnané. V souhrnu to potvrzuje, že pro pocit příjmové nedostatečnosti tolik nezáleží na výši příjmů jako na jejich poměru k požadovaným výdajům, zohledňujícím potřeby členů rodin.

Tabulka č. 6.5 **Průměrné měsíční příjmové ukazatele o rodinách s dětmi* vykazujících materiální deprivaci a ostatních rodinách**

ř.	ukazatel příjmu	příjem na osobu	příjem na spotřební jednotku (EU)	příjem na spotřební jednotku (OECD)	násobek životního minima	počet domácností
1	průměr všech čistých rodin s dětmi	11 042	18 800	15 147	4,25	1 113 018
2	průměr materiálně deprivovaných	6 417	10 714	8 747	2,50	68 140
3	průměr ostatních	11 343	19 327	15 564	4,37	1 044 879
4	rozdíl mezi řádkem 2 a 3	4 926	8 613	6 817	1,87	-
5	podíl 2. a 3. řádku	57 %	55 %	56 %	57 %	-
6	příjmy rodin, které s nimi vycházejí obtížně**	8 368	14 140	11 396	3,20	347 365
7	příjmy rodin, které s nimi vycházejí velmi obtížně	6 626	11 169	9 061	2,57	99 887

Pozn.: podle ukazatele materiální deprivace II.

⁵⁰ srv. Večerník, Mysíková, 2015, s. 18

⁵¹ Podobné je to při porovnání minimálního požadovaného příjmu se skutečným u rodin, které deklarují velké obtíže, mají-li vyjít s rodinnými příjmy. Průměrný rozdíl mezi skutečnými a požadovanými příjmy opět vyjadřuje nespokojenost s příjmem stávajícím, tentokrát vyjádřenou hodnotou rozdílu pouze 650 Kč při průměrném skutečném příjmu 23,5 tisíce Kč.

* čisté úplné rodiny s 1-3 dětmi a neúplné rodiny s 1-2 dětmi; za všechny čisté rodiny s dětmi by byly ukazatele cca o 1 % vyšší, protože dosahují nižších hodnot, avšak jejich četnosti jsou nízké

** tzn. s obtížemi nebo velkými obtížemi podle škály v dotaznících SILC

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Některé zjištěné souvislosti použitých ukazatelů materiální deprivace příliš nekorespondují s poznatky z jiných rozborů z běžného života, příp. se zkušenostmi organizací pomáhajících rodinám s finančními a sociálními problémy. Ohrožení domácností s dětmi nízkou životní úrovní se zdá být podceněné. Také zmíněná ne příliš těsná vazba mezi ukazateli příjmové chudoby a indikátorem materiální deprivace používaným v šetření SILC vzbuzuje určité pochyby. Podívali jsme se proto na složení tohoto indikátoru a nakolik jsou rodiny satureovány v jednotlivých jeho položkách (tabulka č. 6.6). Rozdíly jsou evidentní a markantní, např. mezi tím, jestli si domácnost nemůže dovolit dovolenou nebo si nemůže dovolit televizi či telefon. Přitom v používaném ukazateli mají všechny položky stejnou váhu.

Tabulka č. 6.6 **Dostupnost jednotlivých položek souhrnného ukazatele materiální deprivace v čistých úplných rodinách s 1-3 dětmi a neúplných rodinách s 1-2 dětmi** (podíl domácností v %)*

typ rodiny	problém s placením nájemného, pravidelných plateb, hypotéky nebo ostatních půjček				nemůže si dovolit				nemůže si dovolit			
					týdenní dovolenou mimo domov	jíst obden maso	dostatečně vytápnět byt	zaplatit neočekávaný výdaj 9 600 Kč	pračku	barevnou TV	telefon	auto
	nájemné	hypotéka	platby	půjčky								
ÚR	5,9	2,3	3,9	8,2	29,7	9,3	3,3	36,5	0,2	0,2	0,4	5,3
NUR	12,5	2,3	8,4	16,5	49,2	17,8	9,9	66,5	1,4	0,8	0,0	30,7
celkem	7,2	2,3	4,6	9,2	32,6	10,6	4,3	40,9	0,4	0,3	0,4	9,1

Pozn.: * U položek „nemůže si dovolit“ jsou možné odpovědi: 1. má vlastní; 2. nemá - nemůže si dovolit, 3. nemá z jiných důvodů (nechce) a v tabulce jsou uvedeny podíly odpovědí „2“. U položek o neschopnosti splácet půjčky a nájemné jsou varianty 1. ano, 2. ne a 3. netýká se, v tabulce jsou podíly odpovědí „1“ v těch případech, kdy se dotázaného platby týkají (celkově by tyto podíly byly nižší; např. za všechny domácnosti by byl problém u nájemného v 4,2 %, u hypoték v 0,7 %, u plateb v 4,6 % a u půjček v 2,1 %).

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Položky, na které některé rodiny opravdu „nedosáhnou“, jsou především dovolená mimo domov a neočekávané vyšší výdaje, následují auto a splácení (spotřebitelských) půjček, příp. stravování obsahující maso. Naopak, položky o předmětech dlouhodobého užívání (kromě auta) nemohou dost dobře diferencovat.

Podívejme se na dostupnost zmíněných vybraných položek ve sledovaných typech čistých rodin. Např. vlastnictví auta už nevykazuje velké nerovnosti podle počtu dětí v rámci úplných, resp. neúplných rodin. Samoživitelky však na rozdíl od rodičů žijících společně uvádějí jako důvod, proč nevlastní auto, nejen jeho nedostupnost, ale také jiné důvody, např. když mají jedno dítě, je auto nedostupné pro 29 % těchto rodin a současně v 19 % to má jinou příčinu.

Nejproblematičtější z položek, schopnost zaplatit neočekávaný vyšší výdaj, je méně dostupná třídětným úplným rodinám než těm s 1-2 dětmi (jež se v tom neliší) a obdobně je nemalý rozdíl mezi rodinou sólo rodiče s jedním nebo s dvěma dětmi (nedostupnost v 65 %, resp. 72 % rodin). V případě dovolené je relativně největší rozdíl v možnostech úplných rodin podle počtu dětí, podstatně se zhoršují při třech dětech (nedostupnost v 43 % oproti 36 % při 1-2 dětech), obdobně je to ale i v neúplných rodinách (65 % při jednom a 72 % při dvou dětech).

Při měření závislosti souhrnného ukazatele materiální deprivace se ukázalo, že má nejtěsnější korelace (postupně podle velikosti koeficientu kontingence uvedeného v závorce) s dostupností auta (0,513), masa apod. obden (0,502), dostatečným vytápěním (0,430), dluhy na nájemném (0,410), dluhy na platbách za energie a vodu (0,400). Stále ještě vysoká je statistická závislost na dostupnosti dovolené (0,333), nesplácení půjček (0,326), schopnosti platit náhlý výdaj (0,314). Nižší jsou pak korelace s nesplácením hypotéky (0,254), vybaveností telefonem (0,188), vlastnictvím pračky (0,177) a nejnižší s vlastnictvím barevné televize (0,137).⁵² S jedinou výjimkou, a to možností dostatečně vytápět byt, jsou všechny zmíněné korelace vyšší v neúplných rodinách, zejména výrazně u splácení půjček.

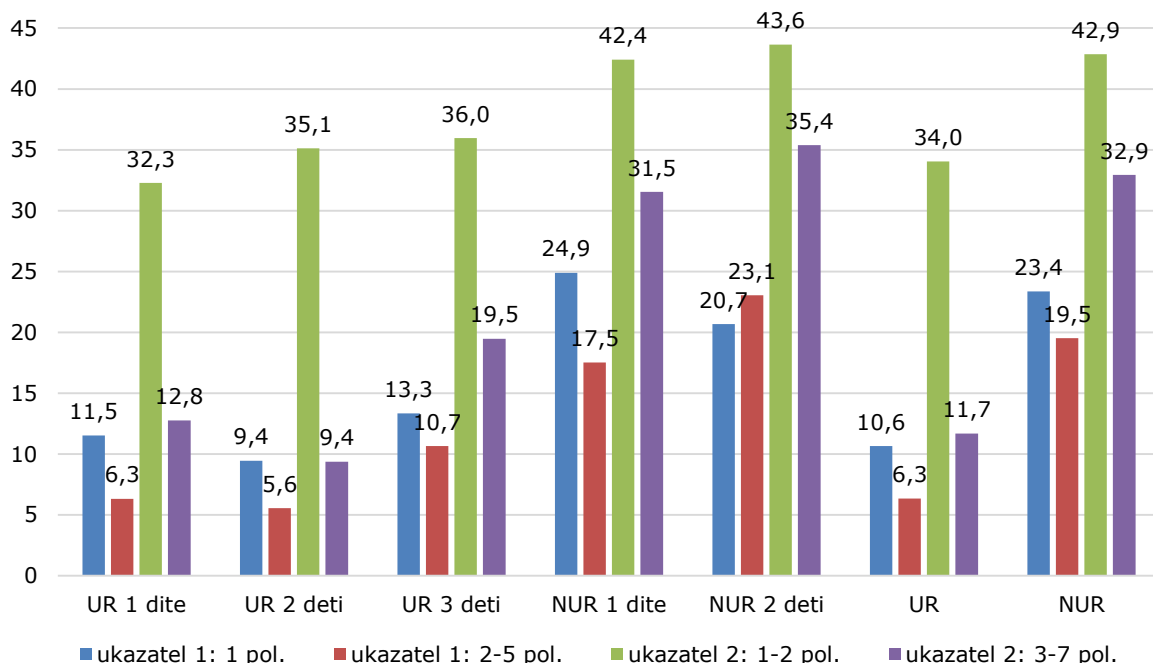
Vytvoříme-li další indikátor materiální deprivace z 5 položek, které ji zřejmě hlavně ovlivňují (prvních pět z předchozího odstavce), počet deprivovaných (tzn. nezvládajících si zajistit nebo financovat alespoň jednu z pěti položek) se pohybuje mezi 15 % UR s dvěma dětmi a 44 % NUR s dvěma dětmi, pro všechny čisté rodiny s 1-3 dětmi (v UR) nebo 1-2 dětmi (v NUR) dosahuje hodnoty 21 %. Nerovnosti v míře deprivace podle demografických charakteristik je obdobná jako u ukazatele materiální deprivace II., hodnoty míry deprivace, tedy podíl deprivovaných z tohoto hlediska, jsou vyšší. V rodinách s alespoň jedním výdělečně činným rodičem je podíl deprivovaných 18 %, jsou-li výdělečně činní v úplné rodině oba, pak je to 15 %. Vysokých hodnot 77 % dosahují rodiny, kde rodiče nemají vyšší než základní vzdělání.

Pokud vytvoříme obdobný indikátor ze 7 položek, tzn. k prvním pěti přidáme další oblasti, které bývají pro rodiny s nižšími příjmy obtížné zajistit, tj. nedostupnost dovolené a neschopnost zaplatit nenadálý vyšší výdaj,⁵³ struktura ohrožení materiální deprivací podle demografických a socioekonomických charakteristik domácností se opět zásadně nezmění. Definujeme-li si z tohoto ukazatele ohrožení materiální deprivací jako nedostupnost tří a více položek, pak míra tohoto ohrožení dosahuje 34 % v úplných rodinách a 43 % v rodinách sólo rodičů.

⁵² Vše statisticky významné na hladině významnosti 0,000.

⁵³ Nezařazujeme do tohoto výběru jeden z největších problémů rodin s nižšími finančními možnostmi, kterým je neschopnost platit v termínu půjčky, protože to nemusí být vždy nezbytný výdaj a tato neschopnost závisí i na tom, jaké půjčky a v jakém rozsahu si rodina bere.

Graf č. 6.2 **Materiální deprivace podle dvou ukazatelů sledujících dostupnost a finanční zabezpečení vybraných položek - podíly rodin, které nezvládají zajistit uvedený počet položek (v %)***

Pozn.: * ukazatel 1 měří dostupnost 5 vybraných položek; ukazatel 2 měří dostupnost 7 vybraných položek, popsaných v textu

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Je zřejmé, že velmi záleží na použitém indikátoru. Porovnáme-li čtyři použité způsoby měření materiální deprivace rodin s dětmi, dostáváme zhruba tři druhy výsledků, protože dva způsoby vedou k podobným výsledkům - viz tabulka č. 6.7. Ty ukazují, že ohrožení chudobou z hlediska zajištění materiálních aspektů života rodin s dětmi je výsledkem komplexně nahlížené schopnosti rodin zabezpečit své potřeby. Co diferencuje mezi rodinami (v různé míře) ohroženými takto chudobou či sociálním vyloučením, tedy co je základem tohoto komplexu, ukázalo toto porovnání. Je to dostupnost nejnákladnějších⁵⁴ předmětů dlouhodobého užívání (zde auto) plus zajištění požadovaného komfortu bydlení (vytápění plus schopnost platit příslušné platby) a žádoucího životního stylu (zde ukazatele týkající se stravování a dovolené). Toto porovnání současně ukazuje, že indikátor námi nazvaný „materiální deprivace II“ podhodnocuje ohrožení chudobou a vhodnější je (méně obvykle používaný) indikátor „materiální deprivace I“.

⁵⁴ Ostatní sledované předměty dlouhodobého užívání jsou dostupné téměř všem rodinám většiny socio-demografických typů rodin. Problémové jsou u vícedětných rodin a rodin s nezaměstnaným rodičem.

Tabulka č. 6.7 **Porovnání čtyř indikátorů materiální deprivace - podíly rodin s dětmi nedostatečně uspokojující některé své potřeby (v %)**

	UR 1-3 děti	NUR 1-2 děti	UR + NUR z předchozích sloupců	UR + NUR vč. vícedětných
2+ z 5 položek	6,3	19,5	8,3	9,6
3+ ze 7 položek	11,7	32,9	14,8	17,6
3+ z 9 pol. (materiální deprivace I)	11,5	33,8	14,7	17,7
4+ z 9 pol. (materiální deprivace II)	4,1	18,0	6,1	7,7

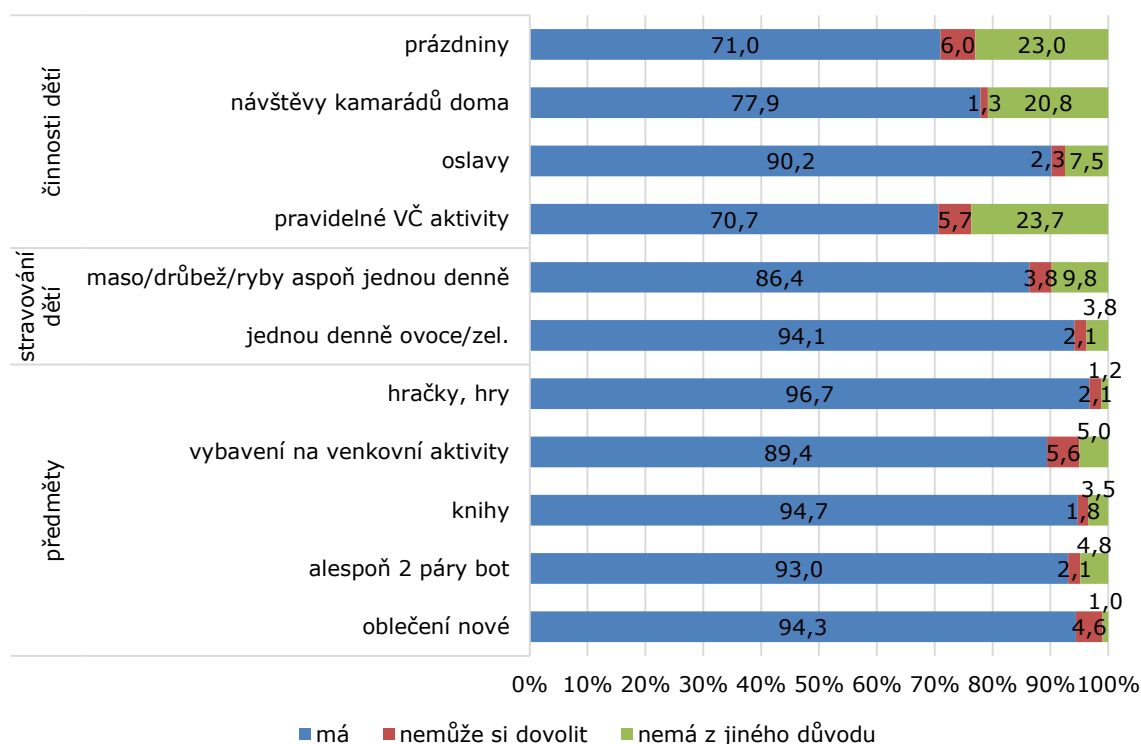
Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

6.1.3 Materiální a sociální podmínky dětí

Čisté rodiny s dětmi jako celek nevykazují kritické hodnoty z hlediska ukazatelů materiálních a sociálních podmínek dětí, sledovaných v programu SILC, zejména pokud jde o saturaci jejich materiálních potřeb. Zásadnější problémy však byly shledány u potřeb rozvojových, použijeme-li toto zjednodušující vyjádření pro činnosti nadstavbového charakteru, které jsou důležité z hlediska výchovy, vzdělávání a socializace jedince, zejména u dětí vyššího školního věku (graf č. 6.3). Z tohoto pohledu se rozhodně nejedná o výdaje zbytné, a přesto jsou některým rodinám nedostupné.

Materiální potřeby dětí (předměty denní potřeby či pro hry apod.) pokryje více jak 90 % rodin s výjimkou vybavení na volnočasové aktivity, které může být u některých aktivit, zejména sportovních, finančně velmi náročné. Toto vybavení může zajistit necelých 90 % rodin. Z kolonky stravování se opět podíl rodin uspokojujících stravovací potřeby pohybuje okolo 90 %. Nižší procento u masa apod. je zřejmě dáno i zvyklostmi některých rodin, protože děti je častěji nemají z jiných než finančních důvodů (9 %, resp. 4 %). Vzhledem k odlišné situaci v oblasti materiálních a sociálních podmínek v rodinách s větším počtem dětí, se jim v této kapitole věnujeme o něco více než ve většině jiných, i navzdory nízkým četnostem úplných rodin se 4 a více dětmi a neúplných se 3 a více dětmi ve výběrovém souboru SILC, což je však nutné mít v patrnosti při čtení příslušných dat.

Graf č. 6.3 Míra zabezpečení základních potřeb dětí (v %)

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Vedle ukazatelů zahrnutých v grafu č. 6.3 byly zjišťovány ještě dva indikátory materiálních a sociálních podmínek dětí, a to zda mají prostor pro učení a zda se mohou zúčastňovat školních výletů a jiných akcí.⁵⁵ Žádný ze sledovaných typů rodin s dětmi nemá problém s poskytnutím vlastního místa dětem pro potřeby učení či studia, průměrně mají svůj pokoj či koutek děti ve školním věku v 96 % rodin. Menší je četnost jen v úplných rodinách se 4 a více dětmi (90 %) a v neúplných rodinách se dvěma, resp. třemi a více dětmi (92 %, resp. 87 %).

Také pro účast na školních výletech a jiných akcích má většina rodin dost prostředků. 93 % rodin je umožňuje a jen ve 3 % to není pro rodiny dostupné (ostatní mají pro neúčast dětí jiné důvody). Vedle velkých úplných rodin (24 % při 4 a více dětech) zde mají problém hlavně rodiny samoživitelů se 2 a více dětmi (15 % při dvou a 31 % při třech a více dětech).

„Rozvojové“ potřeby, nazveme-li takto realizaci různých aktivit, jsou dostupné v obdobné míře jako potřeby materiální (vlastnictví předmětů) jen v případě oslav zvláštních příležitostí (90 % rodin je dětem umožňuje a 8 % je neumožňuje z jiných než finančních důvodů). Naopak, nejméně jsou dětem z pohledu dispozic jejich rodin dostupné pravidelné volnočasové aktivity kulturního, sportovního či jiného charakteru, které přitom patří vedle školního vzdělání k důležitým stránkám života dětí v zájmu jejich rozvoje i prevence negativních jevů. Podobné je to také s prázdninovými aktivitami mimo domov (dle znění otázky alespoň jeden týden prázdnin mimo domov).

⁵⁵ Místo pro učení a účast na školních akcích nejsou zahrnuty do přehledového grafu č. 6.3, protože se týkají pouze dětí navštěvujících školu a je u těchto znaků použita jiná škála odpovědí.

V obou případech je dětem umožňuje 72 % rodin, přičemž ale hlavní bariérou jsou jiné než finanční důvody, a to téměř ve čtvrtině rodin. Že si je rodiny nemohou dovolit, uvádí opět téměř shodně 5 % domácností.

Podívejme se tedy blíže, které typy rodin mají omezené možnosti pro uspokojování potřeb dětí. Obecně platí, že v odlišnostech mezi různými rodinami zde má, stejně jako v případě materiální deprivace, relativně větší váhu úplnost rodiny než počet dětí. Úspory z počtu zde sice zřejmě působí, nicméně jejich efekt nelze přeceňovat. V tabulce č. 6.8 srovnáme situaci pouze v úplných rodinách s 1-3 dětmi a rodinách sólo rodičů s 1-2 dětmi.

Podíváme-li se na jednotlivé položky, které jsou sledovány za účelem poznání schopností rodin saturovat potřeby svých dětí, odlišnosti jsou jen u některých z nich významnější, protože je zde celkově malá diferenciacce. Tabulka č. 6.8 zahrnuje jen vybrané položky, u nichž nějaké statisticky významné diference shledány byly.⁵⁶ Ukazuje pouze podíly rodin, kde není s uvedenými položkami problém, nebo naopak, kde si je lidé nemohou dovolit. Zbytek do 100 % tvoří odpovědi, že je děti nemají z jiného důvodu. Skutečnou nedostupnost tedy vykazují zejména neúplné rodiny se 2 dětmi, a to hlavně pokud jde o trávení prázdnin a docházení do zájmových kroužků. Následují dvě položky s obdobnou mírou dostupnosti pro neúplné rodiny s jedním i s dvěma dětmi. Jsou jimi vybavení pro venkovní aktivity a účast na školních výletech. Některé položky jsou méně užívány v úplných rodinách s jedním dítětem (většinou nevykazujících finanční a materiální problémy) než v rodinách početnějších, obvykle průměrně hůře situovaných. Přitom ale je v jednodětných rodinách současně malý podíl těch, kdo si dané předměty či aktivity nemohou dovolit, čili se u nich nejedná o problém nedostupnosti z finančních důvodů (mezi jinými příčinami může být i to, že z důvodu věku apod. položka nepřipadá příliš v úvahu). Skutečnou nedostupnost podle rodinných typů názorněji ukazuje graf č. 6.4.

Tabulka č. 6.8 **Míra dostupnosti vybraných položek - indikátorů deprivace potřeb dětí v rodinách podle jejich vybraných typů (v %)**

		UR 1 dítě	UR 2 děti	UR 3 děti	NUR 1 dítě	NUR 2 děti
prázdniny	ano	62,8	76,6	75,8	74,0	70,9
	nemůže si dovolit	3,6	3,6	8,6	10,8	12,8
kroužky	ano	62,7	77,4	68,6	71,2	65,7
	nemůže si dovolit	1,7	4,2	9,2	9,5	16,6
knihy	ano	93,4	97,5	97,5	83,8	90,4
	nemůže si dovolit	2,0	0,3	1,3	7,9	5,2
vybavení na venkovní aktivity	ano	84,9	95,1	87,5	88,9	81,7
	nemůže si dovolit	4,1	2,5	10,2	11,1	12,8
školní výlety*	ano	93,6	95,4	92,6	90,2	80,0
	nemůže si dovolit	3,2	1,8	3,3	8,9	14,9

Pozn.: Zbytek do 100 % tvoří odpovědi, že je děti nemají z jiného důvodu. * podíly z dětí navštěvujících školu

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

⁵⁶ Ještě větší rozdíly byly při zahrnutí úplných rodin se 4 a více dětmi a neúplných se 3 a více dětmi, jejich četnosti jsou však nízké a v tomto třídění nejsou výsledky spolehlivé.

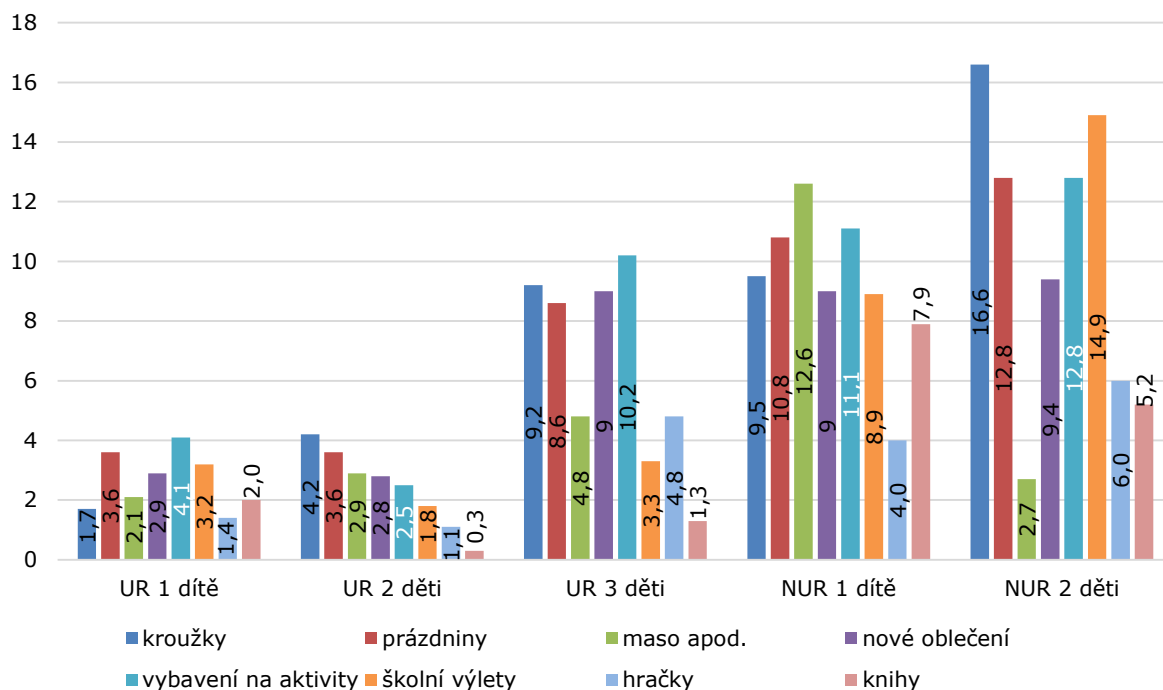
Z tohoto grafu je zřejmé, co už bylo naznačeno, že rozdíl mezi typy rodin není pouze v míře deprivace ohledně žádoucích předmětů a aktivit, ale také v tom, které z položek rodinám finančně dostupných si jednotlivé typy rodin skutečně mohou více nebo méně dovolit s ohledem na další okolnosti. Při interpretaci hraje nemalou úlohu to, že počet dětí, a také jejich věk, jsou mj. projevem etapy rodinného cyklu, který probíhá paralelně s (převážně vzestupnou) profesní drahou rodičů, tedy že rodiny s méně, a hlavně mladšími, dětmi mívají často jednoho z rodičů ekonomicky neaktivního nebo nižší pracovní intenzitu (srv. kapitola č. 5, podrobněji k vlivu věku dětí ještě dále). Jak je ukázáno v kapitole č. 5, celkové příjmy se v úplných rodinách s 1-2 dětmi různého věku zásadně neliší, pro rozsah a strukturu spotřeby však hrají větší roli relativní příjmové ukazatele (na osobu nebo spotřební jednotku), příp. struktura příjmů (podíl sociálních příjmů).

Tyto faktory ovlivňují zřejmě to, že úplná rodina se dvěma dětmi, tedy potenciálně vyššími nároky na finanční zajištění uspokojování jejich potřeb, vykazuje vyšší míru jejich saturace než rodina s jedním dítětem. Až tři děti v rodině vedou k růstu rozporu mezi příjmy a spotřebními možnostmi. Jinak je tomu v neúplných rodinách, které mají celkově nižší příjem, byť s počtem a věkem dětí rostoucím, což se projevuje v menší a u jednodětných i dvoudětných rodin podobnou saturací potřeb dětí.

Z detailnějšího pohledu se potvrzuje, že rodiny příjmově slabší mají největší problémy se **zajištěním volnočasových aktivit**, a to jak v průběhu roku v kroužcích apod., tak formou prázdninového pobytu mimo domov. Jde současně o **položky nejméně saturované ve všech typech rodin**, byť s různou mírou nedostupnosti, která je nejvyšší u samoživitelů se dvěma dětmi, nejnižší v úplných rodinách s jedním dítětem. Poskytovat dětem vybavení na volnočasové aktivity není snadné nejen v rodinách, jejichž složení omezuje rozsah jejich spotřeby, tedy početných a jen s jedním rodičem, ale ani v úplných rodinách s jedním dítětem. Vysvětlit to lze nejspíš zase tím, co už bylo zmíněno výše, tj. jiným vnímáním potřeb a možností je uspokojit, ale to se nezdá být dostatečné. Jsou to rodiny, v nichž je relativně nižší podíl pracovních příjmů, a tedy vyšší závislost na příjmech sociálních. Současně se ale ukazuje, že tyto pro děti důležité podmínky vývoje nejsou úplně snadno dosažitelné ani pro relativně příjmově dobře zajištěné rodiny. Mezi těmito rodinami je zřejmě řada takových, které sice mají relativně dostatečný příjem, ale současně vyšší nároky právě ohledně potřeb dětí. Nicméně zde má nesporně vliv i vysoká a rostoucí finanční nákladnost volnočasových aktivit organizovaných mimo školu, často na komerčním základě, a jen velmi omezeně podporovaných z veřejných rozpočtů.

Graf č. 6.4 Podíly rodin vybraných typů, které si nemohou dovolit poskytnout dětem sledované položky (v %)

Pozn.: vybrány položky s většími rozdíly mezi typy domácností; položky v pořadí podle dostupnosti v úplných rodinách se dvěma dětmi

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Celkově obtížnější příjmově materiální situace rodin samoživitelů a velkých úplných rodin se zde projevuje jejich podstatně nižšími možnostmi uspokojovat základní potřeby rodin, jako ošacení, stejně jako jen zdánlivě relativně „zbytných“ předmětů pro sport a jiné vyžití dětí. Těžké je najít vysvětlení pro vysokou nedostupnost časté spotřeby masa pouze v rodině sólo rodičů s jedním dítětem oproti všem ostatním. Další zajímavé zjištění je, že knihy obecně nejsou velkým problémem, ale v úplných rodinách je bez ohledu na počet dětí výrazně menší než v těch neúplných (relativně nižší vzdělanostní úroveň mnoha samoživitelů je nepochybně jen velmi dílčím vysvětlením).

Pro souhrnné porovnání dostupnosti uspokojování potřeb dětí předměty, aktivitami a stravováním (jak jsou sledovány v SILC 2014) jsme vytvořili index z 11 položek uvedených v grafu č. 6.3 s tím, že měřítkem neuspokojivých podmínek pro děti v rodině je dostupnost 8 a méně položek z 11. Tento indikátor vyjadřuje, kolik položek z celkového počtu 11 je rodinám dostupných, přesněji řečeno, co dětem rodiny různého složení (ne)poskytují a jaké činnosti umožňují, bez ohledu na důvod neposkytování (jestli jím je to, že si něco nemohou dovolit nebo jsou to jiné příčiny). Podle tohoto indikátoru se ukazují celkově za oba typy rodin rozdíly v dostupnosti vhodných podmínek pro děti podle úplnosti rodiny a počtu dětí ve znatelně vyšší míře deprivace opět u rodin sólo rodičů a s větším počtem dětí: 11 % rodin při jednom dítěti (9 % v UR, 16 % v NUR), 10 % při dvou dětech (8 % v UR a 23 % v NUR) a 24 % za domácnosti se třemi dětmi (jichž už jsou v neúplných rodin jen malé počty).

V tabulce č. 6.9 vidíme, že ty rodiny, které nevykazují jistou deprivaci ohledně zabezpečování svých dětí, se dělí na rodiny uspokojující většinu potřeb a rodiny plně uspokojující všechny sledované potřeby dítěte. Zatímco u „střední míry“ uspokojování potřeb dětí (9-10 položek) nejsou rozdíly mezi úplnými a neúplnými rodinami příliš markantní, krajní hodnoty tohoto ukazatele (jen maximálně 8 položek, resp. naopak všechny položky) jednoznačně ukazují příznivější materiální a sociální podmínky dětí v úplných rodinách. Tři pětiny rodin úplných, ale jen polovina samozivitelů ve sledovaných oblastech nestrádá, tzn. může dětem poskytovat všechny předměty a aktivity. Rodiny poskytující 8 a v různém počtu méně sledovaných položek tvoří celkově desetinu v případě úplných rodin a pětinu mezi neúplnými rodinami.⁵⁷

Tabulka č. 6.9 **Míra dostupnosti předmětů/vybavení a aktivit dětí podle úplnosti rodiny** (podíly rodin v %)

	počet položek			průměrný počet položek
	1-8	9-10	všech 11	
čisté úplné rodiny	10,4	30,4	59,2	10,1
čisté neúplné rodiny	19,3	31,6	49,1	9,6
celkem	11,8	30,6	57,7	10,0

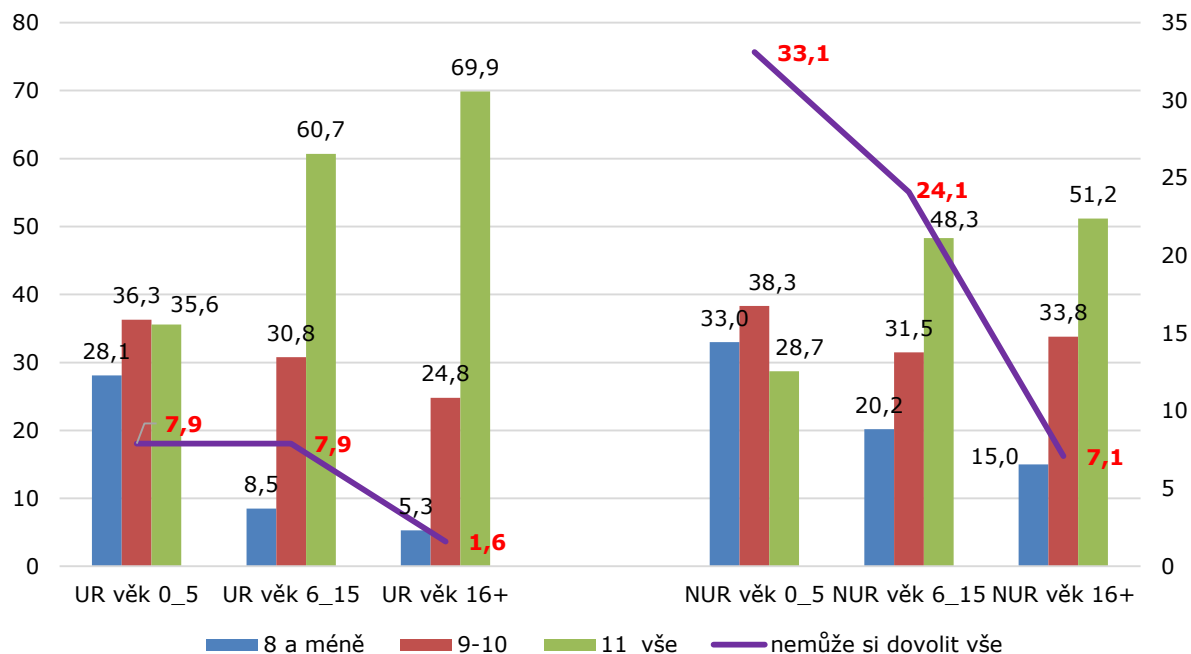
Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Výše předložená tabulka č. 6.8 ukázala zajímavou stránku nerovností, a to, že mezi úplnými a neúplnými **rodinami se dvěma dětmi** je z pohledu průměrných ukazatelů nezanedbatelný rozdíl. Ten dále narůstá při větším počtu dětí. V tomto „materiálním kontextu“ se ukazuje, že názor, že děti mohou vyrůstat stejně dobře s jedním rodičem, naráží na dopady většího počtu dětí v rodině.

S ohledem na proměnlivost potřeb dětí s věkem je třeba se podívat, jak ten ovlivňuje míru jejich saturace. Tak jako se mění potřeby dětí s jejich věkem, mění se částečně i možnosti rodin tyto potřeby uspokojovat. Data SILC neumožňují tuto souvislost důkladněji ověřit vzhledem k tomu, že použité indikátory saturování potřeb dětí jsou definovány co možná univerzálně, což má za následek, že nejsou stejně vhodné pro děti různého věku. Počty rodin, které uspokojují jednotlivé položky, pak závisí u některých z nich i na tom, jak je v rodině vzhledem k věku dětí položka „žádaná“.

Závislost na věku dětí (kategorie domácností definovaných podle toho, zda se v rodině nachází alespoň jedno dítě daného věku) ukazuje graf č. 6.5. Vyšší je tato závislost v rodinách s oběma rodiči. S věkem dětí v nich progresivně přibývá rodin nemajících v žádné ze sledovaných oblastí potřeb dětí problém s jejich uspokojením a klesá podíl rodin s problémy. Zlepšení nastává s počátkem školní docházky (některého z) dětí. Avšak razantní zlepšení z hlediska úbytku (finančně) nedostupných položek (nemůže si dovolit) nastává až po ukončení školní docházky.

⁵⁷ Např. pouze 4 a méně položek zvládají uspokojit jen 2,3 % rodin, z toho 1,8 úplných rodin a 4,9 % sólo rodičů.

Graf č. 6.5 **Dostupnost položek uspokojování základních potřeb dětí v rodinách s alespoň jedním dítětem daného věku (v %)**

Pozn.: * Ve sloupcích jsou podíly rodin, které daný počet položek poskytují bez ohledu na to, co je důvodem neposkytování; spojnice ukazuje podíly rodin, které si alespoň jednu z položek „nemůžou dovolit“ (alespoň u jedné z 11 položek uvedlo odpověď „nemůžeme si dovolit“ 10 % všech rodin).

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

V případě rodin samoživitelů podíl těch, kdo si nemohou dovolit alespoň jednu položku, klesá v závislosti na věku dětí výrazně a plynule. Naproti tomu dostupnost realizovaných aktivit a pořizovaných komodit pro aktivity dětí a pro jejich zdravé stravování se zlepšuje s věkem dětí pozvolna.

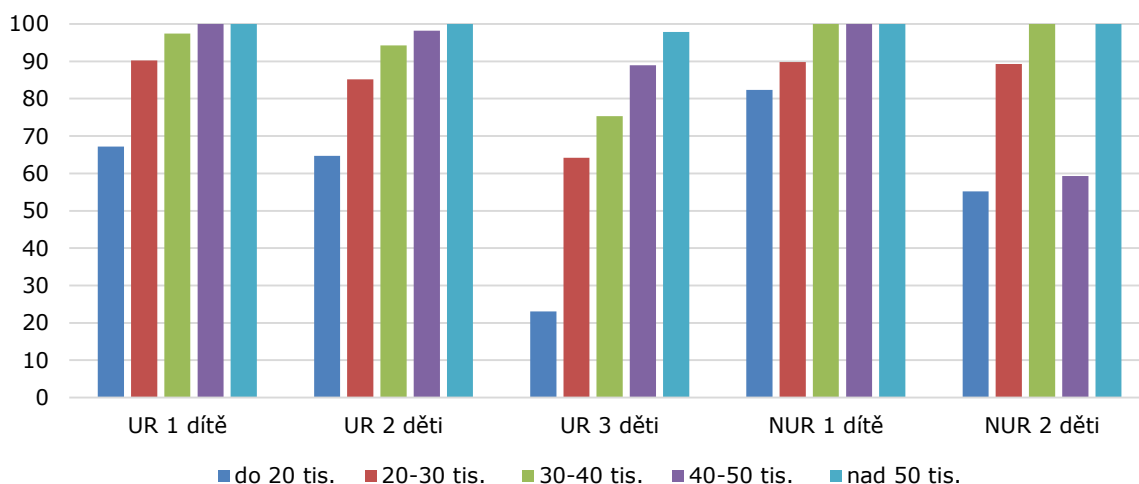
Souvislost s příjmovou a materiální úrovní rodiny

Výše příjmů nepochybně vytváří základ pro rozsah a kvalitu zabezpečování potřeb dětí, nicméně data SILC 2014 neprokázala příliš silnou determinaci. Může to vypovídat o důležitosti uspokojit potřeby a zájmy dětí pro rodiče, kteří v případě nižších příjmů raději šetří na jiných položkách rodinného rozpočtu. Pak to pro různě příjmově zajištěné typy rodin znamená různé strategie hospodaření. To může trochu přiblížit porovnání závislosti uspokojování potřeb dětí na celkovém příjmu rodiny a na příjmu relativním, zde použijeme ukazatel příjmu na spotřební jednotku podle definice OECD (grafy č. 6.6 a 6.7).

To, do jaké míry si rodiny mohou dovolit financovat aktivity a nakupovat předměty umožňující tyto aktivity, příp. uspokojující základní potřeby dětí, závisí na příjmech v různých typech rodin odlišně. Ve všech typech tato schopnost rodin s vyšší příjmu roste, avšak s odlišnou dynamikou. Míra dosažitelnosti uspokojení potřeb dětí podle příjmových ukazatelů se v rámci jednotlivých typů čistých rodin liší. Pokud je v rodině jedno dítě, daří se rodičům naplnit jeho potřeby bez většího podmínění

příjmovou situací, ale s jednou výjimkou, kterou jsou rodiny s nejnižšími příjmy. Je tomu obdobně v rodinách úplných jako v rodinách samoživitelů.

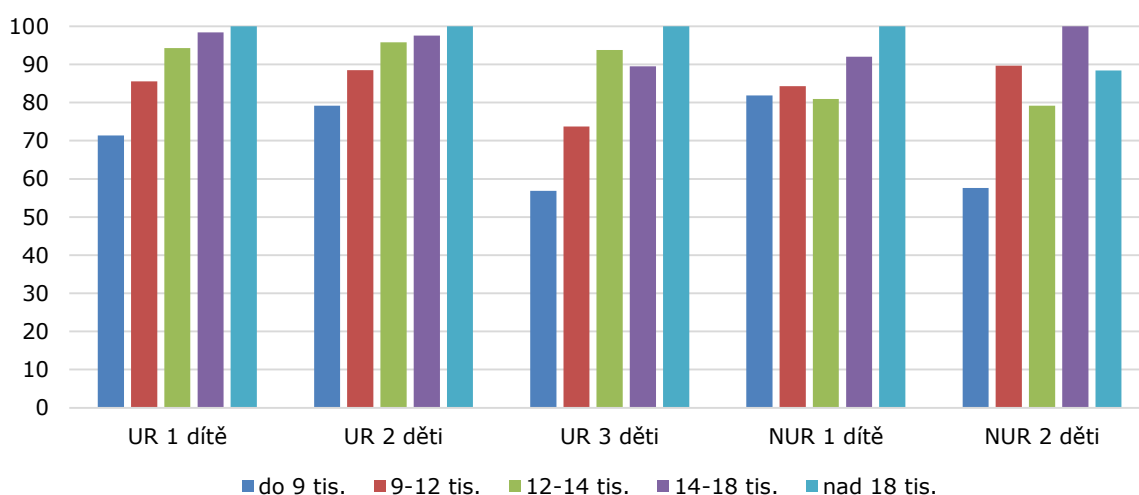
Graf č. 6.6 **Schopnost dovolit si všechny sledované položky materiálních podmínek dětí podle typů rodin a jejich celkových příjmů** (podíl rodin v %)

Pozn.: Odchylka od trendu v nejvyšší příjmové kategorii je způsobena spíše metodologicky (nízkou četností) než skutečnou odlišnou situací.

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Graf č. 6.7 **Schopnost dovolit si všechny sledované položky materiálních podmínek dětí podle typů rodin a jejich příjmů na spotřební jednotku** (definice OECD⁵⁸)

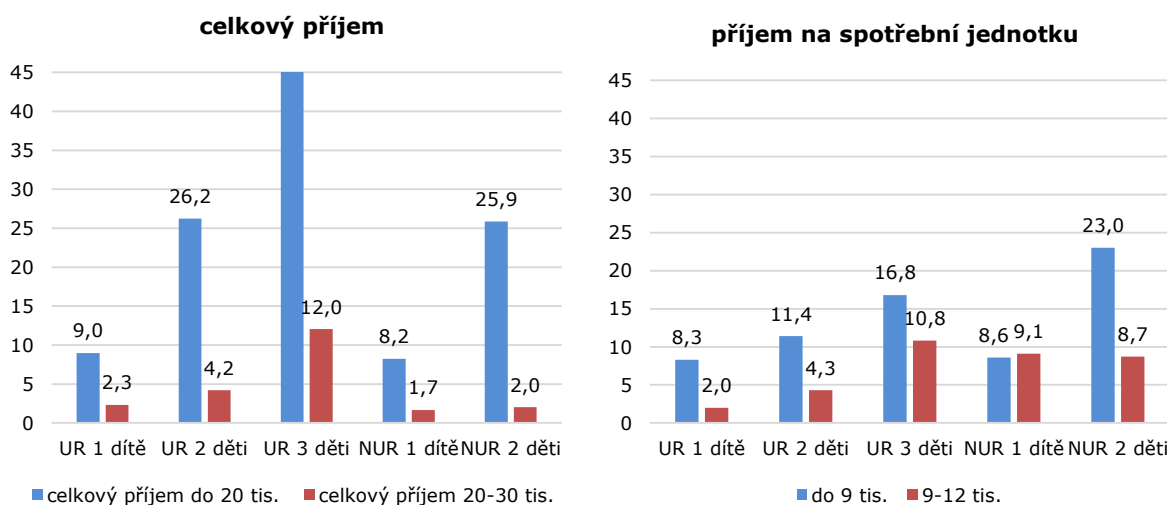
Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

⁵⁸ Počet spotřebních jednotek podle OECD: 1 - osoba v čele domácnosti; 0,5 - děti do 13 let; 0,7 - ostatní děti a osoby.

Nápadná je shoda v projevech vlivu celkového příjmu a relativního příjmu na spotřební jednotku. Lze to považovat za potvrzení předpokladu, že omezenou příjmovou kapacitu rodiny s dětmi příliš nepromítají do toho, jaký objem peněžních příjmů vynakládají na potřeby dětí. Znamená to, že v rodinných rozpočtech odlišně příjmově disponovaných rodin představují náklady na děti nestejný podíl, který je vyšší při nižších příjmech a naopak - srv. s kapitolou č. 7.

Použijeme-li jako „ostřejší“ ukazatel materiální deprivace dětí podíl těch rodin, které si nemohou dovolit 3 a více sledovaných položek, nacházíme jejich zřetelnější zastoupení pouze v domácnostech s celkovými příjmy do 30 tisíc Kč, resp. s příjmy na spotřební jednotku (OECD) do výše 12 tisíc Kč (graf č. 6.8). Rozdíl mezi nižší a vyšší kategorií podle celkového příjmu je velmi výrazný ve všech typech domácností. Z hlediska příjmů na spotřební jednotku jsou odlišnosti menší a v neúplných rodinách nabývají dramatických rozdílů podle počtu dětí.⁵⁹ V ostatních příjmových kategoriích jsou podíly rodin vykazujících tento typ deprivace velmi nízké či nulové (v nejvyšší kategorii celkového příjmu i relativního příjmu se vůbec nevyskytují), výjimkou jsou však úplné rodiny se třemi dětmi, v nichž dosahuje podíl takto deprivovaných v příjmové kategorii 30-40 tisíc Kč 9 %.

Graf č. 6.8 **Podíly rodin s dětmi, které si nemohou pro děti dovolit 3 a více položek, podle celkového měsíčního příjmu domácnosti a příjmu na spotřební jednotku OECD (v %)**

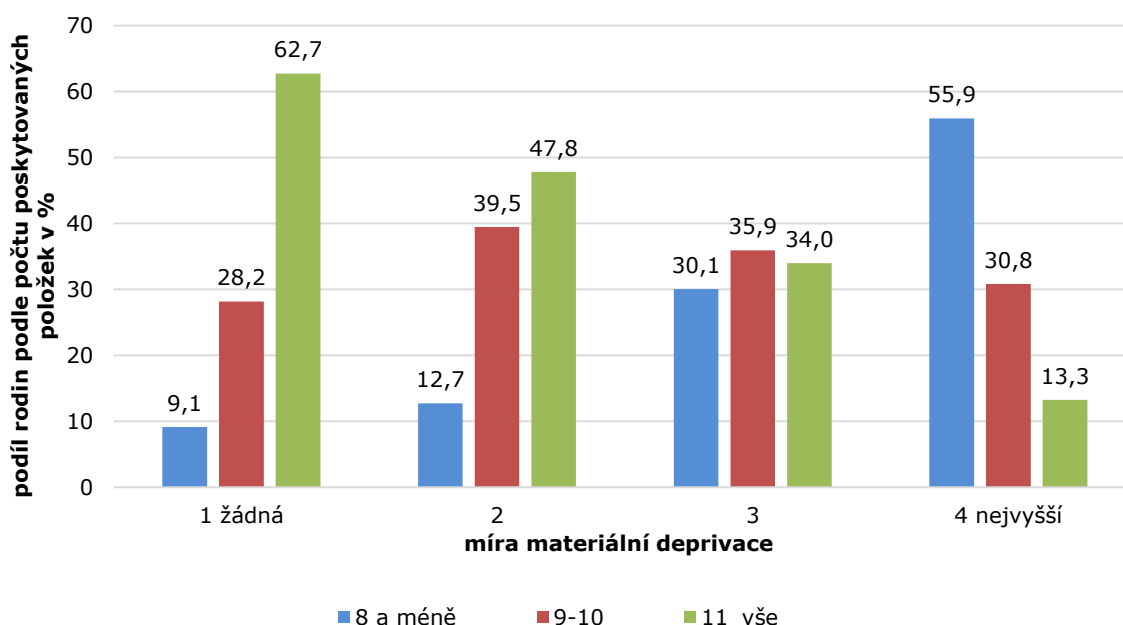
Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Také mezi **mírou materiální deprivace domácnosti a materiálními a sociálními podmínkami dětí** existuje podle předpokladů výrazná souvislost. Předně, mezi rodinami materiálně strádajícími (nejvyšší hodnota ukazatele materiální deprivace) je pětikrát méně těch, které zabezpečují potřeby svých dětí ve všech položkách než v rodinách bez materiálních problémů, a ve srovnání s toutéž skupinou pětikrát více těch, jejichž možnosti jsou v tomto směru významně omezené. Na druhou stranu např. rodiny, které se jen o 2 položky z 9 odchyľují od úplné saturace

⁵⁹ Opět zde může působit malá četnost výběrového souboru, který nezachycuje pro podrobné subkategorie dostatečnou variabilitu jevu, a tím může být poznamenán extrémními případy.

materiálních potřeb celé rodiny, již mají problémy zajistit potřeby dětí v plné šíři. Jak bylo vícekrát zmíněno v předchozích kapitolách (a je stále potvrzováno ve statistikách a odborné literatuře), narození (dalšího) dítěte a péče o něj přináší téměř vždy zásah do rodinného hospodaření. Je o to výraznější, o co méně je na něj rodina předem po finanční a materiální stránce připravena, závisí tedy zejména na ekonomické aktivitě rodičů.

Graf č. 6.9 **Míra dostupnosti předmětů a aktivit pro děti podle míry materiální deprivace domácností (v %)**

Pozn.: 1) stupně materiální deprivace: počet položek, které rodina nedokáže zabezpečit, přičemž „nejvyšší“ znamená 3-7 položek (více žádná rodina neuvedla, celkem tento počet položek uvedlo jen 24 % dotázaných z čistých rodin s dětmi) - stupně 1 a 2 minimální a slabé ohrožení deprivací, sloupce vpravo ilustrují situaci rodin vykazujících ohrožení materiální deprivací podle indikátoru materiální deprivace I.

2) počty poskytovaných položek= skutečně poskytované, bez ohledu na to, zda důvodem neposkytnutí je finanční nedostupnost nebo něco jiného

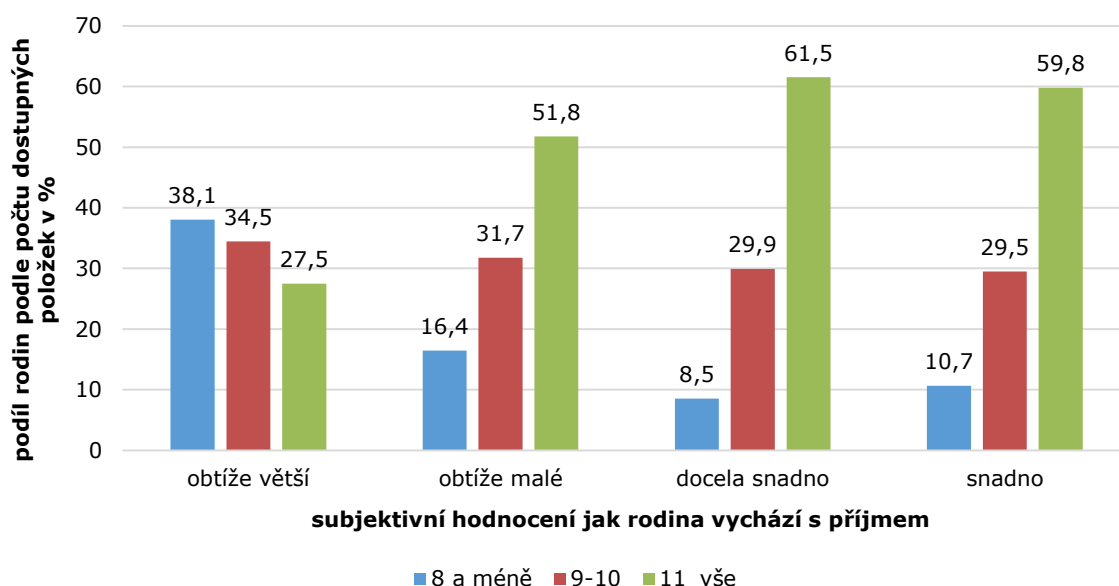
Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Ještě těsnější souvislost se ukazuje, porovnáváme-li schopnosti rodin zabezpečit potřeby dětí, jak je deklarují respondenti, a jejich subjektivní hodnocení příjmové úrovně rodiny⁶⁰ (graf č. 6.10). Nicméně i příjmově subjektivně nejslabší rodiny zabezpečují ve více než čtvrtině případů všechny sledované položky materiálních a sociálních podmínek dětí. Na druhou stranu ani rodiny subjektivně příjmově dobře zaopatřené nezvládají ve dvou pětinach z nich zajistit dětem uspokojování všech potřeb. V kontextu s tím, co jsme výše psali o souvislostech mezi měnícími se potřebami dětí s jejich věkem a počtem a jejich saturací v závislosti na rodinném příjmu, se tímto potvrzuje poněkud „nevyvážený“ poměr mezi příjmy (i nadprůměrně

⁶⁰ Jak již bylo zmíněno, zde je silnější korelace než mezi ukazateli příjmu a materiální deprivace.

vydávajících) rodičů nezaopatřených dětí a cenami některých komodit a služeb nezbytných pro zajištění potřeb dětí, zejména potřeb nemateriálních.

Graf č. 6.10 **Závislost uspokojení potřeb dětí na subjektivně hodnocené příjmové situaci rodin (v %)**

Pozn.: 1) počty poskytovaných položek = skutečně poskytované, bez ohledu na to, zda důvodem neposkytnutí je finanční nedostupnost nebo něco jiného
2) původní šestibodová škála vycházení s příjmem byla redukována spojením vždy dvou krajních hodnot z důvodu malých četností

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Rodiny, které deklarovaly neschopnost zajistit alespoň jednu ze sledovaných základních položek, dosahují v průměru příjmů ve výši 2,6násobku životního minima (v případě materiální deprivace II to je 2,4násobek). Naproti tomu ty ostatní mají příjem průměrně ve výši 4,4násobku. Souvislost s výší příjmu domácnosti jako násobku životního minima je obdobná u obou indikátorů míry zabezpečení potřeb rodiny - jak materiálních potřeb celé rodiny (materiální deprivace), tak základních potřeb dětí.

6.2 Bydlení rodin s dětmi

V ČR je v rámci Evropy podle dat Eurostatu jeden z nejmenších podílů nájemního bydlení, jedna z nejmenších průměrných velikostí bytu podle podlahové plochy a současně druhý největší podíl výdajů na bydlení z celkové konečné spotřeby domácností (MMR 2015). Podle dat SILC 2014 jsou tyto tři charakteristiky v ČR platné i pro rodiny s dětmi, první a třetí z nich výrazněji pro neúplné rodiny.

6.2.1 Formy a kvalita bydlení

Druh bytu a druh domu

Bydlení rodin s dětmi se z hlediska **právního vztahu k bytu (druhu bytu)** celkově markantně neliší od struktury bydlení celé populace (tabulka č. 6.10). Více než dvě pětiny rodin s dětmi bydlí ve vlastním domě, spíše jsou to však rodiny smíšené, podíl čistých rodin takto žijících této hodnoty nedosahuje. Spolu s těmi, kdo bydlí v bytě v osobním vlastnictví, disponuje vlastním bydlením 68 % čistých rodin s dětmi. Další větší počet (20 %) jich bydlí v pronajatém bytě. Méně časté je bydlení v družstevních bytech (8 %)⁶¹ a výjimečné je bydlení u příbuzných (3 %).

Tabulka č. 6.10 **Druh bytu dle právního důvodu užívání - srovnání rodin s dětmi s celou populací** (struktura v %)

	všechny české domácnosti	rodiny s nezaopatřenými dětmi	čisté rodiny s nezaopatřenými dětmi*
vlastní dům	38,1	41,6	37,5
byt v osobním vlastnictví	29,4	28,1	30,5
družstevní byt	9,0	8,0	8,3
pronajatý byt	19,1	19,4	20,5
u příbuzných/známých či služební	4,4	2,9	3,2

Pozn.: * Data za čisté rodiny úplné s 1-3 dětmi, neúplné s 1-2 dětmi, na které se přednostně zaměřuje tato monografie, jsou v podstatě totožná.

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Nejprve se podívejme, jak se jeví způsob bydlení rodin s dětmi v porovnání s celou populací. Diferenciace podle složení domácnosti je významná, hlavní dělicí linie však neprobíhá mezi rodinami s dětmi a bez dětí. Nájemní bydlení je výrazně nejčastější v neúplných rodinách a také v domácnostech jednotlivců v ekonomicky aktivním věku, dále též v početných úplných rodinách a domácnostech bezdětných párů. Bydlení rodin s dětmi podle druhu bytu se liší mezi úplnými a neúplnými rodinami a také podle počtu dětí, méně výrazně podle toho, zda nukleární rodina bydlí samostatně (jako čistá rodina) nebo s dalšími osobami (jako smíšená rodina). Ve vlastnickém bydlení žijí nejčastěji rodiny smíšené (zařazené v šetření SILC do kategorie „ostatní s dětmi“, graf č. 6.11). Představují 4 % všech domácností a 14 % všech domácností s nezaopatřenými dětmi, ve vlastním domě nebo bytě žije 85 % z nich. Dále také úplné rodiny se závislými dětmi mají často byty ve svém vlastnictví (cca 70 %). Neúplné rodiny bydlí ve vlastnické formě bydlení podstatně méně často než rodiny úplné (48 %).

Podobně domácnosti jednotlivců žijí méně často ve vlastním bytě/domě než domácnosti bezdětných párů. V obou případech záleží na věku členů domácnosti. Jednotlivci mladší než 65 let bydlí „ve vlastním“ v 53 % případů, zatímco z těch starších tak žije 62 %. Také 65 % dvojic s oběma osobami mladšími než 65 let vlastní svůj byt/dům oproti 76 % dvojic, v nichž některý z partnerů již dovršil věk 65 let. Je-li přednostovi domácnosti bezdětného páru méně než 40 let, bydlí ve vlastním domě či bytě jen 43 % takových párů oproti 68 % párů s dětmi v domácnostech s přednostou

⁶¹ Podle sčítání 2011 tvořily družstevní byty celkem 10 % obydlených bytů (ČSÚ 2014).

v tomto věku. Založení rodiny a získání vlastního bydlení jsou do velké míry vzájemně provázané akty, kdy může být dítě podnětem k radikálnímu řešení bydlení koupí nemovitosti nebo naopak (záměrné) získání vlastnického bydlení splněnou podmínkou pro založení rodiny.

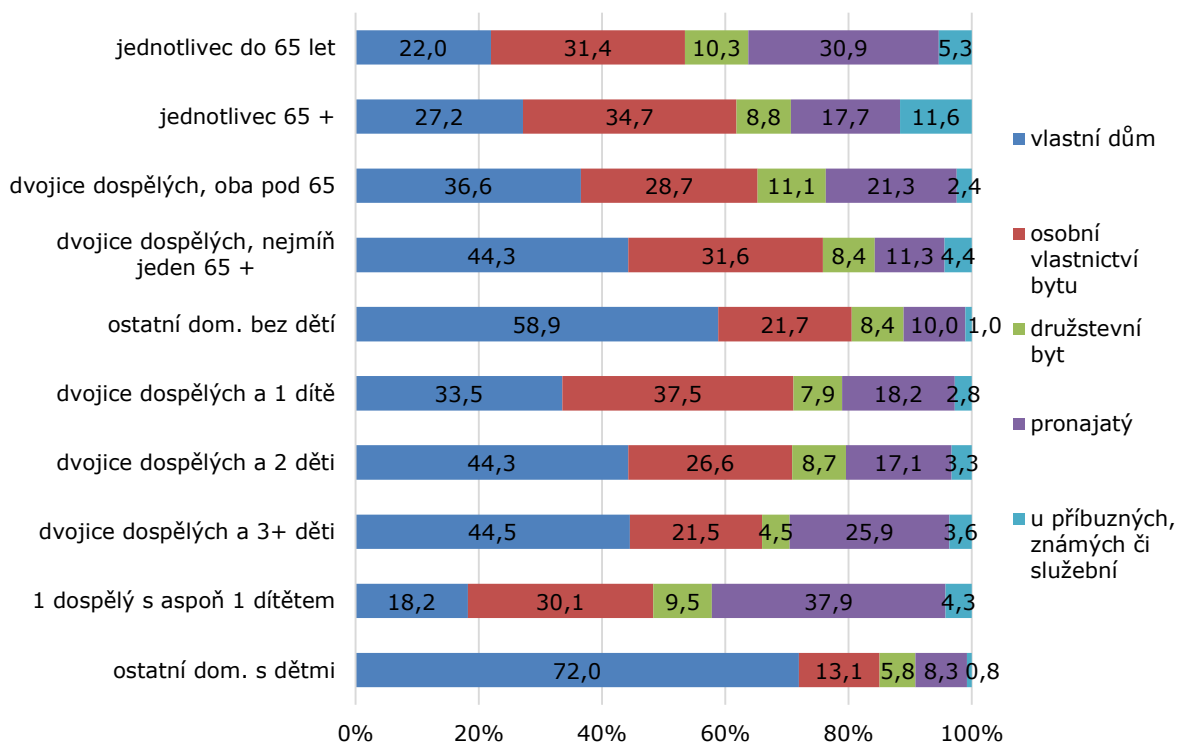
Když se podíváme na bydlení bezdětných jednotlivců do 39 let a párů s předností ve věku do 39 let, zjišťujeme, že jejich bytové podmínky nejsou až tak nepříznivé pro založení rodiny a současně jsou téměř shodné. Ve vlastním domě podle jejich deklarácí žije 11 % jednotlivců a 12 % dvojic dospělých, v bytě v osobním vlastnictví žije 31 % jednotlivců a 31 % párů, v družstevních bytech jich bydlí 9 %, resp. 11 % a v pronajatých bytech bydlí 41 % jednotlivců a 44 % párů.

Domácnosti s jedním dospělým nalézají častěji než jiné typy domácností bydlení u příbuzných a známých, což platí hlavně o jednotlivcích ve věku 65 let a více (12 %), kde se jedná zřejmě o třígenerační soužití osob v důchodu. Méně tak žijí jednotlivci mladší, a to ve věku do 65 let v 5 % a osoby mladší než 40 let pak v 7 %. Nevypovídá to příliš o často tradovaném frekventovaném soužití nezadaných mladých lidí (singles) u svých rodičů.

Podíl u příbuzných apod. žijících čistých neúplných rodin, které hospodaří samostatně (4 %), se v podstatě neliší od podílu takto žijících smíšených neúplných rodin, v nichž nukleární rodina samoživitele hospodaří společně s dalšími osobami (3 %).

Nájemní bydlení využívají neúplné rodiny nejčastěji ze všech (více než třetina z nich), dále pak jednotlivci (zhruba pětina), celkově je zastoupeno pětinou domácností. Ani u neúplných rodin však nepřevládá nájemní bydlení. V případě rodiny s jedním dítětem je relativně stejně časté jako vlastní byt, v případě dvou dětí osamělého rodiče jsou více méně vyrovnané podíly bydlení ve vlastním domě a v pronajatém bytě, snížený je podíl vlastních bytů. Rodiny s jedním rodičem také žijí častěji oproti úplným rodinám v družstevních bytech. Totéž platí i pro bydlení u příbuzných. To, že neúplné rodiny mají méně prostředků na pořízení vlastnického bydlení, se tedy projevuje častějším bydlením v lacinějších formách z hlediska pořízení bytu, avšak často dražších z hlediska měsíčních výdajů.

Graf č. 6.11 **Druh bytu dle právního důvodu užívání - srovnání všech domácností podle složení** (v %)

Pozn.: a) děti = nezaopatřené děti;

b) relativní zastoupení v rámci rodin s dětmi: úplné rodiny 71 %, neúplné rodiny 14 %, ostatní s dětmi 14 %, 1 % neupřesněno

c) služební byty jsou zcela výjimečné, proto jsou připojeny do jedné kategorie s bydlením u příbuzných

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

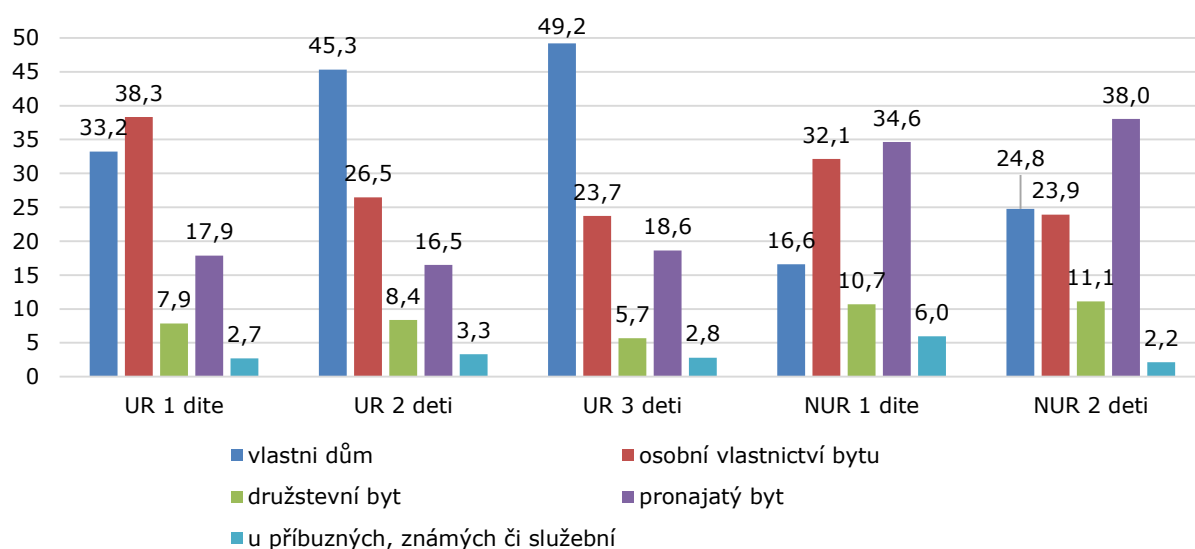
V dalším rozboru se zaměříme na čisté rodiny a zejména na úplné rodiny s 1-3 dětmi a neúplné rodiny s 1-2 dětmi.

Graf č. 6.12 dále podrobněji ukazuje, že ve vlastnickém bydlení žijí spíše úplné rodiny, přitom platí závislost, že vícedětné častěji bydlí v rodinném domě, rodiny s jedním dítětem (částečně platí, že ty „mladší“) bydlí častěji než vícedětné v bytě v osobním vlastnictví. V absolutním vyjádření bydlí ve vlastním domě nebo bytě 682,7 tisíc úplných rodin (z celkových 950,5 tisíc) a 79,2 tisíc rodin sólo rodičů (ze všech 162,5 tisíc). V nájemním bydlení žije 58,3 tisíc rodin samoživitelů a 163,9 tisíc úplných rodin.

Také v rámci čistých rodin tedy existují rozdíly podle jejich složení. V případě odlišné struktury bydlení úplných a neúplných rodin tu má zřejmě zásadní vliv odlišná finančně materiální situace, spjatá i se způsobem vzniku rodiny osamělého rodiče (zda je svobodný, rozvedený či ovdovělý). Nejvýraznější odlišností je to, že polovina svobodných osamělých rodičů žije v nájemním bydlení oproti necelé pětině všech sólo rodičů. Data v grafu č. 6.12 také naznačují, že bydlení úplných rodin s dětmi se vyvíjí i v průběhu rodinného cyklu, definovaného počtem dětí. Tabulka č. 6.11 to dále upřesňuje s ohledem na věk dětí. Rodiny s dětmi se v průběhu rodinného cyklu

osamostatňují od závislosti bydlení na příbuzných apod. (pokud na počátku rodinného života žily u příbuzných, známých apod.). Postupně dosahují vlastnického bydlení a ubývá bydlení nájemního. V úplných rodinách dále během rodinného cyklu přibývá vlastnické bydlení ve vlastním domě na úkor života v bytech v osobním vlastnictví i na úkor nájemního bydlení, nikoliv však na úkor bydlení v družstevním bytě, které si udržuje více méně stabilní podíl. Tato orientace na vlastnické bydlení na jedné straně obvykle poskytuje větší komfort z hlediska velikosti bytu a z hlediska vnějšího prostředí, což bývá příznivé např. pro aktivity a bezpečnost dětí. Na druhé straně to znamená vysoké zatížení domácností, a zejména pak mladých domácností s dětmi, výdaji na bydlení ve formě hypoték a splátek půjček.

Graf č. 6.12 **Druh bytu (právní důvod užívání) podle typu čisté rodiny (v %)**

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Tabulka č. 6.11 **Druh bytu podle úplnosti rodiny a věku dětí (v %)**

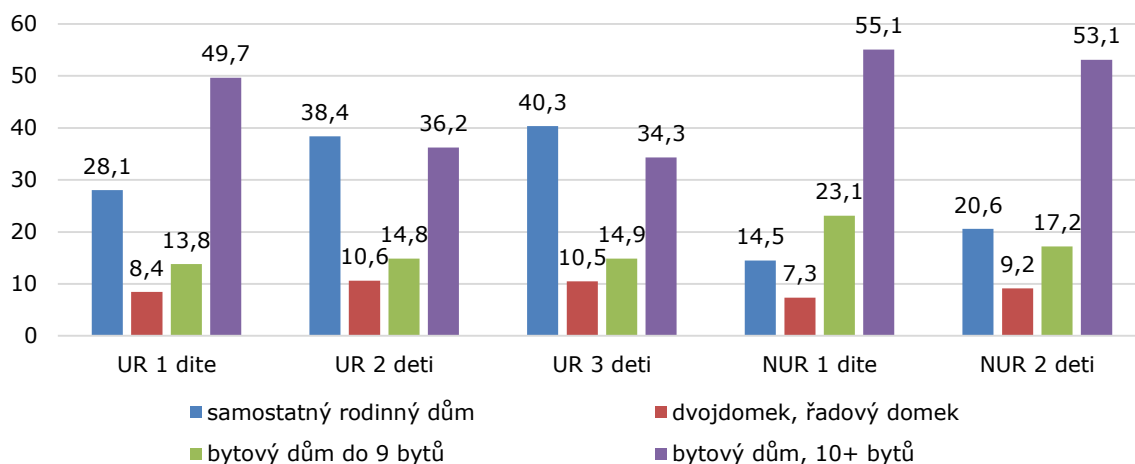
druh bytu	úplné rodiny, alespoň jedno dítě ve věku			neúplné rodiny, alespoň jedno dítě ve věku		
	0-5	6-15	16 a více	0-5	6-15	16 a více
vlastní dům	33,4	44,2	49,3	7,7	17,2	26,8
byt v osobním vlastnictví	35,3	29,8	26,7	28,2	27,3	31,3
družstevní byt	8,1	7,1	8,6	10,0	10,4	10,9
nájemní byt	18,8	15,8	13,3	45,0	41,4	29,4
u příbuzných/známých	4,5	3,0	2,1	9,1	4,0	1,6

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

S druhem bytu podle vlastnického vztahu koresponduje druh domu. Např. v nájemních bytech žijí rodiny s dětmi převážně v mnohabytových objektech, takže domácnosti častěji žijící v nájemním bydlení (neúplné rodiny a úplné rodiny s jedním dítětem) také častěji bydlí v bytových domech (graf č. 6.13; srv. ČSÚ 2014). Rozdíly

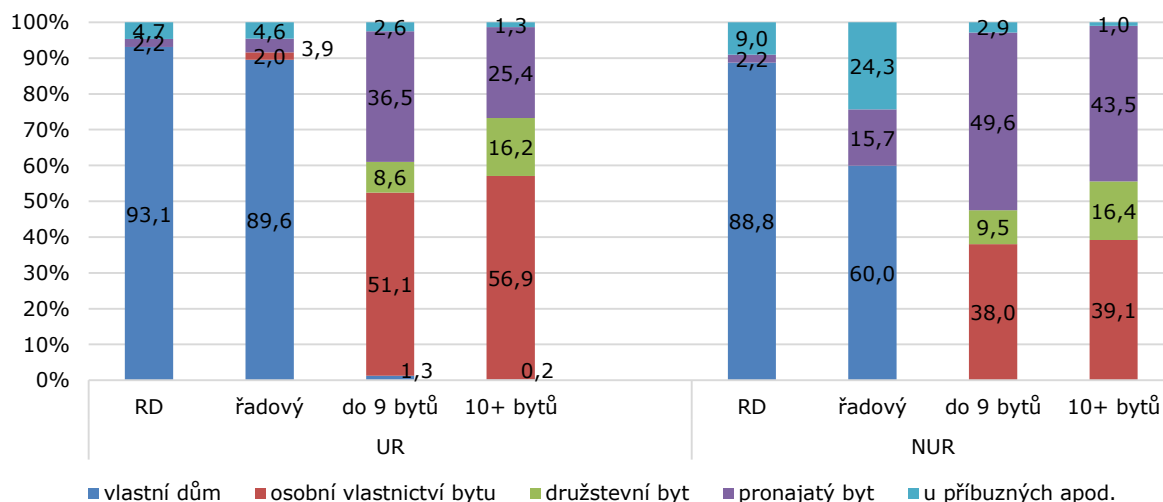
mezi sledovanými typy rodin v poměru mnohabytových a menších bytových objektů lze pak připisat spíše náhodným vlivům než nějaké systematické podmíněnosti. Kromě snad nevelké souvislosti s velikostí obce/města.

Graf č. 6.13 **Druh domu podle typu čisté rodiny (v %)**

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Navzdory úzké souvislosti mezi druhem bytu a domu jsou i zde rozdíly podle typu rodiny, zejména její úplnosti (graf č. 6.14). Pro přehlednost uvádíme jen právě tyto rozdíly, nikoliv dle počtu dětí. Je zde zřetelná odlišnost, kdy rodiny sólo rodičů žijí ve všech druzích domů častěji v nájemním bydlení, které je, jak dále ukážeme, nákladnější z hlediska pravidelných měsíčních vydání na bydlení. Dále je pro neúplné rodiny charakteristické, že pokud bydlí v rodinných nebo řadových domech, je to z velké části u příbuzných apod., kde jsou naopak vynakládány na bydlení významně nižší částky. Týká se to však v souhrnu za oba typy rodinných domů 3 % všech neúplných rodin, nebo též 14 % těchto rodin bydlících v rodinných domech.

Graf č. 6.14 **Vztah druhu domu a druhu bytu podle úplnosti rodiny (v %)**

Pozn.: RD = rodinný dům, pravé sloupce = bytové domy podle počtu bytů

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Velikost bytu

Jedním ze základních ukazatelů kvality bydlení je velikost bytu, kterou SILC měří počtem obytných místností a rozlohou bytu (jeho celkovou podlahovou plochou). Relativními běžně používanými ukazateli jsou pak počet členů domácnosti na jednu obytnou místnost a počet m² na osobu.

Z hlediska **počtu obytných místností** námi přednostně sledované typy čistých úplných rodin (úplné s 1-3 dětmi a neúplné s 1-2 dětmi) žijí nejčastěji v bytech se 3-5 místnostmi (38 % v bytech se třemi místnostmi, 28 % se čtyřmi a 13 % s pěti místnostmi). V menších bytech než tyto pak 14 %, ve větších bydlí 8 % těchto rodin. Neúplné rodiny žijí nejčastěji ve dvou až čtyřpokojových bytech (23 % bytů má 2 pokoje, 46 % tři a 21 % čtyři pokoje). Menší byty má 5 % z nich, větší, tj. s 5 a více místnostmi, má 6 % neúplných rodin. Počet pokojů obecně roste s počtem osob v bytě. Rodiny s jedním dítětem mají, jsou-li úplné, průměrně 3,5 obytných místností, jsou-li neúplné, pak je to 2,8 místností. Byty rodin se dvěma dětmi mají 3,9, resp. 3,4 místností. Rodiny se třemi dětmi však mají při úplnosti rodiny průměrně 4,1 místností.⁶²

Velikost bytu koresponduje s druhem bytu. Je větší v rodinných domech, kde častěji bydlí úplné rodiny, menší v bytových domech.

Také podle relativního ukazatele **počtu osob na obytnou místnost** se ukazují rozdíly podle typu rodinných domácností, avšak, celkem pochopitelně, poněkud odlišně (tabulka č. 6.12). Větší byt z tohoto pohledu mají úplné i neúplné rodiny s jedním dítětem (83 %, resp. 92 % vykazuje jednu nebo méně osob na jednu obytnou místnost). Prostorový komfort snižuje další dítě v rodině, nicméně přes polovinu ÚR se dvěma dětmi (56 %) má stále nejméně jednu místnost na každého člena. Dokonce

⁶² V rodinách s vyšším počtem dětí tato přímá úměra už neplatí (což však data SILC ukazují jen na malém počtu těchto rodin v rámci výběrového souboru). V úplných rodinách zůstává při počtu dětí 4 a více průměrný počet pokojů 4, v neúplných klesá na 3,1 pokoje při počtu 3 a více dětí.

v tomto ohledu bydlí lépe i rodiny samoživitelek se dvěma dětmi, mezi nimiž má alespoň jednu místnost na každého člena 81 %. Souvisí to zřejmě se strukturou bytového fondu, který nabízí i mezi malými a levnými byty standard poskytující „slušný“ komfort ohledně prostorových dispozic bytů, míněno členění na místnosti. Proto se jako ilustrativnější ukazatel jeví počet m² obytné plochy bytu na jednoho člena domácnosti (viz dále). Je možné, že zde hraje roli i to, že matky s dětmi zůstávají po rozvodu v původních bytech z doby, kdy žila rodina pohromadě.

Rozbor rozdílů v bydlení z hlediska prostorových dispozic bytů neukázal zásadnější diference podle míry ekonomické aktivity rodičů (pokud bereme v úvahu postavení všech dospělých členů domácnosti). Souvislost je však patrná podle vzdělanostní skupiny domácnosti, kdy prostorový komfort roste s výší vzdělání (tabulka č. 6.12). V souladu s tím mají nadprůměrný prostorový standard rodiny v čele s osobou s vyšším profesním statutem, ale ještě výrazněji rodiny se samostatně podnikajícím.

Tabulka č. 6.12 **Velikost bytu (počet osob na obytnou místnost) čistých úplných rodin podle typu domácnosti a vzdělanostní skupiny (v %)**

počet osob na obytnou místnost	celkem	složení domácnosti					vzdělanostní skupina*		
		UR 1 dítě	UR 2 děti	UR 3 děti	NUR 1 dítě	NUR 2 děti	nízká úroveň (oba max. ZV)	střední úroveň (aspoň jeden SŠ)	vysoká úroveň (aspoň jeden VŠ)
méně než 1	34,6	42,2	24,7	15,1	66,2	38,1	13,1	33,6	40,0
1	33,8	41,2	31,0	18,9	26,4	43,3	12,5	32,1	33,9
1,1-1,5	23,9	15,7	35,7	29,5	0,0	16,6	25,5	25,5	21,7
více než 1,5	7,7	0,9	8,6	36,4	7,4	2,0	49,0	8,9	4,2

Pozn.: * kombinace vzdělanostní úrovně rodičů nebo vzdělání osamělého rodiče

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Podle ukazatele **obytné plochy bytu** na jednoho člena domácnosti se ukazují markantnější rozdíly podle složení domácností s dětmi než podle ukazatelů sledovaných v předchozích odstavcích. Tato velikost klesá s počtem dětí, a to v rodinách úplných i neúplných. Při porovnání průměru i mediánu i dalších charakteristik se opět ukazuje lepší situace neúplných rodin oproti úplným. Závisí to ale na druhu neúplné rodiny, tj. rodinném stavu samoživitelky. Svobodní osamělí rodiče žijí v menších bytech než rozvedení, příp. ovdovělí, jejichž byty byly zřejmě často původně určeny širší rodině. Relativně lepší prostorový komfort bytů samoživitelek bývá často doprovázen vysokým podílem nákladů na bydlení v rámci rodinného rozpočtu (viz kapitola č. 6.2.3), přestože nezajišťuje vždy také lepší vybavenost bytu (viz dále). Jak ukazují dále uváděné podíly nákladů na bydlení na příjmech různých typů rodin, je zřejmé, že osamělí rodiče (matky) vynakládají na bydlení ze svého rozpočtu daleko vyšší relativní částky, aby si udrželi bydlení v kvalitě srovnatelné s úplnými rodinami. Je to tak nutné na úkor dalších spotřebních vydání, tedy dalších charakteristik životní úrovně.

Tabulka č. 6.13 **Průměrný počet m² na osobu podle typu čisté domácnosti s dětmi**

	průměr	medián	minimum	maximum	podíl daného typu z celku rodin v %
UR 1 dítě	27,8	25,3	5,0	100,0	34,7
UR 2 děti	23,4	20,5	6,0	87,5	42,8
UR 3 děti	20,3	17,6	7,0	50,0	7,9
NUR 1 dítě	33,4	33,5	8,0	110,0	9,3
NUR 2 děti	26,3	24,0	6,7	90,0	5,3
celkem	25,8	23,3	5,0	110,0	100,0

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

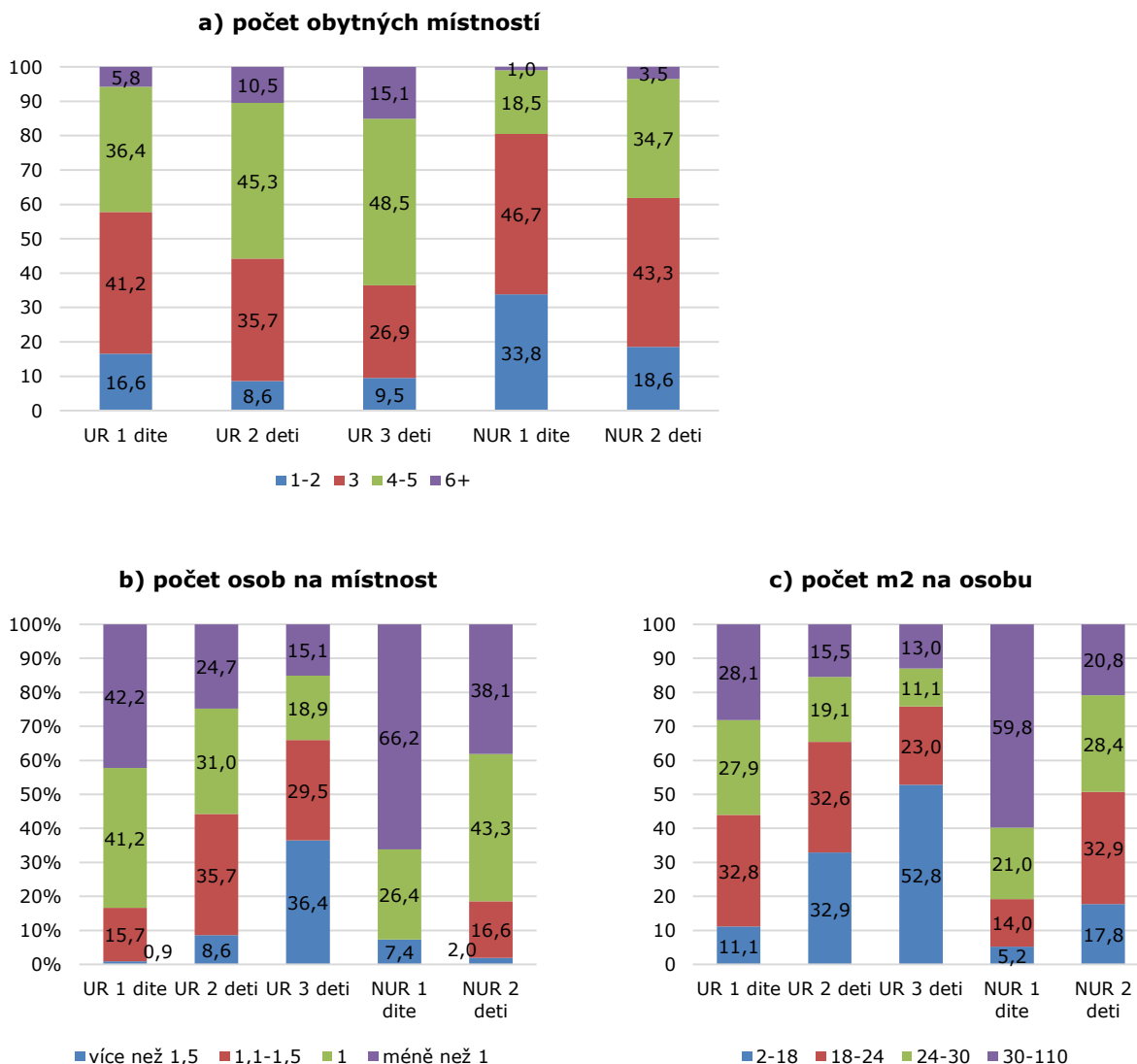
Pro lepší vyhodnocení kvality bydlení rodin s dětmi z hlediska prostorového je vhodné ji porovnat s domácnostmi jiných typů - bezdětných jednočlenných nebo vícečlenných. Např. průměrná plocha bytu na osobu u úplných rodin (25 m²) a neúplných rodin (31 m²) s dětmi je výrazně nižší proti 63 m² domácností jednotlivců (nejména důchodců⁶³) nebo 38 m² u bezdětných párů a širších rodin.

Podobně je tomu při porovnání počtu osob na jednu místnost. Proti hodnotám 1,1 u úplných rodin a 0,9 u NUR s dětmi připadá v domácnostech jednotlivců na jednu místnost průměrně 0,5 osob a v domácnostech bezdětných párů a širších rodin 0,7 osob.

Z hlediska obou ukazatelů je nejméně prostorově komfortní bydlení úplných rodin s dětmi, a to už počínaje dvěma dětmi. Přitom tyto rodiny nejčastěji bydlí v rodinných domech, zhruba stejně často jako bezdětné páry. Celkovou kvalitu bydlení tedy ilustrují různé ukazatele pouze v jejich komplexu. V obou základních typech rodin s dětmi roste s počtem dětí počet obytných místností, ne však natolik, aby se relativní ukazatele uchovaly na rovnocenné úrovni (graf č. 6.15). Naopak, počet dětí snižuje prostorový komfort a oba relativní ukazatele spolu silně korelují. Tzn., že v rodinách s více dětmi klesá současně prostor na osobu vyjádřený v m² i poskytovaná míra soukromí pro jednotlivé členy.

⁶³ I mezi všemi rodinami s dětmi včetně smíšených vykazují nejvyšší hodnotu obytné plochy na osobu domácnosti, kde je osobou v čele důchodce.

Graf č. 6.15 **Prostorové charakteristiky bydlení podle složení vybraných čistých domácností s dětmi**

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Jako ukazatel **přelidněnosti bytu** bývá používána hodnota obytné plochy nižší než 10 m² na osobu. Taková výměra je v souboru SILC v čistých rodinách s dětmi výjimečná. V souboru námi sledovaných čistých rodin přesahuje podíl domácností s takto malým bytem pouze v případě úplné rodiny se třemi dětmi jedno procento, a to hodnotou 6 %. Celkově **je takových rodin 11,3 tisíce, z toho 1 tisíc rodin samoživitelů.**

Izde lze nalézt souvislost s ekonomickou aktivitou rodičů, kdy pravděpodobnost přelidněnosti bytu vzrůstá při neaktivitě jednoho z rodičů, zejména je-li důvodem neaktivity některého z nich nezaměstnanost. Nicméně jedná se spíše o souhrn charakteristik než o příčinnou souvislost, pokud se nejedná o nezaměstnanost dlouhodobou. Pokud (žádný) rodič není zaměstnaný, rodina žije v bytě s kriticky malou plochou na

osobu v úplné rodině v 17 %, v neúplné ve 2 %.⁶⁴ Důležitým faktorem je též nízká vzdělanost rodičů. V případě nanejvýš základního vzdělání obou partnerů (rodiče samoživitele) žije v příliš malém bytě 13 % z takových domácností. Je-li matka v úplné rodině na mateřské/rodičovské dovolené, hraje to roli ve 2 % takových rodin (v případě tří dětí v rodině je to 10 %). Není-li z tohoto důvodu ekonomicky aktivní samoživitelka, pak se takovéto prostorově nedostatečné bydlení týká 3 % rodin.

V plošně „poddimenzovaných“ bytech žije 6,1 tisíc čistých rodin s dětmi (1-3 děti v UR, 1-2 v NUR) bez ekonomicky aktivního rodiče, 2,4 tisíc takových rodin se zaměstnaným (jedním) rodičem a 2,8 tisíc úplných rodin s výdělečně činnými oběma rodiči.⁶⁵

Další ukazatele kvality bydlení

Celkový obraz kvality bydlení zahrnuje ještě **další charakteristiky bytů a širšího prostředí bydlení**, které sleduje šetření SILC **šesti ukazateli**: vlhkost bytu, nedostatek světla, nedostatek místa (deklarovaný respondenty), hluk, špinavé prostředí a vandalismus/kriminalita v místě bydliště (tabulka č. 6.14). Výskyt těchto jevů je v celku rodinných domácností spíše marginální. Některé čisté rodiny s dětmi však takové problémy mají v nezanedbatelném rozsahu. Míra výskytu těchto negativních stránek bydlení je vesměs velmi podobná u všech typů rodin z hlediska počtu dětí, malé jsou difference podle úplnosti rodiny.

Tabulka č. 6.14 **Podíly čistých rodin s dětmi, které vykazují v bytě a bydlišti vybrané problémy (v %)**

	vlhkost	tmavý byt	malý byt	hluk z okolí	špína, znečištění apod.	vandalismus, kriminalita
celkem	9,7	3,6	10,6	13,8	13,2	13,0
UR	9,5	3,5	10,1	13,4	13,2	13,1
NUR	11,4	4,1	13,2	16,1	13,5	12,5

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Souhrnný ukazatel kvality bydlení, zahrnující čtyři položky a zjišťující negativní charakteristiky bytu,⁶⁶ poukazuje na výskyt (jednoho nebo více) problémů shodně pro všechny sledované typy rodin. Sledované nedostatky mají všechny v obdobné míře, a to průměrně ve 12 % domácností. Většinou je nevyhovující jeden ze čtyř ukazatelů, ve 2 % dva ukazatelé (více se jich najednou nevyskytuje).

Hlučné prostředí také trápí všechny typy rodin v obdobném rozsahu, týká se to průměrně 13 % domácností. **Malý byt deklaruje**, opět bez velkých rozdílů, v průměru 11 % čistých rodin s dětmi. Toto subjektivní hodnocení koresponduje s celkovým vyzněním výše uvedených objektivních indikátorů velikosti bytu ve vztahu

⁶⁴ Pro tento rozdíl lze navrhnout dvě vysvětlení, obě neověřená, že jde vzhledem k malým četnostem o náhodný vliv nebo že jiné zde působící faktory jsou v úplných a neúplných rodinách odlišné.

⁶⁵ Podle dat Sčítání 2011 žilo 305 tisíc lidí v bytech s více než dvěma osobami na obytnou místnost; 761 tisíc lidí žilo v bytech s obytnou plochou méně než 10 m² na osobu (Kuchařová et al., 2015).

⁶⁶ Používá se k měření závažné deprivace v oblasti bydlení a zahrnuje domácnosti, které vykazují alespoň jeden ze 4 uvedených znaků: problémy s vlhkostí, s nedostatkem světla, byt není vybaven koupelnou a nemá splachovací záchod v bytě.

k počtu a skladbě členů domácností rodin s dětmi. **Špinavé prostředí** v místě bydliště uvádí 13 % rodin. Tmavý byt je nejméně častým problémem, je uveden v průměru jen čtyřmi procenty rodin.

Kvalitu bydlení z hlediska **vybavenosti „hygienickým zařízením“** (koupelna, záchod) a tzv. předměty dlouhodobé spotřeby⁶⁷ zjišťuje šetření SILC jen obecnými dotazy na existenci, u spotřebních předmětů i zjišťováním dvou důvodů, proč je domácnosti případně nemají. Celkově vyznívá vybavenost velmi příznivě (hygienické vybavení je v 99 % všech domácností), v čistých rodinách s dětmi dokonce příznivěji než v domácnostech celkem. Rodiny různého složení se v tomto ohledu v podstatě neliší.

Rodiny s dětmi jsou relativně lépe vybaveny **předměty dlouhodobého užívání**, než je tomu v průměru za celou populaci. V obou sledovaných populacích - všech domácností a domácností s dětmi - mají lidé nejméně často auto, resp. v celé populaci též internet a počítač (hlavně z důvodu zahrnutí seniorů). Za všechny české domácnosti se podíl rodin vlastnicích sledované předměty pohybuje mezi 66 % (podíl domácností vlastnicích auto a stejný je v případě internetu) a 99 % (u telefonu a barevné televize). V čistých rodinách s dětmi bylo zjištěno vlastnictví sledovaných položek mezi 85 % (vlastnictví auta) a 100 % (pračka, telefon; 99 % je vlastníků televize). Ve vlastnictví nejméně se v domácnostech vyskytujících předmětů se od průměru všech čistých rodin s dětmi liší, jako ve většině ukazatelů, neúplné rodiny. Auto vlastní jen 55 % sólo rodičů, přitom téměř 30 % proto, že si ho nemůže dovolit. Počítač či internet má zhruba 90 % z nich (oproti průměrným 97 % úplných rodin).

6.2.2 Souvislosti způsobu bydlení s příjmovou a materiální úrovní rodiny

Výše bylo uvedeno, že byla shledána jen minimální diference kvality bytu podle typu domácnosti z hlediska počtu a věku dětí a úplnosti rodiny, pokud jde o vybavení bytu hygienickým zařízením nebo o vlastnictví předmětů dlouhodobé spotřeby. Vzhledem k tomu se zde zaměříme na hledání podmíněnosti příjmovou úrovní jen u těch charakteristik bydlení, které jsou diferencovány, tzn. na typy bytů a domů, v nichž žijí námi sledované domácnosti, tedy zejména vlastnický vztah k bydlení a velikost bytu. Současně se opět soustředíme na čisté úplné rodiny s 1-3 dětmi a neúplné rodiny s 1-2 dětmi.

Závislost způsobu bydlení na celkovém příjmu domácnosti

Bydlení podle vlastnického vztahu k bytu koresponduje s příjmovou úrovní rodiny z hlediska samostatného bydlení nukleární rodiny a druhu bytu. Čím vyšší příjem rodiny mají, tím častěji si pořizují vlastní bydlení, především v rodinném domě, a to i za cenu jeho pořízení na hypotéku.⁶⁸ Podíl rodin s dětmi žijících v bytě v osobním vlastnictví nebo v družstevním bytě se naproti tomu s výší příjmů příliš nemění. Rodin v nájemním bydlení s rostoucím příjmem ubývá. Jinými slovy, v nájemním bydlení žijí spíše rodiny s nižšími příjmy, což v námi sledovaném souboru čistých rodin s jedním až dvěma, resp. třemi dětmi vypadá tak, že v něm žijí častěji neúplné rodiny jak se dvěma, tak s jedním dítětem. Pokud se podíváme na všechny čisté rodiny, ještě větší

---

⁶⁷ Jsou zde dotazy na auto, barevnou televizi, počítač, internet, telefon a pračku.

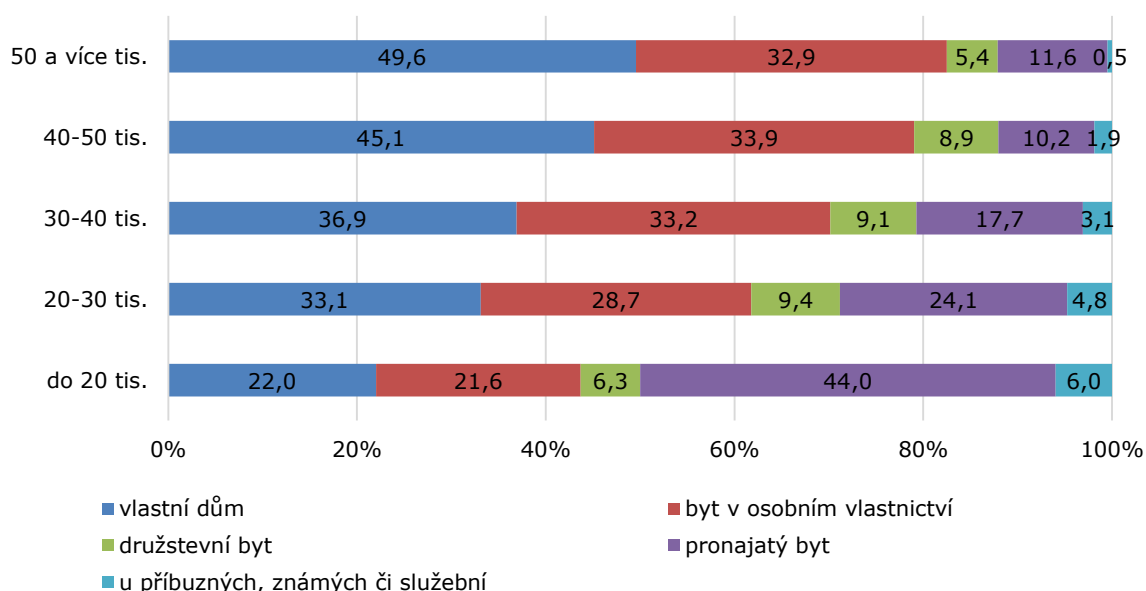
⁶⁸ Tím více se také osamostatňují, pokud bydlely u příbuzných apod.

podíly jich v nájemných bytech nacházíme při vyšších počtech dětí (v případě sólo rodičů tedy rodin s třemi a více dětmi, v úplných rodinách pak mají-li 4 a více dětí).

Na rozpornou souvislost toho, že rodiny s nižšími příjmy, z hlediska jejich složení to platí zejména o rodinách samoživitelů, častěji bydlí v nájemných bytech a měsíčně vydávají nadprůměrné částky na bydlení (viz dále), upozorňuje řada rozborů a oficiálních dokumentů. Např. Sunega, Lux, 2013, s. 7, píše: „Mezi nájemníky je dle očekávání výrazně vyšší zastoupení domácností jednotlivců, ale i neúplných rodin s dětmi“, naopak „... typickou domácností, která vlastní svoje bydlení a splácí hypoteční úvěr, je mladá úplná rodina s nezaopatřenými dětmi. Od domácností ostatních tří skupin⁶⁹ se ovšem příliš neodlišuje vzděláním ani typem zaměstnání osoby, která stojí v čele domácnosti.“ Shodné závěry přinášejí naše rozborů dat SILC 2014.

Protože se příjmová situace mírně zlepšuje s počtem a věkem dětí (srv. s kapitolou č. 5.1 o příjmové situaci), rodiny s více dětmi a se staršími dětmi častěji bydlí „ve svém“ (graf č. 6.16), což ovšem nemusí vždy znamenat vyšší celkovou kvalitu jejich bydlení, jak ukazují naše data a také upozorňují odborníci na problematiku bydlení (viz též dále). Ti současně varují před dopady preference vlastnického bydlení, založeného do značné míry na hypotékách, zejména před potenciální mírou nejistoty udržení takového bydlení v situaci, kdy si jej pořizují méně stabilně a dostatečně příjmově zajištěné domácnosti (Boček, Cibulka, 2016). Neméně vážným problémem je to, že lidé v nájemných bytech nejsou, mají-li nízké příjmy, dostatečně systémově podporováni v zájmu prevence ztráty bydlení.⁷⁰

Graf č. 6.16 **Druh bytu podle celkového čistého měsíčního příjmu domácnosti - čisté rodiny s dětmi**

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

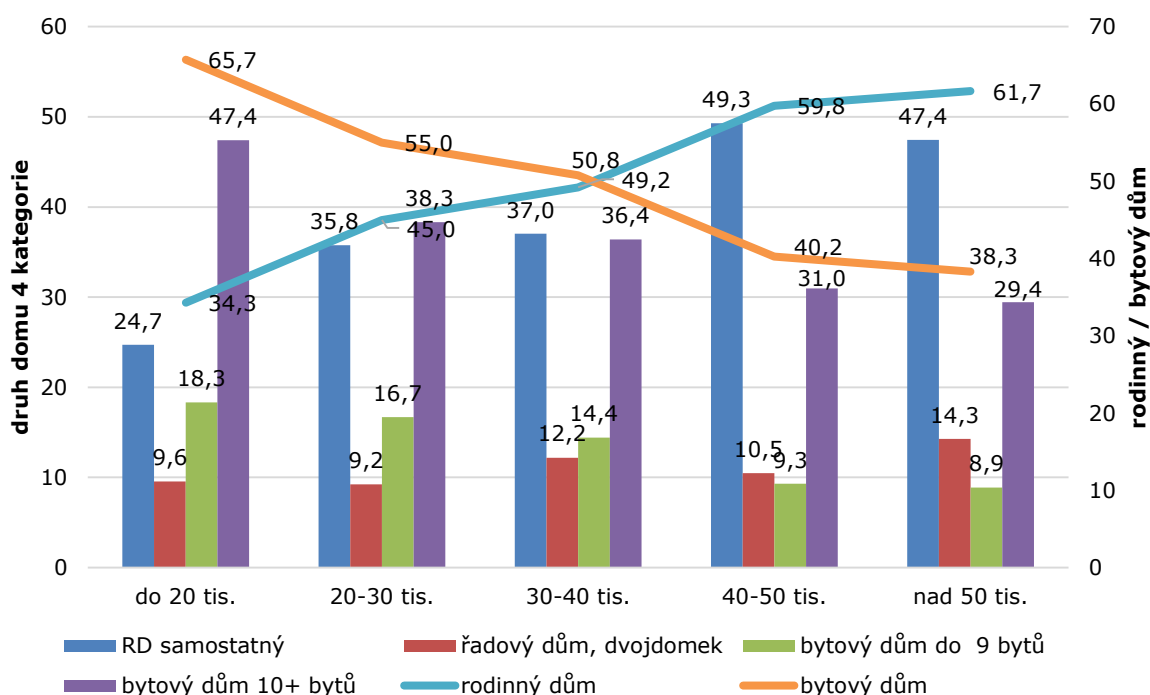
⁶⁹ Míňeno: vlastníci nesplácející hypotéku, nájemníci platící tržní nájemné a nájemníci platící regulované nájemné.

⁷⁰ Což, jak je známo, může vést až ke ztrátě bydlení a následně v krajních případech k umístování dětí do náhradní rodinné péče.

Zjištění, že rodiny s vyšším příjmem častěji žijí ve vlastnické formě bydlení, platí pro úplné rodiny (zejména se dvěma dětmi), v podstatně menší míře pro rodiny neúplné. Lze to vysvětlit především tím, že vlastnické bydlení nepředstavuje vždy nákladnější formu, jak již bylo zmíněno. Volnější vazbu mezi příjmem a druhem bytu u sólo rodičů lze dávat také do souvislosti s tím, že u nich může ovlivňovat volbu formy bydlení více závažných (někdy protichůdných) faktorů současně a může záležet i na důvodu vzniku neúplné rodiny, tedy zda jde o svobodného či rozvedeného, příp. ovdovělého rodiče.⁷¹

Souvislost příjmové situace s druhem bytu se odráží v tom, v jakém druhu domu rodiny s dětmi bydlí, a dělicí čára jde především mezi bydlením v rodinných domech a bytových domech. Graf č. 6.17 ilustruje tento rozdíl v četnosti bydlení v rodinných domech a v bytových domech i v podrobnějším pohledu. Potvrzuje se, že s rostoucí majetností domácnosti klesá zájem o bydlení v bytových domech obecně, vč. nízkopatrových domů. Větší zájem o rodinné domy je s naprostou převahou uspokojován výstavbou samostatných rodinných domů, daleko méně řadových, navzdory zřejmě nižší pořizovací ceně i ekonomické a ekologické výhodnosti. Nebyly zjištěny významné souvislosti mezi příjmem a druhem domu odděleně v rámci úplných a neúplných rodin.

Graf č. 6.17 **Závislost druhu domu na příjmové situaci čistých rodin s dětmi** (podíly domácností v %)

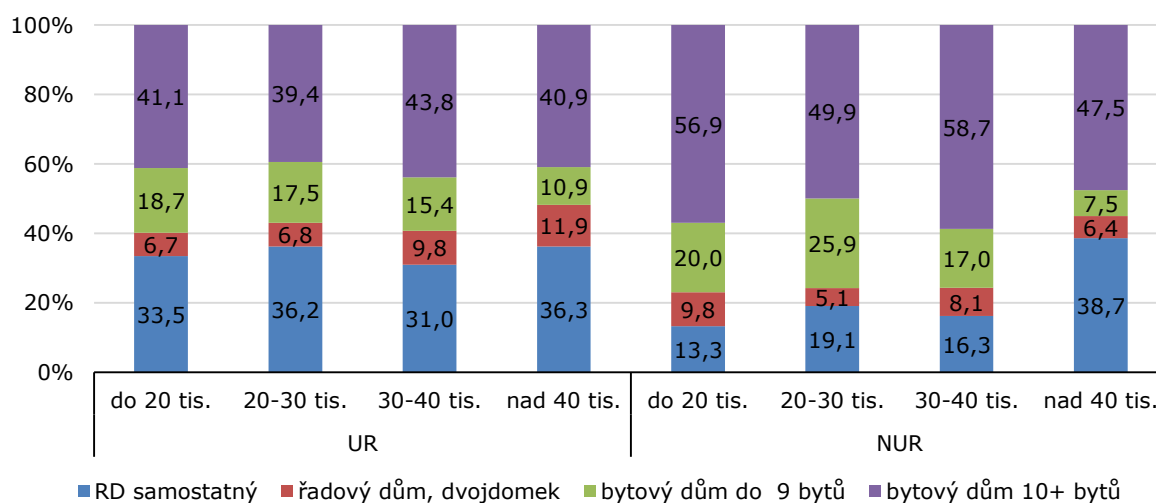
Pozn.: RD = rodinný dům

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

⁷¹ Např. kdo zůstane po rozvodu v bytě, původně určeném pro úplnou rodinu.

Rozdíly podle úplnosti rodiny ukazuje graf č. 6.18. Z důvodu spolehlivosti výpočtů (vzhledem k četnostem podkategorií) zde byla škála celkových příjmů zúžena na 4 stupně. Zatímco v úplných rodinách se neukazuje zásadní podmíněnost druhu domu příjmem rodiny, v případě rodin sólo rodičů je struktura bydlení podle tohoto ukazatele v závislosti na příjmové situaci pestřejší. Až při celkových příjmech nad 40 tisíc Kč měsíčně se podíl rodinných plus řadových domů vyrovnává se stejně příjmově zajištěnými rodinami úplnými.

Graf č. 6.18 **Závislost druhu domu na příjmech v čistých úplných a neúplných rodinách**

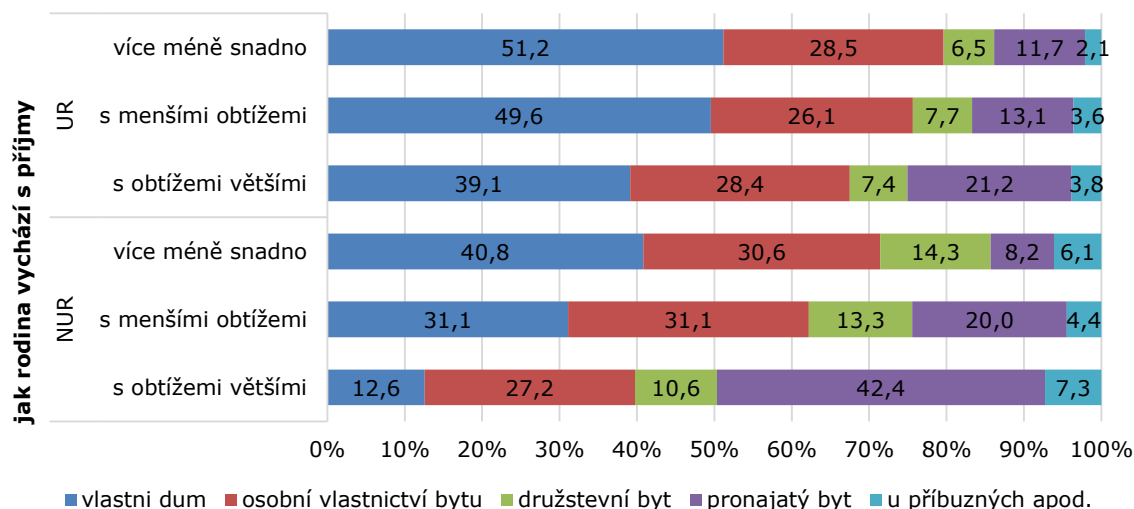

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Způsob bydlení podle subjektivního hodnocení příjmové situace

Závislost **druhu bytu** na subjektivním hodnocení příjmu rodiny je opět markantnější u neúplných rodin. Pouze u nich je v případě slabé příjmové situace nejčastějším typem nájemní bydlení, zatímco soukromé vlastnictví je menšinovou formou. Nejlépe a středně příjmově situované rodiny osamělých rodičů žijí častěji než rodiny úplné v družstevních bytech.

Při hledání dalších souvislostí už data nejsou tak spolehlivá. Určitá souvislost však existuje mezi počtem dětí a způsobem bydlení. V ÚR s jedním dítětem nezávisí druh bytu na příjmové situaci. V ÚR se dvěma a více dětmi už jsou zřetelnější souvislosti v tom, že rodiny s nižším příjmem žijí častěji v pronajatých bytech. To platí také o neúplných rodinách. Lépe finančně situované NUR, vč. těch s dvěma dětmi, bydlí ve vlastních rodinných domech a mají-li 1 dítě, tak také v družstevních bytech.

Graf č. 6.19 **Druh bytu podle subjektivního hodnocení příjmové situace**

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Pokud jde o **druh domu**, nezáleží to, zda bydlí v rodinném nebo bytovém domě, u žádného sledovaného typu rodin s dětmi na jejich příjmové situaci. Jedinou výjimkou jsou rodiny samoživitelů se dvěma dětmi, mezi nimiž ti s vyššími příjmy daleko častěji bydlí v rodinných domech, než je tomu mezi samoživiteli hodnotícími své příjmy jako nižší (31 % oproti 9 %).

6.2.3 Náklady na bydlení

Jak bylo uvedeno na začátku kapitoly, vydávají české domácnosti za bydlení významnou část rodinných příjmů. V průměru je to téměř čtvrtina, podle typu domácnosti se tyto podíly pohybují mezi 18 % a 36 %. Rodiny s nezaopatřenými dětmi se vyskytují v celém tomto spektru v závislosti na jejich demografických a ekonomických charakteristikách i druhu bytu a domu.

Všechny české domácnosti platí za bydlení v průměru 5 600 Kč měsíčně (tabulka č. 6.15), rodiny s dětmi zhruba o desetinu více a ve srovnání s domácnostmi jednotlivců o třetinu více. V čistých rodinách s dětmi (úplných i neúplných) náklady mírně rostou s počtem dětí, takže i NUR se dvěma dětmi v průměru platí o něco více, než je průměr všech domácností (tabulka č. 6.16⁷²). Samoživitelé platí v absolutním vyjádření za bydlení méně než páry s dětmi, ale v relativních údajích je tomu naopak a rozdíl je výraznější.

Markantní nerovnosti mezi různými typy domácností se objeví, když sledujeme podíl nákladů na bydlení z celkových spotřebních vydání nebo poměr těchto nákladů

⁷² Podle srovnání s analogickými údaji ze SILC 2013, uvedenými ve zmíněné zprávě MMR (2015), došlo ve všech ukazatelích ke zvýšení. Např. průměrné výdaje domácností NUR na bydlení vzrostly z 5 947 Kč v roce 2013 na 6 140 Kč v roce 2014 a poměr nákladů na bydlení k příjmům z 28 % na 36 %.

k příjmům rodiny. Data SILC umožňují sledovat pouze druhý ukazatel, první, sledovaný ve statistikách rodinných účtů, je v důležitých rysech popsán v kapitole č. 7.2.⁷³

Tabulka č. 6.15 **Průměrné měsíční náklady na bydlení podle typu domácnosti**

	průměr v Kč	% z N	poměr nákladů na bydlení k příjmům (v %)
jednotlivec do 65 let	5 109	14,0	33,8
jednotlivec 65 +	4 151	13,9	33,0
dvojice dospělých, oba pod 65	5 872	16,1	21,2
dvojice dospělých, nejmíň jeden 65 +	5 214	13,8	21,8
dvojice dospělých a 1 dítě	6 156	10,0	19,8
dvojice dospělých a 2 děti	6 377	11,2	18,2
dvojice dospělých a 3+ dětí	6 856	2,6	20,9
1 dospělý s aspoň 1 dítětem	6 140	4,1	35,8
celkem všechny české domácnosti	5 602	100,0	24,0

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Tabulka č. 6.16 **Průměrné měsíční náklady na bydlení v čistých rodinách s dětmi podle typu rodiny a počtu dětí**⁷⁴

čisté rodiny s dětmi	průměr v Kč	% z N	poměr nákladů na bydlení k příjmům (v %)
UR 1 dítě	6 152	35,3	19,2
UR 2 děti	6 302	42,2	17,7
UR 3 děti	6 526	7,8	17,8
NUR 1 dítě	5 845	9,5	36,3
NUR 2 děti	6 367	5,2	34,4
celkem všechny čisté rodiny s dětmi	6 229	100,0	21,4

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Poměr celkových nákladů na bydlení k příjmům rodiny dosahuje průměrně 24 % (medián 20 %), v čistých rodinách s dětmi 21 % (medián 17 %), největší rozptyl je u domácností jednotlivců a neúplných rodin. V rodinách sólo rodičů je poměr nákladů k příjmům dvojnásobný proti rodinám úplným. Počet dětí zde nehraje roli. Vliv však má míra ekonomické aktivity rodičů. Čisté rodiny s dětmi bez výdělečně činného rodiče zaplatí za bydlení zhruba polovinu svých příjmů, zvláště je-li (jeden) dospělý člen nezaměstnaný, pokud je však důchodce, je to „jen“ 29 %. Blíže o charakteristikách domácností vydávajících na bydlení více než 30, resp. 40, procent ze svých příjmů píše ve své práci Šimíková a Vyhlídal (2015) : 30 % a více ze svého příjmu vydá na bydlení 26 % domácností, více než 40 % příjmu vydá 13 % domácností, u UR se 2 dětmi je to

⁷³ Podíl nákladů na bydlení z celkových rodinných výdajů dosahuje v domácnostech s dětmi průměrně 18 %, zatímco ve všech typech domácností je to průměrně 21 % (ČSÚ 2015b), což např. představuje zvýšení od roku 2011 o 4 procentní body (ČSÚ 2012). Vysoce nadprůměrný je v NUR, zvláště bez výdělečně činného rodiče (viz kapitola č. 7, graf č. 7.12). Naopak, podprůměrný je v UR s oběma výdělečně činnými rodiči (ve všech domácnostech s výdělečně činným členem je to 20 %, pokud v nich není žádný výdělečně činný člen, je to 29 %).

⁷⁴ V úplných rodinách se čtyřmi a více dětmi a obdobně v rodinách sólo rodičů se třemi a více dětmi jsou náklady o 1 tisíc Kč vyšší než v rodinách se třemi, resp. dvěma, dětmi.

10%, resp. 4% (v případě 3 dětí 14 %, resp. 6 %), u NUR se 2 dětmi 46 %, resp. 17 % (tamtéž, s. 18-19, data SILC za rok 2013).

V souboru čistých rodin s jedním až dvěma, resp. třemi, dětmi z roku 2014 je situace o něco lepší proti průměru všech domácností a srovnatelná s tím, co zjistili o rodinách s dětmi jmenovaní autoři. Vydání na bydlení vyšší než 30 % příjmů má 16 % těchto rodin (180,4 tisíce), vydání nad 40 % příjmů pak 8 % (91,5 tisíce). Nad 40 % příjmů platí za bydlení více jak třetina neúplných rodin s jedním dítětem (35 %, tj. 36 tisíc) a skoro čtvrtina těch se dvěma dětmi (23 %, 13,5 tisíce). Úplných rodin se to týká v 5 % (s jedním dítětem, tj. 20 tisíc), resp. ve 4 % (jak se dvěma, tak se třemi dětmi, a to 18,3 tisíc, resp. 5,5 tisíce rodin).

Do celkových nákladů na bydlení patří vydání za nájem, platby za energie a vodu a příp. splácení hypoték a půjček na bydlení a náklady na údržbu apod. Zde se však budeme zabývat jen základními složkami nákladů na bydlení, tzn. nájemným a platbami za služby a dodávky související přímo s bydlením, v jejich souhrnu podle metodiky šetření SILC. Ukazatel **náklady na bydlení se**, stejně jako podíl všech výdajů na bydlení z celkových příjmů domácností, **liši podle vlastnického vztahu k bytu** (druhu bytu) a současně podle typu rodiny - tabulka č. 6.17. Nejvyšší jsou náklady při nájemním bydlení, nejnižší jsou v naprosté většině typů rodin při bydlení příbuzných apod. Kromě nájemního bydlení jsou relativní náklady v ostatních formách většinou podobné, a to zejména v neúplných rodinách (výjimkou jsou úplné rodiny se třemi dětmi a neúplné se dvěma dětmi - graf č. 6.20).

Tabulka č. 6.17 **Náklady na bydlení a jejich podíl na celkových měsíčních příjmech domácnosti podle druhu bytu a základních typů rodin se závislými dětmi**

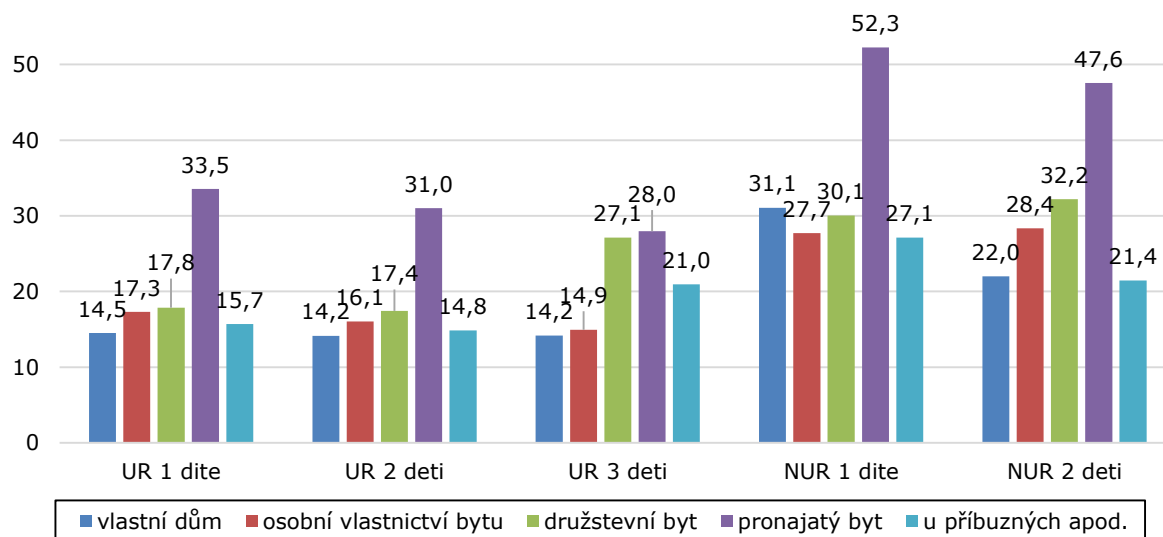
	náklady (v Kč)			poměr nákladů na bydlení k příjmům (v %)		
	UR	NUR	celkem	UR	NUR	celkem
vlastní dům	5 201	4 586	5 154	14,3	26,9	15,2
osobní vlastnictví bytu	5 988	5 183	5 877	16,6	27,9	18,2
družstevní byt	6 333	5 951	6 261	18,2	30,9	20,6
pronajatý byt	9 507	7 804	9 061	31,8	50,4	36,7
u příbuzných, známých či služební	4 684	3 979	4 538	15,7	26,2	17,8
celkem	6 262	6 035	6 229	18,4	36,0	21,0

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Podrobnější pohled zahrnující vliv počtu dětí na náklady na bydlení ukazuje graf č. 6.20. Hlavní rozdíly však nezpůsobuje počet dětí, ale opět úplnost rodiny. Výjimkou jsou relativní náklady na bydlení v družstevních bytech v případě úplných rodin, které jsou výrazně vyšší při třech dětech v rodině. V porovnání s ostatními domácnostmi se v tomto pohledu výdaje za nájemní bydlení v třídětných úplných rodinách o tolik neliší od ostatních forem, zejména od bydlení družstevního. Pouze u rodin sólo rodičů s jedním dítětem jsou relativní náklady na bydlení ve vlastním rodinném domě mírně vyšší než v ostatních formách bydlení, kromě nájemního, v ostatních typech rodin patří k nejnižším.

Graf č. 6.20 Podíl nákladů na bydlení na příjmech domácnosti podle druhu bytu a typů rodin z hlediska úplnosti rodiny a počtu dětí

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Vzhledem k vysokým absolutním a relativním částkám výdajů na bydlení je přirozené, že pro rodinný rozpočet téměř vždy znamenají zátěž, pro některé typy rodin s velkými dopady na rodinný rozpočet (srv. s kapitolami č. 5.2 a 5.3). Pouze pro 6 % rodin s dětmi neznamenají žádnou zátěž, pro většinu, zhruba 2/3 rodin, jsou však „pouze“ určitou zátěží. U první uvedené skupiny představují náklady na bydlení v průměru 15 % příjmů, u druhé pak 18 %. Pokud rodiny deklarovaly vysokou míru zatížení, platily průměrně 29 %.

Subjektivní míra zatížení rodinného rozpočtu náklady na bydlení závisí nejen na samotných výdajích za všechny složky nákladů na bydlení, ale také na celkovém příjmu domácnosti i jejím sociodemografickém složení implikujícím další potřeby rodin. Rodiny deklarující vysoké zatížení vydáním za bydlení za něj platily v průměru více než ty, pro které výdaje na bydlení představují jen určitou nebo žádnou zátěž, rozdíl je celkově 700 Kč, resp. 1 300 Kč (tabulka č. 6.18). Nicméně korelace mezi skutečnými náklady a jejich subjektivním vnímáním v rámci domácností různého složení není vysoká. Lidé zřejmě reflektují hodnoty těchto výdajů v relaci k příjmům a jiným nákladům. Proto je korelace s relativními výdaji těsnější, a to výrazněji u rodin samoživitelů. Ti, kdo se vyjádřili, že náklady na bydlení nejsou pro jejich rozpočet zátěží, platí za bydlení v 83 % méně než 20 % příjmů. Z těch, pro něž náklady na bydlení znamenají velkou zátěž rozpočtu, platí 47 % domácností za bydlení do 20 % příjmů a 21 % naopak více než 40 % příjmů.

Tabulka č. 6.18 **Měsíční výdaje za bydlení podle subjektivní míry zatížení rodinného rozpočtu náklady na bydlení (v Kč)**

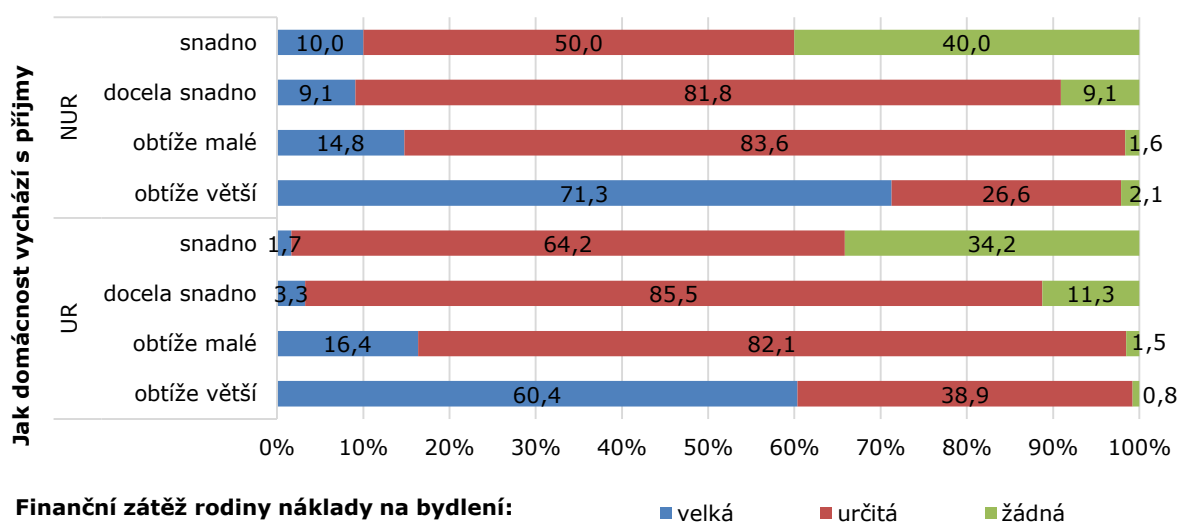
zátež výdaji na bydlení	průměr v Kč	podíl z příjmů v %	% z N	UR 1 dítě	UR 2 děti	UR 3 děti	NUR 1 dítě	NUR 2 děti
velká	6 743	28,7	28,4	6 411	6 749	7 159	6 422	6 791
určitá	6 039	18,3	65,3	6 037	6 160	6 127	5 325	5 764
žádná	5 437	14,8	6,3	6 421	6 242	6 963	5 983	7 598
celkem	6 264	21,0	100,0	6 152	6 302	6 526	5 845	6 367

Pozn.: Četnosti ve skupinách rodin nepociťujících žádné zatížení rozpočtu výdaji na bydlení jsou ve výběrovém souboru SILC dost nízké (spolehlivost uvedených dat není úplně dostatečná).

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Míra zatížení rodinných financí výdaji na bydlení se za posledních 5 let zásadně neměnila, jak ukazuje porovnání našich rozborů s podobnými udělanými na datech SILC 2011 (ČSÚ 2012, s. 12), kdy podíly deklarovaných stupňů zatížení byly prakticky shodné. Jak však bylo uvedeno výše, podíly výdajů na bydlení z celkových příjmů domácností se zvýšily.

Porovnání deklarovaného finančního zatížení rodiny výdaji na bydlení se subjektivním hodnocením příjmové úrovně ukazuje v úplných a neúplných rodinách obdobnou souvislost. Finanční stránka zabezpečení rodin v oblasti bydlení vysoce zatěžuje rodinný rozpočet nízkopříjmových domácností, a to s relativně nevelkým rozdílem mezi úplnými a neúplnými rodinami. Obdobně to platí o jen výjimečně větším zatížení výdaji na bydlení v rodinách s nejvyšší příjmovou úrovní, jak ji vyjadřují dotázaní ve svých výpovědích. Větší zatížení deklarují lidé s nižšími (subjektivními) příjmy (graf č. 6.21).

Graf č. 6.21 **Deklarovaná zátěž rodinného příjmu náklady na bydlení podle subjektivního hodnocení příjmů v čistých rodinách s dětmi***

Pozn.: * odpověď na otázku, jak domácnost vychází s příjmy

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Zadlužení a obtížné splácení nákladů na bydlení

Problémy rodin s úhradami za bydlení sleduje SILC ve třech položkách - platby nájemného, splácení hypoték a platby za energie a vodu. Zadlužení ve smyslu existence dluhů a opožděných plateb⁷⁵ v uvedených položkách je v rodinách s dětmi, pokud se nevyznačují výjimečně nízkými příjmy, spíše výjimečné.

Splátky hypoték platí celkem 30 % čistých rodin s dětmi (337,8 tisíce domácností), častěji to jsou rodiny úplné než samoživitelů (33 %, resp. 16 %). Nájem platí 60 % domácností s dětmi, ale v tom 77 % neúplných rodin, pro něž je nájemní bydlení mnohem častější formou, jak už bylo uvedeno. Platbami spojenými s bydlením (energie, voda) jsou naopak přirozeně zatíženy úplně všechny domácnosti. Téměř čtvrtinový je podíl domácností s dětmi splácejících půjčku či úvěry (23 %), ale u neúplných rodin je pětina.

Podíváme-li se na ty domácnosti, které mají povinnost platit některou ze tří položek přímo spjatých s bydlením, pak splácení hypotéky se nedaří 2,3 % čistých rodin s dětmi (mezi všemi rodinami s dětmi také 2,3 %), u plateb za energie 5,4 % čistých rodin (všechny rodiny 6,1 %) a placení nájmu nezvládá 5,0 % čistých rodin s dětmi (8,6 % všech).⁷⁶ Kromě toho rodiny splácejí půjčky a úvěry, které nemusí nutně souviset s bydlením, ale často tomu tak je a splátky se týkají např. vybavení či investic do bytu. Tyto dluhy obtížně splácí 9,0 % rodin s dětmi, resp. 9,7 % jde-li o čisté rodiny.

Problémy **s placením nájmu** mají mezi domácnostmi žijícími v nájemním bydlení⁷⁷ spíše neúplné rodiny (10 % oproti 3 % u UR) a rodiny s více dětmi, tzn. UR se 3 a více dětmi (4 %) a NUR už se 2 dětmi (12 % z těchto rodin).

Nájem někdy dlužilo 14 % rodin s dětmi bydlících v pronajatém bytě. Jako neschopnost platit nájem uváděli svou situaci také ti, kdo nebyli v posledních 12 měsících před šetřením schopni platit v termínu příspěvky do bytových družstev: když bydlí v družstevním, nedaří se platit „nájemné“ 7,1 % a u rodin žijících v bytech v osobním vlastnictví je to 4,4 %. Problémy vznikají v domácnostech bez ekonomicky aktivní osoby, zejména je-li důvodem nezaměstnanost (až 28 % takových domácností). Vliv vykazuje také vzdělání členů domácnosti. Pokud dosáhli maximálně základního vzdělání, jejich domácnosti obtížně platí nájem v 16 %.

V čistých rodinách s jedním až dvěma dětmi komplikují schopnost platit nájemné i jiné důvody ekonomické neaktivity rodičů, než je nezaměstnanost, která je však rozhodujícím faktorem u všech typů domácností.

⁷⁵ Otázka konkrétně zjišťovala, zda se v domácnosti v posledních 12 měsících stalo, že domácnost nebyla schopna zaplatit v termínu danou splátku půjčky, hypotéky nebo úvěru.

⁷⁶ Ve výběrovém souboru SILC hypotéku splácí 12 % všech domácností a 27 % domácností s dětmi, z toho 32 % UR a 16 % NUR. Nájem platí 52 % všech domácností a 49 % domácností s dětmi, z toho 50 % UR a 74 % NUR. Za energie a vodu platí všechny domácnosti.

⁷⁷ Vč. domácností bydlících v bytech v bytových družstvech, které také uváděly platbu nájemného.

Tabulka č. 6.19 **Podíl domácností, které za posledních 12 měsíců nezvládaly platit v termínu nájemné, podle charakteristik domácnosti (v %)**

	aspoň 1 člen EA	nikdo EA, aspoň 1 dospělý nezaměstnaný	nikdo EA či Nz, aspoň 1 důchodce	nikdo EA, ale nikdo není Nz nebo důchodce	celkem
všechny domácnosti	2,9	19,9	1,2	7,6	3,2
čisté rodiny, 1-2(3) děti*	3,5	26,1	11,9	14,9	7,8

Pozn.: Nz=nezaměstnaný; EA=ekonomicky aktivní; * v naprosté většině UR a převážné většině NUR byl (alespoň jeden) rodič ekonomicky aktivní

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Hypotéku obtížně splácejí shodně 2 % čistých úplných i neúplných rodin, v obou případech spíše rodiny s 1 dítětem (3 %, resp. 4 %).

U plateb za **energie** je více „dlužníků“ v bytech v bytových domech, kde je také více NUR. Ty dluží v 8 % případů, UR ve 4 %.

Závislost velikosti podílu „dlužníků“ na typu rodiny je vesměs statisticky nevýznamná, výjimkou jsou dluhy na nájmu, které má 10 % rodin neúplných a 3 % rodin úplných a podíl roste s počtem dětí.

6.3 Shrnutí

Tato kapitola navazuje na kapitolu předchozí, věnovanou příjmům rodin s dětmi, ve dvou oblastech. Jednak se zaměřuje na ohrožení těchto rodin chudobou a materiální deprivací a na zabezpečení materiálních potřeb dětí, a jednak pojednává o stěžejní součásti životních podmínek rodin, jakou je bydlení.

K posouzení ohrožení příjmovou chudobou je používána řada indikátorů. Z nich jsme pro porovnání různě konstruovaných ukazatelů chudoby a ohrožení chudobou vybrali šest nejběžnějších, které lze vytvořit z dat SILC 2014.

Prvním je příjem domácností (po odečtení nákladů na bydlení) pod úroveň životního minima. Takových jsou celkově v ČR 4,3 %, a to hlavně domácností jednotlivců (převážně žen) a neúplných rodin. V rámci „čistých“ rodin s dětmi je touto příjmovou chudobou ohroženo **3,4 % úplných a 16,3 % neúplných rodin**. S počtem dětí v rodině riziko chudoby roste, s věkem dítěte naopak klesá.

Druhým ukazatelem je příjem domácnosti nižší než 60 % mediánu ekvivalizovaného příjmu. Takto definované příjmové chudobě je vystavena **třetina čistých neúplných rodin** s dětmi, častěji se dvěma dětmi (39 %) nebo s alespoň jedním dítětem do 5 let věku (přes 50 %). Propojí-li se první dva ukazatele příjmové chudoby, splní jejich kritéria necelá **3 % úplných rodin** s jedním až třemi dětmi a **16 % neúplných rodin** s jedním nebo dvěma dětmi.

Třetím ukazatelem je to, zda domácnost pobírá dávky v hmotné nouzi, což se průměrně týká 2,7 % domácností, nejčastějším příjemcem jsou však **rodiny samoživitelů**. Podíl rodin pobírajících tyto dávky se s počtem dětí zvyšuje.

Chudobou bývají ohroženy rodiny s **nízkou pracovní intenzitou**, což je v čistých rodinách s dětmi indikátor míry pracovního zapojení (obou) rodičů. Za velmi

nízkou pracovní intenzitu je považován podíl do 0,2. Vyskytuje se průměrně v 7 % čistých rodin s dětmi, v **úplných rodinách ve 3 %, ale v neúplných ve 25 %**.

Vedle příjmových ukazatelů jsou vhodné pro komplexnější pohled na chudobu i indikátory zohledňující rodinné výdaje. Jeden je založen na deklaraci dotázaných o dostatečnosti rodinných příjmů, zda s nimi domácnost vychází obtížně nebo snadno. Jako velmi obtížné hodnotí vycházení s příjmy **6,7 %** představitelů čistých **úplných rodin s jedním až třemi dětmi** (11,2 % u rodin se třemi dětmi) a **21,9 %** **samoživitelů**.

Ohrožení materiální deprivací je další často používaný indikátor chudoby, vystihující vztah mezi příjmy a výdaji rodin, proto jsme se na něj zaměřili podrobněji. Průměrný podíl materiálně deprivovaných čistých rodin s dětmi je nižší (6 %, v případě souboru čistých úplných rodin s 1-3 dětmi a neúplných rodin s 1-2 dětmi pak 5 %), než dosahují v souhrnu všechny české domácnosti (8 %). Vyšší je ve vícedětných rodinách a také v některých rodinách smíšených.

Míra materiální deprivace rodin s nezaopatřenými dětmi je výrazně diferencována podle složení těchto rodin a podle socioekonomických ukazatelů. Jednoznačně lze říci, že je vyšší v neúplných rodinách. Pokud jde o přítomnost dětí v rodině, neplatí, že materiální deprivace roste přímo úměrně s jejich počtem. Síla jeho vlivu je jiná v rodinách úplných a v rodinách samoživitelů a současně se projevuje v souvislosti s věkem dětí. Markantní rozdíly v míře materiální deprivace jsou ve všech demografických typech rodin spojeny především s mírou ekonomické aktivity a typem neaktivity (jednoho z) rodičů.

Materiální deprivace je výsledkem jak příjmové, tak výdajové stránky rodinného rozpočtu. Všechny uvedené charakteristiky rodin především podmiňují jejich příjmovou situaci, demografické typy rodin pak také jejich spotřební chování, tedy výdaje. Souvislosti ukazatelů materiální deprivace nacházíme, nijak překvapivě, i s deklarovaným pocitem příjmové (ne)dostatečnosti, který odráží poměr příjmů k požadovaným výdajům, zohledňujícím potřeby členů rodin. Hmotně strádající domácnosti mají o téměř dvě pětiny nižší příjmy než ostatní rodiny s dětmi.

Z hlediska demografických i socioekonomických charakteristik jsou nejvíce ohroženy materiální deprivací rodiny, které vykazují i vyšší ohrožení příjmovou chudobou.⁷⁸ Jedná se především o vícedětné (32 % úplných rodin se 4 a více dětmi) a neúplné rodiny (33 %) a rodiny s nízkou pracovní intenzitou (50 %), zvláště je-li jejím důvodem nezaměstnanost (50 % rodin s alespoň jedním rodičem nezaměstnaným), o něco menší vliv má fakt, že některý z rodičů je důchodcem (19 %).

Míru ohrožení materiální deprivací jsme sledovali nejen podle souhrnného indikátoru, používaného v mezinárodních srovnáních, ale také podle dosažitelnosti jednotlivých položek, důležitých pro uspokojování potřeb rodin s dětmi. Opravdu obtížně dostupné položky pro některé rodiny **jsou především dovolená mimo domov a neočekávané vyšší výdaje, následují je koupě auta a splácení (spotřebitelských) půjček**, příp. stravování obsahující maso. Naopak položky o předmětech dlouhodobého užívání (kromě auta) nejsou pro žádný typ rodin s dětmi významně nedostupné.

Potvrdilo se, že velmi záleží na použitém indikátoru materiální deprivace. Porovnali jsme čtyři způsoby jejího měření v rodinách s dětmi a získali zhruba tři

⁷⁸ Zde používáme jako ukazatel materiální deprivace podíl rodin, které nemohou uspokojit své potřeby ve čtyřech nebo více položkách z devíti.

odlišné výsledky. Ohrožení chudobou z hlediska zajištění materiálních aspektů života rodin s dětmi je výsledkem komplexně nahlížené schopnosti rodin zabezpečit své potřeby. Porovnání různých indikátorů ukázalo, co diferencuje mezi rodinami (v různé míře) ohroženými chudobou či sociálním vyloučením, tedy co je základem tohoto komplexu. Je to dostupnost nejnákladnějších předmětů dlouhodobého užívání (zde auto) plus zajištění požadovaného komfortu bydlení (vytápění plus schopnost platit příslušné platby) a žádoucího životního stylu (zde ukazatelé týkající se stravování a dovolené). Toto porovnání současně ukazuje, že obvykle v oficiálních dokumentech používaný indikátor materiální deprivace identifikující nedostupnost 4 z 9 sledovaných položek (námi označený II) v případě čistých rodin s dětmi podhodnocuje jejich ohrožení chudobou ve smyslu zabezpečení skutečně pro ně základních životních podmínek a vhodnější je méně často aplikovaný indikátor materiální deprivace, identifikující nedostupnost 3 ze sledovaných položek (námi označený I). Míra ohrožení chudobou podle tohoto ukazatele je u různých typů rodin s dětmi více podobná ohrožení příjmovou chudobou podle mediánu ekvivalizovaného příjmu.

Bylo by zřejmě vhodné se zamyslet nad tím, jaké ukazatele používá šetření SILC pro zjišťování materiální deprivace, příp. jak je konstruován příslušný index. Se zajištěním materiálních podmínek v položkách, jejichž dostupnost pro rodiny se zde sleduje, nemá většina rodin s dětmi (zásadní) problém, tzn., že dnes patří k běžnému standardu. Indikátor by se měl zaměřit více na kvalitu ve sledovaných položkách než na pouhou dostupnost.

Samostatně jsme sledovali **materiální a sociální podmínky dětí**, jak to umožnil speciální modul SILC 2014. Zde se ukázalo, že čisté rodiny s dětmi jako celek nevykazují kritické hodnoty z hlediska ukazatelů materiálních a sociálních podmínek dětí, zejména pokud jde o saturaci jejich materiálních potřeb. Zásadnější problémy však byly shledány u zabezpečení těch potřeb dětí, které umožňují jejich žádoucí všestranný rozvoj. **Nejméně jsou totiž dětem z pohledu dispozic jejich rodin dostupné pravidelné volnočasové aktivity kulturního, sportovního či jiného charakteru. Podobné je to také s prázdninovými aktivitami mimo domov** (dle znění otázky alespoň jeden týden prázdnin mimo domov). Tyto pro děti důležité podmínky vývoje nejsou úplně snadno dosažitelné ani pro relativně příjmově dobře zajištěné rodiny. S výší příjmu sice mohou růst nároky na uspokojování potřeb a zájmů dětí, avšak nesporný vliv zde má i vysoká a rostoucí finanční nákladnost volnočasových aktivit organizovaných mimo školu, často na komerčním základě, a jen velmi omezeně podporovaných z veřejných rozpočtů.

Také z tohoto pohledu nacházíme nerovnosti podle demografických a socio-ekonomických charakteristik rodin. Tři pětiny rodin úplných, ale jen polovina rodin samoživitelů nestrádá z pohledu dostupnosti materiálních podmínek života dětí ve sledovaných oblastech, tzn., že může dětem poskytovat všechny předměty a aktivity. Závislost schopnosti rodin zabezpečit potřeby dětí na jejich věku je vyšší v rodinách s oběma rodiči. S věkem dětí v nich progresivně přibývá rodin nemajících v žádné ze sledovaných oblastí problém s uspokojením potřeb dětí a klesá podíl rodin s problémy. V rodinách samoživitelů se dostupnost realizovaných aktivit a pořizovaných komodit pro aktivity dětí a pro jejich zdravé stravování zlepšuje s věkem dětí pozvolna.

Příjmově subjektivně nejslabší rodiny zabezpečují ve více než čtvrtině případů všechny sledované položky materiálních a sociálních podmínek dětí. Na druhou stranu ani rodiny subjektivně příjmově dobře zaopatřené nezvládají ve dvou pětinách z nich zajistit dětem uspokojování všech potřeb. Většina rodin je však schopna zajistit většinu sledovaných položek. Pouze rodiny s nejnižšími příjmy (celkovými příjmy do 20 tisíc Kč, na spotřební jednotku OECD do 12 tisíc Kč) a méně výrazně rodiny s příjmy o

jednu kategorii vyššími (20-30 tisíc Kč, resp. 12-14 tisíc Kč) vykazují určitý deficit nezanedbatelným podílem těch, které si nemohou dovolit 3 a více položek.

Celkově se ukazuje, že poskytovat dětem materiální zázemí a zajistit jim dostupnost aktivit, vč. těch, které vyžadují nemalé náklady, nezávisí navzdory vysoké podmíněnosti pouze na majetkových podmínkách domácností. Vliv mají zřejmě jak hodnotové orientace rodičů, tak možnosti zabezpečit předměty a aktivity finančně méně náročnými formami (např. finančními a „věcnými“ transfery v rámci širší rodiny nebo přátel).

Bydlení rodin s dětmi

Bydlení rodin s dětmi se co do struktury z hlediska **právního vztahu k bytu (druhu bytu)** celkově markantně neliší od struktury bydlení celé populace. Více než dvě pětiny všech rodin s dětmi bydlí ve vlastním domě, podíl čistých rodin takto žijících je nižší. Celkově disponuje vlastnickým bydlením v bytě nebo rodinném domě 68 % čistých rodin s dětmi. Další větší počet (20 %) jich bydlí v pronajatém bytě. Méně časté je bydlení v družstevních bytech (8 %).

Významná je **diferenciace způsobu bydlení podle složení domácnosti**, hlavní dělicí linie však neprobíhá mezi rodinami s dětmi a bez dětí, ale mezi rodinami s dětmi úplnými a neúplnými. Prvé žijí nejčastěji ve vlastnické formě bydlení, nájemní bydlení využívají naopak zejména neúplné rodiny (více než třetina z nich). Ani u neúplných rodin však nájemní bydlení nepřevládá. Tato orientace na vlastnické bydlení na jedné straně obvykle poskytuje větší komfort z hlediska velikosti bytu a z hlediska vnějšího prostředí, což bývá příznivé např. pro aktivity a bezpečnost dětí. Na druhé straně to znamená vysoké zatížení domácností, a zejména pak mladých domácností s dětmi, výdaji na bydlení ve formě hypoték a splátek půjček.

Rozbor rozdílů v bydlení z hlediska **prostorových dispozic bytů** neukázal zásadnější diference podle socioekonomického statusu domácností (kombinace postavení všech dospělých členů domácnosti). Souvislost je však patrná podle vzdělávací skupiny domácnosti, kdy prostorový komfort roste s vyšší vzdělání a podobně též s vyšším profesním statutem osoby v čele domácnosti.

Podle ukazatele **obytné plochy bytu** na jednoho člena domácnosti se prokázaly markantní rozdíly podle složení domácností s dětmi. Také počet pokojů obecně roste s počtem osob v bytě. Podle relativního ukazatele **počtu osob na obytnou místnost** se ukazují rozdíly podle typu rodinných domácností poněkud odlišně. Tato velikost klesá s počtem dětí, a to v rodinách úplných i neúplných. Větší byt z tohoto pohledu mají úplné i neúplné rodiny s jedním dítětem (83 %, resp. 92 % vykazuje jednu nebo méně osob na jednu obytnou místnost). Prostorový komfort snižuje další dítě v rodině, nicméně přes polovinu ÚR se dvěma dětmi (56 %) má stále nejméně jednu místnost na každého člena. V rodinách s více dětmi klesá současně prostor na osobu vyjádřený v m² i poskytovaná míra soukromí pro jednotlivé členy ve formě vlastního pokoje. Obecně celkovou kvalitu bydlení ilustrují různé ukazatele pouze v jejich komplexu.

Nevyhovující bydlení z hlediska obytné plochy nižší než 10 m² na osobu se nachází v čistých rodinách s dětmi **výjimečně**. V souboru námi sledovaných čistých rodin přesahuje podíl domácností s takto malým bytem pouze v případě úplné rodiny se třemi dětmi jedno procento, a to hodnotou 6 %. I zde lze nalézt souvislost s ekonomickou aktivitou rodičů, kdy pravděpodobnost přelidnění bytu vzrůstá při neaktivitě jednoho z rodičů, zejména je-li důvodem neaktivity některého z nich nezaměstnanost. V plošně „poddimenzovaných“ bytech žije 6,1 tisíc čistých rodin

s dětmi (1-3 děti v UR, 1-2 v NUR) bez ekonomicky aktivního rodiče, 2,4 tisíc takových rodin se zaměstnaným (jediným) rodičem a 2,8 tisíc úplných rodin s výdělečně činnými oběma rodiči.

Komfort bydlení se zvyšuje s vyššími celkovými i relativními příjmy domácnosti. Čím vyšší příjem rodiny mají, tím častěji si pořizují vlastní bydlení, především v rodinném domě, a to i za cenu jeho pořízení na hypotéku. Podíl rodin s dětmi žijících v bytě v osobním vlastnictví nebo v družstevním bytě se naproti tomu s výší příjmů příliš nemění. Rodin v nájemním bydlení s rostoucím příjmem ubývá. V nájemním bydlení žijí spíše rodiny s nižšími příjmy, což v námi sledovaném souboru čistých rodin s jedním až dvěma, resp. třemi, dětmi znamená, že v něm žijí častěji neúplné rodiny jak se dvěma, tak s jedním dítětem. Zjištění, že rodiny s vyšším příjmem častěji žijí ve vlastnické formě bydlení, platí pro úplné rodiny (zejména se dvěma dětmi), v podstatně menší míře pro rodiny neúplné.

České domácnosti vydávají za bydlení významnou část rodinných příjmů. V průměru všech domácností je to téměř čtvrtina, podle typu domácnosti se tyto podíly pohybují mezi 18 % a 36 %. Čisté rodiny s nezaopatřenými dětmi se vyskytují v celém tomto spektru v závislosti na jejich demografických a ekonomických charakteristikách i druhu bytu a domu.

Tyto rodiny s dětmi vydávají za bydlení průměrně přes 6 000 Kč měsíčně, to je zhruba o desetinu více, než je průměr všech domácností (a např. ve srovnání s domácnostmi jednotlivců o třetinu více). V čistých rodinách s dětmi (úplných i neúplných) náklady mírně rostou s počtem dětí, takže i neúplné rodiny se dvěma dětmi v průměru platí o něco více, než je průměr všech domácností. Samoživitelé platí v absolutním vyjádření za bydlení méně než páry s dětmi, ale v relativních údajích je tomu naopak a rozdíl je výraznější.

Markantní nerovnosti mezi různými typy domácností existují v relativních nákladech na bydlení. **Poměr celkových nákladů na bydlení k příjmům rodiny** dosahuje průměrně v čistých rodinách s dětmi 21 %. V rodinách sólo rodičů je poměr nákladů k příjmům dvojnásobný proti rodinám úplným. Relativní náklady na bydlení závisejí na míře ekonomické aktivity rodičů. Např. čisté rodiny s dětmi bez výdělečně činného rodiče zaplatí za bydlení zhruba polovinu svých příjmů.

V souboru čistých rodin s jedním až dvěma, resp. třemi, dětmi je situace o něco lepší proti průměru všech domácností. Vydání na bydlení v takovém rozsahu, že může znamenat ohrožení rodiny chudobou, tj. vyšší než 30 % příjmů, má 16 % těchto rodin, vydání nad 40 % příjmů pak 8 %. Nad 40 % příjmů platí za bydlení více jak třetina neúplných rodin s jedním dítětem a skoro čtvrtina těch se dvěma dětmi. Úplných rodin se to týká v 5 %.

Problémy rodin s úhradami za bydlení sleduje SILC ve třech položkách - platby nájemného, splácení hypoték a platby za energie a vodu. Zadlužení ve smyslu existence dluhů a opožděných plateb v uvedených položkách je v rodinách s dětmi, pokud se nevyznačují výjimečně nízkými příjmy, spíše výjimečné. Domácnosti, které mají povinnost platit některou ze tří položek přímo spjatých s bydlením, vykazuje zhruba 5 % problémy s placením nájmu a stejně s platbami za energie a vodu, zatímco hypotéku s obtížemi splácí přes 2 % rodin. Vedle toho půjčky a úvěry, které nemusí nutně souviset s bydlením, ale často tomu tak je, obtížně splácí 10 % čistých rodin s dětmi. Problémy **s placením nájmu** mají mezi domácnostmi žijícími v nájemním bydlení spíše neúplné rodiny (třikrát častěji než rodiny úplné) a rodiny s více dětmi.

7. Základní charakteristiky peněžních vydání rodin s dětmi

Příjmová situace rodin byla analyzována výše, nyní se tedy zaměříme na výdaje úplných a neúplných rodin s (jedním až dvěma/třemi) dětmi, které detailně obsahují data statistiky rodinných účtů (SRÚ). I když míra podrobnosti je stále u některých výdajových položek, resp. vzhledem ke konkrétní personifikaci výdajů nedostatečná (viz Höhne, Palonciová, 2014).

Zastoupení všech domácností v šetření SRÚ vychází z jejich podílu zjištěnému v šetření SILC.⁷⁹ Domácnosti, ve kterých žije alespoň jedno dítě, tvoří shodně třetinu všech domácností. Drobnější odlišnosti existují v zastoupení čistých úplných a neúplných rodin podle počtu dětí, nicméně základní struktura je zachována: v polovině úplných rodin žijí dvě děti (52 %), v dalších zhruba dvou pětinach jedno dítě (39 %), samoživitelé se nejčastěji starají o jedno dítě (73 %), o dvě děti pečuje čtvrtina osamělých rodičů (23 %).

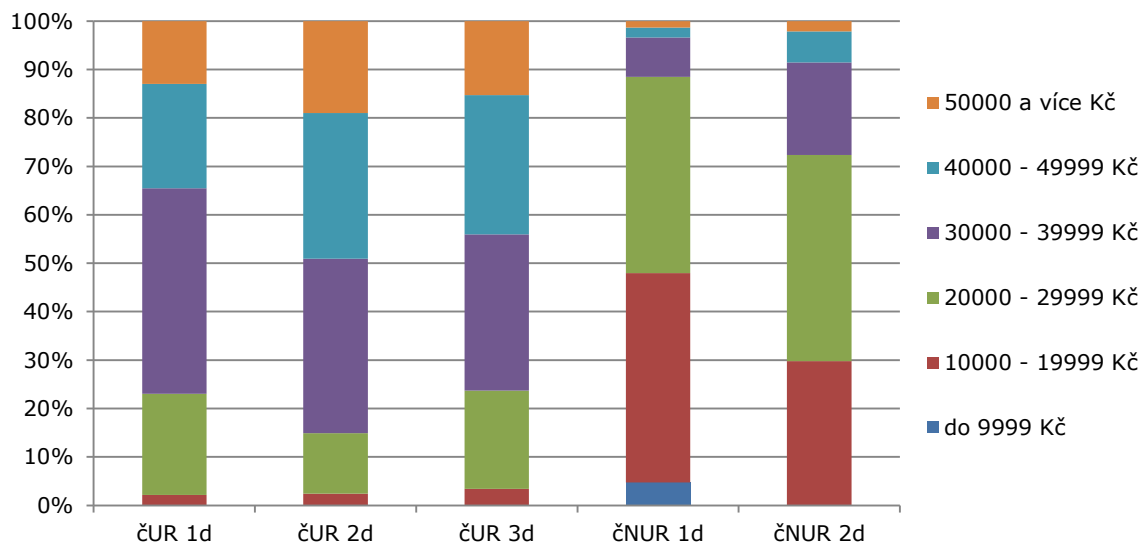
Čistý peněžní příjem je v šetření SRÚ jedním z kritérií výběru domácností. Zjišťuje se za předem dané období v závislosti na zařazení domácnosti do daných socio-ekonomických skupin,⁸⁰ a to v přepočtu na člena domácnosti a měsíc. Proto lze z výsledků SRÚ vyhodnocovat pouze změny ve výši a struktuře příjmů v rámci souboru a ve vztahu k výdajům. Oporou pro stanovení kvót jsou výsledky šetření SILC. Následné rozložení vybraných typů rodin do „aktuálních“ příjmových intervalů tak úzce koreluje s výsledky SILC (srov. graf č. 7.1 versus graf č. 5.3 v kapitole 5).

---

⁷⁹ Průměrná zpravodajská domácnost SRÚ bývá cca o 10 % menší než průměrná hospodařící domácnost v ČR podle šetření SILC, protože z důvodů náročnosti vedení zápisů jsou ve zpravodajském souboru SRÚ méně zastoupeny vícečlenné, resp. vícegenerační domácnosti.

⁸⁰ Tzn. u domácností zaměstnanců a OSVČ čistý peněžní příjem na osobu a měsíc v roce 2012, u domácností důchodců bez EA členů důchodů připadající na člena domácnosti v listopadu 2013.

Graf č. 7.1 **Rodiny s dětmi podle výše celkového příjmu na domácnost** (v %, příjem - průměr za měsíc, 2014)

Zdroj: SRÚ 2014, vlastní výpočty

Peněžní vydání domácností mohou být definována různě, jejich specifikace je tedy pro další rozbor nezbytná. **Čistá peněžní vydání domácnosti** zahrnují:

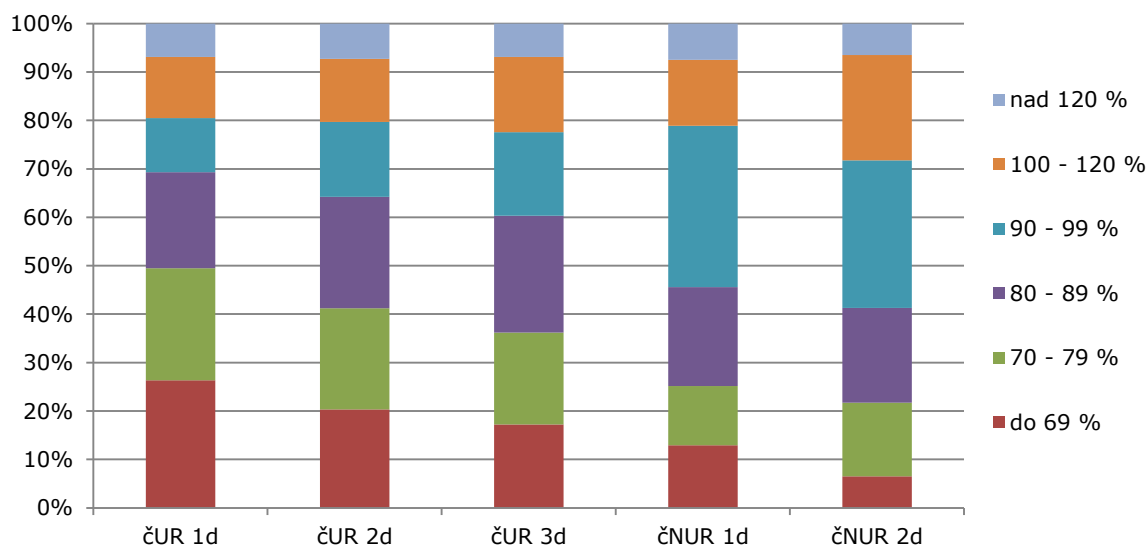
- **spotřební vydání:** vycházejí z klasifikace individuální spotřeby - COICOP, která rozlišuje 12 základních oddílů podle účelu vydání:
  1. Potraviny a nealkoholické nápoje
  2. Alkoholické nápoje a tabák
  3. Odívání a obuv
  4. Bydlení, voda, energie, paliva
  5. Bytové vybavení, zařízení domácnosti
  6. Zdravotnictví
  7. Doprava
  8. Pošty a telekomunikace
  9. Rekreační, kultura a sport
  10. Vzdělání
  11. Stravovací a ubytovací služby
  12. Ostatní zboží a služby
- **vydání neklasifikovaná jako spotřební:** zahrnují výdaje na pořízení a rekonstrukci bytu/domu a vydání jinde neuvedená (např. nákup cenných papírů, vydání na soukromé podnikání, peněžní transfery osobám mimo domácnost aj.).

Za další výdaje domácností se považují **vklady** (chápané jako částky složené u peněžních ústavů na spoření, vč. stavebního spoření) a **splátky úvěrů a půjček** (čerpaných jak na výstavbu či rekonstrukci bytu/domu, tak za jiným účelem).

Hodnotu **čistých peněžních příjmů domácnosti** získáme odečtením relevantních daní z příjmů a odvodů povinného pojištění od příjmů hrubých a dále odečtem vybraných úspor a výpůjček.

Pro hodnocení, jak domácnosti vyjdou se svými příjmy, resp. nakolik jejich příjmy pokrývají jejich výdaje, využijeme relaci čistých peněžních vydání k čistým příjmům. Čisté peněžní výdaje rodin s dětmi představují v průměru zhruba 90 % jejich příjmů (88 % v úplných rodinách, 93 % v neúplných rodinách). Jak ukazuje následující graf č. 7.2, s počtem dětí v úplné rodině relativně klesá podíl rodin, které ze svých příjmů utratí méně než 80 %, a naopak roste podíl rodin, které na své výdaje potřebují větší část ze svých příjmů či dokonce všechny. V neúplných rodinách tuto souvislost nelze jednoznačně potvrdit.

Graf č. 7.2 **Podíl čistých peněžních vydání na příjmech rodin, podle úplnosti rodiny a počtu dětí (v %)**

Zdroj: SRÚ 2014, vlastní výpočty

V celkových vydáních jsou vedle spotřebních zahrnuta i ta „nespotřební“, u nichž však je poměrně velká variabilita částek (ovlivněná především vysokými výdaji spojenými s řešením bytové situace). Pokud nespotební výdaje vyloučíme, sníží se podíl rodin, jejichž výdaje převyšují příjmy.⁸¹ Spotřební výdaje přitom představují v průměru více jak 95 % všech výdajů. U naprosté většiny rodin (80 %) se pohybují mezi 90 až 99 %, u desetiny rodin je jejich podíl nižší (spíše v úplných rodinách), u zbývajících desetiny rodin jsou spotřební výdaje rovny výdajům celkovým (častěji v neúplných rodinách).

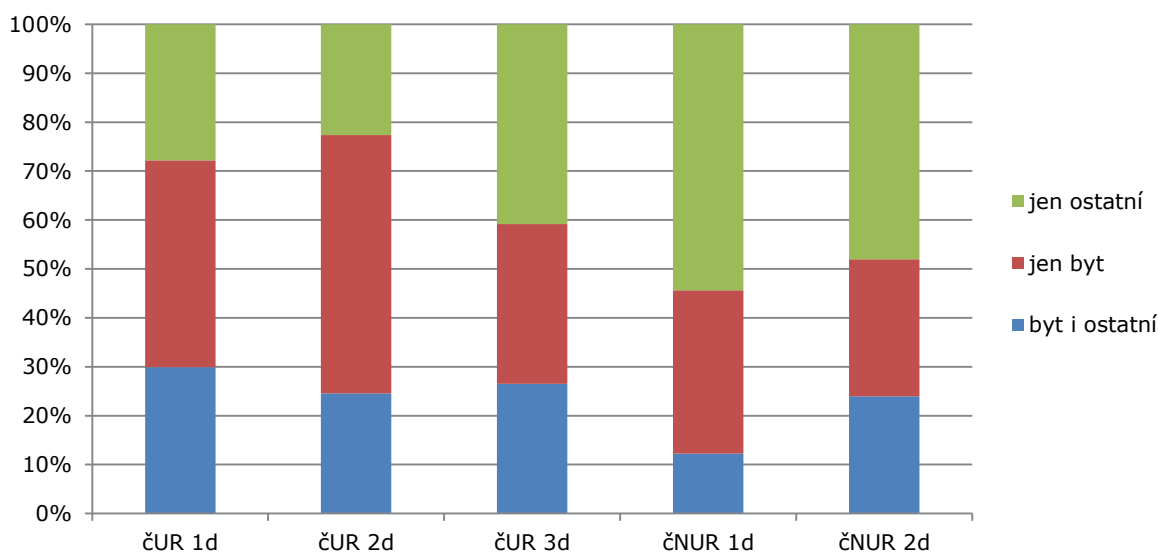
Jak již bylo řečeno, samostatně lze zjistit výši **splátek různých půjček a/nebo úvěrů**. Souhrnně lze říci, že četnost čerpání půjček a úvěrů i jejich výše roste s úrovní celkového příjmu. Žádné splátky nemusí hradit dvě třetiny rodin s příjmem do 19 999 Kč a třetina rodin s příjmem nad 40 000 Kč. Půjčky nemají zhruba dvě pětiny úplných rodin s jedním nebo dvěma dětmi, naopak menšina samoživitelů nějaké

⁸¹ Pokud jsou výdaje vyšší než příjmy, jsou pravděpodobně hrazeny z úspor nebo výpůjček.

půjčky splácí (třetina rodin s jedním dítětem, necelá polovina rodin se dvěma dětmi). Je-li hodnota splátek nižší než 5 000 Kč měsíčně, což je u většiny rodin, je na ní potřeba 8 % příjmů, u splátek do 10 000 Kč 19 % příjmů a u splátek vyšších až 36 % příjmů. Desetitisícové a vyšší splátky měsíčně hradí každá pátá úplná rodina s jedním nebo dvěma dětmi, samoživitelé jen výjimečně.

Z hlediska účelu si nějakou půjčku berou rodiny s dětmi spíše na pořízení bytu než na jiné zboží a služby. Výše splátek úvěrů na bytové účely je přitom přibližně dvakrát vyšší než u jiných půjček. Necelá polovina rodin splácí pouze úvěr na byt (průměrně téměř 7 tisíc Kč měsíčně), necelá třetina rodin má jen jiné půjčky (průměrné splátky činí skoro 3 tisíce Kč) a zbývající čtvrtina rodin čerpá současně oba typy úvěrů (měsíčně platí průměrně kolem 9 tisíc Kč). Úplné rodiny s jedním nebo dvěma dětmi častěji hradí jen splátky na byt, naproti tomu třídětné rodiny a rodiny samoživitelů ve větší míře splácí půjčky určené k jinému než bytovému účelu (viz graf č. 7.3). Výše splátek v úplných rodinách je zpravidla (mnohem) vyšší než u samoživitelů.

Graf č. 7.3 **Splátky půjček a úvěrů podle účelu, podle úplnosti rodiny a počtu dětí (v %)**

Zdroj: SRÚ 2014, vlastní výpočty

7.1 Specifické výdaje rodin s dětmi

V následující části se zaměříme na výdaje, které nás u rodin s dětmi nejvíce zajímají, a to v souvislosti se vzděláváním dětí, jejich zájmovou a volnočasovou činností, zajištěním oblečení a obuvi, příp. na další specifické výdaje, které data SRÚ v této spojitosti umožní analyzovat. Výdaje se pokusíme rozlišit z hlediska počtu a věku dětí. Následně vyčíslíme, jaký podíl na celkových příjmech, příp. výdajích rodin zmiňované výdaje zaujímají.

7.1.1 Vzdělávání dětí

Kapitola vzdělávání je v datech SRÚ sledována za jednotlivé vzdělávací stupně, tzn. předškolní, základní, střední, pomaturitní a nástavbové, vyšší a vysokoškolské vzdělávání. Výdaje na každé úrovni zahrnují školné, příspěvky škole na nadstandardní pomůcky, úhradu doplňkové výuky organizované školou, půjčování učebnic vč. případných pokut a ostatní (nespecifikované) výdaje. Na středních a vyšších školách jsou zvláště definovány ještě poplatky za přípravné kurzy a samotné přijímací zkoušky, za studium v zahraničí, příp. postgraduální studium. Jelikož se ale v rámci daného vzdělanostního stupně jedná o souhrnný ukazatel, není možné určit, zda rodina platí např. jen školné nebo pouze doplňkové kroužky a kurzy nebo určitou sumu za všechny položky. Variabilita částek je proto poměrně značná. Nicméně pro zjednodušení budeme v dalším textu výdaje za tyto položky shodně označovat pojmem „**školné**“.

Se vzděláváním dětí je úzce spojeno i jejich **stravování**. Data SRÚ umožňují vyčíslit výdaje na stravné v mateřských školách (obědy a svačiny) a dále ve školních jídelnách (včetně jídelen na internátech středních škol a menzách vysokých škol). Samostatně se dále zjišťují výdaje za **učebnice** pro žáky a studenty základních, středních a vysokých škol (i když mohou zahrnovat i ostatní učebnice např. pro samouky využívané také dospělými, od čehož budeme abstrahovat).

Přiřadit tyto výdaje na jednotlivé děti žijící v rodině není na první pohled složité díky stanoveným věkovým skupinám u dětí (0-5, 6-9, 10-14, 15+ let), které do jisté míry korespondují s jejich účastí v daném stupni vzdělávání. Při bližším zkoumání však zjistíme, že to tak jednoduché není, neboť děti „hraničního“ věku mohou navštěvovat jak daný vzdělanostní stupeň, tak stupeň navazující či předcházející.⁸² Při vyšším počtu dětí v rodině navíc nejsme schopni vždy přesně rozklíčovat, jakému dítěti a v jaké výši je daný výdaj určen. Tento problém se přitom týká obecně všech položek zjišťovaných v SRÚ (podrobněji viz Höhne, Palonciová, 2014).

V kapitole vzdělávání jsou zjišťovány ještě výdaje na „**vzdělávání nedefinované podle úrovně**“. Do této široce vymezené kategorie patří výuka jazyků, doučování školní látky, poplatky za družinu, zájmové kurzy a semináře, výdaje na umělecké školy a kurzy, ale např. i rekvalifikační kurzy, financování univerzity třetího věku a ostatní výdaje. Samostatně tak např. poplatky za družinu nezískáme. Nemůžeme ani s jistotou tvrdit, že se v rámci dané položky jedná pouze o výdaje na vzdělávání dětí.

Rovněž následující výdaje, které se vzděláváním dětí souvisí, není možné z dat SRÚ jednoznačně určit. Máme na mysli především výdaje na **školní výlety a exkurze** (zahrnuté do rodinné dovolené), platby za **ubytování** jak **na akcích organizovaných školou** (např. škola v přírodě, lyžařský výcvik), tak **na internátech či vysokoškolských kolejích** (spadající do ubytovacích služeb), a výdaje za **dopravu do školy** (obsažené v dopravních službách).

K jednotlivým výdajům na vzdělávání dětí nyní podrobněji:

- **mateřská škola:** školné a stravné

Polovina (úplných i neúplných) rodin s jedním dítětem do 5 let věku hradí výdaje za mateřskou školu. Měsíční školné činí zpravidla nejvýše 500 Kč, vyšší částku

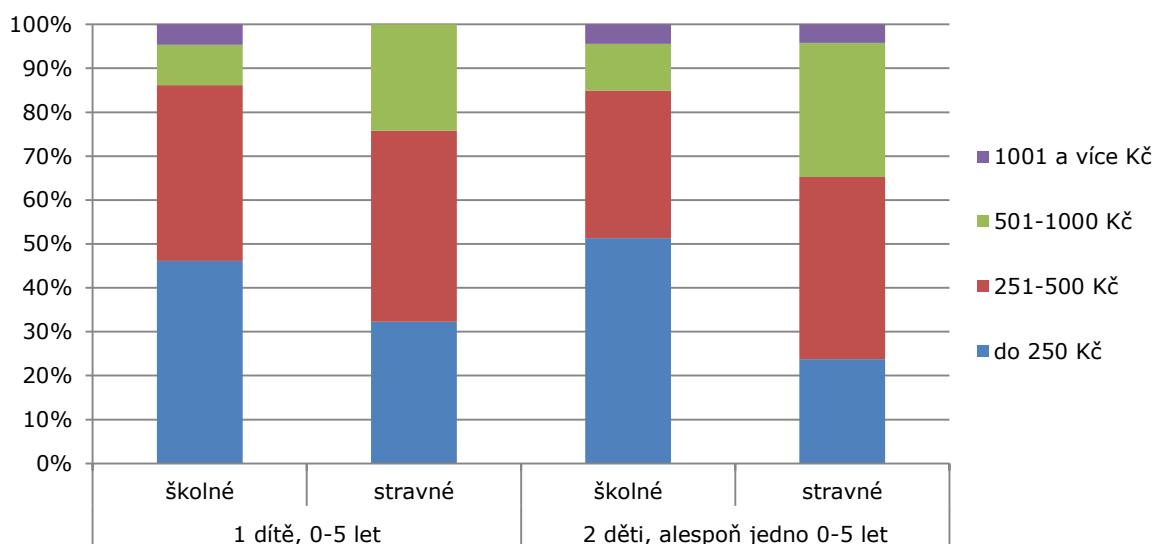
⁸² Například šestileté dítě může ještě chodit do mateřské školy, podobně na 1. stupni základní školy mohou být i jedenáctileté děti atd.

hradí 14 % rodin. Stravné přesahující 500 Kč měsíčně platí až čtvrtina rodin (24 %), u ostatních se platby nejčastěji pohybují v intervalu od 250 do 500 Kč. V rodině se dvěma dětmi, z nichž jsou obě nebo jen to mladší ve věku 0-5 let, platí školné a stravné téměř 80 % rodin, přičemž zatímco školné je nejčastěji nižší než 250 Kč, stravné většinou tuto částku přesahuje (viz graf č. 7.4).⁸³

Hodnota plateb školného i stravného nepřesahující většinou 500 Kč se zdá být překvapivě nízká. Nutno podotknout, že se jedná o průměrný měsíční výdaj za rok, přičemž platby se mohly týkat pouze určitých měsíců v daném roce. Kolik měsíců ta která rodina hradila náklady na školku však z dat SRÚ nezjistíme. S touto „zkresleností“ se bohužel můžeme setkat i u dalších položek.

Další výdaje na „vzdělávání nedefinované podle úrovně“ nemá 85 % rodin s jedním dítětem a polovina rodin se dvěma dětmi. Rodiny, které ze svého rozpočtu tyto výdaje hradí, většinou vystačí s maximálně 250 Kč.

Graf č. 7.4 Struktura měsíčních výdajů za školné a stravné v mateřské škole, úplné a neúplné rodiny s jedním a dvěma dětmi (v %)

Zdroj: SRÚ 2014, vlastní výpočty

• **1. a 2. stupeň základní školy:** školné, stravné, učebnice

Do prvního až pátého ročníku základní školy chodí zpravidla děti od 6 do 10 až 11 let. Z rodin vychovávajících 1 dítě platí „školné“⁸⁴ jedna třetina (mají-li dítě od 6 do 9 let věku), resp. necelá pětina (s dítětem ve věku 10-14 let). U rodin se dvěma dětmi, z nichž je alespoň jedno v daném věku, jsou tyto podíly vyšší: necelá polovina,

⁸³ Výdaje za školné a především za stravné v mateřské škole mají i rodiny s (alespoň jedním) dítětem ve věku 6-9 let, i když v menší míře. Rozložení výše finančních částek je podobné jako u rodin s dítětem do 5 let věku.

⁸⁴ Připomeňme, že „školné“ zde (i na vyšších vzdělanostních stupních) kromě „čistého“ školného zahrnuje řadu dalších výdajů (viz výše), jejichž „osamostatnění“ by pro další rozbor bylo velmi vhodné. Proto jsou podíly rodin platících školné s velkou pravděpodobností dosti nadhodnocené.

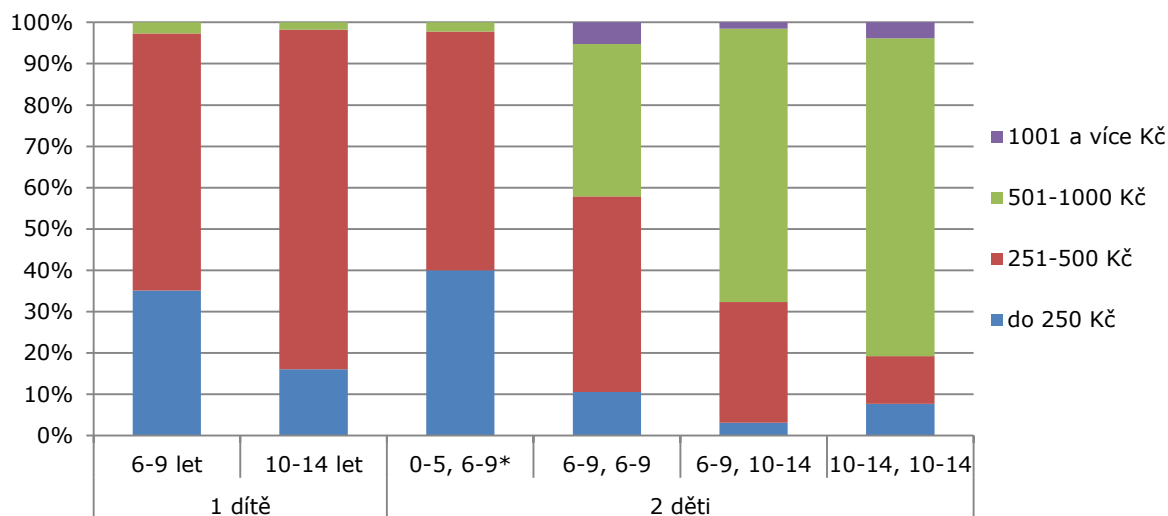
resp. třetina. Konkrétní výše plateb u všech těchto rodin jen výjimečně převyšuje 250 Kč.

Dětem studujícím na druhém stupni základní školy, případně v nižších ročnících víceletého gymnázia je analogicky obvykle 11 či 12 až 15 let. Proto i zde se zaměříme na dvě věkové kategorie dětí (10-14 let, 15 a více let), jimž rodiče platí školné. Výdaje na školné má čtvrtina rodin s jedním dítětem ve věku 10-14 let a necelá pětina rodin se dvěma dětmi (s alespoň jedním dítětem v daném věku). V rodinách se staršími dětmi činí tyto podíly pouze 2 %, resp. 10 %. Průměrná měsíční platba nepřesahuje 250 Kč.

Za stravování ve školních jídelnách platí 76 % rodin s jedním dítětem ve věku 6-9 let a 85 % rodin s dítětem od 10 do 14 let. Nejčastěji se jedná o 250 až 500 Kč měsíčně. Z rodin se dvěma dětmi, z nichž je alespoň jedno ve věku 6-9 let, jich vydává na stravování ve školní jídelně určitou částku 89 %. Je-li v rodině alespoň jedno dítě od 10 do 14 let věku, pak stravování svým dětem platí skoro všechny rodiny (98 %).⁸⁵

Částky bývají oproti jednodětné rodině podle očekávání vyšší (viz graf č. 7.5). Z grafu č. 7.5 je dále zřejmé, že rostou i s věkem dítěte.

Graf č. 7.5 **Struktura měsíčních výdajů za stravné ve školní jídelně podle věku dětí, úplné a neúplné rodiny s jedním a dvěma dětmi (v %)**

Poznámka: * v rodině se 2 dětmi, z nichž jedno je ve věku 0-5 let, se vydání na stravování ve školní jídelně vztahuje pouze na jeho staršího sourozence (6-9 let); i proto je struktura vydání srovnatelná s případy rodin jednoho dítěte ve věku 6-9 let; na děti ve věku 0-5 let je cílena položka „stravování v mateřské škole“ (viz výše);

Zdroj: SRÚ 2014, vlastní výpočty

Výdaje za učebnice mají spíše jednorázový charakter, částky přepočtené na měsíční bázi proto mnohdy nepřesahují 100 Kč. Za učebnice platila třetina rodin s jedním dítětem od 6 do 14 let věku. Polovinu z nich stály nejvýše 30 Kč, další třetinu by měsíčně vyšly nejvýše o 20 Kč draž. Z rodin se dvěma dětmi ve věku 6-14 let měla výdaj za učebnice necelá polovina. I zde se mediánová hodnota pohybovala na úrovni

⁸⁵ Jsou-li obě děti ve věku 6-14 let, platí stravné (na jedinou výjimku) všechny rodiny.

30 Kč za měsíc, maximálně 50 Kč zaplatilo 64 % rodin, do stokoruny se vešlo 90 % těchto rodin.

Převážně zahrnutím poplatků za družinu do výdajů na vzdělávání nedefinovaného podle úrovně⁸⁶ lze vysvětlit poměrně vysoký podíl rodin s dětmi od 6 do 9, resp. 14 let, které tyto výdaje mají. Týká se to zhruba 70 % rodin s jedním dítětem od 6 do 9 let a 50 % rodin s dítětem od 10 do 14 let. Dvoudětných rodin s oběma dětmi ve věku 6-14 let hradících tyto výdaje je 80 %. Výše měsíční platby většinou nepřesahuje 250 Kč, zejména v rodinách s jedním dítětem ve věku 6-9 let. Tam, kde mají staršího školáka nebo obě děti ve školním věku, hradí častěji i vyšší částky (pětina z nich více jak 500 Kč měsíčně).

- **střední školy a učiliště, vyšší a vysoké školy:** školné, stravné, učebnice

V této skupině se již zaměříme pouze na rodiny s dětmi 15letými a staršími. Školné na střední škole platí jen 12 % rodin s jedním dítětem a 18 % se dvěma dětmi, z nichž je alespoň jedno starší 15 let. Výdaje na školné na vysokoškolském studiu má 21 % rodin s jedním nebo dvěma dětmi. Shodně zhruba tři čtvrtiny uvedených rodin nevydají na měsíční školné více než 250 Kč.

Naproti tomu ve školních jídelnách se alespoň podle plateb stravuje 57 % dětí jedináčků ve věku 15 a více let. Třetinu z nich stravné stojí méně než 250 Kč, další polovinu od 250 do 500 Kč, ostatní platí ještě více. V rodině se dvěma dětmi, z nichž alespoň jedno je 15leté nebo starší, platí poplatky ve školní jídelně až 78 % z nich. Stravné je ve srovnání s jednoduchou rodinou vyšší, nejčastěji (44 %) činí 500 až 1 000 Kč, dalších 29 % rodin vydává 250 až 500 Kč. Data bohužel neodlišují výdaje na školní jídelny podle různého vzdělávacího stupně (viz výše).

Koupě učebnic je nutná pro dvě pětiny rodin s jedním dítětem a pro dvě třetiny rodin se dvěma dětmi. Z finančního hlediska je na jejich pořízení v obou případech potřeba (až na výjimky) méně než 250 Kč měsíčně.

Výdaje spadající do kategorie vzdělávání nedefinovaného dle úrovně uvedlo 22 % rodičů jedináčků. S těmito výdaji musí počítat až dvojnásobný podíl rodin s oběma dětmi ve věku 15 a více let. Nejčastěji vystačí s méně než 250 Kč, ale poměrně často platí i více (do 500 Kč).

- **shrnutí:**

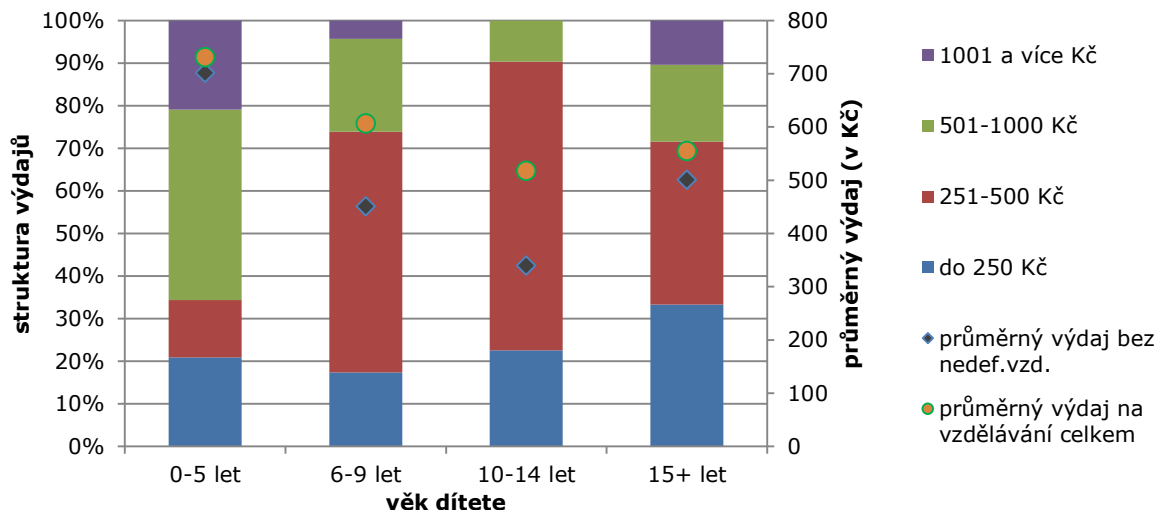
Sečteme-li veškeré výdaje za školné, stravné a učebnice⁸⁷ napříč všemi vzdělávacími stupni, získáme celkové výdaje rodin na vzdělávání svých dětí. Tyto výdaje má až 94 % rodin s jedním dítětem od 6 do 14 let, 76 % rodin s dítětem 15letým a starším a jen 55 % rodin s dítětem ve věku 0-5 let. Rodiny **jedináčka** platí přibližně **500 Kč měsíčně**. Jak ukazuje graf č. 7.6, nejvíce na vzdělávání vydávají rodiny s jedním dítětem předškolního věku (v průměru 700 Kč). Dvě třetiny z nich platí více než 500 Kč měsíčně, stejné výdaje má jen necelá čtvrtina rodin se starším dítětem. Rodiny s malými dětmi fakticky sice nemají žádné výdaje za učebnice, ale častěji platí školné, které je poměrně vyšší (i oproti vyšším stupňům vzdělání) a které spolu se stravným celkovou částku dosti navyšuje.

---

⁸⁶ Znovu připomínáme, že tato kategorie mj. obsahuje i výdaje na doučování, umělecké školy, výuku jazyků a další zájmové kurzy.

⁸⁷ Bez výdajů na vzdělávání nedefinované podle úrovně.

Graf č. 7.6 **Struktura měsíčních výdajů za vzdělávání (v %)* a jejich průměrná měsíční výše (v Kč), podle věku dítěte, úplné a neúplné rodiny s jedním dítětem**

Poznámka: * struktura výdajů na vzdělávání zahrnující pouze školné, stravné a učebnice (tzn. bez výdajů na vzdělávání nedefinované podle úrovně)

Zdroj: SRÚ 2014, vlastní výpočty

Z celkových příjmů rodiny odeberou výdaje na vzdělávání **1,8 %**. Z hlediska tohoto ukazatele (na rozdíl od průměrné částky) se již rodiny s jedním dítětem různého věku (statisticky) významně neodlišují. Liší se však podle úplnosti rodiny, neboť rodiny **samoživitelů** potřebují na vzdělání svého dítěte **2,5 %** svých příjmů, zatímco rodiče z **úplných rodin** necelou polovinu (**1,4 %**).⁸⁸ Průměrně vyšší absolutní i relativní (vzhledem ke svým příjmům) částku platí oba rodiče i samoživitelé na dítě do 6 let věku (oproti starším dětem). V neúplné rodině se navíc prokázal signifikantní rozdíl v podílu výdajů na vzdělání na příjmech v závislosti na ekonomické aktivitě rodiče: rodič bez pracovního příjmu si musí připravit 3,5 % z celkového příjmu, kdežto pracující rodič jen 2,3 % (v souhrnu, bez ohledu na věk dítěte).

Pokud k těmto výdajům **připočteme ještě výdaje na vzdělávání nedefinované podle úrovně**, zvýší se celkové výdaje rodin s jedním dítětem v průměru o necelých 90 Kč (o 17 %). Rodin s dítětem ve věku 0-5 let se to v podstatě nedotkne (průměrné výdaje se zvýší jen o 30 Kč). Nejvíce však vzrostou náklady v rodinách s dítětem školního věku, a to až o polovinu v případě rodin s dítětem od 10 do 14 let věku (z 340 na 520 Kč) a o třetinu u rodin s mladším dítětem (ze 450 na 600 Kč), jak je patrné z grafu č. 7.6. Vzrostou tak podíly těch rodin, které měsíčně platí více než 500 Kč i více než 1 000 Kč. Vzhledem k zahrnutí poplatků za družinu, doučování, zájmové kurzy apod. do této položky se určité zvýšení celkové částky dalo očekávat. Nesmíme však zapomínat, jak již bylo řečeno výše, že nelze zaručit, že se všechny výdaje z této položky vztahují jen k dětem.

Rodiny se **dvěma dětmi** vydávají na jejich vzdělávání průměrně **850 Kč** měsíčně, to znamená **2,3 %** z čistých příjmů. Určité výdaje mají téměř všechny rodiny s dětmi různého věku, s drobnou výjimkou u rodin s oběma dětmi do 6 let (84 %). Vyšší výdaje mají opět rodiny, ve kterých žije alespoň jedno dítě předškolního věku

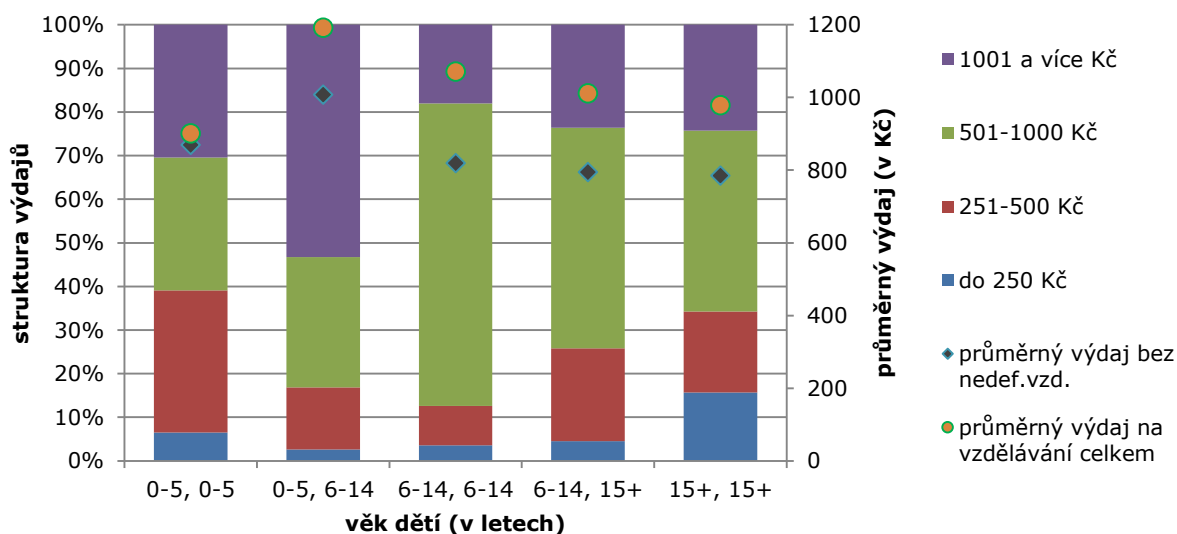
⁸⁸ Průměrné výdaje se přitom co do výše statisticky nediferencují (činí zhruba 520 Kč v úplných rodinách a 480 Kč v neúplných rodinách).

(viz graf č. 7.7). Více jak polovina rodin vychovávajících jedno předškolní a jedno školou povinné dítě vydává měsíčně přes tisíc korun na jejich vzdělávání. U ostatních rodin jsou tyto podíly mnohem nižší. Rodiny s oběma dětmi staršími šesti let naopak nejčastěji platí mezi 500 a 1 000 Kč, v průměru zhruba 800 Kč měsíčně.

Samoživitelé platí svým dvěma dětem měsíčně kolem 660 Kč na vzdělávání, což představuje **3 %** z jejich rozpočtu. Rodiče z **úplných rodin** platí sice absolutně více (o 200 Kč), z příjmů jim však na to stačí vydělit jen **2,2 %**. V závislosti na ekonomické aktivitě rodičů nebyly zjištěny statisticky významné rozdíly.

Se **započtením výdajů na vzdělávání nedefinované podle úrovně** stoupnou obdobně jako u rodin s jedním dítětem nejvíce výdaje rodinám s oběma dětmi od 6 do 14 let (z 820 na 1 070 Kč). Přibližně o 200 Kč (o 185-215 Kč) však vzrostou i ostatním rodinám, s výjimkou rodin s oběma dětmi předškolního věku, které musejí navíc vydat v průměru jen 30 Kč (viz graf č. 7.7). Z hlediska struktury měsíčních výdajů se zvýší výhradně podíly rodin vydávajících na vzdělávání dětí více jak 1 000 Kč měsíčně.

Graf č. 7.7 **Struktura měsíčních výdajů za vzdělávání (v %)* a jejich průměrná měsíční výše (v Kč), podle věku dětí, úplné a neúplné rodiny se dvěma dětmi**

Poznámka: * struktura výdajů na vzdělávání zahrnující pouze školné, stravné a učebnice (tzn. bez výdajů na vzdělávání nedefinované podle úrovně)

Zdroj: SRÚ 2014, vlastní výpočty

Ve vztahu k příjmům činí celkové výdaje na vzdělávání **jednoho dítěte** v rodině **2 %**. Na vzdělávání **dvou dětí** vydají rodiny sice (absolutně) téměř dvojnásobně více, v relaci k příjmům ale analogické zvýšení nenastane (**2,8 %**). Úplné rodiny platí oproti samoživitelům zpravidla vyšší částku (i když statisticky významný rozdíl se prokázal až ve dvoudětných rodinách), v poměru ke svým příjmům jim však stačí relativně méně. Zmiňované rozdíly přehledně zobrazuje tabulka č. 7.1. Ještě dodejme, že vydává-li rodina 5 a více procent ze svého příjmu na vzdělávání svých dětí, týká se to častěji osamělých rodičů. V rámci neúplných rodin se přitom statisticky významný rozdíl v míře zatížení příjmu výdaji na vzdělávání u rodin s jedním nebo dvěma dětmi neprokázal, v úplných rodinách ano.

Tabulka č. 7.1 **Průměrná výše výdajů za vzdělávání celkem (měsíčně v Kč) a jejich podíl na celkovém příjmu (v %), podle úplnosti rodiny a počtu dětí**

výdaje na vzdělávání	1 dítě		2 děti	
	úplná rodina	neúplná rodina	úplná rodina	neúplná rodina
průměrný výdaj (měsíčně v Kč)	585	554	1 055*	832*
podíl výdajů na příjmu (průměr v %)	1,5***	2,8***	2,7**	3,5**
podíl výdajů na vzdělávání v měsíčním příjmu (%)				
do 1 %	37,3***	16,4	12,3***	11,6
1-2 %	37,7**	33,6	27,3*	18,6
2-5 %	21,7***	36,1	53,2***	48,8
5 a více %	3,3**	13,9**	7,2	20,9**

Pozn.: * statisticky významné rozdíly na hladině významnosti vyšší než 0,05, ** na hladině 0,01, ***na hladině 0,001.

Zdroj: SRÚ 2014, vlastní výpočty

Pro úplné i neúplné rodiny s jedním nebo dvěma dětmi platí, že průměrné výdaje na vzdělávání absolutně s jejich příjmem rostou, relativně klesají.⁸⁹

7.1.2 Zájmové a volnočasové aktivity dětí

Zjistit z dat SRÚ výdaje rodin na aktivity dětí v jejich volném čase je prakticky nemožné. Jak již bylo uvedeno, některé výdaje mohou být zahrnuty do výdajů na „vzdělávání nedefinovaného podle úrodně“, jiné, např. sportovní kroužky, zase v široké položce „rekreační a sportovní služby“, dětské letní a zimní tábory, příp. příměstské tábory spadají do rodinné „dovolené“. Samostatná položka zaměřená na aktivní zájmovou činnost dětí, podobně jako tomu bylo u speciálního šetření Náklady na výchovu a výživu dětí, neexistuje (podrobněji viz Höhne, Palonciová, 2014).

7.1.3 Dětské oblečení a obuv

Výdajům na oblečení a obuv je v datech SRÚ věnovaná samostatná kapitola „odívání a obuv“, která jako jediná rozlišuje výdaje na dětské zboží. Konkrétně se jedná o „prádlo a pletené ošacení“, „konfekci“, „punčochy a ponožky“ a „obuv“. Dílčím nedostatkem je sledování těchto výdajů pouze **za děti do 15 let**. Výdaje na starší děti jsou již přiřazovány do příslušných kategorií s ohledem na jejich pohlaví, tedy do „dámských“ nebo „pánských“ oděvů a obuvi. Ostatní zboží a služby související s odíváním, jako např. oděvní doplňky (šátky, rukavice, čepice apod., ale i přílby na kolo), textilní galanterii, oděvní materiály (látky atd.), čištění, opravy a půjčování oděvů, příp. obuvi data SRÚ analogicky podrobně dle věku, příp. pohlaví nevykazují.

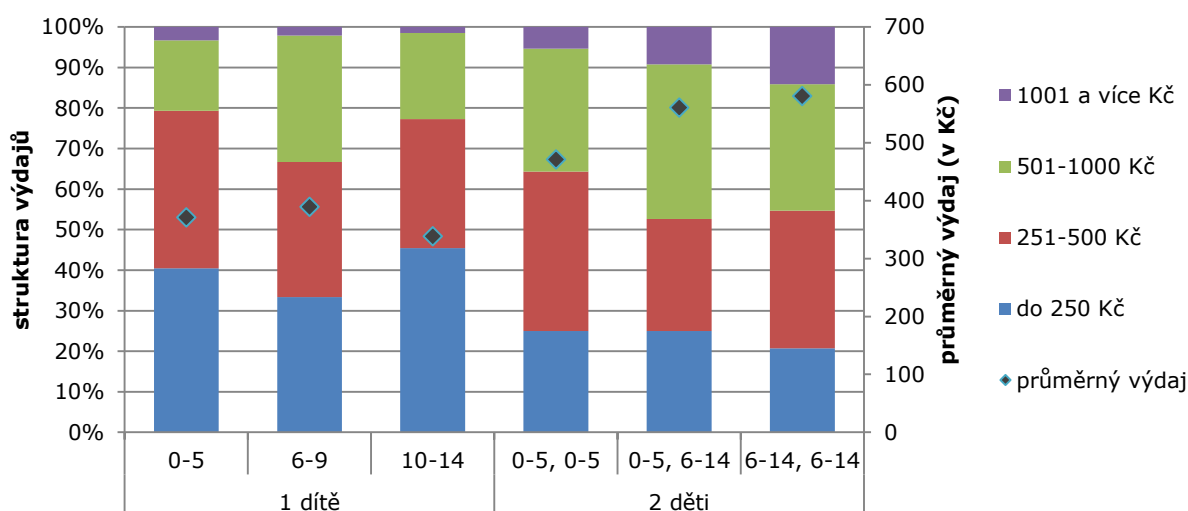
Jednotlivé dětské výdajové položky týkající se **odívání** jsme sečetli a provedli srovnání mezi rodinami s jedním a dvěma dětmi do 14 let věku. **Rodina s jedním dítětem** vydá průměrně měsíčně za oblečení necelých 370 Kč, přičemž rozdíly v závislosti na věku dítěte se statisticky neprokázaly. Srovnatelné je také rozdělení rodin do jednotlivých výdajových pásem: rodiny s dítětem ve věku 6-9 let jsou

⁸⁹ S drobnou výjimkou u úplných rodin s jedním dítětem, kde se tato jednoznačnost statisticky neprokázala, neboť podíl výdajů na příjmech rodin byl nejvyšší u rodin s příjmem 50 000 a více Kč.

v pásmech do 250 Kč, do 500 Kč a do 1 000 Kč rozděleny po třetinách, u rodin s mladším nebo starším dítětem převažuje podíl rodin s výdaji do 250 Kč nad ostatními (viz graf č. 7.8). Úplné rodiny na oblečení svého dítěte do 14 let vydají v průměru necelých 400 Kč, samoživitelé o stokorunu méně. Z celkového příjmu však musejí osamělí rodiče vydat 1,5 %, kdežto rodiče z úplných rodin „jen“ 1,1 %.

Rodiny se dvěma dětmi do 14 let věku vydají za jejich oblečení průměrně 550 Kč měsíčně, což představuje 1,4 % jejich příjmů. Vyšší výdaje v rodinách se dvěma dětmi se projeví ve zvýšení podílu rodin, které za odívání dětí vydávají více jak 500 Kč měsíčně, a to na necelou polovinu ze všech (viz graf č. 7.8). Protože z dat SRÚ není známo pohlaví jednotlivých dětí, nelze ověřit, nakolik rodiny se dvěma dětmi stejného pohlaví mohou ušetřit díky určité pravděpodobnosti zdědění některého oblečení ve srovnání s rodinou, která vychovává dívku a chlapce.

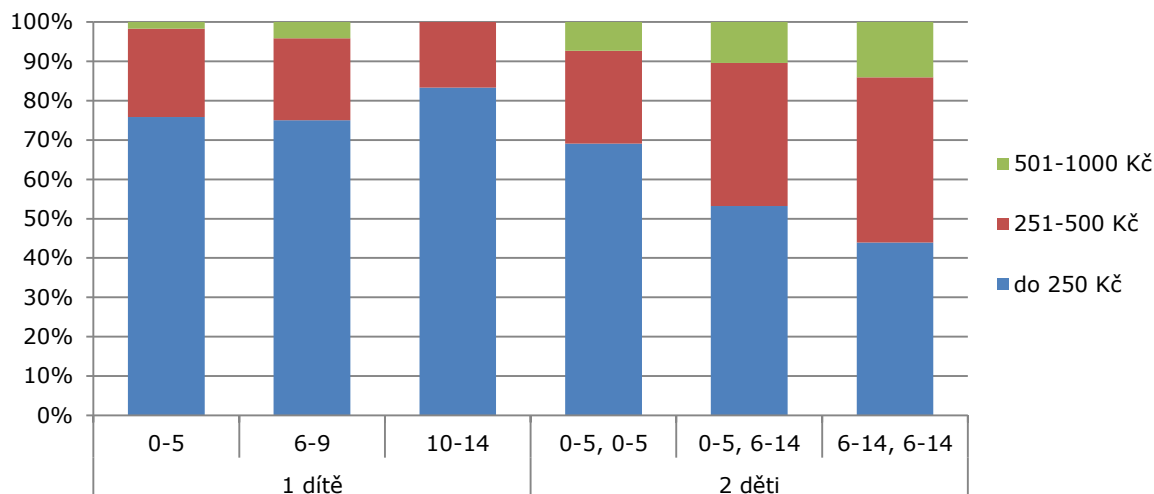
Graf č. 7.8 **Struktura měsíčních výdajů za oblečení (v %) a jejich průměrná měsíční výše (v Kč), podle věku dětí, úplné a neúplné rodiny s dětmi**

Zdroj: SRÚ 2014, vlastní výpočty

Lze předpokládat, že nakupování **obuvi** představuje co do frekvence méně častou výdajovou položkou, která na druhou stranu může být z hlediska výše výdajem dražším (např. při porovnání s výdaji za oblečení). Při rozpočítání na měsíční bázi jsou ale průměrné náklady na pořízení obuvi relativně nízké. Mediánová hodnota u rodin s jedním dítětem se pohybuje na úrovni 150 Kč měsíčně, do 250 Kč se s výdaji na obuv vejdou tři čtvrtiny rodin. Rodina s jedním dítětem do 14 let věku vydá měsíčně za obuv průměrně cca 170 Kč, rodina se dvěma dětmi o stokorunu více. Náklady na obutí dětí rostou nejen s počtem dětí, ale i s jejich věkem, alespoň v rodině se dvěma dětmi (viz graf č. 7.9). Z grafu č. 7.9 je patrný snižující se podíl rodin se dvěma dětmi s výdaji do 250 Kč doprovázený růstem podílu rodin ve zbývajících dvou výdajových kategoriích, tedy i v pásmu 500 až 1 000 Kč měsíčně.

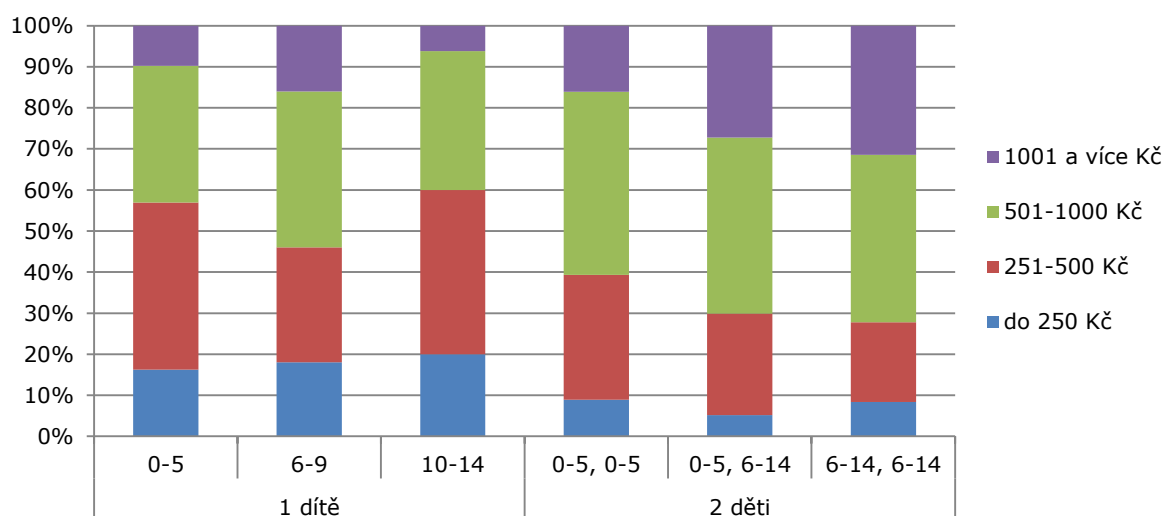
Graf č. 7.9 **Struktura měsíčních výdajů za obuv, podle věku dětí, úplné a neúplné rodiny s jedním a dvěma dětmi (v %)**

Zdroj: SRÚ 2014, vlastní výpočty

Sloučíme-li **výdaje za dětské oblečení a obuv**, posune se většina rodin se dvěma dětmi do výdajového pásma 500 a více Kč (viz graf č. 7.10). Významný je zároveň zhruba 30% podíl rodin, ve kterých žije alespoň jedno dítě školou povinné a které na jejich odívání a obutí vydávají více jak 1 000 Kč měsíčně. Průměrná částka, kterou rodiny **se dvěma dětmi** na tyto potřeby vynaloží, přesahuje **800 Kč** měsíčně (tzn. **2,1 % příjmů**). **V rodině s jedním dítětem** činí **530 Kč** a spotřebuje **1,8 % příjmů**.

Graf č. 7.10 **Struktura měsíčních výdajů za oblečení a obuv, podle věku dětí, úplné a neúplné rodiny s jedním a dvěma dětmi (v %)**

Zdroj: SRÚ 2014, vlastní výpočty

Pouze u rodin jedináčků se statisticky signifikantně liší podíl výdajů na oblečení a obuv na příjmech mezi úplnou a neúplnou rodinou, kdy **samoživitelé** musí vyhradit **2,4 %** svého příjmu, rodiče z **úplných rodin 1,5 %** (podrobněji viz tabulka č. 7.2). Větší zatížení rodinného rozpočtu u samoživitelů výdaji za oblečení a obuv dětí mladších 15 let je patrné i z celkové procentuální struktury. Podobně jako u výdajů na vzdělávání, relativní náklady na oděvy a obuv s počtem dětí rostou pouze v úplných rodinách, v rodinách neúplných počet dětí podíl výdajů na příjmech statisticky nediferencuje. Relativní výdaje se v úplných a neúplných rodinách s jedním nebo dvěma dětmi statisticky neliší ani v závislosti na různém počtu ekonomicky aktivních rodičů.

Tabulka č. 7.2 **Průměrná výše výdajů za oblečení a obuv (měsíčně v Kč) a jejich podíl na celkovém příjmu (v %), podle úplnosti rodiny a počtu dětí**

výdaje na oblečení a obuv	1 dítě		2 děti	
	úplná rodina	neúplná rodina	úplná rodina	neúplná rodina +)
průměrný výdaj (měsíčně v Kč)	554	462	832	553
podíl výdajů na příjmu (průměr v %)	1,5***	2,4***	2,1	2,5
podíl výdajů za dětské oblečení a obuv v měsíčním příjmu (%)				
do 1 %	28,3*	13,8*	16,7	13,3
1-2 %	52,0*	33,8*	40,8	40,0
2-5 %	17,9***	47,7***	38,6	40,0
5 a více %	1,7	4,6	3,9	6,7

Pozn.: +) malé četnosti; * statisticky významné rozdíly na hladině významnosti vyšší než 0,05, *** 0,001

Zdroj: SRÚ 2014, vlastní výpočty

Absolutní částka určená na koupi dětského oblečení a obuvi roste s příjmem rodin. Naopak, podíl, který tyto výdaje zaujímají na celkovém příjmu rodiny, s jeho výší klesá. Z toho lze usuzovat, že rodiny s vyššími příjmy si mohou dovolit pořídit dětem potřebné oblečení a obuv častěji nebo v lepší kvalitě (tzn. v souhrnu za průměrně vyšší cenu), zatížení rozpočtu rodiny se tím však nezvyšuje, spíše naopak.

7.1.4 Vybrané výdajové položky

Na závěr se stručně zaměříme na výdajové položky, které lze pro rodiny s dětmi považovat za typické a které data SRÚ jednoznačně definují. Jedná se o hry a hračky, dětské kočárky a autosedačky a platby za služby péče o děti v jeslích, případně v domácnosti prostřednictvím chův.

- **hry a hračky:**

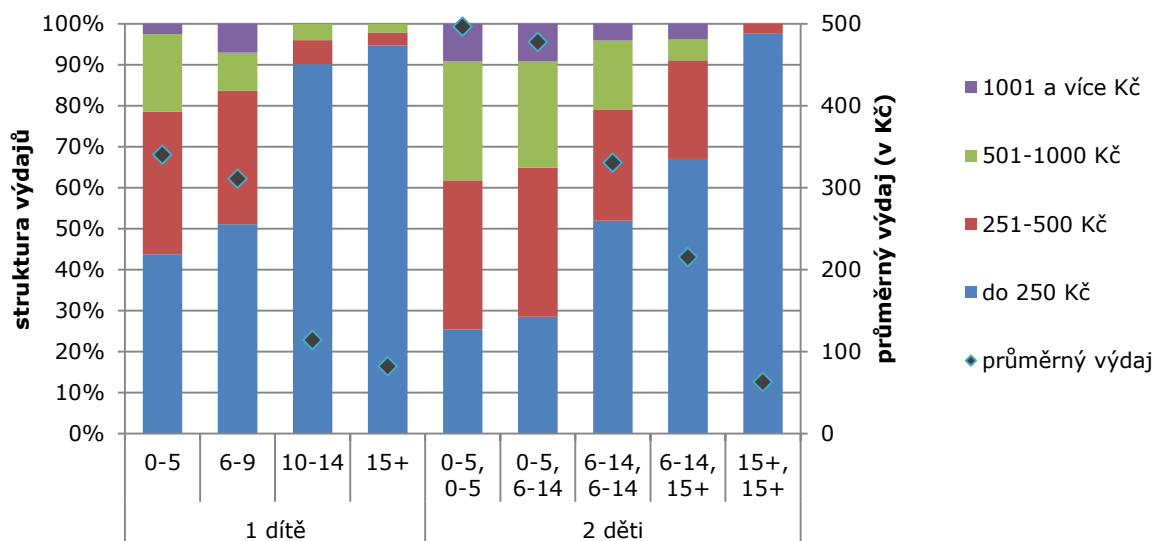
Kategorie her a hraček patří do výdajové skupiny „rekreace a kultura“. Zahrnují širokou škálu nejrůznějších her a hraček, od těch pro nejmenší, přes „klasické“ (autíčka, panenky, vláčky, stavebnice, plyšové hračky atd.) až po počítačové hry či herní konzole, kromě knih a papírenského zboží, jimž je vyhrazena vlastní výdajová položka.

Mezi rodinami s jedním dítětem předškolního věku téměř neexistuje rodina, která by za rok nekoupila žádnou hračku. S rostoucím věkem dítěte však takových

rodin přibývá: od desetiny rodin s dítětem ve věku 6-9 let, přes čtvrtinu rodin s dítětem od 10 do 14 let po polovinu rodin s dítětem 15letým a starším. Jak s věkem dítěte klesá podíl rodin kupujících hračky, snižuje se i částka, kterou za ně vydávají. To je patrné jak ze srovnání průměrné měsíční platby, tak ze struktury této výdajové položky (viz graf č. 7.11). Rodiny s dítětem starším 10 let za hračky utratí v průměru cca 100 Kč měsíčně, 90 % z nich vydá na hračky méně než 250 Kč měsíčně. Naproti tomu rodiny s mladším dítětem stojí hračky měsíčně průměrně více jak 300 Kč, přes 500 Kč za ně platí pětina rodin. Úplné rodiny za ně oproti samoživitelům vydají dvojnásobek, což je dáno především tím, že samoživitelé častěji pečují o dítě starší 10 let, zatímco v úplných rodinách z hlediska věku převažuje předškolní dítě. S počtem ekonomicky aktivních rodičů hodnota výdajů na hračky nijak nesouvisí.

Koupě hraček dvěma dětem se prodraží opět spíše rodinám s mladšími dětmi, ať jsou to předškoláci nebo školáci. V rodinách, kde je alespoň jedno dítě starší 15 let, se výdaje na hračky snižují, většina jich měsíčně nezaplatí více než 250 Kč (viz graf č. 7.11). Rodiče z úplných rodin hračky kupují častěji a ve vyšší částce (polovina z nich za 250 a více Kč) než rodič samoživitel (90 % z nich vydává méně než 250 Kč měsíčně).

Graf č. 7.11 **Struktura měsíčních výdajů za hračky (v %) a jejich průměrná měsíční výše (v Kč), podle věku dítěte, úplné a neúplné rodiny s jedním a dvěma dětmi**

Zdroj: SRÚ 2014, vlastní výpočty

- **dětské kočárky, nosítka, sedačky:**

Jednou z dílčích položek spadajících do kategorie „ostatního zboží a služeb“ jsou výdaje na dětské kočárky, dětské bezpečnostní autosedačky, dětská nosítka, sedačky na kolo apod. Z podstaty jejich účelu je zřejmé, že výdaje na ně budou převažovat v rodinách s malými dětmi, ale výjimečné nebudou ani v rodinách se školou povinnými dětmi. Tyto výdaje mají jednorázový charakter, přičemž pořízené věci často slouží dlouhodobě, navíc mladší sourozenci je často mohou také zdědit. Podíly rodin, které

uvedené výdaje mají, tak ze zmiňovaných důvodů nebudou vysoké. Vyšší na druhou stranu můžeme očekávat částky, které na jejich koupi rodiny vydají.

Kočárek či autosedačku si podle dat SRÚ v roce 2014 pořídila třetina rodin s jedním nebo oběma dětmi ve věku 0-5 let a pětina rodin se dvěma dětmi, z nichž jedno je předškolního věku. Jelikož se zpravidla jedná o jednorázový a poměrně nákladný výdaj, ponechali jsme výši platby v ročním vyjádření. Méně než 1 000 Kč zaplatilo 30 % rodin, polovině rodin stačilo maximálně 2 000 Kč. Naproti tomu čtvrtina rodin zaplatila 6 000 a více Kč.

- **péče o děti:**

V rámci výdajů na „služby sociální péče“ jsou samostatně sledovány výdaje na **jesle** a podobná zařízení (spolu se službami dětských domovů, službami kojných a opatrováním dětí mimo domácnost). V datech SRÚ tuto položku naplnily pouze tři rodiny. Ve všech žilo jedno dítě mladší 6 let a rodiče byli ekonomicky aktivní. Měsíční platby se značně lišily: 50 Kč, 785 Kč a 1 546 Kč. Pokud šlo o služby jeslí, patrně je rodiče využívali pouze po část roku, protože zároveň uvedli nenulové výdaje za školné (a stravné) v mateřské škole. Mohlo se však také jednat o jinou, individuální péči o dítě, která byla poskytována více či méně pravidelně, zjištěná průměrná měsíční částka pak zřejmě neodpovídá skutečnému využívání této služby. Reálné vysvětlení však data SRÚ nenabízejí.

Platby za **individuální služby péče o děti** zajištěné přes agenturu byly zařazeny společně s dalšími „pracemi pro domácnost“⁹⁰ do „služeb pro běžnou údržbu domácnosti“, které patří do výdajové skupiny „bytového vybavení a zařízení domácnosti“. Vzhledem k „obsahu“ položky je zřejmé, že nelze jednoznačně konstatovat, kterou službu rodina čerpala. V celém souboru SRÚ se vyskytuje pouze jediná rodina (s jedním dítětem ve věku 0-5 let) s těmito výdaji, které činily 28 tisíc Kč za rok.

Pro jednoznačnější postihnutí plateb za služby péče (především o nejmenší) děti, by bylo nejuhodnější definovat samostatnou výdajovou položku rozlišující individuální hlídání dětí (např. chůvy, paní na hlídání, au-pair) a péči o děti v kolektivních zařízeních (mimo mateřských škol) typu jesle, dětské skupiny, mateřská centra apod. Za žádoucí to lze považovat i v souvislosti s rozšiřující se nabídkou dětských skupin a dalších plánovaných služeb péče o děti (např. mikrojeslí).

7.2 Celkové výdaje rodin s dětmi a jejich struktura

Doposud jsme zkoumali specifické výdaje, které rodiny vynakládají na své děti. V této části se zaměříme na celkové výdaje rodin, resp. výdaje charakterizované jako spotřební, které představují v průměru více jak 95 % celkových výdajů (viz úvod kapitoly). Zkoumat budeme rozdíly ve výdajích mezi rodinami s různým počtem dětí, v souvislosti s věkem dětí, podle úplnosti rodiny i v závislosti na počtu výdělečně činných členů-rodíčů.

Jak jsme uvedli na začátku celé kapitoly, spotřební vydání na zboží a služby se dělí do 12 skupin. Rodiny, které by neměly žádný výdaj v rámci některé kategorie, se vyskytují jen výjimečně, kromě výdajů na vzdělávání, které nemá více jak třetina

---

⁹⁰ Práce pro domácnost prováděná personálem: zaměstnávání placeného personálu (pomocníci v domácnosti, komorníci, majordomové, kuchaři, uklízeči, zahradníci, řidiči, asistenti, au-pair, domácí učitelé aj.), stálí pracovníci v domácnosti (včetně opatrování dětí) zajištěni přes agenturu.

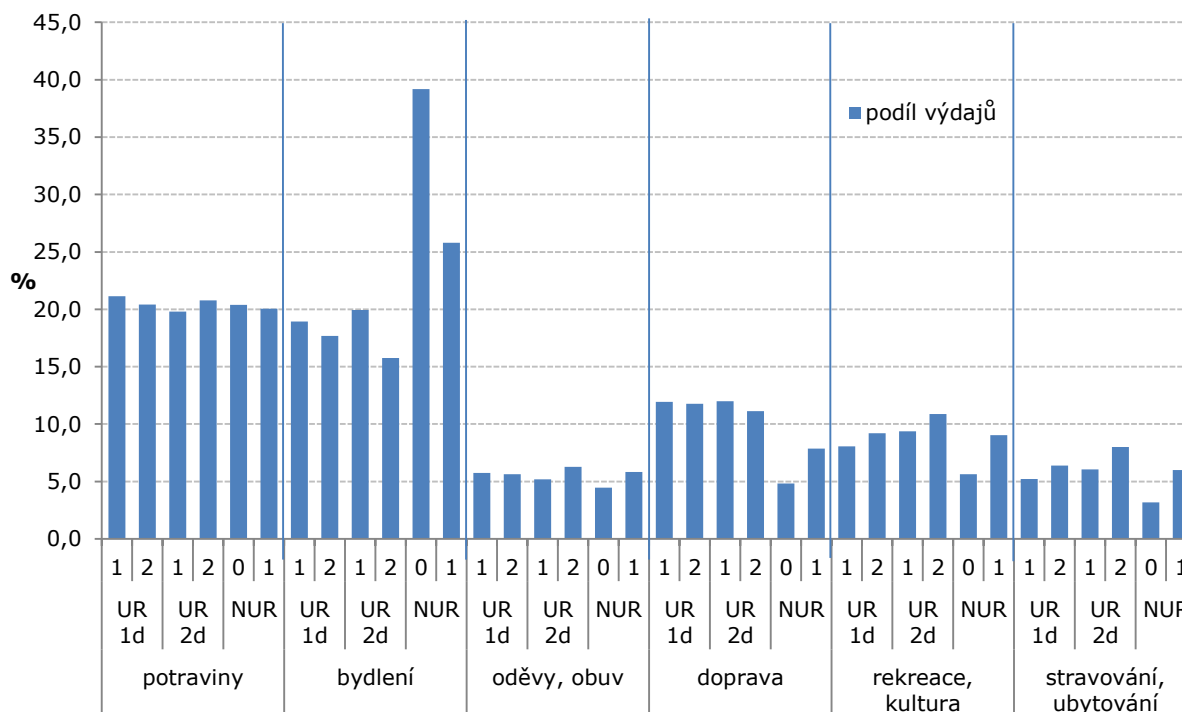
rodin. Nutno podotknout, že do výdajů na vzdělávání jsou tentokrát započteny pouze výdaje na školné (a související položky) na jednotlivých vzdělávacích stupních a na vzdělávání nedefinované podle úrovně. Stravování, příp. učebnice, zde nejsou zahrnuty, resp. náleží do „svých“ kategorií („stravování a ubytování“ a „rekreace a kultura“).

Nejvyšší výdaje připadají v rodinách s dětmi na nákup potravin a pokrytí poplatků spojených s bydlením - shodně kolem 20 %. Dalšími zhruba 10-12 % se na celkových spotřebních výdajích podílejí ostatní zboží a služby, doprava a kultura a rekreace. Nejméně naopak rodiny vydají za vzdělávání, zdraví a alkohol a tabák (1-2 %). Úplné rodiny mají oproti samoživitelům relativně vyšší výdaje na dopravu, rekreaci a kulturu, stravování a ubytování a bytové vybavení. Osamělí rodiče naopak relativně více vydají za bydlení a za poštovní a telekomunikační služby.

Počet dětí, jedno nebo dvě, které osamělý rodič vychovává, strukturu spotřebních výdajů nijak neovlivňuje. Zato v úplných rodinách jisté diference vznikají: za potraviny platí relativně nejvíce rodiny se třemi dětmi, u dvoudětných převládají výdaje za rekreaci a kulturu, stravování a ubytování, rodiče jedináčka vydají relativně více na alkoholické a tabákové výrobky, pošty a telekomunikace a za ostatní zboží a služby. S počtem dětí relativně rostou výdaje v kapitole vzdělávání.

S **věkem dítěte** se zvyšují relativní výdaje rodin za potraviny a v případě úplných rodin s jedním dítětem do 14 let i za dopravu. Další diference nacházíme ve výdajích za ostatní zboží a služby, které jsou relativně nejvyšší u rodin s dítětem v krajních věkových skupinách a naopak nejnižší v rodinách s dítětem od 6 do 14 let. Rovněž v úplných rodinách se dvěma dětmi lze pozorovat určitý nárůst výdajů za potraviny spolu s věkem dětí, obdobně i u výdajů za oblečení a obuv a stravování a ubytování. Na vzdělávání vydávají relativně více spíše rodiny s menšími dětmi.

Nakolik ovlivňuje spotřební chování **výdělečná činnost rodičů**? Za potraviny a nealkoholické nápoje vydávají rodiče v podstatě stále stejný díl, bez ohledu na to, zda jsou (oba) ekonomicky aktivní nebo ne - v úplných i neúplných rodinách zaujímají cca 20% podíl na všech výdajích. Naproti tomu relativní váha druhé nejvyšší výdajové položky, nákladů na bydlení, se v závislosti na přítomnosti pracujících rodičů dosti mění. Nepracující samoživitelé, ale i úplné rodiny s jedním ekonomicky aktivním rodičem utratí za bydlení relativně více peněz než rodiny s (oběma) pracujícími rodiči. Zatímco v úplných rodinách činí rozdíl jen zhruba 3-4 procentní body, v rodinách neúplných představuje 10 a více procentních bodů (viz graf č. 7.12).

Graf č. 7.12 **Podíl vybraných výdajů na celkových spotřebních vydáních, podle počtu pracujících rodičů, úplné a neúplné rodiny s jedním a dvěma dětmi (v %)**

Pozn.: číslovky 0, 1, 2 v popisích osy označují počet pracujících rodičů v úplných a neúplných rodinách
Zdroj: SRÚ 2014, vlastní výpočty

Je zřejmé, že úspory se ve sféře nutných plateb za bydlení těžko hledají, o čemž vypovídají i statisticky se nediferencující absolutní výše těchto plateb (především u samoživitelů) v závislosti na ekonomické aktivitě rodičů (srv. s kapitolou č. 6.2). Omezit se tak musí v jiných položkách. Úplné rodiny vychovávající jedináčka vydají relativně méně na vzdělávání, stravování a ubytování, dvoudětné rodiny na oblečení a obuv, dovolenou a kulturu, stravování a ubytování (viz graf č. 7.12). Výdaje na tyto tři položky relativně snižují rovněž nevýdělečně činní samoživitelé (ve srovnání s pracujícím rodičem), navíc ale redukuje i vydání v oblasti dopravy a ostatního zboží a služeb.

S rostoucí výší celkového příjmu rodiny relativně klesá množství peněz, které rodiny ze svého příjmu vydají na spotřební výdaje. To platí v rámci úplných i neúplných rodin, s různým počtem dětí i při zohlednění výdělečné činnosti rodičů. Například úplné rodiny s příjmem mezi 20 a 30 tisíci Kč vydají v průměru 92 % příjmů na svou spotřebu, rodiny s příjmem 40 až 50 tisíc Kč 78 %. Rodiny nacházející se v nejnižší příjmové kategorii však častokrát musejí sahat po úsporách či půjčkách, neboť jejich spotřební výdaje jejich příjmy převyšují. V souhrnu jsou spotřební výdaje vyšší než běžné příjmy u každé páté (21 %) neúplné a každé sedmé (15 %) úplné rodiny.

V úplných rodinách činí souhrnný podíl spotřebních výdajů na jejich příjmech 82 %, u samoživitelů 90 %. Musí-li úplné a neúplné rodiny splácet nějaké půjčky či úvěry, pak na své běžné spotřební výdaje potřebují zhruba 81 % příjmů, na splátky dalších 15 %. Relativní výše splátek se přitom s rostoucím příjmem nemění, váha spotřebních výdajů se, jak již bylo řečeno, snižuje.

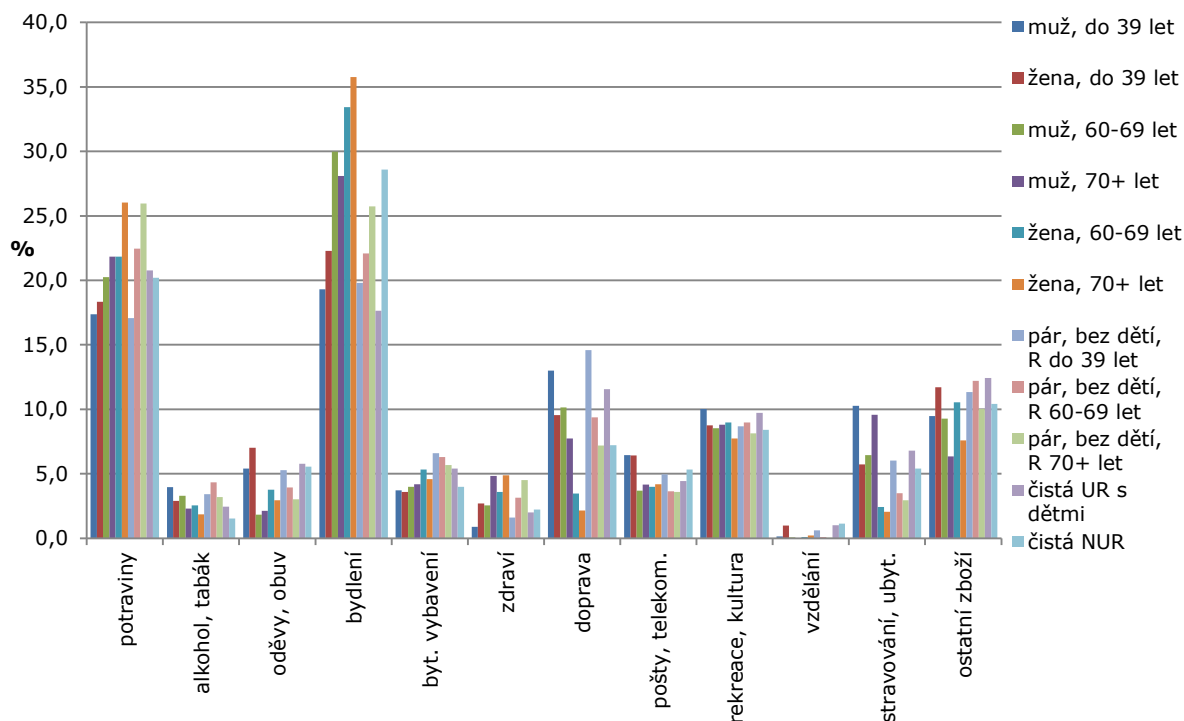
7.3 Výdaje rodin s dětmi ve srovnání s vybranými typy domácností

V kapitole č. 5.4 jsme upozornili na rozdíly v příjmech rodin s dětmi ve srovnání s vybranými typy bezdětných domácností. Zde navážeme komparací jejich výdajové struktury. Pro porovnání jsme opět zvolili domácnosti jednotlivců a párů s respondentem do 39 let věku a starších 60 let. Předně je třeba říci, že relativní výdaje se liší u všech výdajových položek, a to u všech zvolených domácností, i když některé podobnosti najdeme.

Na *potraviny* vydávají relativně méně než rodiny s dětmi mladí lidé žijící samostatně nebo v páru. Naopak ostatní domácnosti a zejména ženy a partneři starší 70 let platí spíše více. Náklady na *bydlení* znamenají pro téměř všechny domácnosti nejdražší položku, zvláště muži a ženy starší 60 let žijící samostatně na ně musí vyčlenit kolem 30 % z celkových výdajů. Rodiny samoživitelů s dětmi se však této hranici velmi přibližují, na druhou stranu relativně nejnižší výdaje mají úplné rodiny s dětmi (viz graf č. 7.13).

Do *bytového vybavení a zařízení domácností* investují relativně nejvíce manželé a nesezdaní partneři, a to jak v mladém věku, tak ve věku seniorském. V prvním případě jde pravděpodobně spíše o finance spojené se zakládáním společné domácnosti, příp. s přípravou na založení rodiny, v tom druhém půjde spíše o prostředky určené na obnovu bytového zázemí. Mladí lidé žijící samostatně v této sféře tolik neutrácejí, relativně více oproti ostatním však vydají na pořízení *oblečení a obuvi*, ať už žijí samostatně nebo v páru. Srovnatelné výdaje, ale tentokrát včetně dětského ošacení a obutí však mají i rodiny s dětmi. Nejméně o sebe v tomto směru dbají muži starší 60 let. Výdaje určené na zajištění *zdravotních* potřeb logicky zatěžují spíše domácnosti, ve kterých žijí starší osoby. Relativně nejvyšší jsou proto v domácnostech jednotlivců i partnerů starších 70 let. U rodin s dětmi jsou výdaje na zdraví poměrně nízké.

Graf č. 7.13 **Podíl jednotlivých výdajů na celkových spotřebních výdáních ve vybraných typech domácností (v %)**

Pozn.: domácnosti jednotlivců podle pohlaví a věku (muž, žena, dané věkové kategorie); pár bez dětí podle věku respondenta (R)=muž; čistá UR s dětmi = pár s vyživovanými dětmi; čistá NUR = samoživitel s dětmi
Zdroj: SRÚ 2014, vlastní výpočty

Minimální „dopravní“ výdaje zahrnující nákup a provoz osobních dopravních prostředků a dále dopravní služby mají ženy v seniorském věku. Pro jejich mužské protějšky ale nejsou výdaje za dopravu tak zanedbatelné. Nejvíce přesto utratí mladí lidé (hlavně muži a oba partneři), poměrně nákladnou položku však výdaje za dopravu představují i pro úplné rodiny s dětmi. Relativně stejné a nízké výdaje za *poštovní a telekomunikační služby* mají jedinci a páry starší 60 let. Mladí bezdětní lidé oproti nim platí více, podobně jako rodiny s dětmi.

Jen menší rozdíly mezi vybranými typy domácností najdeme u relativních výdajů za *rekreaci a kulturu*. Mírně vybočují jen výdaje úplných rodin s dětmi a mladých mužů. Výdaje z kapitoly *vzdělávání* řada domácností ani nemá (viz výše), u těch zbývajících pak jsou finančně nejméně nákladnou položkou. Častěji je přitom platí jen rodiny s dětmi, úplné i neúplné, příp. mladé ženy. Přítomnost dětí v domácnosti se promítá i ve vyšším podílu výdajů na *stravování a ubytování*, které mj. zahrnují stravování ve školních jídelnách a ubytování při studiu. Vyšší výdaje v této oblasti v případě mladých lidí do 39 let lze naproti tomu vysvětlit spíše většími výdaji za stravování v restauracích apod., u mužů seniorského věku i využíváním závodních jídelen. Starší ženy žijící samostatně nebo s partnerem mají výdaje za veřejné stravování, příp. ubytování minimální. Za *ostatní zboží a služby* vydávají relativně nejméně sedmdesátiletí muži a ženy, difference mezi zbývajícími typy domácností nejsou již tak výrazné.

Průměrný podíl spotřebních výdajů na celkových příjmech se mezi sledovanými domácnostmi rovněž liší. Nejvíce ze svých příjmů spotřebují muži starší 60 let (94 %) a samoživitelé s dětmi (90 %), nejméně mladí partneři (76 %), ale i starší páry (80 %) a úplné rodiny s dětmi (82 %). Relativní úsporu ve spotřebních vydáních u dosud bezdětných partnerů, ale i u úplných rodin s dětmi, můžeme vysvětlit nutností vyčlenit určitou část ze svých příjmů na splácení půjček, neboť nějaké půjčky (většinou na bytové účely) splácí přes 60 % těchto rodin. Hrazení splátek může znamenat určitou zátěž i pro samoživitele, protože nějaké splátky platí více jak třetina z nich.

7.4 Shrnutí

Nejvyšší výdaje připadají v rodinách s dětmi na nákup potravin a pokrytí poplatků spojených s bydlením (po 20 %), zhruba poloviční výdaje pak na dovolenou a kulturu, dopravní služby a ostatní zboží a služby. Vliv na výdajovou strukturu má počet dětí i jejich věk a také ekonomická aktivita rodičů. S věkem dítěte se zvyšují relativní výdaje za potraviny, u rodin s jedním dítětem do 14 let i za dopravu, u dvoudětných rodin za oblečení a obuv a stravování a ubytování. S počtem dětí relativně rostou výdaje v kapitole vzdělávání, více platí spíše rodiny s menšími dětmi. Za potraviny vydávají rodiče v podstatě stále stejný díl, bez ohledu na to, zda jsou (oba) ekonomicky aktivní nebo ne. Zato za bydlení utratí nepracující samoživitelé, ale i úplné rodiny s jedním ekonomicky aktivním rodičem relativně více peněz než rodiny s (oběma) pracujícími rodiči. Omezit se tak musí v jiných položkách.

Specifické výdaje rodin s dětmi byly dle dostupnosti dat sledovány zejména v oblasti vzdělávání a odívání a obuvi. Výdaje spojené se vzděláváním dětí (zahrnující školné a související poplatky, stravné, učebnice a další nespecifikované výdaje jako např. poplatky za družinu) má většina rodin, především pak rodin s dětmi školního věku. Jednodětné rodiny zaplatí za vzdělávání svého potomka měsíčně necelých 600 Kč (rodiny s předškolákem až 700 Kč), dvoudětné téměř dvojnásobek. Tisíc a více korun měsíčně vynaloží na vzdělávání svého předškolního dítěte a jeho školou povinného sourozence takřka dvě třetiny těchto rodin. V relaci k příjmům činí výdaje na vzdělávání dětí 2 % u rodin s jedním dítětem, 2,8 % u rodin dvoudětných. Úplné rodiny platí oproti samoživitelům zpravidla vyšší částku, v poměru ke svým příjmům jim však stačí relativně méně. Vydá-li rodina pět a více procent ze svého příjmu, jedná se častěji o samoživitele. Nutno podotknout, že se vzděláváním dětí jsou často spojené i další výdaje (školní výlety a exkurze, pobyty na škole v přírodě, lyžařský výcvik, ubytování na střední a vysoké škole apod.), které však v uvedených částkách nejsou započteny, protože je nebylo možné samostatně vyčíslit. Pro některé rodiny přitom znamenají určitou finanční zátěž (srv. s kapitolou č. 6.1.3).

Za oblečení a obuv pro děti do 15 let věku vydává většina rodin se dvěma dětmi 500 a více Kč měsíčně. Významný je zároveň zhruba 30% podíl rodin, ve kterých žije alespoň jedno dítě školou povinné a které na jejich odívání a obutí vydávají více jak 1 000 Kč měsíčně. Průměrná částka pro rodiny se dvěma dětmi přesahuje 800 Kč měsíčně (tzn. 2,1 % příjmů), v rodině s jedním dítětem činí 530 Kč a spotřebuje 1,8 % příjmů. Rozdíly mezi úplnou a neúplnou rodinou byly v případě podílu na příjmech zjištěny u rodin jedináček (1,5 %, resp. 2,4 %). S počtem dětí rostou relativní náklady na oděvy a obuv pouze v úplných rodinách.

Rodiny s dětmi ve srovnání s mladými bezdětnými jedinci či páry vydávají relativně více za potraviny a samoživitelé navíc také za bydlení. Relativní výdaje na ostatní položky jsou často srovnatelné, ale vnitřně diferencované. Příkladem mohou

být výdaje za oblečení a obuv, příp. za stravování a ubytování, do nichž rodiny s dětmi musejí započítat právě specificky dětské položky.

Příloha

Tabulka č. 1 Vybrané ukazatele příjmové a materiální situace úplných a neúplných rodin s dětmi, podle úplnosti rodiny, počtu dětí a ekonomické aktivity rodičů

	úplné rodiny				neúplné rodiny				úplné rodiny			neúplné rodiny	
	1 dítě	2 děti	3 děti	4+ dětí	1 dítě	2 děti	3+ dětí	3+ dětí	2 EA	1 EA	0 EA	EA	není EA
struktura rodin v rámci daného typu rodiny (v %)	40,5	48,4	9,0	2,1	60,8	33,5	5,7		61,2	34,8	4,0	68,3	31,7
čistý měsíční příjem na domácnost (v Kč)	39 780	41 250	45 597	37 686	19 565	23 756	25 292		45 016	36 320	19 391	24 486	14 433
čistý měsíční příjem na osobu (v Kč)	13 260	10 312	9 119	6 087	9 782	7 919	6 060		12 502	9 916	5 192	10 430	5 754
struktura rodin podle měsíčního příjmu domácnosti (v %)													
do 19 999 Kč	8,0	5,5	5,4	8,6	59,6	44,7	30,2		1,4	9,4	61,1	38,9	83,0
20 000 - 39 999 Kč	59,7	54,3	43,6	57,0	36,7	47,3	62,7		51,4	65,2	35,8	53,2	17,0
40 000 a více Kč	32,3	40,2	51,0	34,4	3,7	8,0	7,1		47,2	25,4	3,1	7,8	-
podíl rodin, kde (oba) rodič(e) pracují (v %)	61,1	63,6	57,4	24,4	71,9	64,9	49,5		100,0	x	x	100,0	x
podíl rodin podle míry obtížnosti vycházení s příjmem (v %)*													
- s velkými obtížemi (1)	6,0	6,4	11,2	28,7	17,5	29,9	47,3		2,4	11,5	42,3	13,5	44,4
- snadno (4+5+6)	35,6	34,9	27,6	12,8	17,5	14,0	10,0		38,6	29,5	3,7	22,2	2,2
vybrané ukazatele chudoby a materiální deprivace (podíl rodin v %)**													
- disponibilní příjmy pod ŽM	2,3	2,7	5,0	33,8	14,9	18,0	21,9		0,6	2,9	50,8	5,7	39,1
- příjmová chudoba	7,0	7,7	15,1	39,5	27,3	39,4	54,7		2,7	11,5	77,0	17,2	66,8
- pobírání dávek hm. nouze	1,0	2,4	3,5	33,8	12,8	24,0	40,9		-	0,6	59,4	2,8	51,3
- materiální deprivace	3,7	3,7	7,6	31,9	15,3	21,7	59,1		1,3	4,7	55,5	8,0	45,7
- materiální a sociální podmínky dětí (podíl rodin, které si nemohou dovolit vybranou aktivitu pro své děti, v %)													
• kroužky	1,7	4,2	9,2	27,5	9,5	16,6	20,1		2,1	5,2	32,8	5,7	25,2
• vybavení pro venkovní aktivity	4,1	2,5	10,2	26,2	11,1	12,8	33,6		1,7	3,9	50,4	4,8	27,3
• týden prázdnin	3,6	3,6	8,6	28,9	10,8	12,8	40,8		2,0	5,3	39,9	4,3	29,0
• školní výlety, akce	3,2	1,8	3,3	24,1	8,9	14,9	31,4		1,0	4,9	35,6	3,9	32,0

Pozn.: *) vybrané položky ze šestistupňové škály hodnocení vycházení s příjmem: 1=s velkými obtížemi, 2=s obtížemi, 3=s menšími obtížemi, 4=docela snadno, 5=snadno, 6=velmi snadno;

***) disponibilní příjmy pod ŽM = podíl rodin, jejichž příjmy (po odpočtu nákladů na bydlení) jsou nižší než jejich životní minimum; příjmová chudoba = podíl rodin, jejichž příjmy jsou nižší než 60 % mediánu ekvivalovaného příjmu; podíl rodin pobírajících dávky hmotné nouze; materiální deprivace = podíl rodin, které si nemohou dovolit 4 a více položek (z 9); materiální a sociální podmínky dětí do 15 let (dopočet do 100 % tvoří odpovědi „ano“ a „ne, z jiného důvodu“); kroužky - účast dětí na pravidelných aktivitách ve volném čase, týden prázdnin mimo domov, školní výlety - účast dětí na školních výletech a jiných školních akcích, které rodiče musí zaplatit;

Zdroj: SILC 2014, vlastní výpočty

Tabulka č. 2 Vybrané výdajové ukazatele u čistých úplných a neúplných rodin s dětmi, podle úplnosti rodiny, počtu dětí a ekonomické aktivity rodičů

	úplné rodiny			neúplné rodiny			úplné rodiny			neúplné rodiny		
	1 dítě	2 děti	3 děti	1 dítě	2 děti	3 děti	2 EA	1 EA	EA	není EA		
struktura rodin v rámci daného typu rodiny (v %)*	38,9	51,7	8,3	73,3	22,9	29,5	69,4	29,5	77,6	22,4		
podíl spotřebních výdajů na příjmech rodiny (v %)	79,5	82,3	86,0	90,7	89,4	86,6	79,1	86,6	86,3	104,5		
podíl rodin, jejichž spotřební výdaje se rovnají celkovým výdajům (v %)	9,0	4,9	15,3	20,3	17,4	8,6	6,5	8,6	18,6	20,0		
podíl rodin, které splácí půjčky (v %)	59,7	61,4	71,2	32,7	45,7	67,5	58,9	67,5	38,1	28,9		
- podíl rodin, které měsíčně splácí méně než 5 000 Kč (v %)	50,6	52,2	59,5	66,7	81,0	51,8	52,4	51,8	67,8	76,9		
- průměrná měsíční výše splátek (v Kč)	6 301	6 957	7 304	3 940	2 595	7 492	6 419	7 492	3 817	2 130		
struktura spotřebních výdání (v %)												
- potraviny, nealkoholické nápoje	20,6	20,6	22,8	19,9	20,7	20,6	20,8	20,6	20,0	20,4		
- alkoholické nápoje, tabák	2,8	2,2	2,5	1,5	1,7	2,4	2,4	2,6	1,4	2,3		
- odívání, obuv	5,6	6,0	5,3	5,6	5,3	5,5	5,9	5,5	5,8	4,5		
- bydlení, voda, energie, paliva	18,3	17,1	19,2	29,4	26,8	16,7	16,7	19,3	25,8	39,2		
- bytové vybavení, zařízení domácnosti	5,6	5,4	4,7	3,9	4,4	5,3	5,3	5,6	4,2	3,3		
- zdraví	2,1	2,0	1,7	2,2	2,1	1,9	1,9	2,1	2,4	1,7		
- doprava	11,8	11,3	11,5	7,0	7,8	11,4	11,4	11,9	7,9	4,8		
- pošty a telekomunikace	4,7	4,3	4,3	5,4	5,3	4,5	4,5	4,4	5,3	5,6		
- rekreace, kultura a sport	8,8	10,4	9,4	8,2	8,4	10,1	10,1	8,9	9,0	5,6		
- vzdělání	0,7	1,1	1,3	1,0	1,3	1,0	1,0	0,9	1,2	0,8		
- stravování a ubytování	6,0	7,4	6,5	5,1	6,1	7,3	7,3	5,6	6,0	3,2		
- ostatní zboží a služby	13,0	12,3	10,7	10,6	10,1	12,5	12,5	12,5	11,0	8,7		
specifické výdaje na děti**												
- měsíční průměr (v Kč)	585	1 055	1 283	554	832	963	963	803	673	436		
- podíl na příjmech (v %)	1,5	2,7	3,4	2,8	3,5	2,4	2,4	2,3	2,8	3,7		
- více než 500 Kč (v %)***)	33,6	81,0	83,1	31,3	71,7	70,3	70,3	45,9	46,0	20,9		
- měsíční průměr (v Kč)	554	832	822	462	553	750	750	678	523	360		
- podíl na příjmech (v %)	1,5	2,1	2,1	2,4	2,5	1,8	1,8	1,9	2,3	2,9		
- více než 500 Kč (v %)***)	31,4	53,7	55,2	14,2	17,4	44,5	44,5	47,8	15,3	13,6		

Pozn.: *) dopčet do 100 % tvoří v úplných rodinách podle počtu dětí rodiny se 4 a více dětmi (1,2 %) a podle výdělečné činnosti rodičů rodiny bez ekonomicky aktivních rodičů (1,1 %), v neúplných rodinách rodiny se 3 a více dětmi (3,8 %); těmto skupinám rodin se vybrané ukazatele z důvodu jejich velmi nízké (absolutní) četnosti nevěnují;

***) vzdelávání: zahrnuje školné, stravné, učebnice a další výdaje nespecifikované dle úrovně vzdělání (např. družinu); oblečení a obuv: údaje se týkají pouze rodin se (všemi) dětmi do 14 let věku

*) podíl rodin, které na danou položku vydávají více než 500 Kč měsíčně

Zdroj: SRÚ 2014, vlastní výpočty

Závěrečné shrnutí

Shrnující poznatky podle tematického zaměření jednotlivých kapitol jsou uvedeny na jejich koncích. Zde se pokusíme zjištěné výsledky vzájemně propojit, mimo jiné i s ohledem na regionální odlišnosti ve struktuře rodin.

Rozbor sociodemografické struktury rodin s dětmi podle dat SLDB 2011 poukázala na rozdílné složení rodin z hlediska jejich úplnosti, počtu dětí a ekonomické aktivity rodičů v jednotlivých krajích České republiky. Vliv ekonomických, sociálních a společenských faktorů (např. situace na trhu práce z pohledu nezaměstnanosti či odvětvové specializace, společenské normy a zvyklosti odrážející příklon k manželství či tradice vícegeneračního soužití) na tyto diference je zde zřejmý. V mezikrajském srovnání tak lze vydělit tři skupiny krajů podle prorodinné orientace, jejichž specifika zde stručně uvedeme:

- Kraj Vysočina, Zlínský a Pardubický kraj: prorodinně orientované kraje;
struktura rodin - vyšší podíl úplných rodin (oproti průměru ČR), vyšší podíl rodin se dvěma a třemi dětmi; *demografické chování* - nižší podíl dětí narozených mimo manželství, vyšší intenzita sňatečnosti, nižší úroveň rozvodovosti a potratovosti;
- Hl. m. Praha, Karlovarský a Ústecký kraj: představují určitý protipól k předchozí skupině, byť Hl. m. Praha se v dílčích ukazatelích od severočeských krajů odlišuje;
struktura rodin - vyšší podíl neúplných rodin, vyšší podíl rodin s jedním dítětem; *demografické chování* - vyšší podíl dětí narozených nesezdaným ženám (mimo Hl. m. Prahu, kde je tento ukazatel podprůměrný), vyšší potratovost (mimo Hl. m. Prahu); *ekonomická aktivita* - vyšší nezaměstnanost osob v čele rodiny (v krajích severních Čech i Moravy; naopak v Hl. m. Praze nejnižší podíl);
- ostatní kraje (průměr ČR): zbývající kraje se od průměru za celou ČR tolik neliší;
struktura rodin - 78 % úplných rodin s dětmi, 22 % neúplných rodin, v úplné rodině nejčastěji 2 děti (47 %) nebo 1 dítě (46 %), samoživitelé vychovávají spíše 1 dítě (71 %) než 2 děti (29 %); *demografické chování* - 42 % dětí narozených mimo manželství, úhrnná rozvodovost 46,2 %; *ekonomická aktivita* - 93 % osob v čele úplné rodiny a 73 % samoživitelů má příjem z pracovní činnosti, samoživitelé častěji spadají do kategorie „ostatní“ (bez vlastních příjmů, studenti, na mateřské či rodičovské dovolené, v domácnosti aj.) než mezi nezaměstnané; v rodinách se 3 a více dětmi klesá podíl zaměstnaných osob v jejich čele a roste podíl nezaměstnaných (více v úplných rodinách) a „ostatních“ (více v neúplných rodinách), což mj. zvyšuje závislost na sociálních dávkách; rodiče z úplných rodin jsou nejčastěji oba zaměstnaní, druhým nejčastějším typem je pracující otec a matka stojící mimo trh práce (většinou na mateřské nebo rodičovské dovolené), třetím typem pracující otec a nezaměstnaná matka dětí.

Ekonomická aktivita, resp. počet výdělečně činných rodičů, je hlavním faktorem zvyšujícím celkový příjem rodiny. S počtem dětí v rodině celkový příjem domácnosti roste velmi zvolna, v přepočtu na osobu naopak klesá. Chybějící pracovní příjem částečně nahrazují sociální dávky, pro samoživitele mají větší význam také ostatní příjmy. Spektrum pobíraných sociálních dávek se v rodinách liší v závislosti na celkovém příjmu rodiny a věku dětí. V rodinách s (alespoň jedním) dítětem předškolního věku převažují příjemci rodičovského příspěvku, případně nemocenských dávek, v rodinách s dítětem 15letým a starším častěji najdeme příjemce podpory v nezaměst-

nanosti. Ke kombinaci sociálních dávek a k častějšímu čerpání přídavek na děti, příspěvku na bydlení či dávek v hmotné nouzi dochází v rodinách s vyšším počtem dětí: v úplných rodinách od tří dětí, v neúplných již ve dvoudětných.

Vyšší počet dětí v rodině a neúplnost rodiny jsou tedy další atributy, které zvyšují riziko chudoby a materiální deprivace rodiny, ať už ji měříme objektivně (z hlediska výše příjmů, výdajů či dostupnosti vybraných položek) nebo subjektivně (podle hodnocení dostatečnosti rodinných příjmů a míry snadnosti či obtížnosti s nimi vyjít). O životní úrovni rodin částečně vypovídá i jejich bytová situace. Ta je z hlediska vlastnictví bytu či domu lepší u úplných (vyšší podíl bytů/domů v osobním vlastnictví, ovšem i za cenu častých úvěrů a hypoték) než neúplných rodin (vyšší podíl nájemních bytů). Náklady na bydlení jsou vedle výdajů za potraviny nejnákladnější položkou rodinného rozpočtu. Přestože v absolutních částkách se náklady na bydlení dle úplnosti rodiny významně neliší, v relativním vyjádření jsou více zatíženi samoživitelé. Ti (a rovněž rodiny s více dětmi) častěji vykazují určité problémy s placením nájemného. Nároky na rodinný rozpočet dále rostou s nutností splácení různých půjček za bytovým i jiným účelem, jejichž splátky nebývají pro řadu rodin zcela snadné.

Zajistit svým dětem dostatečné materiální a sociální podmínky nečiní většině rodin potíže. Nesnáze se zajištěním základních materiálních potřeb, jako je oblečení a obuv, denní přísun ovoce a zeleniny, příp. masa relativně častěji zmiňují jen rodiny s nejnižšími příjmy. Jisté problémy však zástupci (většina) rodin připouštějí zejména v případě pořízení vybavení na venkovní aktivity dětí a na volnočasové aktivity dětí provozované jak pravidelně (kroužky), tak spíše nárazově (týden prázdnin mimo domov, školní výlety). Přestože vyšší finanční nedostupnost deklarují větší měrou opět samoživitelé, rodiny s více dětmi a obecně rodiny s nízkými příjmy, hůře dosažitelné mohou být i pro relativně příjmově dobře zajištěné rodiny. Možnost vyčíslit výdaje na tyto aktivity však dostupná data prakticky neumožňují. Sledovali jsme alespoň výdaje rodin na vzdělávání dětí (školné, stravné apod.) a na jejich oblečení a obuv. Za vzdělávání jednoho dítěte platí rodiny v závislosti na jeho věku průměrně přibližně 500-700 Kč měsíčně (nejvíce za předškolní dítě), rodiny dvou dětí zhruba 900-1 200 Kč (více tam, kde žije alespoň jedno dítě školního věku). V relaci k příjmům se v průměru jedná o 2-3 %. Nižší částky vydávají rodiny za oblečení a obuv dětí do 14 let věku (v průměru 530 Kč za 1 dítě, 800 Kč za 2 děti, resp. cca 2 % příjmů). V souhrnu více než 1 000 Kč platí za vzdělávání dvou dětí téměř 40 % rodin, za oblečení a obuv 27 % rodin. Relativně více jsou v obou případech zatíženy rodiny samoživitelů.

Úplné a neúplné rodiny se závislými dětmi představují podle dat SLDB čtvrtinu (27 %) všech hospodařících domácností. Úplných a neúplných rodin bez závislých dětí je třetina domácností (34 %), stejně jako domácností jednotlivců (33 %). Celkové příjmy námi analyzovaných čistých úplných a neúplných rodin s dětmi jsou ve srovnání s vybranými typy bezdětných domácností mnohdy lepší. Přepočteme-li je však na osobu v domácnosti, ocitají se rodiny s dětmi na nejnižší úrovni, a to jak ve srovnání s domácnostmi mladých jedinců a párů (do 39 let), tak v komparaci s domácnostmi samostatně či v páru žijících seniorů (nad 60 let). Při přepočtu na spotřební jednotku, která více reflektuje složení domácnosti, se příjmová situace úplných rodin s dětmi zlepšuje alespoň na úroveň mladých jednotlivců či seniorských párů, samoživitelé však zůstávají se svými příjmy na nejnižší úrovni srovnatelné s domácnostmi samostatně žijících seniorů. Je přitom zřejmé, že struktura příjmů i výdajů těchto domácností se značně liší, rozdílné jsou i jejich potřeby. Napjatost rodinného rozpočtu rodin s dětmi, které vedle svých potřeb uspokojují i potřeby svých dětí, dokládá i jejich častější vyjádření obtíží vycházení s příjmy.

Literatura

Becker, G. S. 1981, Enlarged ed., 1991. *A Treatise on the Family*. Cambridge, MA: Harvard University Press. ISBN 0-674-90698-5. Dostupné z: <https://brunofvieira.files.wordpress.com/2012/12/gary-becker-a-treatise-on-the-family.pdf>

Blossfeld, H.-P., Mills, M. 2003. *Becoming an Adult in Uncertain Times: A 14-country comparison of the losers of globalization*. EURESCO Conference „The Second Demographic Transition in Europe: Implications of family and Fertility Change for Individuals, Families and Society“.

Boček, J., Cibulka, J. 2016. *Jen pětina Čechů bydlí v nájmu, ostatní žijí ve vlastním. Pro ekonomiku je to riskantní, tvrdí sociolog*. Český rozhlas 29. února 2016. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/zpravy/domaciekonomika/_zprava/jen-petina-cechu-bydli-v-najmu-ostatni-ziji-ve-vlastnim-pro-ekonomiku-je-to-riskantni-tvrdi-sociolog--1588756

Cette G., Dromel N., Méda D., 2005, *Opportunity costs of having a child, financial constraints and fertility*, note d'étude et de recherche, Paris Banque de France. In Letablier, M.T. et al. 2009. *The Costs of Raising Children and the Effectiveness of policies to support parenthood in European countries: a Literature Review*. Dostupné z: http://europa.eu/epic/docs/eu_report_cost_of_children_final_11-05-2009.pdf.

ČSÚ. 2004. Náklady na výchovu a výživu dětí – 2003. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/naklady-na-vychovu-a-vyzivu-deti-2003-n-a6vxfndnb0>

ČSÚ. 2012. Životní podmínky v ČR 2011. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti-2011-hpbzuhfwn0>

ČSÚ. 2014. Domovní a bytový fond podle výsledků sčítání lidu - 2011. Praha: ČSÚ 2014. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/domovni-a-bytovy-fond-podle-vysledku-scitani-lidu-2011-nrabysni6f>

ČSÚ. 2015a. Struktura mezd zaměstnanců - 2014. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/struktura-mezd-zamestnancu-2014>

ČSÚ. 2015b. Životní podmínky 2014. Praha: ČSÚ. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/23178400/tk_silc2014_souhrny_popis.pdf)

ČSÚ. 2015c. Příjmy a životní podmínky domácností - 2014. Praha: ČSÚ. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti-2014>

Ellingsæter A-L.. 2007. *Nordic leave policies for parents: a recipe for high employment/high fertility?* Miméo. University of Oslo. In Letablier, M.T. et al. 2009. *The Costs of Raising Children and the Effectiveness of policies to support parenthood in European countries: a Literature Review*. Dostupné z: http://europa.eu/epic/docs/eu_report_cost_of_children_final_11-05-2009.pdf.

Ettlerová, S., Kuchařová, V., Matějková, B., Svobodová, K., Šťastná, A. 2006. *Postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a školního věku*. Praha: VÚPSV.

Hašková, H. 2011. Proměny časování a způsobu návratu matek do zaměstnání. *Gender, Rovné příležitosti, Výzkum*, 2(12), pp. 40-52.

Höhne, S., Paloncyová, J. 2014. *Rodiny s dětmi v ČR - Sociodemografická a příjmová analýza. Analýza dostupnosti dat*. Podkladový materiál pro MPSV. Praha: VÚPSV, v.v.i.

Horáková, M., Jahoda, R., Kofroň, P., Sirovátka, T., Šimíková, I. 2013. *Příjmová chudoba a materiální deprivace v České republice podle indikátorů EU - vývoj v důsledku krize, fiskální konsolidace a sociální reformy*. Praha: VÚPSV, v.v.i. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_363.pdf

Janský, P., Kalíšková, K., Münich, D. 2016. *Dopad daní a dávek na příjmovou nerovnost a relativní chudobu v České republice*. Studie 7/2016. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR, v.v.i. Dostupné z: [http://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_7_2016_Dopad_dani_a_davek_na_chudobu.html#p=4](http://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_7_2016_Dopad_dani_a_davek_na_chudobu/IDEA_Studie_7_2016_Dopad_dani_a_davek_na_chudobu.html#p=4)

Kravdal O., 1996, *How the local supply of day-care centres influences Fertility in Norway: a parity-specific approach*, *Population Research and Policy Review* n°15: 201-218. In Letablier, M.T. et al. 2009. *The Costs of Raising Children and the Effectiveness of policies to support parenthood in European countries: a Literature Review*. Dostupné z: http://europa.eu/epic/docs/eu_report_cost_of_children_final_11-05-2009.pdf.

Kuchařová, V., Barvíková, J., Psychlová, K., Höhne, S. 2015. *Vyhodnocení dostupných výzkumů a dat o bezdomovectví v ČR a návrhy postupů průběžného získávání klíčových dat*. Praha: VÚPSV, v.v.i.

Kuchařová, V., Paloncyová, J., Psychlová, K. 2016. *Zabezpečení životních podmínek dětí v rodinách*. Praha: VÚPSV, v.v.i. (v tisku)

Lesthaeghe, R., van de Kaa, D. 1986. *Twe demografische transitities?* In D.J.van de Kaa and R. Lesthaeghe (eds). *Bevolking: Groei en Krimp* Deventer: Van LoghumSlaterus, str. 19-68.

Letablier, M.-T., Luci, A., Math, A., Thévenon, O. 2009. *The Costs of Raising Children and the Effectiveness of policies to support parenthood in European countries: a Literature Review*. Dostupné z: http://europa.eu/epic/docs/eu_report_cost_of_children_final_11-05-2009.pdf.

MMR 2015. *Bydlení v České republice v číslech (září 2015)*. Praha: MMR. Dostupné z: [http://www.mmr.cz/getmedia/13d9e867-5995-437d-a951-e6d4ac08eda9/Bydleni-v-CR-v-cislech-\(zari-2015\).pdf?ext=.pdf](http://www.mmr.cz/getmedia/13d9e867-5995-437d-a951-e6d4ac08eda9/Bydleni-v-CR-v-cislech-(zari-2015).pdf?ext=.pdf)

Mysíková, M., Večerník, J., Želinský, T. 2015. „Vliv nízké pracovní intenzity na chudobu v České republice a Slovenské republice.“ *Ekonomický časopis*, č. 63 (6): 555-575.

Paloncyová, J. 2011. „Vztah profesní dráhy a založení rodiny z hlediska generací žen.“ *Fórum sociální politiky*, roč. 5, č. 5: 2-7.

Paloncyová, J., Barvíková, J., Kuchařová, V., Psychlová, K. 2014. *Nové formy denní péče o děti v České republice*. Praha: VÚPSV, v.v.i., ISBN 978-80-7416-203-9. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_381.pdf

Palonciová, J., Barvíková, J., Kuchařová, V., Svobodová, K., Šťastná, A. 2013. *Rodinné chování a rodinná politika jako kontext systému denní péče o děti ve Francii a v České republice*. Praha. VÚPSV, v.v.i., 95 s. ISBN 978-80-7416-127-8.

Rabušic L. 2001a. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha. SLON. ISBN 80-86429-01-6.

Rabušic L. 2001b. *Value Change and Demographic Behaviour in the Czech Republic*. Czech Sociological Review 1. s. 99-122. ISSN 1210-3861.

Rychtaříková, J. 1997. Nechci této společnosti namlouvat, že se nic neděje. *Demografie* Roč. 39. č. 4. s. 267-268. ISSN 0011-8265.

Sirovátka, T., Šimíková, I., Jahoda, R., Godarová, J. 2015. *Chudoba, materiální deprivace a sociální vyloučení v České republice s důrazem na děti a domácnosti vychovávající děti*. Praha: VÚPSV, v.v.i. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_390.pdf

Sirovátka, T., Horáková, M., Jahoda, R., Kofroň, P. 2012. *Ekonomická zátěž středních příjmových skupin obyvatelstva: vývoj v letech 2008-2011*. Praha: VÚPSV, v.v.i. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/fulltext/vz_349.pdf

Sunega, P., Lux, M. 2013. „Systémová rizika na trhu bydlení v ČR.“ *E+M Ekonomie a Management* 16 (4): 55-70. ISSN 1212-3609.

Šimíková, I., Vyhlídal, J. 2015. *Popis velikosti a struktury skupin osob, které by mohly představovat cílovou skupinu sociálního bydlení*. Praha: VÚPSV, v.v.i. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_398.pdf

Večerník, J., Mysíková, M. 2015. *Chudoba v České republice. Kritický pohled na evropské ukazatele*. Praha: SOÚ AV ČR, v.v.i.

Vidovičová, L., Jahoda, R., Vyhlídal, J., Kofroň, P., Godarová, J. 2015. *Příjmová chudoba a materiální deprivace seniorů: subjektivní a objektivní pohledy*. Praha: VÚPSV, v.v.i. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_389.pdf

Datové soubory:

SLDB 2011. Sčítání lidu, domů a bytů 2011. ČSÚ, vybraná data

SILC 2012. Příjmy a životní podmínky domácností 2012. ČSÚ.

SILC 2014. Příjmy a životní podmínky domácností 2014. ČSÚ.

SRÚ 2014. Statistika rodinných účtů 2014. ČSÚ.

Internetové zdroje:

Ekonomická aktivita dle SLDB 2011. Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/ekonomicka-aktivita-obyvatelstva-2011-j83su4kgqy>

Obyvatelstvo, domy, byty a domácnosti podle Sčítání lidu, domů a bytů - ČR, kraje, okresy, SO ORP, správní obvody Prahy a města (sídla SO ORP) – 2011. Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo-domy-byty-a-domacnosti-podle-scitani-lidu-domu-a-bytu-2011-cr-kraje-okresy-so-orp-spravni-obvody-prahy-a-mesta-sidla-so-orp-2011-egrhq6c4dz>

Porodnost a plodnost - 2006 až 2010, ČSÚ. Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/porodnost-a-plodnost-2006-az-2010-bei2lxvhdf>

SLDB 2011 Karlovarský kraj: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/scitani-lidu-domu-a-bytu-2011-karlovarsky-kraj-analyza-vysledku-2011-17rc642aww>

SLDB 2011 Ústecký kraj: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/scitani-lidu-domu-a-bytu-2011-ustecky-kraj-analyza-vysledku-2011-4zhfiffq3f>

SLDB 2011 Kraj Vysočina: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/scitani-lidu-domu-a-bytu-2011-kraj-vysocina-analyza-vysledku-2011-w7kwjsipev>

Úplné a neúplné rodiny ve správních obvodech ORP, Praze a krajích. Dostupné na: https://www.czso.cz/csu/czso/104135-13-n-k3018_2013-20

Veřejná databáze, výsledky SLDB 2011. <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30781&th=&vseuzemi=null&v=&vo=null&void=>

Výsledky SLDB 2011 za hospodařící domácnosti. Dostupné na: <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30781&th=&vseuzemi=null&v=&vo=null&void=>

Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2011. Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/vyvoj-obyvatelstva-ceske-republiky-v-roce-2011-d1xwfw0a13>

OECD Family Database. Dostupné na: <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>

Výtahy z oponentských posudků

RNDr. Lucie Benešová

V rámci rozboru bylo pracováno se statistickými daty ČSÚ (SLDB, SILC a SRÚ), což zajišťuje jejich objektivnost. Kvalita těchto dat, včetně jejich limitů je zmíněna v první části rozboru. U zpracování dat je nutno vyzvednout tu skutečnost, že autorky vycházely převážně z volně dostupných dat, ale tato data jako první propojily do vzájemných vazeb. Zpracování dat je přehledné, zdroje jsou správně citovány a výstupy zpracování dat jsou relevantní a korektní.

Závěry ze zpracování dat jsou publikovány v rámci jednotlivých subkapitol a na konci každé kapitoly jsou závěry prezentovány souhrně. Závěry jsou zpracovány přehledně, srozumitelně, jsou ověřitelné na dostupných datech a jsou relevantní zpracovávaným datům.

Výstupy rozboru jsou využitelné pro zacílení rodinné politiky a pro diskuzi k nastavení dalších opatření pro rodiny s dětmi, což plně splňuje zadaný cíl celého výzkumu. Mimo to, by výsledky měly být využity i jako podkladový materiál pro Zprávu o rodině MPSV, jež bude vypracována během roku 2016.

doc. Ing. Jitka Langhamrová

Samotné mu rozboru sociodemografické struktury domácností a jejich životní úrovně předcházelo zhodnocení dostupných datových zdrojů. Vzhledem k zamýšlenému třídění rodin dle jejich různých typů a dalších specifík (zejména počtu a věku dětí a ekonomické aktivity rodičů) autorky jako nejvhodnější zvolily šetření realizovaná Českým statistickým úřadem (ČSÚ), která jsou většinou velkého rozsahu.

Z hlediska počtu a struktury domácností a rodin považovaly za nejvhodnější výsledky Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB). Výhodou zde byla také možnost regionálního třídění dat, především na úroveň krajů, v menší míře okresů, příp. dalších správních obvodů.

Dostupná využitá data byla zpracována a využita vhodně, použity byly metody obvyklé pro daný typ výzkumu.

Práce je jasně a dobře napsaná. Výsledky a jejich interpretace je srozumitelná, grafy a tabulky jsou vcelku přehledně zpracované. Každá část práce je zakončena shrnutím, ve kterém jsou poposávy zásadní výsledky dané kapitoly. Závěr práce je shrnutím zásadních výsledků, které jsou využitelné pro praktické použití v rámci tvorby rodinné politiky v České republice či informaci o tom, jak žijí rodiny a domácnosti v závislosti na počtu dětí.

Projekt je využitelný jako podklad pro hodnocení regionálních rozdílů ve struktuře rodin a domácností v ČR z řady pohledů. Výstupy projektu mohou být velmi dobře využity v praxi také jako podkladový materiál pro Zprávu o rodině Ministerstva práce a sociálních věcí ČR.

Mgr. Ing. Marie Oujezská

Publikace byla vytvořena v době, kdy VÚPSV připravuje Zprávu o rodině, která má být východiskem při volbě opatření státní rodinné politiky. Analyzuje strukturu a typy rodin, včetně regionálního členění, a popisuje jejich socioekonomickou situaci na základě příjmů a výdajů s cílem přispět k následné formulaci efektivních opatření.

Výsledky publikace umožňují jednoznačné konstatování, že čím vyšší je podíl úplných rodin, tím nižší je podíl dětí narozených mimo manželství, vyšší intenzita sňatečnosti,

nižší úroveň rozvodovosti a potratovosti a vyšší ekonomická aktivita. Míra ekonomické aktivity je nepřímo úměrná k ekonomické závislosti rodiny na finanční podpoře státu.

Shrnutí zařazená na závěr jednotlivých kapitol i celé publikace jsou pouhá konstatování již zjištěných výsledků a neobsahují doporučení opatření rodinné politiky, která by byla ke zjištěným výsledkům relevantní.

Publikace naplňuje zadání výzkumného úkolu. Pokud mají ale výsledky analyzovaných dat mít výpovědní hodnotu pro tvorbu opatření rodinné politiky, bylo by přínosné, pokud by byla zkoumána nejen socioekonomická, ale i další hlediska, např. faktory ovlivňující kvalitu rodinného soužití a jejich dopad na patologické jevy (závislosti, kriminalita, ohrožení zdraví atd.) ve společnosti.

Výsledky jsou využitelné pro koncepční uchopení rodinné politiky, v neposlední řadě pro tvorbu opatření na podporu stability rodiny a opatření zohledňujících materiální potřeby rodin.